BABEL
Sébastien
JAPRISOT
o logodnă
foarte lungă
NEMIRA

Sebastien JAPRISOT
O logodnă foarte lungă

SÉBASTIEN JAPRISOT (1931–2003), „Graham Greene al Franţei”, scriitor, regizor de film şi autor de scenarii, s-a născut la Marsilia. Prima carte, *Les mals partis,* i s-a publicat la şaptesprezece ani, a fost premiată şi editată repede şi în Statele Unite. Cea de-a doua, un roman de suspans, a semnat-o cu pseudonim şi astfel a apărut un nou autor de literatură poliţistă. *Compartiment tueurs* a fost adaptat pentru marele ecran de Costa-Gavras, în film jucând Simone Signoret şi Yves Montand. Au urmat alte câteva romane, multe scenarii, proiecte cinematografice şi traduceri. Autorul s-a întors la literatura de ficţiune în 1977, cu *L'Été meurtrier,* roman care va obţine peste un an Premiul Les Deux Magots şi va sta la baza unui film de succes. După *La passion des femmes* (1986), apare *O logodnă foarte lungă* (1991), ultimul său roman, recompensat cu Premiul Interallié. Scrisă în patru ani, după ce scriitorul a visat la ea două decenii, cartea spune o poveste de dragoste care ia forma unei investigaţii poliţiste.

Sebastien JAPRISOT
O logodnă foarte lungă
Traducere din limba franceză
MIHAELA STAN
NEMIRA
BABEL
colecţie coodonată de Dana Ionescu
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
JAPRISOT, SÉBASTIEN
O logodnă foarte lungă / Sébastien Japrisot; trad. din lb. franceză: Mihaela Stan. — Bucureşti: Nemira Publishing House, 2018
ISBN print: 978-606-43-0174-1
ISBN epub: 978-606-43-0421-6

ISBN mobi: 978-606-43-0422-3
I. Stan, Mihaela (trad.) 821.133.1
Sébastien Japrisot
UN LONG DIMANCHE DE FIANÇAILLES
© Édition Denoël, 1991
© Nemira, 2018
Coperta: Cristian FLORESCU, Ana NICOLAU

Cuprins

Despre autor
Sâmbătă seara
Bingo
Crepuscul
Văduva albă
Vremurile bune dinainte
Bănuţii reginei Victoria
Lădiţa de mahon
Femeia împrumutată
Mimozele de la Hossegor
Spaima Trupelor
Tranşeea din faţă
Îndrăgostiţii de la Belle de Mai
Floarea-soarelui de la capătul lumii
General-locotenent Byng la crepuscul
Luni dimineaţă
Note

— Nimeni pe drum, l-a asigurat Alice.

— Ce n-aş da să am şi eu nişte ochi atât de buni! a spus Regele pe un ton iritat. Să fii în stare să-l vezi pe Nimeni! Şi încă de la distanţă! Eu, pe lumina asta, nu pot vedea decât oamenii reali. 1

Sâmbătă seara

Au fost odată cinci soldaţi francezi care au plecat la război, fiindcă asta-i viaţa.

Primul, odinioară aventuros şi vesel, purta la gât numărul matricol 2124, de la un birou de recrutare din

departamentul Sena. Avea în picioare nişte cizme luate de la un neamţ şi aceste cizme se afundau în noroi, din tranşee în tranşee, prin labirintul părăsit de Dumnezeu, care ducea spre primele linii.

Mergeau în şir, chinuindu-se la fiecare pas; se îndreptau toţi cinci spre primele linii, cu mâinile legate la spate. Nişte oameni cu puşti îi conduceau din tranşee în tranşee – pleosc, fleoşc prin noroi, cu cizmele luate de la un neamţ –, spre licărul îngheţat al serii, dincolo de primele linii, dincolo de calul mort şi de lăzile cu muniţie rătăcite şi de toate lucrurile îngropate sub zăpadă.

Era multă zăpadă, era prima lună din 1917, era în primele zile.

2124 înainta prin şanţurile şerpuite, smulgându-şi picioarele pas cu pas din noroi, când şi când unul dintre oamenii aceia îl ajuta, trăgându-l de mâneca mantalei vechi, mutându-şi puşca pe celălalt umăr, trăgându-l de postavul mantalei ţepene, fără niciun cuvânt, ajutându-l să-şi salte picioarele pe rând din noroi.

Şi apoi, chipurile.

Zeci şi zeci de chipuri, toate aliniate de aceeaşi parte în şanţurile strâmte, ochi încercănaţi cu noroi îi fixau în trecere pe cei cinci soldaţi istoviţi, care-şi împingeau înainte toată greutatea corpului pentru a se deplasa, pentru a merge mai departe, spre primele linii. În lumina serii, dincolo de copacii ciuntiţi, lângă pereţii de pământ perfid, priviri mute în mijlocul cearcănelor de noroi îi urmăreau o clipă de sub căşti, trecând de la unul la altul, pe cei cinci soldaţi cu mâinile legate cu funie.

El, 2124, zis Eschimosu, zis şi Bastoche 2, era tâmplar în vremurile bune dinainte, tăia scânduri, le şlefuia, între două dulapuri de bucătărie mergea să bea un vin alb sec – un vin alb la Micu’ Louis, pe strada Amelot, la Paris –, îşi înfăşura peste mijloc, în fiecare dimineaţă, un brâu lung din flanelă. O dată şi încă o dată şi încă o dată. Fereastra sa dădea spre acoperişuri de ardezie şi zboruri de porumbei. O fată cu păr negru era în camera lui, în patul lui, o fată care spunea... ce spunea?

Atenţie la fir!

Păşeau înainte, cu capul descoperit, spre tranşeele din prima linie, cei cinci soldaţi francezi care plecaseră la război, cu mâinile legate cu o funie udă şi ţeapănă ca postavul mantalei şi în drumul lor, uneori, o voce se făcea auzită, o voce calmă, niciodată aceeaşi, o voce neutră care spunea atenţie la fir.

Era tâmplar, fusese trimis în faţa tribunalului militar pentru mutilare voluntară, găsiseră urme de praf de puşcă pe mâna sa stângă rănită, îl condamnaseră la moarte. Nu era adevărat. Voise să-şi smulgă un fir de păr alb din cap. Arma, care nici măcar nu era a lui, se descărcase singură, fiindcă de la Marea Nordului până la munţii din est, de multă vreme, labirinturile săpate de oameni nu-l mai adăposteau decât pe diavol. Nu reuşise să apuce firul de păr alb.

În 1915, primise o citare pe ordinul de zi şi bani pentru prizonieri. Trei.

Primul, în Champagne. Braţe ridicate, o şuviţă blondă căzută peste un ochi. Avea douăzeci de ani şi vorbea franceza. Spunea... ce spunea?

Atenţie la fir!

Ceilalţi doi rămăseseră lângă unul de-ai lor care trăgea să moară, cu burta spintecată de ceva, fărâme de proiectil, fărâme de soare, fărâme.

Sub o şaretă pe jumătate arzând, cu bonetele lor cenuşii bordate cu roşu, se târau pe coate, fără să-şi piardă bonetele, e soare azi, camarade. Unde era asta? În îndepărtata vară 1915, pe undeva. Odată, coborâse din tren într-un sat şi, pe peron, lătra un câine. Lătra la soldaţi.

2124 era vioi şi robust, cu umerii puternici ai salahorului care fusese în tinereţe, când plecase, aventuros şi vesel, în America, umeri de tăietor de lemne, de căruţaş, de căutător de aur, care-l făceau să pară mai mărunt. Avea 37 de ani acum, aproape împliniţi, credea în toate lucrurile ce-i fuseseră spuse pentru a justifica nenorocirea şi care zac îngropate în zăpadă, luase cizmele

unui inamic care nu mai avea nevoie de ele, ca să-şi înlocuiască în nopţile de strajă ghetele scâlciate, îndesate cu paie şi cu ziare. Îl condamnaseră într-o şcoală pentru mutilare voluntară şi îl mai condamnaseră o dată, din păcate, fiindcă se îmbătase şi făcuse o prostie împreună cu camarazii lui, însă mutilarea, asta nu era adevărat. Îl citaseră pe ordinul de zi, se străduia ca şi ceilalţi, nu mai înţelegea ce i se întâmplă. Mergea în fruntea celor cinci, pentru că era cel mai vârstnic, mergea prin şanţurile inundate, cu umerii lui largi împinşi înainte, sub privirile încercănate de noroi.

Al doilea soldat cu mâinile legate cu funie era 4077, de la un alt birou de recrutare de pe Sena. Încă avea plăcuţa cu numărul sub cămaşă, însă tot restul, semne şi însemne, ba chiar şi buzunarele vestonului şi ale mantalei îi fuseseră smulse, la fel ca şi tovarăşilor săi. Alunecase la intrarea în şanţ, iar din pricina hainelor ude îi îngheţase până şi sufletul, dar poate că tot răul era spre bine, fiindcă acum frigul îi amorţea braţul stâng, care îl durea de câteva zile, în plus, îi toropea şi mintea în somnul fricii şi nu mai întrezărea spre ce anume se îndreaptă, dacă nu spre sfârşitul unui coşmar.

Înainte de acest coşmar, era caporal, pentru că trebuia să existe unul, iar cei de la unitatea lui voiseră să fie el, însă el ura gradele. Avea convingerea că într-o bună zi oamenii vor fi liberi şi egali, sudorii deopotrivă cu ceilalţi. El era sudor la Bagneux, lângă Paris, avea o soţie, două fiice şi nişte fraze minunate în cap, fraze învăţate pe dinafară, care vorbeau despre muncitorii din toată lumea şi care spuneau... da, de peste treizeci de ani ştia ce spuneau ele, iar tatăl său, care îi povestise adesea despre vremea cireşelor 3, o ştia şi el.

Ştia dintotdeauna – tatăl lui, care ştia de la tatăl lui, i-o sădise în minte – că săracii fac cu mâinile lor tunuri ca să se omoare cu ele, dar că bogaţii le vând. Încercase să spună asta în tabere, în hambare, în cafenele din sate, când patroana aprinde lămpile cu petrol şi jandarmii te roagă să-ţi revii, sunteţi toţi oameni de treabă, fiţi

rezonabili, reveniţi-vă! El nu vorbea bine, nu explica bine. Şi exista atâta mizerie la aceşti oameni cumsecade, iar vinul, tovarăşul mizeriei, le abrutiza într-atât privirea, încât lui îi venea şi mai greu să se facă înţeles.

Cu câteva zile înainte de Crăciun, pe când se îndrepta spre prima linie, se răspândise zvonul despre ce făcuseră unii. Îşi încărcase puşca şi îşi trăsese un glonţ în mâna stângă, repede, fără să se uite, fără a-şi acorda timp să se gândească, doar pentru a fi cu ei. În sala de clasă unde îl condamnaseră, erau douăzeci şi opt care acţionaseră la fel. El era mulţumit, da, mulţumit şi aproape mândru că erau douăzeci şi opt. Chiar dacă el nu avea s-o apuce, întrucât soarele asfinţea acum pentru ultima oară, ştia că va veni o zi în care francezii, germanii şi ruşii – „şi preoţimea, cu noi“, spunea el – va veni o zi când nimeni nu va mai dori să lupte, niciodată, pentru nimic. În fine, aşa credea el. Avea ochi albaştri, de un albastru foarte deschis, cu acele punctuleţe roşii pe care le au uneori sudorii.

Al treilea venea din Dordogne şi purta pe piept plăcuţa cu numărul 1818. Când i-o dăduseră, clătinase din cap, încercând o senzaţie bizară, deoarece fusese crescut de asistenţa socială şi, în centrele pe unde trecuse copil fiind, dulăpiorul lui din refectoriu sau din dormitor era întotdeauna cel cu numărul 18. Mergea, de când învăţase să meargă, cu pas greu, încă şi mai greu acum de noroiul războiului, totul în el era greu şi răbdător şi îndărătnic. Şi el îşi încărcase puşca şi îşi trăsese un glonţ în mână – dreapta, fiindcă era stângaci –, dar fără să închidă ochii. Dimpotrivă, se uitase la toată treaba cu o privire cercetătoare, ca de pe altă lume, acea privire pe care nimeni n-a văzut-o la altcineva, fiindcă e privirea solitudinii şi, de multă vreme, 1818 ducea propriul război, de unul singur.

Atenţie la fir!

Dintre cei cinci soldaţi, 1818 era cu siguranţă cel mai curajos şi cel mai de temut. În treizeci de luni de armată, nu făcuse niciodată să se vorbească despre el, nu spusese nimănui nimic despre el. Îl luaseră de la ferma lui într-o

dimineaţă de august, îl urcaseră într-un tren, îi dăduseră în grijă propria viaţă, ca să se poată întoarce. Altceva în afară de asta nu înţelegea. Odată sugrumase un ofiţer din compania sa. Se întâmplase în Woëvre, în cursul unei ofensive. Nimeni nu aflase. Îl strânsese de gât cu ambele mâini, strivindu-i pieptul cu genunchiul, apoi îşi luase arma, alergase încovoiat pe sub ploaia de foc şi asta fusese!

Avea o nevastă, tot copil găsit, şi, de când se afla departe, îşi amintea moliciunea pielii ei. Era ca o rană în somn. Adesea îşi amintea broboanele de sudoare care îi apăreau pe piele, când muncea alături de el întreaga zi, şi bietele ei mâini. Mâinile soţiei lui erau aspre şi crăpate ca ale unui bărbat. La fermă, angajau până la trei zilieri odată, care nu-şi cruţau puterile, însă toţi bărbaţii, pretutindeni, fuseseră luaţi acum la război, iar nevasta lui, care avea douăzeci şi unu de ani, cu nouă mai puţin decât el, rămăsese să se descurce singură.

Avea şi un băieţel, pe care i-l făcuse în prima permisie şi pentru care o primise pe cea de-a doua. Mergea deja ţinându-se de scaune, era puternic ca el, cu pielea moale ca a mamei sale, îi puseseră numele Baptistin. În treizeci de luni, avusese aceste două permisii, plus una fără acte, care nu-l dusese mai departe de Gara de Est din Paris, fiindcă nu era posibil, dar nevasta lui, care abia ştia să citească şi să scrie, înţelesese de la o mie de kilometri ce trebuia făcut, iar el plânsese pentru prima oară în viaţa lui.

Nu mai plânsese niciodată, nu îşi aducea aminte de vreo lacrimă începând cu cea mai îndepărtată amintire – un platan, scoarţa, mirosul unui platan – şi, fără îndoială, cu noroc, nici nu avea să mai plângă vreodată.

Al treilea era singurul dintre cei cinci soldaţi condamnaţi care credea încă în noroc, care credea că nu vor fi împuşcaţi. Se gândea că, pentru a-i împuşca, nu şi-ar fi dat osteneala să-i târască pe alt front, până în primele linii. Satul unde avusese loc procesul lor era în Somme. Fuseseră cincisprezece la plecare, cincisprezece pentru

care circumstanţele nu atenuaseră nimic, apoi zece, apoi cinci. La fiecare oprire, dispăreau câţiva dintre ei, fără a se mai auzi ceva de soarta lor. Călătoriseră o noapte cu un tren, apoi o zi cu un altul, fuseseră urcaţi într-un camion şi încă într-unul. Se deplasau spre sud, apoi spre apus, apoi spre nord. După care, când mai rămăseseră doar cinci, merseseră pe o şosea, escortaţi de nişte dragoni nemulţumiţi că se aflau acolo, li se dăduseră apă şi biscuiţi şi li se schimbaseră bandajele într-un sat în ruine, dar el nu mai ştia unde se găseşte.

Cerul era alb şi gol, artileria amuţise. Era foarte frig şi, în afara drumului noroios, din care războiul muşcase adânc, ce traversa acest sat fără nume, zăpada acoperea totul, ca în Vosges. Dar nu se vedeau nicăieri munţi, ca în Vosges. Nici ravene, nici creste unde să crape oamenii, ca în Argonne 4. Iar pământul pe care-l luase în mâna sa de ţăran nu era nici cel din Champagne, nici cel din Meuse. Era altceva, ceva ce raţiunea lui refuza să recunoască şi, ca să se convingă, avusese nevoie de un nasture de uniformă rostogolit la picioarele sale de bărbatul care mergea acum în spatele lui prin şanţurile strâmte: se întorseseră în zona de unde plecaseră, acolo unde mureau oamenii din Newfoundland, la hotarele provinciilor Artois şi Picardia. Numai că, în cursul celor 72 de ore cât ei fuseseră duşi departe, căzuse zăpada, grea şi tăcută, răbdătoare ca el, şi acoperise totul, rănile câmpurilor, ferma arsă, trunchiurile merilor uscaţi şi lăzile cu muniţie rătăcite.

Atenţie la fir!

Cel care venea în urma lui prin şanţuri, al patrulea dintre cei cinci soldaţi fără cască, nici insignă, nici număr de regiment, nici buzunare la veston sau la manta, nici fotografie de familie, nici cruce creştină, stea a lui David sau semilună a islamului, fără nimic care să-i înteţească focul din inimă, acesta, cu numărul matricol 7328 de la un birou din Bouches-du-Rhône, născut la Marsilia, printre emigranţii italieni din Belle de Mai, se numea Ange. Potrivit părerii tuturor celor care îl cunoscuseră într-un

moment sau altul din cei 26 de ani petrecuţi de el pe pământ, printre oameni, nicicând un prenume nu se dovedise mai nepotrivit.

Era, totuşi, aproape la fel de frumos ca un înger şi pe placul femeilor, chiar şi al celor virtuoase. Zvelt, cu muşchi lungi, avea ochi mai negri şi mai misterioşi decât noaptea, gropiţe în obraji şi una în bărbie, nasul suficient de napolitan ca să se împăuneze printre camarazii săi cu un dicton de garnizoană – „nas mare, sculă mare“ – şi păr bogat, o mustaţă de prinţ, o intonaţie mai dulce decât un cântec şi, mai presus de toate, aerul unuia care credea că dragostea i se cuvine. Însă cine se cufundase în privirea lui ca mierea, cine simţise pe propria piele egoismul lui de gheaţă putea să spună că era perfid, trişor, flecar, pungaş, turnător, fricos şi de umbra lui, gata să jure strâmb pe capul mamei lui moarte, să te înjunghie pe la spate, traficant de tutun şi de *marraines de guerre* 5, zgârcit şi la un praf de sare, văicăreţ când îi pica bine, fanfaron când regimentul de alături pornea la luptă, de meserie neisprăvit şi, după propria mărturisire, cel mai sărac şi mai amărât dintre Bieţii Nătărăi de pe front.

Numai că nu avusese timp să vadă prea mulţi, nu era, deci, sigur.

7328 cunoscuse frontul doar trei luni, ultimele trei din anul ce tocmai se terminase. Înainte, fusese pe un câmp de instrucţie, la Joigny. Învăţase să recunoască nişte vinuri de Bourgogne, cel puţin după etichetă, şi să abată asupra celui de lângă el proasta dispoziţie a gradaţilor. Iar mai înainte, fusese în închisoarea Saint-Pierre, la Marsilia, unde ispăşea, din 31 iulie 1914, când toată lumea înnebunise, o pedeapsă de cinci ani pentru ceea ce numea el „o chestiune sentimentală“ – sau „de onoare“, depinde cu cine vorbea, cu o femeie sau cu un bărbat – de fapt, o ceartă între doi proxeneţi de cartier, încheiată lamentabil.

În vara aceea, a treia petrecută de el în spatele zidurilor, când se recurgea la bătrâni şi la deţinuţii de drept comun pentru a resuscita regimentele decimate, îi dăduseră de ales. Iar el hotărâse, împreună cu alţi pariori

fără minte, că războiul era doar o treabă de săptămâni, că francezii sau englezii aveau să se prăbuşească neapărat undeva şi că va fi liber înainte de Crăciun. În consecinţă, după două săptămâni de târât prin gropi, în Aisne, ca să se ferească de obuze, trăise cincizeci de zile care însemnaseră de cincizeci de ori câte o sută de ani de iad – la Fleury, la Bois Chauffour, la Côte-du-Poivre –, cincizeci de eternităţi de oroare, secundă cu secundă, spaimă cu spaimă, pentru a lua înapoi această capcană de şobolani duhnind a pişat, a rahat şi a moartea tuturor celor care, în ambele tabere, se agitaseră fără să aibă destulă vlagă să-şi facă de petrecanie, la Douaumont în faţa Verdunului.

Slăvită fie de-a pururi Sfânta Fecioară, care îi ocroteşte şi pe netrebnici! Nu trebuise să meargă acolo printre primii, riscând ca vreun fost locatar să-i scoată măruntaiele, şi scăpase măcar cu consolarea că nimic nu ar putea vreodată să fie mai rău de atât, nici pe lumea asta, nici pe alta. Însă trebuia să cadă mult mai jos ca să-şi imagineze că răutatea omenească are limite, dar inventează mereu altele cu mare plăcere.

În decembrie, după şase zile aşa-zise de odihnă, în cursul cărora nu putea să audă căzând o furculiţă fără să-şi facă un cucui de tavan, şi în întregime ocupate, pentru a-şi reface moralul, cu tracasări de cazarmă, îl duseseră pe el, Ange, cu tot echipamentul lui şi împreună cu un regiment de-acum nevoit să facă recrutări din maternităţi, până pe malurile fluviului Somme, într-un sector la capătul măcelurilor, considerat calm de mai multe săptămâni, dar unde, între două potopuri de calibru monstruos, nu se punea problema decât să învingi sau să mori într-o ofensivă iminentă, un asalt total şi definitiv, care nu va cruţa nimic. Pe oameni îi avertizase de acest delir bucătarul, renumit ca bine informat, al unei bucătării de campanie, care ştia de la curierul, franc ca un germinal 6, al unui aghiotant zgârcit la vorbă, care o auzise chiar din gura colonelului său, care fusese invitat la balul dat de general şi de soţia lui, pentru a sărbători nunta lor de sânge.

El, Ange, bietul codoş din Marsilia, copilul pierdut din strada Loubon, deşi era cel mai tâmpit dintre Bieţii Nătărăi de pe Front, înţelegea că nicio ofensivă nu avea vreun sens, oricare ar fi acesta, în afara unei contraofensive, cu scopul de a încărca nota de plată, şi recunoscuse, ca oricine înaintea lui, faptul evident că acest război nu se va sfârşi niciodată, pur şi simplu pentru că nimeni nu mai era capabil să înfrângă pe nimeni, cu excepţia cazului în care toţi ar arunca armele şi tunurile la prima groapă de gunoi şi ar rezolva treaba asta cu şişul. Sau, şi mai bine, dând cu banul. Unul dintre nefericiţii care mergeau în faţa lui, al doilea din tristul şir, un caporal zis Şase-Parale fiindcă îl chema Francis 7, vorbise al naibii de bine, la procesul lor pierdut dinainte, despre utilitatea ofensivelor şi a contraofensivelor şi despre înmulţirea nesăbuită a cimitirelor, ba chiar le aruncase în obraz ofiţerilor-judecători un lucru teribil: de mai bine de doi ani de când armatele se îngropaseră în tranşee, de o parte şi de alta, pe toată lungimea frontului, dacă fiecare s-ar fi dus frumuşel acasă lăsând tranşeele goale, nu s-ar fi schimbat nimic – „auziţi ce zic, nimic“ –, s-ar afla exact în acelaşi punct pe toate hărţile statului-major ca după hecatombe. Poate că nu era atât de inteligent pe cât părea caporalul Şase-Parale, ca să sfârşească împuşcat, dar ce puteai să răspunzi la aşa ceva? El, Ange, nu putea răspunde nimic.

După o cerere inutilă către comandantul batalionului său pentru a se întoarce în vechea lui celulă de la Saint-Pierre, şi încă una, identică până la greşelile de ortografie, către deputatul său din Bouches-du-Rhône, scrise amândouă cu creion chimic înmuiat în apă murdară, pentru că nu suporta să se murdărească de violet pe buze, iar lacrimi nu mai avea de mult, se apucase să reflecteze la tot soiul de stratageme ingenioase şi crude, cu singura speranţă de a părea şi mai bolnav, şi mai livid decât devenise în ultimele luni, alb ca varul, cenuşiu agonizant, cadaveric.

Cu zece zile înainte de Crăciunul pe care şi-l închipuise al libertăţii, la ceasul tulbure al înserării, după

multe urcioare cu vin şi tergiversări furtunoase, convinsese un tâmpit mai mare decât el, un secretar de notar din Anjou, care nu voia să se întoarcă acasă decât pentru a o surprinde pe nevastă-sa destrăbălându-se, să-şi tragă reciproc un glonţ în mână, ba chiar, culmea aberaţiei, în mâna dreaptă, amândoi căzând de acord că incredibilul ar fi şi mai credibil. Astfel că împreună, într-un grajd unde caii înnebuneau de groază când simţeau fie şi doar apropierea măcelului, la mai mulţi kilometri de un front pe care nu se întâmpla nimic, făcuseră asta cu braţ nesigur, cu voinţă şubredă, jurându-şi fraternitate aşa cum copiii caută să se liniştească în întuneric, dar se sperie de propriile ţipete. El, Ange, numărul 7328, în ultima secundă, întrucât întreaga sa fiinţă se împotrivea să-şi ţină cuvântul, luase repede mâna de la gura ţevii şi închisese ochii. Trăsese, totuşi. Acum îi lipseau două falange de la inelar şi vârful degetului mijlociu, însă celălalt, bietul nerod, terminase pentru totdeauna cu grija păduchilor, încasase lovitura în plină figură, iar caii înspăimântaţi, rupând totul în cale pentru a fugi de mizeria oamenilor, îl striviseră sub copite.

Da, mergea prin noroi fiindcă acesta era locul lui, al patrulea dintre cei cinci condamnaţi târâţi până aici, în acest labirint de zăpadă, pentru a privi în faţă soarta cea rea, dar mersese prea mult, era prea obosit ca să se mai apere, nu-şi dorea decât să doarmă, nu se îndoia că va adormi îndată ce îl vor lega la stâlpul plângerii şi îi vor acoperi ochii, nu va şti niciodată ce s-a întâmplat la sfârşitul vieţii sale: Anjou, jar, jar şi tăciuni, văgăuni, cutreierat, m-am săturat, ger, ger şi noroi, noroi în care calcă apăsat, cu capul plecat, legănat, spre licărul serii îndreptat, s-a săturat.

Atenţie la fir!

Al cincilea, ultimul dintre soldaţii cu braţele legate la spate, Albăstrea 8, poreclă dată contingentului 17, mai avea cinci luni şi împlinea douăzeci de ani. Totuşi, petrecuse mai multe zile pe front decât măscăriciul împiedicat şi jalnic care mergea în faţa lui şi, admiţând că

imaginaţia are legătură cu asta, suferise încă şi mai mult de teamă.

Îi era teamă de război şi de moarte, ca aproape tuturor, dar îi era teamă şi de vântul prevestitor al gazelor, teamă de un proiectil sfâşiind noaptea, teamă de el însuşi, fiindcă era impulsiv când se temea şi nu reuşea să se comporte raţional, teamă de tunurile alor săi, teamă de propria puşcă, teamă de şuierul obuzelor, teamă de mina care explodează şi înghite o grupă întreagă, teamă de adăpostul inundat care te îneacă, de pământul care te îngroapă, de mierla rătăcită a cărei umbră trece brusc pe sub ochii tăi, teamă de visele în care sfârşeşti mereu cu pântecele spintecat în pâlnia lăsată de un obuz, teamă de sergentul care arde de dorinţă să-ţi zboare creierii pentru că nu mai are putere să urle la tine, teamă de şobolanii care te aşteaptă şi vin să te adulmece anticipat când dormi, teamă de păduchi, de lăţei şi de amintiri care îţi sug sângele, teamă de tot.

Înainte de măcel, nu fusese acelaşi om, dimpotrivă, era cu totul diferit.

Se căţăra în arbori, în clopotniţă, sfida oceanul pe vasul tatălui său, era mereu voluntar la stingerea incendiilor din pădure, aducea înapoi fără greutate bărcile împrăştiate de furtună, atât de neînfricat, atât de generos cu tinereţea lui, încât le oferea tuturor imaginea unuia care păcăleşte moartea. Chiar şi pe front, la început, se arătase curajos. Apoi, venise un obuz, cu unul mai mult decât suporta el, într-o dimineaţă de vară, la Buscourt, la doar câţiva kilometri de tranşeea în care se afunda acum.

Explozia nu-l atinsese, doar îl aruncase în aer suflul ei, însă, când se ridicase, era acoperit de sângele unui camarad, acoperit din cap până-n picioare de sânge şi de bucăţi de carne pe care nu putea să le mai recunoască; îi intraseră în gură, scuipase oroarea, o urlase. Da, urla pe câmpul de luptă, la Buscourt, în Picardia, îşi smulgea hainele şi plângea. Îl luaseră de acolo gol. A doua zi îşi recăpătase calmul. Poate că îl mai apuca uneori un tremur fără motiv, dar atât.

Prenumele lui era Jean, deşi mama lui şi toţi ceilalţi de acasă îi spuneau Manech. În război, era doar Albăstrea. Numărul matricol pe care îl purta la încheietura mâinii zdravene era 9692, de la un birou din Landes. Se născuse la Cap-Breton, de unde se vede Biarritz, dar geografia nefiind punctul forte în rândurile armatei Republicii, cei din compania lui credeau că vine din Bretagne. Renunţase din prima zi să le spună că se înşală. Nu-i plăcea să contrazică, se făcea mic doar ca să evite discuţiile fără rost şi, până la urmă, îi mergea bine: când se încurca în echipament sau în piesele puştii, se găsea mereu cineva binevoitor care să-l ajute să se descurce şi, în tranşee, în afara sergentului care nu-l suferea, nimeni nu-i cerea altceva decât să stea la adăpost şi să aibă grijă la fir.

Însă mai exista şi teama care pusese stăpânire pe întreaga lui fiinţă, presentimentul că nu avea să se întoarcă niciodată acasă, exista o permisie care îi fusese promisă şi la care nu mai spera şi exista Mathilde.

În septembrie, ca s-o revadă pe Mathilde, ascultase sfaturile unui Marie-Louise, porecla contingentului 16, mai mare decât el cu un an, şi mâncase o perişoară dată prin acid picric. Arăta bolnav de-şi vărsa şi maţele, dar orice student la medicină învăţase să recunoască un icter fals înainte de a învăţa să citească. Fusese dus pentru prima dată în faţa unui tribunal militar, al batalionului său. Îl trataseră cu indulgenţa cuvenită vârstei lui: două luni cu suspendare, dar adio permisii, dacă nu cumva îşi răscumpăra greşeala luându-l prizonier de unul singur pe Wilhelm 9 însuşi.

Mai târziu, în noiembrie, la Péronne, după zece zile fără pauză sub ocara afurisitului de sergent şi sub ploaie, ploaie, ploaie, nu mai răbdase şi îl ascultase pe un alt Marie-Louise şi mai inteligent decât primul.

Într-o noapte, când făcea de pază în tranşee, tunurile trăgând departe, sub cerul care nici nu se zărea, îşi aprinsese, el care nu fuma, o ţigară englezească, fiindcă nu se stingea la fel de uşor ca una cu tutun brun, şi ridicase mâna dreaptă deasupra parapetului, protejând sub degete

mica sclipire roşiatică, şi stătuse aşa multă vreme, cu braţul în aer, cu faţa lipită de pământul îmbibat de apă, rugându-se la Dumnezeu, dacă mai exista, să-i acorde rana salvatoare. Ploaia biruia luminiţa roşie şi el o luase de capăt cu altă ţigară, apoi cu încă una, până când un tip din faţă, prin binoclu, pricepuse în sfârşit ce voia el. Avusese de-a face cu un trăgător bun sau poate că nemţii, la fel de înţelegători ca francezii în astfel de cazuri, aduseseră unul, fiindcă un singur glonţ se dovedise de-ajuns. Îi smulsese jumătate de palmă, iar chirurgul tăiase restul.

Pentru a pune capac nenorocirii, când răsunase împuşcătura, care nu-i îngrijorase pe cei ocupaţi cu corvezile lor şi nu-i trezise pe ceilalţi, sergentul nu dormea. Sergentul nu dormea niciodată. În zorii umezi, toţi oamenii, toţi, chiar şi caporalii, chiar şi brancardierii sosiţi degeaba în fugă, întrucât rănitul era pe picioare, îl imploraseră pe sergent să pună cruce la toată povestea, însă el nu voise să audă nimic, spunea cu accent de Aveyron, încăpăţânat şi cu lacrimi de furie în ochi: „Tăceţi! Tăceţi dracului! Ce-aş fi eu dac-aş trece cu vederea asemenea lucruri? Şi dacă toată lumea ar face ca nemernicul ăsta, cine ar mai lupta? Cine ar mai lupta?“

Îl apăraseră pe Albăstrea, aflat pentru a doua oară înaintea unui tribunal militar, al corpului de armată de data asta, cât de bine putuseră. Ba chiar avea noroc, îi tot repetau, că se desfiinţaseră curţile marţiale, altminteri l-ar fi împuşcat pe loc. Comisarul-denunţător desemnase din oficiu pentru a-i asista, pe el şi pe încă trei băieţi de vârsta lui, un avocat din Levallois, căpitan de artilerie, un om de ispravă care pierduse deja un fiu la Eparges şi susţinea sus şi tare că era suficient. Îl ascultaseră doar pentru trei dintre ei, nu pentru tuspatru. Nu şi pentru un recidivist al laşităţii, un exemplu nesănătos, ce-i putea molipsi pe toţi tinerii recruţi dintr-o divizie. Niciun judecător nu voise să semneze cererea de graţiere. Suferinţele oamenilor, crescând prea mult, dispar adesea în neant mai iute decât ei. După lovitura în moalele capului care fusese sentinţa, pe când stătea culcat în bezna vagonului de vite, dus

împreună cu alţi paisprezece spre nu se ştie unde, ceva se spărsese încetişor în Albăstrea, ca un abces monstruos, şi de atunci, cu excepţia unor scurte rătăciri, nu mai era conştient de ceea ce trăia: de război, de braţul fără palmă şi degete, de tăcerea oamenilor de noroi aliniaţi la trecerea sa şi de toate privirile care se fereau de a lui, fiindcă a lui era docilă, încrezătoare, greu de suportat, iar zâmbetul lui încremenit era al unui copil nebun.

Mergea surâzând într-un mod ciudat, ultimul dintre cei cinci soldaţi ce trebuiau pedepsiţi, avea ochi albaştri şi părul negru, obrajii murdari, dar aproape imberbi, iar tinereţea îi era în sfârşit de folos, se chinuia mai puţin prin şanţurile inundate decât însoţitorii săi. Ba chiar încerca o stare de bine animalică atunci când se afunda în noroi, cu o expresie de nepăsare. În urechi îi răsunau strigătele şi râsetele din serile de odinioară: ieşea de la şcoală, se întorcea acasă pe drumul dintre dune, între lac şi ocean, era iarna aceea ciudată când ninsese peste tot, ştia că Kiki, căţelul, va alerga să-l întâmpine în strălucirea amurgului, îi era foame, avea poftă de o tartină cu miere şi un bol de ciocolată caldă.

Cineva, undeva, spunea atenţie la fir.

Mathilde nu ştia dacă Manech o auzea, în larma copilăriei sale, în vuietul valurilor mari în care ea plonja la doisprezece ani, la cincisprezece ani, agăţată de el. Avea şaisprezece ani când au făcut dragoste prima dată, într-o după-amiază de aprilie, şi şi-au jurat să se căsătorească la întoarcerea lui din război. Avea şaptesprezece când i s-a spus că el era pierdut. A plâns mult, fiindcă disperarea este ca o femeie, dar nu mai mult decât trebuia, fiindcă şi încăpăţânarea este la fel.

Rămânea acest fir, cârpit cu te miri ce când plesnea, care şerpuia prin toate şanţurile, prin toate iernile, în susul, în josul tranşeei, traversând toate liniile, până în adăpostul obscur al unui obscur căpitan, ca să ducă ordinele criminale. Mathilde l-a apucat. Şi încă îl ţine. O călăuzeşte prin labirintul de unde Manech nu s-a întors. Când se rupe, ea îl înnoadă.

Niciodată nu-şi pierde curajul. Cu cât timpul trece, cu atât ei îi sporeşte încrederea. Şi atenţia.

În plus, Mathilde are o fire optimistă. Îşi spune că, dacă firul n-o va duce la iubitul său, ei bine, nu-i grav, poate oricând să se spânzure cu el.

Bingo Crepuscul

August 1919.

Într-o zi, Mathilde primeşte o scrisoare de la o călugăriţă: un bărbat aflat pe moarte într-un spital, lângă Dax, vrea s-o vadă. Numele lui e Daniel Esperanza. Era sergent în armata teritorială. L-a întâlnit pe Manech în ianuarie 1917, pe frontul din Somme.

Ca şi înainte de război, Mathilde îşi petrece cea mai mare parte a timpului la Cap-Breton, în vila de vacanţă a părinţilor ei. Un cuplu de patruzeci şi cinci de ani, Sylvain şi Bénédicte, se ocupă de ea. O cunosc de când era o copilă. I se adresează cu dumneavoastră doar atunci când ea le trage vreo săpuneală.

După prânz, Sylvain o duce pe Mathilde cu maşina la spital. Ea e aşezată pe locul din faţă, iar „trotineta“ 10 ei, cum o numeşte ea, în spate. Lui Sylvain nu-i plac spitalele, lui Mathilde nici atât, dar acesta arată aproape liniştitor, o clădire roz şi albă, sub nişte pini.

Daniel Esperanza stă pe o bancă, în fundul grădinii. Are patruzeci şi trei de ani, dar arată de şaizeci. Şi-a scos halatul. Transpiră într-o pijama cu dungi bej şi gri. Şi-a păstrat luciditatea, dar nu mai e atent la nimic.

Prohabul desfăcut lasă să se vadă câteva fire de păr alb. De mai multe ori, Mathilde schiţează un gest, îndemnându-l să se încheie şi tot de atâtea ori el îi spune, cu disperare evidentă: „Lăsaţi, nu contează.“

Era exportator de vinuri de Bordeaux, în viaţa civilă. Cheiurile de pe Garonne, pânzele umflate, butoaiele de stejar, toate astea le-a cunoscut şi îi lipsesc, la fel şi două sau trei fete din Portul Lunii 11, despre care nu ştia, pe când era tânăr, că se vor dovedi, până la urmă, singurele iubiri din viaţa lui. În august 1914, mobilizarea nu l-a despărţit de nimeni, nici de tată, nici de mamă, morţi de

mult, nici de vreun frate, nici de vreo soră, fiindcă nu avea, iar femei, în zona de război, era încrezător că va găsi pretutindeni.

Spune asta cu o voce fără timbru, roasă de ceea ce îl ucide. Nu chiar cu aceleaşi cuvinte, desigur, nu în faţa unei domnişoare ca Mathilde, dar nu-i greu de tălmăcit sensul: a fost întotdeauna doar un biet bărbat.

Îi aruncă lui Mathilde o privire mândră, ca să adauge că nu trebuie să se lase înşelată de aparenţe; înainte de boală, era înalt, puternic şi chiar dorit. O să-i arate o fotografie. Avea o înfăţişare impunătoare.

Apoi două lacrimi i se rostogolesc pe obraji.

Fără să le şteargă, zice: „Iertaţi-mă! Până de curând, nu ştiam nimic despre starea în care sunteţi. Albăstrea nu mi-a povestit. Şi totuşi, Dumnezeu ştie cât mi-a vorbit de dumneavoastră.“

Mathilde se gândeşte că ar fi bine să întrerupă şirul cuvintelor inutile de compasiune cu un oftat uşor. Aşa că oftează uşor.

El continuă: „Fără îndoială că înţelegeţi suferinţa mai bine decât oricine.“

Ea nu are braţe destul de lungi ca să-l scuture un pic, e la mai bine de un metru de el, se stăpâneşte şi să strige, de teamă ca şocul să nu-l întârzie să ajungă la esenţial. Se apleacă înainte şi îl zoreşte cu glas blând:

„Vă rog, unde l-aţi văzut? Povestiţi-mi! Ce-a păţit?“

El tace, jalnic, ridat, cu pielea lipită de oase, sub o pulbere de soare cernută printre ramuri, pe care Mathilde, crede ea, n-o va uita niciodată. În sfârşit, el îşi trece peste faţă o mână care nu poate îmbătrâni mai mult de-atât şi se hotărăşte.

Sâmbătă, 6 ianuarie 1917, când regimentul lui se afla lângă Belloy-en-Santerre, să pietruiască drumuri, a fost însărcinat de Prévôté 12 d’Amiens să ducă cinci infanterişti, condamnaţi la moarte de tribunalul militar, până la o tranşee din prima linie, în sectorul Bouchavesnes.

Ordinul l-a primit de la comandantul său, un bărbat

dur şi rece, în general, care acum i s-a părut neobişnuit de tulburat. Ba chiar i-a mărturisit înainte de a-l lăsa să plece: „Faceţi ce vi s-a spus, dar nimic mai mult, Esperanza. Dacă vrei să ştii părerea mea, jumătate din Înaltul Comandament ar trebui trimis la spitalul de nebuni.“

Mathilde îşi interzice să scoată vreun cuvânt, poate deja nici nu mai are voce.

Aşa cum i s-a ordonat, Daniel Esperanza a ales zece oameni din compania sa, toţi făcând de mult parte din armata teritorială, care i se păreau cei mai zdraveni, atât la minte, cât şi în rest. Şi-au luat puştile, cartuşe şi de mâncare. Şi-au tras pe mâneca mantalei, la fel a făcut şi el, banderola azurie care li se dăduse, cu litera *P* marcată cu negru.

Esperanza le-a spus că asta însemna Prévôté sau Poliţie. La care un caporal, care îşi respecta sergentul, dar mai bea câte-un păhărel cu el, şi-a permis să replice: „Ei aş! Înseamnă prost, asta da.“ În acel moment, ştiau toţi că fuseseră desemnaţi să însoţească nişte condamnaţi la moarte.

„Şi să-i împuşcaţi?“ vrea să afle Mathilde, cum vrea să afle şi dacă Manech al ei era unul dintre cei cinci. Acum ţipă, parcă se şi aude ţipând, dar, de fapt, şi-a pierdut glasul.

Daniel Esperanza clatină din cap, clatină din capul său bătrân, cu păr de culoarea ceţei şi o roagă: „Tăceţi, tăceţi, nu i-am împuşcat! Vreau să vă spun că l-am văzut pe logodnicul dumneavoastră în viaţă şi că ultima scrisoare pe care aţi primit-o de la el mi-a dictat-o mie, eu v-am trimis-o!“

E-adevărat că ultima scrisoare de la Manech, datată 6 ianuarie 1917, nu era scrisă de mâna lui. Începea cu aceste cuvinte: „Azi nu pot să scriu, un camarad din Landes face asta pentru mine.“

Mathilde nu vrea să plângă.

Îl întreabă: „Sunteţi din Landes?“ El răspunde: „Din Soustons.“

Ea întreabă şi abia o şoaptă dacă i se ridică din

măruntaie: „Manech era printre cei cinci, nu-i aşa?“ El lasă capul în pământ.

„Dar de ce? Ce a făcut?“

El zice: „Ca şi ceilalţi. Toţi erau condamnaţi pentru mutilare voluntară.“

El ridică o mână cu piele tăbăcită, maronie, brăzdată de vene tari.

Mathilde icneşte. Priveşte acestă mână, o priveşte fără a putea să articuleze vreun cuvânt.

Nu vrea să plângă.

Un camion a venit după noi, reia povestea Daniel Esperanza în pulberea de lumină ce se cerne printre ramurile pinilor. Ne-a lăsat la douăzeci de kilometri în nord, printre ruinele unui sat care se numea Dancourt sau Nancourt, nu-mi mai amintesc. Sunt treizeci de luni de atunci, dar s-au întâmplat atâtea lucruri, încât mi se pare că au trecut treizeci de ani, nu-mi mai amintesc. De acolo trebuia să-i luăm în grijă pe bieţii soldaţi.

Era patru după-amiaza. Zăpada acoperea tot câmpul. Era frig. Cerul era alb. Abia se desluşea orizontul, dar, până departe, în zare, nu se vedea nicio explozie de obuz, niciun balon în aer, niciun semn de război, în afara distrugerii care ne înconjura în acest sat unde nu rămăsese în picioare niciun zid şi al cărui nume l-am uitat.

Am aşteptat. Un batalion de negri care coborau să se odihnească, înfofoliţi în piei de capră şi cu fulare, a defilat prin faţa noastră, în mici grupuri rebegite, într-o dezordine epuizată. Apoi a sosit o ambulanţă, cu un locotenent-medic şi un infirmier. Au aşteptat şi ei cu noi.

Primul care a văzut lume venind pe drumul pe care plecaseră senegalezii, caporalul Boffi de care am pomenit, căruia unii îi ziceau Bouffi 13, dar nu fără riscuri, a pierdut ocazia să tacă: „Ei poftim, nu se grăbesc deloc să moară oamenii ăştia!“ Infirmierul i-a atras atenţia că nu-i poartă noroc să spună asemenea lucruri; şi avea dreptate. Boffi, la care ţineam mult, cu care jucam cărţi, a murit cinci luni mai târziu, nu în Aisne, unde masacrul se desfăşura orbeşte, ci pe un şantier din spatele frontului, de braţul

răzbunător al unei macarale sub care răsfoia un vechi almanah Vermont 14. De unde se vede că trebuie să ai grijă ce spui şi mai ales ce citeşti, ăsta a fost discursul funebru al căpitanului nostru când a aflat povestea.

Fără îndoială, sunteţi ofensată, domnişoară – pe Mathilde n-o mai ofensează de multă vreme nimic din ce are legătură cu războiul, că mă lasă inima să glumesc când vă vorbesc despre după-amiaza aia teribilă – ea ştie că războiul nu naşte decât infamie din infamie, vanitate din vanitate, excremente din excremente, dar noi am văzut atâtea, am suferit atâta, că mila ni s-a tocit – şi că pe câmpurile de luptă devastate nu cresc decât buruiana ipocriziei şi biata floare a deriziunii, dacă nu ne-ar fi lăsat inima să râdem de necazurile noastre, n-am fi putut să supravieţuim – căci deriziunea, în toate cazurile, este ultimul mod de a sfida nenorocirea, vă cer iertare, trebuie să mă înţelegeţi, ea înţelege.

Dar, Doamne, să continue odată!

Cei cinci condamnaţi veneau pe jos, cu mâinile legate la spate, vorbi iar fostul sergent după un acces de tuse, iar tusea lui era un şir de şuierături ascuţite, produse parcă de lama unui brici zvâcnind prin aer. Erau încadraţi de dragoni călare, în albastru-cenuşiu ca noi toţi. Comandantul plutonului, un adjutant mărunţel, nu dorea să piardă vremea. Îi întâlnise pe senegalezi, care se trăseseră în lături fără chef, ca să elibereze drumul. Adjutantul se simţise stânjenit, la fel ca oamenii lui, când trecuse printre două rânduri de priviri deloc binevoitoare. Mi-a zis: „Tuciuriii ăia ne-au luat drept jandarmi, să fim fericiţi că încă nu ne-a tăiat nimeni gâtul.“

Am comparat listele noastre cu prizonieri. Voia neapărat ca eu să verific identitatea fiecăruia şi ca totul să fie în regulă. După care mi-a cerut să scriu data, ora cu aproximaţie şi să semnez în josul listei lui, ca o descărcare de gestiune. Războiul m-a învăţat să fiu atent la orice, mai ales la semnarea unor hârtii despre care nu se ştie pe ce birou vor ateriza, însă el era superiorul meu, iar locotenentul-medic mi-a spus din prima că se află acolo

doar ca să îngrijească răniţii şi atât, aşa că m-am supus.

Mulţumit, adjutantul a suit în şa, mi-a urat curaj şi toţi dragonii au plecat într-un nor mare de răsuflări albicioase.

Am pus să fie dezlegaţi prizonierii. S-au aşezat care pe unde a putut, pe o bârnă veche, pe o bucată de zid prăbuşit. Li s-au dat apă şi biscuiţi. Erau pierduţi, nespălaţi de mai multe zile, le era frig.

Încă am lista dactilografiată pe care mi-a dat-o comandantul, este în buzunarul halatului, împreună cu alte lucruri pe care o să vi le dau. O să găsiţi acolo numele şi prenumele lor, dar eu am căpătat năravul tranşeelor, mi-e mai uşor să le zic aşa cum li se zicea în război.

Cel mai vârstnic dintre ei avea 37 de ani, un tâmplar parizian din cartierul Bastiliei. I se spunea Bastoche, dar şi mai des Eschimosu, fiindcă umblase prin Marele Nord în tinereţe. Nu i-am vorbit prea mult atunci, în satul ăla ruinat, dar avea în picioare nişte cizme nemţeşti şi m-am mirat că i le lăsaseră. Mi-a zis: „Aşa eram când m-au luat. Am cerut nişte încălţări, dar m-au refuzat.“ M-am mirat şi că nu fusese mobilizat în armata teritorială 15. Mi-a spus că se întorsese din America, pentru serviciul militar, cu trei ani întârziere. În orice caz, acum se umpleau golurile din batalioane cu oameni chiar mai bătrâni decât el. I-am spus:

„Ei bine, e o prostie ce-ai făcut.“ Mi-a replicat că nu făcuse nimic, că fusese un accident şi era o porcărie că l-au condamnat. Mă privea drept în ochi.

Al doilea, 31 de ani, era un caporal degradat, căruia i se zicea Şase-Parale, habar n-am de ce. Afirma sus şi tare că se împuşcase intenţionat, că, dacă ar fi s-o ia de la capăt, ar face la fel. M-a tratat, cu tot respectul ce mi se cuvenea, ca pe derbedeul asasinilor. Era sudor la periferia Parisului şi sindicalist înfocat. Avea febră. De câteva zile nu dormea de durere.

Mergeam în spatele locotenentului care trecea de la un prizonier la altul ca să le cureţe rănile şi să le refacă bandajele. Şase-Parale era cel mai grav rănit dintre toţi. După ce l-a îngrijit, locotenentul mi-a spus: „Are noroc cu

zăpada asta. Dacă ar fi fost vară, cangrena l-ar fi răpus mai repede decât ce îl aşteaptă.“

Altul era un marsiliez de 26 de ani, recuperat din închisoare, zis Drept Comun. Era palid şi la capătul puterilor. L-am întrebat ce meserie avea în civilie, fiindcă asta nu apărea pe lista mea. Mi-a răspuns: „Nu am niciuna. Sunt un biet fiu de străin, scrie negru pe alb în livretul meu militar. Şi atunci, dacă nu-s cu adevărat francez, de ce să mă ucidă?“ A luat ţigara pe care i-am oferit-o, spunându-mi: „Dumneata se vede că eşti foarte cumsecade. Trebuie să aştepţi cât mai mult posibil înainte să ne împuşti. Sigur preşedintele Poincaré o să semneze graţierea noastră.“ Am citit în ochii lui umezi, foarte negri, că nici el însuşi n-o mai credea. I-am spus că nu mă aflam acolo ca să împuşc pe cineva şi că nu avea de ce să se teamă câtă vreme oamenii mei erau prin preajmă. Mi s-a părut că asta l-a liniştit.

Din instinct, Drept Comun stătea pe lângă un zdrahon din Dordogne, un ţăran de 30 de ani, taciturn, dar atent la tot, care nu avea o poreclă anume. Eschimosu’ şi Şase-Parale, care-l întâlniseră din întâmplare prin tabere şi mişcări de trupe, mi-au spus puţin mai târziu că avea o reputaţie de singuratic, că-şi împărţea pachetele cu ceilalţi, dar îşi păstra speranţele şi grijile pentru sine. În mai multe rânduri, se dovedise capabil în luptă, însă doar pentru a supravieţui, nimic mai mult. Când se refereau la el, toţi ziceau „Omul Ăsta“, nimeni nu auzise să i se spună altfel.

Am încercat să stau de vorbă cu Omul Ăsta. M-a ascultat fără să mă privească. I-am zis că Dordogne nu-i departe de casa mea, i-am oferit o ţigară. Nu-l interesa persoana mea, ţigara nici atât. Când mă îndepărtam, am observat că Drept Comun aşteptase să plec pentru a împinge cu piciorul, spre tovarăşul său, ceva de pe jos. Omul Ăsta a luat obiectul în mâna stângă, mâna teafără, l-a privit şi l-a lăsat să cadă. Înainte să părăsim satul, câteva minute mai târziu, m-am întors acolo unde stătuse el, ca să văd ce părea aşa de interesant. Era un nasture de la o

uniformă britanică, decorat cu un cap de ren, cu litere gravate de jur împrejur: *Newfoundland, Terra Nova*. Eram mulţumit, oricât vi s-ar părea de stupid, că ghicisem fără să mi-o spună el, doar după siguranţa mâinii lui, că Omul Ăsta era stângaci, dar încă mă nedumerea privirea lui gânditoare, uşor surprinsă, când luase de jos nasturele vechi şi murdar. Poate ghicise şi el, fără ca eu să-i spun, ceva ce era prea mândru sau prea neîncrezător ca să întrebe.

Albăstrea, logodnicul dumneavoastră, se ţinea deoparte şi prefera să rămână în picioare. Umbla încoace şi-ncolo, tot şoptind ceva doar pentru sine. La un moment dat, a strâns zăpadă în mâna teafără şi a făcut un bulgăre pe care l-a aruncat neîndemânatic spre mine. Fostul caporal Şase-Parale mi-a zis: „Nu-l băga în seamă, caporale! Are momente când nu e în toate minţile.“

L-am lămurit să se aşeze. În timp ce medicul îl îngrijea, el stătea cu capul întors ca să nu vadă rana, însă zâmbea. Mi-a spus: „Sunt foarte mulţumit că mă întorc acasă.“

Şi Mathilde întreabă ce nu voia să vadă Manech şi se abţine să plângă, vrea să i se vorbească despre rana lui Manech.

Atunci Daniel Esperanza îi spune că Manech avea mâna dreaptă amputată, dar că fusese operat în urmă cu câteva săptămâni şi nu suferea.

Şi Mathilde închide ochii şi strânge tare din pleoape, agăţată de braţul fotoliului ei, şi scutură capul pentru a alunga o imagine sau a nega soarta. Apoi rămâne tăcută un timp, cu fruntea plecată, privind în jos: pietriş şi floricele galbene ca acestea, care cresc chiar din ciment, erau şi printre dalele terasei de la casa din Cap-Breton.

Imediat ce şi-au terminat treaba – continuă Esperanza când Mathilde îi face semn că se simte mai bine, că îl ascultă – doctorul şi infirmierul au plecat. Când se urca în ambulanţă, l-am întrebat pe doctor dacă el crede că Albăstrea se preface. Mi-a răspuns: „Habar n-am.“ Şi a adăugat: „Ce-ar avea de câştigat? Ce-am putea face noi?“

Am văzut că avea cearcăne, că îl deprima să-şi facă meseria în război şi, mai ales, să îngrijească oameni pentru a fi executaţi. Era un corsican pe nume Santini. Am aflat că şi el a murit, două zile mai târziu, într-un bombardament la Combles.

Am pus să fie legaţi din nou prizonierii cu mâinile la spate, cum mi se ordonase. Nu vedeam rostul, erau prea obosiţi, iar noi eram prea numeroşi pentru ca vreunul dintre ei să încerce să fugă, dar, la urma urmei, în felul ăsta n-am fi fost nevoiţi să tragem dacă unul făcea vreo prostie.

Am mers spre Bouchavesnes, cu prizonierii în şir indian, fiecare încadrat de doi soldaţi. Tranşeea din prima linie, unde trebuia să-i duc, avea un număr, dar, în război, cu tranşeele se întâmplă ca şi cu oamenii, reţii mai uşor poreclele. Aceasta se numea, nu mă întrebaţi de ce, Bingo Crepuscul. La intrarea în şanţuri, după doi kilometri pe un drum răscolit de obuze, într-un peisaj unde nu mai existau nici case, nici arbori, nimic altceva în afară de zăpadă, un soldat stătea şi trăncănea cu artileriştii, aşteptând să ne conducă.

Labirintul de şanţuri ni s-a părut interminabil, ne împotmoleam în noroi, iar prizonierii se chinuiau să păşească. Trebuia să-i sprijinim tot timpul. Caporalul Şase-Parale a căzut într-o băltoacă. L-am ridicat, nu s-a plâns deloc. Ca şi comandantului dragonilor cu care vorbisem în sat, îmi era ruşine că îi conduceam astfel, murdari, pe cinci dintre ai noştri, sub privirile oamenilor care se îndreptau spre prima linie sau se întorceau, lipindu-se de parapete, ca să ne facă loc. Soarele era un bulgăre mare şi roşu pe cerul iernii, lumina cu sclipirile lui lipsite de căldură, dincolo de liniile noastre şi de câmpul înzăpezit, brazda neagră şi şerpuitoare a poziţiilor germane. Era o linişte desăvârşită, mai ciudată decât tot ce-am cunoscut în război. Doar o şoaptă se auzea din când în când, ca oriunde pe front, cerându-le tuturor să fie atenţi la firul de telefon, fiindcă firul ăsta, acolo unde mergeam noi, era singura legătură a oamenilor cu lumea celor vii.

Cu un kilometru şi jumătate înainte de Bingo Crepuscul, am ajuns la o răspântie de şanţuri şi de tranşee din linia a doua, numită Piaţa Operei. Acolo, în mijlocul soldaţilor ce-şi vedeau de corvezile lor, ne aştepta un căpitan, cu o căciulă trasă bine pe urechi, pe sub chipiu, şi înfăşurat de la gât până în vârful ghetelor într-o haină de blană cum poartă automobiliştii. I se vedeau doar nasul ascuţit, gura cu expresie severă şi ochii duşmănoşi. Primise ca şi mine ordine de la Prévôté, prin intermediul unui comandant de batalion deloc grăbit să se amestece într-o afacere urâtă. Era exasperat.

În adăpostul spre care ducea firul de telefon, m-a luat deoparte, zicându-i unui caporal aflat acolo să iasă puţin la aer. După care s-a răstit la mine: „Ce mama dracului, Esperanza, nu puteaţi face în aşa fel încât să scăpaţi de tipii ăştia pe drum?“ N-am vrut să înţeleg. Mi-a zis: „Să vă uitaţi în altă parte ca ei să poată fugi, să le trageţi un şut în cur, ca să alerge mai repede, orice!“ I-am răspuns: „Aş fi intrat în bucluc acum.

Dumneavoastră nu vreţi necazuri, comandantul meu nici atât. Ordinele mele sunt să vă aduc cinci condamnaţi de tribunalul de război. Nu trebuie să ştiu eu ce faceţi cu ei, altminteri mi s-ar fi spus.“

S-a înfuriat şi mai tare: „Ah, nu ţi s-a spus? Ei bine, eu nu numai că nu umblu cu secrete, dar ţin neapărat să afli! La noapte, cu mâinile legate, o să le facem vânt dincolo de sârma ghimpată de la Bingo şi o să-i lăsăm să crape acolo sau să fie găuriţi de cei din faţa noastră! Astea-s ordinele mele, sergent! Sau ar trebui să spun jandarm? Astea-s împuţitele mele de ordine! Ai mai auzit asemenea porcării?“

A lovit cu pumnul în masa pe care era toată aparatura telefonică şi o litră de vin, lăsată de telefonist, s-a vărsat. Vinul se prelingea pe suprafaţa de lemn, apoi, strop cu strop, pe pământ. Da, mă uitam cum cădeau picăturile de vin şi nu ştiam ce să răspund. Auzisem de această pedeapsă rezervată soldaţilor pierduţi, dar asta fusese demult, la începutul lui 1915, la Artois, iar în război

se povesteau atâtea lucruri, că n-am crezut c-ar fi în întregime adevărat.

După aceea, căpitanul s-a calmat brusc. S-a aşezat pe marginea unui pat. Mi-a explicat că regimentul lui pierduse mulţi oameni în anevoioasa înaintare din vară, dar, de câteva săptămâni, sectorul era parcă epuizat de lupte, aveau un acord tacit cu nemţii să stea liniştiţi şi de-o parte, şi de alta. Mi-a zis: „Nu fraternizăm, ne ignorăm, ne cruţăm puterile. Există zile fără niciun foc de armă. Artileria nu-i deloc guralivă, tranşeele sunt prea apropiate. În octombrie, ei îi omorau pe-ai lor, noi, pe-ai noştri.“ S-a uitat la mine cu ochi trişti. A oftat: „Oamenii aşteaptă schimbul poimâine. Chiar aveam mare nevoie să ne aduceţi rahatul ăsta.“

Când am ieşit, le-a pus câteva întrebări scurte celor cinci prizonieri. De fapt, nu voia să-i cunoască, nu voia ca soldaţii lui să-i cunoască. Apoi mi-a zis: „E mai rău decât mă temeam. Unul e un nenorocit de agitator, altul nu mai e întreg la minte, altul nu ştie decât să plângă şi să implore. Dacă ăia cu fundurile înţepenite în fotoliile statului-major au vrut să dea un exemplu, atunci au reuşit. Oamenii mei vomită fără oprire, iar nemţii se prăpădesc de râs.“

La urma urmei, era un tip de ispravă căpitanul ăsta, pe numele lui adevărat Favourier, însă i se spunea Gură-Spurcată, din cauza limbajului colorat. M-a sfătuit să-i duc pe prizonieri în adăpostul lui, unde să nu-i mai vadă nimeni. A ordonat să fie dezlegaţi şi cei care aveau nevoie să fie însoţiţi la şanţul ce servea drept latrină.

Puţin mai târziu, l-a chemat pe locotenentul care comanda la Bingo Crepuscul şi a discutat cu el, departe de urechile noastre, despre măsurile ce trebuiau luate. Locotenentul, care avea 26 sau 27 de ani, pe nume Estrangin, nu arăta mai încântat decât căpitanul. Mai ales soarta lui Albăstrea i se părea absurdă. A vrut să-i vorbească şi el. După aceea, repeta întruna: „Dumnezeule, nu e posibil!“ Vă spun, domnişoară, n-am întâlnit pe nimeni în ziua aia care să creadă că bunul Dumnezeu, dacă exista, se mai învârtea prin zonă.

Am aşteptat noaptea în acel adăpost, unde era aprinsă o sobă mică, dovadă că nu se temeau deloc că ar putea fi reperaţi de inamic. La fel era şi dincolo, după cum am văzut, fumuri cenuşii se ridicau netulburate.

Boffi şi cu mine rămăseserăm cu condamnaţii, ceilalţi oameni ai mei stăteau afară, păzind intrarea. Şase-Parale se aşezase lângă foc, ca să-şi usuce hainele. Drept Comun adormise. Mai bine de o jumătate de oră, Albăstrea mi-a vorbit de dumneavoastră. Discursul lui era tot o exaltare, repetiţii fără rost, gânduri dezordonate, dar şuvoiul cuvintelor rostogolea de-a valma lucruri adevărate ca nişte pietricele albe, netede. Îmi imaginam prospeţimea dumneavoastră, ochii limpezi şi cât de mult trebuie să-l fi iubit. Era fericit, convins că o să vă revadă şi că se pregătea nunta. V-a şi scris despre asta, chiar dacă nu cu mâna lui. Acolo v-a scris-o, la lumina lumânărilor şi a lămpilor cu carbid.

Ideea de a-i lăsa pe condamnaţi să le trimită rudelor un ultim mesaj n-a fost a mea, trebuie să recunosc, ci a locotenentului Estrangin. La un moment dat, a venit în adăpost, urmat de un soldat care aducea supa. L-a întrebat pe Albăstrea, care a refuzat gamela, dacă nu-i era foame.

Albăstrea a răspuns liniştit, zâmbind: „Mi-e poftă de o tartină cu miere şi un bol de ciocolată.“ Şi cum locotenentului îi pierise graiul, soldatul care-l însoţea, un Marie-Louise cam de-o vârstă cu logodnicul dumneavoastră, i-a zis: „Nu vă faceţi sânge rău, domnule locotenent. Îi omor şi pe mama, şi pe tata ca să găsesc. Dar poate nu va fi nevoie să rămân orfan.“ Tânărul era deja afară când locotenentul ne-a explicat, ca pe un lucru evident: „E Célestin Poux, Spaima Trupelor.“ După care a întrebat dacă prizonierii nu doreau să scrie familiilor.

Au adus creioane şi hârtie. Célestin Poux s-a întors aproape imediat cu un sfert de ciocolată şi miere. Dintre cei cinci condamnaţi, trei erau răniţi la mâna dreaptă, dar, aşa cum v-am spus, Omul Ăsta era stângaci, deci doar Drept Comun şi Albăstrea nu puteau să scrie. Drept Comun s-a retras într-un colţ împreună cu Spaima

Trupelor, ca să-i dicteze scrisoarea. Eu am scris-o pe genunchi pe a lui Albăstrea. Ceilalţi trei s-au aşezat pe unde au putut.

Înainte de a se întoarce în tranşeea sa, locotenentul i-a prevenit pe toţi că mesajele lor vor fi distruse dacă vor conţine fie şi cea mai mică aluzie la teribila situaţie în care s-au pus. De mai multe ori, toţi, în afară de Omul Ăsta, m-au întrebat una-alta, ca să afle dacă pot să scrie despre cutare sau cutare lucru. Era un moment ciudat, deopotrivă foarte liniştit şi foarte trist. Nu ştiu să vă explic bine, dar îi vedeam dându-şi silinţa ca nişte şcolari ce-şi sug creioanele, murmurul lui Drept Comun abia se auzea, Albăstrea vă mărturisea iubirea lui între două îmbucături de tartină... Aveam impresia că sunt prins undeva, în afara propriei vieţi şi a războiului, într-un loc unde nu exista nimic cu adevărat şi de unde nu aveam să mai ies.

Până la urmă, trecând peste ortografie, n-am găsit nimic de corectat în cele scrise de ei. Niciunul nu voia să sporească suferinţa alor săi. Am împăturit foile în patru şi le-am băgat în buzunarul vestonului. Am promis că le voi pune în plicuri şi le voi expedia destinatarilor imediat ce voi ajunge la regimentul meu. Şase-Parale mi-a zis: „Aş vrea să te cred, sergent Speranţă, dar nu poţi vorbi în numele şefilor tăi. O să te oblige să arzi scrisorile. Ne-au plimbat atâta trei zile, pentru a ne ucide ca pe nişte criminali.“

Asta a fost. Mi-a rămas de povestit, domnişoară, ce e mai greu. Observ că ţineţi ochii plecaţi de minute întregi, mă ascultaţi fără să mă întrerupeţi. Poate vreţi să vă cruţ de ceea ce a urmat, să vă spun ce s-a întâmplat sau ce-am văzut eu că s-a întâmplat, într-o singură frază, în câteva cuvinte, care să vă facă să suferiţi imediat şi după aceea, gata?

Mathilde contemplă cu încăpăţânare floricelele galbene din pietriş. Îi răspunde lui Esperenza, fără să ridice glasul, să-şi încheie prohabul scârbos. Apoi îi zice că nu-i surdă, că a înţeles ce s-a petrecut: noaptea, i-au aruncat pe cei cinci soldaţi cu mâinile legate, pe acea

bucată de pământ dintre două tranşee inamice pe care englezii o numesc *No man's land*, iar francezii *la terre de personne* 16. Şi vrea să afle exact cum s-a petrecut asta. Durerea o priveşte pe ea. Nu plânge. Aşa, ca el să continue. Şi fiindcă el tace, ea îl încurajează cu un gest scurt din mână, fără să ridice ochii.

Venise noaptea de mult, continuă Esperanza cu vocea lui dogită. Se auzea bubuitul unor tunuri, dar foarte departe, în nord. Am stat de vorbă cu Eschimosu'. Era un om care nu-şi merita ghinionul. M-a întrebat ce o să facem cu ei. Bănuia deja că li se pregătea altceva decât o execuţie. Nu puteam să-i răspund. N-a insistat. S-a gândit puţin şi mi-a zis: „Dacă e ce cred eu, e o mizerie. Mai ales pentru băiat şi pentru marsiliez. Ar fi mai bine pentru ei să se termine imediat."

Chiar atunci s-a întors căpitanul Gură-Spurcată. Stabilise ca la ora nouă prizonierii să fie duşi la Bingo Crepuscul. În aşteptarea lor, oamenii din tranşee trebuiau să taie cu foarfeca o deschizătură în şirurile de sârmă ghimpată. I-au scos pe condamnaţi unul câte unul din adăpost, unde locul era prea strâmt ca să-i lege din nou. I-au legat afară, aproape fără să vorbească, în lumina câtorva lămpi.

Cerul era acoperit, o noapte întunecoasă, însă nu se făcuse mai frig decât peste zi. Eram mulţumit pentru ei, atât cât puteam fi. Abia atunci, în dârele de lumină care făceau să pară şi mai ireal tot ce trăiam, dar şi mai brutal, fiindcă umbre fără astâmpăr jucau pe chipurile tuturor, căpitanul le-a spus ce se hotărâse de sus, în locul execuţiei prin împuşcare. Doar doi au reacţionat: Şase-Parale, care a scuipat pe generali, şi Drept Comun, care a strigat după ajutor atât de tare, că a trebuit redus la tăcere. Albăstrea n-a priceput ce însemna asta pentru el, sunt convins. Nimic nu i-a tulburat seninătatea de somnambul pe care o afişa de pe la mijlocul după-amiezii. Cel mult a fost surprins de strigătele tovarăşului său şi de agitaţia care a urmat. Cât despre Eschimosu' şi Omul Ăsta, de asemenea, sunt sigur, ei au luat lucrurile aşa cum le-aş fi luat şi eu în

locul lor: li se acorda o păsuire, oricât de plină de pericole ar fi fost ea, pe care plutonul de execuţie nu le-ar fi acordat-o.

Căpitanul l-a certat rău pe marsiliez, zicându-i: „Trebuie să-ţi punem căluş? Nu pricepi, dobitocule, că singura voastră şansă ca să mai fiţi în viaţă mâine e să vă ţineţi gura?“ L-a înhăţat de gulerul mantalei şi i-a tras faţa aproape de a lui: „Mai încearcă o dată maimuţărelile astea şi jur pe boaşele mele că o să-ţi zbor chestia aia care-ţi serveşte drept creier!“

Apoi m-a tras în adăpost ca să-mi spună că misiunea mea s-a terminat, că puteam să plec cu moşii mei. Mă enerva că trebuie să-l contrazic, dar i-am răspuns că misiunea mea era să-i duc pe prizonieri până la Bingo Crepuscul, nu în altă parte.

Căpitanul mi-a explicat că se putea ca nemţii să se alarmeze şi lucrurile să ia o întorsătură urâtă când arunci nişte oameni dincolo de sârma ghimpată. Locul alor mei nu era acolo, într-o tranşee deja prea aglomerată. Dacă se lăsa cu tărăboi şi ei o încasau, aveam să regret toată viaţa că i-am pus în pericol inutil.

Cine nu i-ar fi dat dreptate?

I-am spus: „O să-mi trimit oamenii înapoi, dar permiteţi-mi să-i însoţesc pe bieţii prizonieri până la capăt.“ Şi aşa am făcut. Boffi a plecat cu ceilalţi. Trebuiau să mă aştepte la intrarea în şanţuri. Evident, le ajunsese până peste cap treaba asta murdară ca să plece fără regret.

Doi caporali şi şase soldaţi au venit de la Bingo Crepuscul ca să-i ia pe condamnaţi. Caporalii aveau în jur de treizeci de ani. Unul dintre ei, numit Gordes, avea cercuri de pământ în jurul ochilor, care-i dădeau un aspect de bufniţă. Celălalt era din Touraine, îl chema Chardolot şi aveam impresia că l-am mai întâlnit în război. Împreună cu Célestin Poux, cu căpitanul şi cu mine, formam iar o escortă de unsprezece persoane.

Am pornit prin noapte, precedaţi de un singur felinar. În timp ce mergeam prin şanţuri, căpitanul mi-a povestit

că-l încolţise de două ori la telefon pe comandantul său, spunându-i că-i o barbarie să fie trataţi astfel cinci de-ai noştri, printre care şi un tânăr care nici măcar nu mai are mintea întreagă, dar nu obţinuse nimic. Alunecam pe scândurile acoperite de mocirlă. Auzeam înaintea noastră pleoscăitul pe care-l scotea Eschimosu' cu cizmele lui nemţeşti.

I-am zis căpitanului: „Când l-or zări nemţii că poartă cizmele unuia de-ai lor, soarta îi e pecetluită." Mi-a răspuns: „De ce crezi că secăturile l-au lăsat aşa după proces?" Şi a adăugat: „O să găsim pe cineva cu ghete pe măsura lui şi o să facem schimb. Măcar o să am ce scrie în raportul despre noaptea asta. Nimic de semnalat în afara unei perechi de troace care ne-a fost şterpelită."

Bingo Crepuscul ca, de altfel, şi Piaţa Operei era o tranşee inversată, adică noi o luaserăm de la germani în toamnă şi ridicaserăm cât mai repede parapete în faţa lor. Orice pifan o să vă spună că nemţii construiau tranşee mult mai bune decât ale noastre. Aceasta avea coturi precise şi adăposturi solide, deschise din păcate în partea nepotrivită. Nu ştiu câţi oameni trăiau acolo, poate o sută, poate două. Sub prelate, în două adăposturi, am ghicit mitralierele. Dincolo de valul de pământ şi zăpadă răscolit de obuze, se vedea licărul slab al liniei inamice. Era atât de aproape, că răzbăteau până la noi murmure şi zvon de muzicuţă. Am întrebat la ce distanţa exactă se afla. Cred că locotenentul Estrangin mi-a răspuns: „Cea mai mică, 120 de metri, cea mai mare, 150."

N-am văzut niciodată Bingo Crepuscul ziua, dar pot să mi-l imaginez.

Am fost în tranşee chiar mai apropiate, iaduri pe care nu le despărţeau nici 40 de metri. 120 însemna prea mult pentru grenadele de mână şi prea puţin pentru artilerie. Gazul nu cruţa pe nimeni, în funcţie de vânt. La fel ca noi, probabil nici nemţii, dacă nu erau copleşiţi de un atac, nu ţineau să-şi dezvăluie unde îşi amplasaseră mitralierele. Am crezut că înţeleg de ce fuseseră trimişi condamnaţii în acest sector: pentru a-l scutura puţin, fiindcă armistiţiul

care, de bine, de rău, se instalase nu era văzut cu ochi buni. I-am spus-o şi căpitanului. Mi-a replicat: „Gândeşti prea mult pentru un sergent. Ne-au pus rahatul ăsta în braţe, fiindcă nimeni nu-l voia. I-au trambalat pe toate fronturile, fără să găsească un comandant de batalion atât de idiot ca al meu.“

Venea ora zece. Eram pe parapete, încercând să zărim în beznă pământul nimănui. Locotenentul Estrangin s-a apropiat de noi şi i-a zis căpitanului: „Când doriţi.“ Căpitanul a murmurat în haina sa de blană:

„Nenorocită viaţă!“ Apoi s-a îndreptat de spate şi s-a dus la prizonierii aflaţi ceva mai încolo în tranşee. Stăteau înşiraţi pe un parapet pentru tras cu puşca. Deasupra se făcuse o breşă în sârma ghimpată şi îi aştepta o scară. Am observat că Eschimosu’ purta acum ghete şi moletiere.

Şase-Parale a fost primul. Doi oameni au sărit pe taluzul înălţat cu saci de pământ. Alţi doi l-au îndemnat pe fostul caporal să urce scara. Înainte de a fi tras afară, în beznă, s-a întors spre căpitan şi i-a mulţumit pentru supă. Iar mie mi-a zis: „N-ar trebui să asişti la asta, sergent Speranţă. O să ai necazuri. Ai putea să povesteşti.“

A urmat Eschimosu’. Înainte să urce scara, ajutat de cei de jos, apucat de umeri de cei de sus, i s-a adresat căpitanului: „Lăsaţi-mă să plec cu Albăstrea. O să-l protejez cât pot.“ Au pornit amândoi printre rândurile de sârmă ghimpată şi nu i-am mai văzut. Se auzea doar zăpada scârţâind, m-am gândit la nişte şoareci-de-pădure care-şi caută gaura în pământ. Din fericire, existau multe găuri şi pâlnii de obuz în faţă, la Bingo Crepuscul. Speram că nu i-au legat prea strâns şi că, fiind doi, n-o să le ia mult să se dezlege.

Îmi curg lacrimi pe obraji, domnişoară, dar sunt din cauza oboselii, a bolii. Nu le daţi atenţie, sunt lacrimi de după nenorocire, nu mai au nicio noimă.

Aţi dori să vă spun cum era logodnicul dumneavoastră când l-au urcat pe parapet, când l-au împins printre două grămezi de sârmă încâlcită şi capre de lemn, dar nu ştiu. Mi se pare – repet: mi se pare – că exact

înainte de a fi apucat de umeri, sus, pe scară, a avut o tresărire, s-a uitat cercetător în jur, încerca să înţeleagă unde era, ce căuta acolo. O mirare de o secundă, două cel mult. După aceea, nu mai ştiu. Tot ce pot să vă spun este că a pornit prin întuneric cu hotărâre, îndoit de mijloc aşa cum fusese sfătuit, şi că se ţinea ascultător după Eschimosu'.

Drept Comun a făcut iar urât. Oamenii au trebuit să-l ţină cu forţa. Se zbătea, voia să strige. Căpitanul şi-a scos revolverul. Atunci a fost una din rarele dăţi, din tot ce vă povestesc, când l-am auzit vorbind pe Omul Ăsta. A zis brusc: „Nu, nu aşa. Lăsaţi-mă pe mine!" Şi printre braţele şi picioarele celor care încercau să-l potolească pe marsiliez, i-a ars una cu bocancul în scăfârlie de l-a adormit. Au târât o masă inertă, gemând uşor, printre sârma ghimpată.

Căpitanul l-a întrebat pe Omul Ăsta: „Cum de unul ca tine a ajuns aici?" El n-a răspuns. Căpitanul a continuat: „Eşti cel mai puternic şi mai calm dintre oamenii ăştia. Spune-mi de ce te-ai împuşcat!" Omul Ăsta se uita la el în penumbră, nu găseai nici dispreţ, nici aroganţă în privirea lui. A răspuns atât: „Trebuia."

L-au ajutat şi pe el să urce pe taluz şi l-au condus printre rândurile de sârmă ghimpată. S-a topit în noapte. Când cei doi soldaţi de sus s-au întors, ceilalţi au aruncat imediat plase Brun peste parapet, ca să acopere breşa. Sunt nişte suluri de ţepi metalici, care se desfăşoară singure. Apoi toată lumea şi-a tras sufletul puţin. Nu se mai auzea niciun sunet în tranşeea din faţă. Cei de acolo aşteptau. Bănuiau că se întâmplă ceva nefiresc.

Liniştea n-a durat decât un minut. Dintr-odată, proiectile de iluminare au explodat pe cer şi printre nemţi s-a iscat agitaţia de care ne temuserăm. Le desluşeam paşii grăbiţi şi chiar pocnetul chiulasei când îşi încărcau armele. „Vasisdas"-urile celor treziţi din somn răsunau limpede, de parcă s-ar fi aflat printre noi. Am apucat să văd că marsiliezul se târa cu disperare prin zăpadă, în urma lui Şase-Parale, căutau amândoi o groapă de obuz. Pe

Albăstrea nu l-am zărit, nici pe Eschimosu, nici pe Omul Ăsta. După aia, în timp ce alte proiectile de iluminare explodau, o puşcă-mitralieră a măturat pământul nimănui. Era luminat ca solul lunar şi lipsit de speranţă. Şi în acest deşert alb se înălţau doar trei trunchiuri ciopârţite ale unor arbori şi nişte cărămizi prăbuşite din nu se ştie ce.

Lângă mine, când puşca-mitralieră a amuţit, când noaptea a coborât iar, locotenentul Estrangin a zis: rahat, nu-i posibil, Doamne, aşa ceva! Căpitanul i-a spus să-şi ţină gura. Am aşteptat. Nu mai era nicio mişcare la nemţi, nicio mişcare pe teren.

Totul părea şi mai întunecat decât înainte. Oamenii din tranşee tăceau. Cei din faţa noastră tăceau şi ei. Ascultau. Şi noi ascultam. Locotenentul a repetat „rahat“. Căpitanul i-a repetat să-şi ţină gura.

După vreun sfert de ceas în care nu s-a întâmplat nimic, m-am gândit că era vremea să mă duc la oamenii mei. I-am cerut locotenentului să-mi semneze lista condamnaţilor, cum făcuse adjutantul de dragoni cu mine. Căpitanul a intervenit ca să-mi spună că ofiţerii nu trebuiau în niciun caz să semneze vreo hârtie legată de afacerea asta. Cel mult, dacă mie îmi făcea plăcere şi ei acceptau, puteam să capăt semnăturile caporalilor care conduseseră escorta. Dar ce-o să fac cu hârtia aia, se întreba el, însă pe el nu-l privea viaţa mea personală, el, unul, se ştergea la fund cu hârtie de mătase. Văzându-mi mutra, m-a bătut pe umăr şi mi-a spus: „Ei haide, glumesc! Eşti un om de ispravă, sergent. O să te însoţesc până la Operă, fiindcă n-am mai dormit de mult şi vreau să mă binedispun numaidecât. Sper că, înainte de a ne părăsi, vei avea amabilitatea să bei cu mine un coniac excelent.“

Gordes şi Chardolot au semnat lista şi am plecat. Căpitanul m-a condus în adăpostul său. Fără haina de blană şi fără căciulă, arăta mult mai tânăr decât îl crezusem eu, poate 32 de ani, însă era tras la faţă, cu cearcăne de oboseală. Am băut două sau trei păhărele, aşezaţi de-o parte şi de alta a mesei. Mi-a povestit că era profesor de istorie în viaţa civilă, dar că nu-i plăcea mai

mult decât să fie ofiţer, că voise să cunoască lumea, insulele însorite, că nu se căsătorise, fiindcă era o tâmpenie, ceea ce nu împiedica însă sentimentele, lucruri de genul ăsta. La un moment dat, a venit telefonistul să-l anunţe că îl căuta comandantul la telefon ca să afle cum a mers treaba. I-a răspuns: „Spune-i acestui domn că nu m-ai găsit, o să se perpelească toată noaptea.“

După aceea, mi-a vorbit de copilăria lui în Meudon, cred, şi despre timbrele poştale. Aveam din nou, în adăpostul acela, impresia teribilă că sunt undeva, în afara timpului, în afara propriei vieţi. Am făcut un efort să-mi vin în fire. De cealaltă parte a mesei, el îmi spunea, cu ochii mari şi umezi, că îi era ruşine că îl trădează pe puştiul care fusese odinioară. Cel mai mult regreta orele lungi pe care le petrecuse aplecat peste albumul cu timbre, fascinat de chipul tinerei regine Victoria pe vinietele din Barbados, Noua Zeelandă sau Jamaica. A coborât pleoapele, a tăcut o clipă, apoi a murmurat: „Victoria Anna Penoe. Asta e.“ Şi-a sprijinit fruntea de masă şi a adormit.

Am mers prin noroi şi prin noapte, rătăcindu-mă uneori, întrebându-i pe soldaţii de gardă pe unde s-o iau. I-am găsit pe Boffi şi pe ceilalţi la locul stabilit. I-am trezit pe cei care dormeau. Fireşte, voiau să afle ce s-a întâmplat după plecarea lor. Le-am zis că e mai bine pentru noi toţi să uităm ziua aia, să nu mai pomenim în veci de ea.

Am mers şi am tot mers, prin Cléry şi Flaucourt, până la Belloy-en-Santerre. Mintea mi se limpezise după alcoolul pe care-l băusem. Îmi era frig. Mă gândeam la cei cinci condamnaţi întinşi în zăpadă. În ultima clipă, se găsiseră pentru ei nişte bucăţi de pânză sau de sac de iută ca să-şi acopere urechile, iar unuia dintre ei, nu mai ştiu care deja, fără mănuşă în mâna teafără, Célestin Poux, Spaima Trupelor, îi dăduse o mănuşă de-a lui.

Am ajuns la tabăra noastră pe la cinci dimineaţa. Am dormit. La ora nouă, m-am prezentat la comandantul meu ca să-i dau raportul. Ajutat de ordonanţele lui, îşi aşeza dosarele în cutii. Mi-a zis: „Ai făcut ce ţi s-a cerut? Perfect. Ne vedem mai târziu.“ Întrucât eu insistam să-i dau lista

semnată de Gordes şi de Chardolot, mi-a spus şi el ce puteam face cu ea. Nici nu ştiam că vorbeşte atât de vulgar. Mi-a explicat că trebuia să ne mutăm peste două zile, că britanicii îi înlocuiau pe ai noştri pe o porţiune din front şi că ne deplasam spre sud. Mi-a repetat: „Ne vedem mai târziu.“

Şi cei din compania mea îşi strângeau calabalâcul. Nimeni nu ştia încotro plecam, dar umbla vorba pe la popote că undeva mai jos, în Oise sau în Aisne, se pregătea ceva nemaivăzut şi că până şi bunicii vor fi buni pentru prima linie.

La şapte seara, în timp ce discutam numai despre asta, m-a chemat comandantul. În birou său, practic gol deja, luminat de o singură lampă, mi-a zis: „Nu puteam să vorbesc cu tine de faţă cu altcineva, de aceea ţi-am retezat-o dimineaţă.“ Mi-a arătat un scaun pe care să mă aşez. Mi-a oferit o ţigară, pe care am luat-o, şi mi-a aprins-o. Apoi mi-a spus ceea ce le spusesem şi eu oamenilor mei: „Uită de afacera asta, Esperanza! Uită până şi numele de Bingo Crepuscul.“ A luat o hârtie dintre cele rămase pe masă şi m-a informat că fusesem transferat la un alt regiment, în Vosges, cu gradul de sergent-şef şi promisiunea că, dacă purtarea mea rămâne aceeaşi, voi ajunge adjutant până să vină primăvara.

S-a ridicat şi s-a dus la fereastră. Era un bărbat trupeş, cărunt, cu umeri căzuţi. Mi-a mărturisit că şi el fusese mutat, dar fără avansare, la fel, căpitanul nostru şi cei zece oameni care mă însoţiseră. Aşa am aflat că Boffi va lucra pe şantierul unde braţul unei macarale avea să-l strivească şi că ne împrăştiau calculat, doar că eu am nimerit alături de căpitanul meu în Vosges pentru câteva luni.

Înainte de a-mi lua rămas-bun, nu ştiam cum să întreb ce mă seca la inimă, însă comandantul a ghicit. Mi-a zis: „De câteva ore se snopesc. Am auzit de un locotenent ucis, de cel puţin zece morţi. Am auzit chestii nebuneşti. Un om de zăpadă ridicat între tranşee, un propovăduitor al păcii care cânta *Vremea cireşelor*, un avion doborât cu

grenada şi mai ştiu eu ce! Chestii nebuneşti!“

Am ieşit din casa parohială, unde stătea comandantul, cu un gust amar. Am scuipat pe pământ înainte să observ că mă aflam în faţa cimitirului. Mulţi soldaţi de-ai noştri fuseseră îngropaţi acolo în toamnă, sub cruci de lemn grosolane, pe care le făcea o companie vecină. M-am gândit: „Nu-i nimic, ei n-o să-ţi poarte pică. Ai scuipat pe război.“

Călugăriţa care i-a scris lui Mathilde vine la ei, în grădină. E îmbrăcată în gri. Îi spune lui Daniel Esperanza pe un ton supărat: „Vă rog să vă puneţi imediat halatul! Uneori mă întreb dacă nu cumva o faceţi intenţionat ca să fiţi bolnav!“

Îl ajută să-şi îmbrace halatul bleu-iluzoriu, aproape aceeaşi nuanţă de gri ca veşmântul măicuţei, de la atâta spălat. În buzunarul drept, el găseşte un pacheţel pe care i-l dă lui Mathilde. Îi spune: „Să vă uitaţi acasă la lucrurile astea, n-aş suporta să o faceţi în faţa mea.“

Îi curg din nou lacrimi pe obraji. Măicuţa, sora Marie de la Passion, exclamă: „Zău aşa! De ce mai plângeţi?“ El răspunde fără să se uite nici la ea, nici la Mathilde: „Am comis un mare păcat în ziua aia. Nu cred în Dumnezeu decât atunci când îmi convine, dar ştiu că a fost un păcat. N-ar fi trebuit să mă supun ordinelor.“ Sora Marie ridică din umeri: „Bietul om! Cum aţi fi putut să faceţi altfel? Când mi-aţi povestit, singurul păcat pe care l-am găsit eu a fost ipocrizia celor puternici.“

Stă cu Mathilde de peste o oră. Călugăriţa consideră că-i destul. El zice:

„N-am terminat, lăsaţi-ne în pace!“ Ea se lamentează că diseară va fi obosit, că-i va deranja pe cei din jur toată noaptea. În cele din urmă, oftează: „Fie, dar nu mai mult de zece minute. Fix peste zece minute mă întorc împreună cu domnul care o însoţeşte pe domnişoara. Şi el îşi face griji.“

Pleacă ridicându-şi veşmântul deasupra gleznelor ca o cochetă, pentru ca poalele să nu se târască pe pietriş.

Nu mai am mare lucru să vă povestesc, dar e

important, continuă bătrânul de 43 de ani, cu şuieratul, scârţâitor ca o cretă pe tablă, ce vine din plămânii săi distruşi.

În primul rând, am aflat a doua zi că trupele din Bingo Crepuscul cuceriseră tranşeea din faţă şi chiar poziţia a doua a germanilor. Mi se părea o mică victorie. Mă liniştea să cred că infamia s-a dovedit mai puţin inutilă. Nu-i prea frumos, dar asta e.

După ce le-am copiat, am pus scrisorile condamnaţilor în plicuri şi le-am dat primului curier pe care l-am zărit. Întrucât dumneavoastră aţi primit-o pe a lui Albăstrea, cred că şi celelalte patru au ajuns la destinatari. Ţineţi acum pe genunchi copiile făcute de mine.

Săptămâni mai târziu, şi eu am primit o scrisoare. Fusese scrisă de căpitanul Favourier la doar câteva ore după ce-l lăsasem acolo dormind. A străbătut drum lung până m-a găsit pe păşuni de vară, unde puneam şine de cale ferată, departe de ororile frontului. O să vă placă, sunt convins, cum mi-a plăcut şi mie. V-o dau, fiindcă o ştiu pe de rost.

În pachetul pe care vi l-am pregătit, e şi o fotografie. A fost făcută de unul dintre oamenii mei când eu stăteam cu spatele. Căra peste tot după el, agăţat la centură, un aparat din acelea micuţe despre care încă nu ştiu dacă erau magia sau ruşinea anilor noştri trişti, petrecuţi în tanşee.

Atâtea imagini pentru a te făli cu capturarea unui tun sau a unui soldat inamic epuizat, atâtea imagini complezente la înmormântarea unui camarad. Subordonatul meu, al cărui nume era Prussien, ceea ce îi displăcea mai mult decât vă închipuiţi, a fost ucis în aprilie 1917, în masacrul de la Chemin des Dames. Fotografia mi-a dat-o văduva lui, pe care am văzut-o un an mai târziu, la Paris, suferindă şi parcă încăpăţânându-se să-l urmeze.

Nu sunt mai bun decât alţii: imediat ce am ajuns în Vosges, într-o nouă companie, într-un nou regiment, am uitat de afacerea Bingo Crepuscul.

Amintirea ei mă chinuia doar din când în când, în anumite seri în care exageram cu vinul. Şi atunci eram ca toţi beţivii, disperat să scap de remuşcări, vrând să distrug tot. Bingo Crepuscul. De ce numele ăsta? M-am întrebat multă vreme, dar n-am găsit un răspuns.

Anul trecut, când am început pentru a doua oară să-i împingem pe nemţi pe Marna, am fost rănit la picioare în pădurea de la Villers-Cotterêts. Mi-au scos fierul din corp, bucată cu bucată, atât cât se putea. În gara unde fusesem evacuat, cu cartonaşul la butonieră, l-am întâlnit pe Chardolot, unul dintre cei doi caporali care veniseră să-i ia pe condamnaţi în Piaţa Operei. Zăcea pe una dintre brancardele aliniate cu zecile pe peron. Aveam norocul să fiu deja în cârje. Rana lui – la burtă – era mult mai gravă.

Pot să spun că era livid şi atât de slab, încât nu eram sigur dacă-i el, dar văzându-mă aplecat deasupra lui, a surâs şi a murmurat: „Ia te uită, sergentul Speranţă!“ I-am zis: „Prietene, dacă aş fi ştiut, aş fi lăsat pe toată lumea să fugă pe câmp.“ A vrut să râdă când am spus asta şi de tonul pe care am spus-o, dar îl durea când râdea, aşa cum mă doare pe mine astăzi.

L-am întrebat, bineînţeles, ce s-a întâmplat după plecarea mea. A mişcat puţin capul şi mi-a răspuns precum comandantul meu, deja trecuseră optsprezece luni de atunci: „Chestii nebuneşti!“ Apoi a făcut un efort, aproape că s-a ridicat în coate şi mi-a şoptit: „Au murit toţi: cei cinci pe terenul dintre tranşee, locotenentul, camarazii mei. Şi căpitanul, când am ocupat tranşeele din faţă.“ Voia să mă aplec mai mult, am îndoit genunchii ca să fiu mai aproape şi să-l aud. Am auzit: „I-am atacat. Ne-am aruncat asupra primei poziţii şi a celei de-a doua fără să pierdem niciun om, dar, când am ajuns la a treia, ne-au nimicit.“

A rămas îndelung cu ochii închişi, trăgând în piept cu lăcomie guri mari de aer. Nu înghiţea decât fumul trenului pentru ale cărui uşi se luptau răniţii încă în stare s-o facă, englezi, francezi sau americani. Am insistat: „Eşti sigur că au murit toţi cinci?“ M-a privit cu amuzament şi dispreţ: „Încă mai ţii cu ei, jandarm? Care ai vrea tu atât de mult să

fi scăpat?“ I-am răspuns: „Nu contează. Şi nu-mi mai zice jandarm!“

A închis iar ochii. Am simţit că avea multe de povestit, dar nu putea. Nu vă voi spune altceva decât adevărul, domnişoară, chiar dacă o să vă dezamăgească. Să vă mint ca să vă încurajez speranţele ar fi o infamie. Ultimele cuvinte pe care le-am auzit de la Chardolot, rostite cu capul întors spre mine, cu un zâmbet îndepărtat de tot şi toate, în timp ce numele meu era strigat, ca să urc în tren, iar brancardierii mă sâcâiau să le las în pace rănitul, au fost acestea: „Aş fi pariat cu tine doi ludovici pe

Albăstrea, dacă i-aş fi avut. Cu o singură mână a făcut un om de zăpadă în mijlocul terenului dintre tranşee. Însă fetele m-au lăsat lefter.“

Mai târziu, pe când călătoream departe de lupte, l-am căutat pe Chardolot, târându-mă în cârje prin vagoane, răsturnând lumea, căzând de zece ori. Nu l-am mai văzut niciodată. Poate nu se afla în acelaşi convoi. Poate s-a prăpădit înainte să-l suie în tren. Moartea este atât de capricioasă! Eu, care vă vorbesc, am fost demobilizat în octombrie, cu o lună înaintea armistiţiului. Scăpasem din toate. Aş putea să mă bucur de norocul meu şi de o pensie cinstită, dar nu, nu din cauza războiului mă sting. La Angers, în spitalul unde îmi terminam convalescenţa, m-am căptuşit cu boala civililor, mizeria asta de gripă spaniolă. Mi s-a spus că sunt vindecat, că sechelele nu vor fi grave. Dar nu ştiu dacă o să mă mai trezesc mâine-dimineaţă.

Văduva albă 17

În maşină, pe drumul înapoi spre Cap-Breton, Mathilde vede că Sylvain e îngrijorat din cauza ei, că ar vrea ca ea să-i mărturisească durerea. Ea n-are chef să vorbească, n-are chef să se smiorcăie, are chef să fie singură în camera ei. Din fericire, zgomotul motorului nu înlesneşte conversaţia.

Când e singură în camera ei, în faţa mesei, înconjurată de fotografiile logodnicului, deschide pacheţelul de la Daniel Esperanza.

Primul lucru la care se uită e tot o fotografie, în

format de carte poştală, sepia, aşa cum sunt acestea de obicei, făcută într-o tranşee asemănătoare cu zecile de tranşee pe care le-a văzut în *Le Miroir* sau *L'Illustration*. Sunt şapte bărbaţi în imagine: cinci aşezaţi, cu capul descoperit şi mâinile la spate, unul în picioare, cu cască, părând mai degrabă mândru de el însuşi, şi ultimul, pe trei sferturi întors, în prim-plan, fumându-şi pipa.

Îl vede imediat pe Manech. Stă puţin mai departe, în stânga, şi priveşte în gol. Zâmbeşte, dar e un zâmbet pe care Mathilde nu i-l ştie. Îi recunoaşte trăsăturile, alura, chiar dacă a slăbit. E murdar. Toţi sunt murdari, cu hainele informe şi pline de pământ, dar cel mai ciudat lucru sunt ochii lor scânteietori.

Deasupra fiecărui cap, cu cerneală devenită gri, este scrisă o cifră căreia îi corespunde un nume pe spatele fotografiei, exceptându-l pe bărbatul cu pipă, ce are dreptul doar la un semn de întrebare între două paranteze frumos trasate. Cel care pozează lângă condamnaţi, cu banderolă pe mânecă, este caporalul Boffi.

După aceea Mathilde despătureşte o hârtie ferfeniţită. Faimoasa listă dactilografiată despre care Daniel Esperanza spune că a primit-o de la comandantul său:

KLEBER BOUQUET, tâmplar, Paris, contingentul 1900 FRANCIS GAIGNARD, sudor, Seine, 1905

BENOIT NOTRE-DAME, cultivator, Dordogne, 1906 ANGE BASSIGNANO, Bouches-du-Rhône, 1910 JEAN ETCHEVERY, marinar-pescar, Landes, 1917.

În josul acestei foi fără antet, fără ştampilă de vreun fel, se poate citi, cu litere rotunjite:

Sâmbătă, 6 ianuarie 1917, ora 22.30, Urbain Chardolot, caporal. Şi mai la dreapta, cu un scris simplu, e altă semnătură: *Benjamin Gordes, caporal*.

Mathilde ia din nou fotografia şi nu îi este greu deloc să-i identifice pe Eschimosu, Şase-Parale, Omul Ăsta şi Drept Comun. Exact aşa şi-i imagina când Esperanza îi vorbea de ei, doar că tuspatru au mustaţă şi, dată fiind oboseala, par mai în vârstă decât sunt. Pe lângă ei,

Manech e un adolescent rătăcit.

Apoi Mathilde citeşte scrisorile copiate de Daniel Esperanza pe hârtie violet, cu aceeaşi cerneală decolorată până a devenit gri. Le citeşte în ordinea în care le găseşte. Nu o caută mai întâi pe a lui Manech. La ce bun? Şapte luni, cât a fost el pe front, a primit 63 de scrisori şi cărţi poştale de la Manech. Le-a recitit de atâtea ori, că ar putea să le recite pe toate fără să greşească niciun cuvânt.

Printre pini, soarele ce apune peste ocean împroaşcă fereastra mare a odăii ei cu stropi de purpură.

De la Kléber Bouquet pentru Louis Teyssier

Barul *La Micu' Louis*, Strada Amelot nr. 27, Paris

De pe front, 6 ianuarie 1919

Bunul meu Nas-Spart, Dacă o vezi pe Véro, spune-i la mulţi ani şi că mă gândesc la ea şi că îmi pare foarte rău că nu mai vrea să-mi vorbească.

Spune-i că, dacă nu mă întorc, ultimul meu gând va fi la ea şi la toate momentele fericite petrecute împreună, cu adevărat minunate. Să-i dai ei banii pe care ţi i-am încredinţat. Nu-i mare lucru, aş fi vrut tare mult să aibă o viaţă frumoasă.

Şi la tine, prietene, mă gândesc deseori, şi la toate chelfănelile pe care mi le-ai tras la zaruri pe tejgheaua ta, şi la distracţia noastră când scoteam sifoanele, măcar aia era o luptă dreaptă.

Am fost mutat în altă parte, aşa că, dacă o vreme nu primeşti veşti, nu-ţi face griji, sunt sănătos.

Salutări tuturor amicilor şi ţie, viaţă lungă. Kléber

P.S. Pot să-ţi spun, o să-ţi facă plăcere, că m-am întâlnit cu Biscotte şi ne-am împăcat. Eram amândoi nişte proşti.

De la Francis Gaignard pentru Thérèse Gaignard Route de Châtillon nr. 108, Bagneux, Seine

Sâmbătă, 6 ianuarie

Scumpa mea soţie, Ştiu că vei fi uşurată să primeşti această scrisoare, dar, ce vrei, n-am putut să-ţi scriu de o lună încoace, fiindcă m-au mutat în alt regiment şi e foarte greu cu toate grijile drumului. În sfârşit, acum pot să-ţi

urez un an nou fericit care, sunt sigur, va aduce sfârşitul necazurilor pentru toată lumea. Sper că ai putut să le faci daruri frumoase micuţelor noastre, scumpei mele Geneviève şi iubitei mele Sophie. Sper şi că de la atelier ţi-au dat cele două zile libere, că măcar ai putut să te odihneşti, draga mea soţie, chiar dacă sărbătorile n-au fost prea vesele pentru tine.

Nu-ţi face sânge rău pentru ce-o să-ţi spun în continuare, sunt sănătos tun, dar voi fi mai liniştit dacă ştiu că ţi-am spus. În caz că mi se întâmplă ceva, nu se ştie niciodată (uite la bietul meu frate Eugène), să faci aşa cum mi-ai promis, să te gândeşti doar la micuţele noastre, eu nu voi mai avea nevoie de nimic şi aş vrea din toată inima să-ţi găseşti un băiat de ispravă ca să trăiţi fericite toate trei. La sfârşitul lunii, eu voi avea 31 de ani, tu, 29, se împlinesc în curând opt ani de când ne-am căsătorit. Mi se pare că jumătate din viaţă mi-a fost furată.

De data asta, întrucât e Anul Nou, sărută-i sincer pe părinţii tăi din partea mea. Nu sunt supărat pe ei, ştii bine, dar ar trebui măcar să evite să vorbească despre anumite lucruri. Din cauza orbirii unor oameni ca ei mă aflu acum aici, la fel şi tovarăşii mei.

Trebuie să închei, corvoada mă aşteaptă. Te sărut cu toată dragostea, ai grijă de fetiţele noastre scumpe.

Îţi mulţumesc că eşti soţia mea.

Al tău Şase-Parale

De la Benoât Notre-Dame pentru Mariette Notre-Dame Les Ruisseaux, Cabignac, Dordogne

6 ianuarie 17

Dragă nevastă, Eu îţi trimit această scrisoare ca să te previn că voi fi neputincios a-ţi scrie o vreme. Spune-i lui moş Bernay că vreau totul rezolvat până la începutul lui martie, dacă nu, cu atât mai rău pentru el. Ne vinde îngrăşământul prea scump. Însă cred că tot o să-i convină.

Spune lui Titou al meu că îl strâng în braţe cu putere şi că nimic rău nu poate să i se întâmple câtă vreme o ascultă pe draga lui mămică. Eu n-am cunoscut încă pe nimeni atât de bun. Te iubesc, Benoât

De la Ange Bassignano pentru Tina Lombardi Prin bunăvoinţa Doamnei Conte

Traverse des Victimes nr. 5, Marsilia

Sâmbătă, 6 ianuarie

Comoara mea, Nu mai ştiu unde eşti. Cât despre mine, eu nu pot să-ţi spun unde mă aflu din cauza secretului militar. Am crezut că mi se apropie sfârşitul, dar acum lucrurile merg mai bine, am speranţe că o să scap şi că Maica Sfântă mă va ocroti încă o dată, chiar aşa favouille *cum mă cunoşti. N-am avut noroc, atâta tot.*

Îţi aminteşti când eram ţânci şi ne vedeam în oglindă, la bâlci, în Saint-Mauront, umflaţi ca nişte butoaie? Am impresia că la fel s-a deformat şi viaţa mea. Pe deasupra, fără tine sunt pierdut, fac numai prostii. Începând cu încăierarea aia idioată cu Josso.

În loc de asta, ar fi trebuit să plec cu tine în America, ca Florimond Rossi, poponarul de la Bar des Inquiets*, care s-a îmbarcat ca să nu comită o crimă. Am fi câştigat bani frumoşi acolo, e plin de milionari. Dar să nu ne gândim la trecut, comoara mea, mereu mi-o spuneai.*

Nu ştiu prin ce zonă a trupelor hoinăreşti, cu siguranţă căutându-mă pretutindeni. Mă macină asta. Niciodată n-am avut atâta nevoie de tine ca astă-seară. Orice se întâmplă, tu nu mă laşi baltă. Chiar şi pe vremea închisorii, când veneai să mă vezi, erai soarele meu.

Sper din toată inima că o să scap şi după aceea o să mă revanşez pentru toate mizeriile pe care ţi le-am făcut, voi fi atât de drăguţ cu tine, că o să te ciupeşti ca să crezi că e adevărat, iar eu o să-ţi sărut vânătăile.

Ciao, clarul meu de lună, focul meu de artificii, inima mea fierbinte. I-am dictat această scrisoare unui tip de treabă, fiindcă eu nu ştiu să scriu prea bine şi pentru că m-am rănit la mână, dar dragostea este întreagă.

Te sărut ca prima dată, când eram copii, sub platanii de pe strada Loubon. E mult de-atunci, comoara mea, nu?

Al tău Înger din Infern.

Vine apoi scrisoarea lui Manech. Este la fel cu cea primită de Mathilde la începutul lui 1917, de vreme ce

ambele sunt scrise de mâna lui Daniel Esperanza, dar culoarea hârtiei o tulbură puţin, precum şi aşezarea rândurilor, care nu este aceeaşi. Câteva secunde, nu poate respinge ideea că Manech s-a îndepărtat şi mai mult de ea.

De la Jean Etchevery pentru Mathilde Donnay Vila *Poéma*, Cap-Breton, Landes

6.1.17

Dragostea mea, Azi nu pot să scriu, un camarad din Landes o face pentru mine. Chipul tău este luminat tot, te văd. Sunt fericit, mă întorc. Îmi vine să-mi strig bucuria pe drum, mă întorc. Îmi vine să te sărut aşa cum îţi place ţie, mă întorc. Trebuie să merg repede. Mâine e deja duminică şi luni ne căsătorim. Îmi vine să-mi strig bucuria pe drumul dintre dune, îl aud pe Kiki, câinele meu, care vine prin pădure, tu eşti cu el, eşti frumoasă şi îmbrăcată toată în alb, mă face fericit nunta noastră. Oh da, Matti a mea, merg spre tine în această lumină, îmi vine să râd şi să strig, cerul mi-a umplut inima. Barca trebuie gătită cu ghirlande, te voi duce de cealaltă parte a lacului, ştii tu unde.

Aud valurile uriaşe şi-ţi aud glasul purtat de vânt care-mi strigă dragostea ta: „Manech! Manech!“ Şi văd lumânările aprinse în baraca de lemn şi pe noi doi culcaţi pe năvoade, o să alerg din răsputeri, aşteaptă-mă. Iubirea mea, Matti a mea, luni vom fi căsătoriţi. Promisiunea noastră e încrustată cu briceagul în scoarţa plopului de pe mal, vorbeşte despre noi, totul e atât de clar.

Te sărut dulce, blând cum îţi place ţie, iar ochii tăi frumoşi îi văd şi gura ta în lumină şi îmi zâmbeşti.

Manech

În bască, Jean se zice Manech, dar se scrie Manex. Chiar Manech făcea cu bună ştiinţă această greşeală, iar Mathilde la fel. Esperanza n-a corectat, poate din ignoranţă, dar Mathilde se îndoieşte, fiindcă el este din Soustons. O să-l întrebe. Are de gând să se ducă iar să-l vadă.

Mai există o ultimă descoperire de făcut în pacheţel: scrisoarea căpitanului Favourier. Plicul şi hârtia sunt

albastru-deschis, căptuşeala plicului, albastru-închis. Scrisul nu este al unui profesor, doar să fi fost profesor într-ale minciunilor istoriei. E înalt, brutal, tot numai linii frânte, aproape ilizibil.

Şi totuşi.

Duminică, 7 Prietene, Zorii n-au răsărit. Îmi dau seama că somnul m-a răpus înainte să termin o anecdotă, ceea ce este foarte umilitor pentru mine.

Îţi spuneam, aşadar, purtat de coniac şi de nostalgia timbrelor poştale: „Victoria Anna Penoe.“ Să pretind că la 15 ani eram îndrăgostit nebuneşte de efigia celei mai mari regine ar fi un eufemism. Turbam că nu sunt englez sau australian ori măcar din Gibraltar. Eram sărac pe atunci, mai rău decât acum, nu-mi permiteam, în materie de timbre, decât cele mai mici valori cu regina Victoria. Totuşi, aveam norocul să posed unul albastru, frumos, din Africa Orientală, şi naivitatea să-mi închipui că Anna, moneda în vigoare a Indiilor, era al doilea prenume al iubitei mele. Pentru Penoe, lucrurile stau şi mai frumos. E vorba de un timbru pe care nu am putut să-l admir decât pe fugă, la un comerciant, printre clienţii care se luptau pentru el. Valora deja foarte mult. Şi ştii de ce? Era un „two pence“ a cărui origine îţi las plăcerea s-o descoperi. O eroare sau o defecţiune la tipografie făcuse ca litera C din pence să arate ca un O. Nu-i drăguţ? Mă înţelegi? Ce caut eu în locul unde m-ai văzut?

După ce am dormit, m-am dus în tranşee de unde m-am întors mai adineori. Dacă asta te linişteşte, s-au dezlegat destul de repede, săpau ca nişte cârtiţe. De două ori, cu siguranţă la ordine venite de sus, nemţii au aruncat grenade la întâmplare, în întuneric. Ai noştri nu puteau să nu răspundă cu mortierele. Orice sâcâială a încetat de atunci. Pe teren, unul singur nu răspunde când îl strigăm, dar e vorba de ţăranul acela, iar faptul că nu răspunde nu înseamnă mare lucru, decât că, eventual, e prost-crescut. Cred că toţi sunt încă în viaţă.

Îţi scriu această scrisoare ca să ştii că voi face tot ce pot ca ei să şi rămână aşa, inclusiv ceea ce îmi repugnă,

să-mi angajez soldaţii într-un atac. Sper ca şi tine că ziua va trece repede şi că la noapte mi se va da ordin să mă duc să-i iau de acolo.

Adio, sergent! Mi-ar fi plăcut să te cunosc undeva departe de aici, în alte vremuri.

Etienne Favourier

Mathilde rămâne nemişcată un timp, cu coatele pe masă şi bărbia în palme. Penumbra cuprinde odaia. Se gândeşte la scrisorile pe care tocmai le-a citit, imaginile care au impresionat-o se învălmăşesc. Îşi promite că le va reciti a doua zi.

Deocamdată aprinde lampa şi scoate nişte coli de desen din sertar.

Scrie cu cerneală neagră ce i-a povestit Daniel Esperanza. Are o memorie bună. Se străduieşte să regăsească frazele pe care el le-a rostit. Este atentă la vocea bietului om ce i-a rămas în urechi, dar încă şi mai mult la tot ce vede pe parcursul povestirii, clar de parcă ar fi trăit ea însăşi aceste lucruri. Acum totul este înregistrat în amintirea ei ca pe o peliculă de film. Habar n-are pentru cât timp. Tocmai de aceea îşi şi face însemnări.

Mai târziu, Bénédicte ciocăne la uşă. Mathilde îi spune că nu-i e foame, să o lase în pace.

Şi mai târziu, după ce termină, Mathilde bea două sau trei guri de apă minerală, direct din sticlă, îşi scoate rochia şi se culcă fără ajutorul nimănui. Un fluture de noapte a intrat în cameră. Se izbeşte cu încăpăţânare de veioză.

Mathilde o stinge. În întuneric, lungită, se gândeşte la regina Victoria, ar vrea să descopere originea acelui timbru pe care *pence* a devenit *penoe*. Nu-i plăcea Victoria până astă-seară, din cauza războiului cu burii. Iar căpitanii nu-i plăceau nici atât.

Apoi plânge.

Mathilde are nouăsprezece ani, şapte luni şi opt zile. S-a născut la primul licăr al acestui secol, pe 1 ianuarie 1900, la cinci dimineaţa, e foarte uşor să-i calculezi vârsta.

La trei ani, cinci luni şi zece zile, scăpând de sub

supravegherea mamei, care nu şi-a iertat niciodată că s-a lăsat prinsă într-o ceartă meschină cu o vecină, în legătură cu o mâţă ce făcea pipi pe covoraşul ei de la intrare, Mathilde s-a urcat în vârful unei scări pliante cu cinci trepte şi a căzut. Mai târziu, a explicat – aşa i s-a povestit, ea nu-şi aminteşte isprava – că a vrut să zboare ca în visele ei.

La spital i-au făcut toate analizele. În afara unei clavicule fisurate, care s-a sudat în câteva zile, nu avea nimic, nicio leziune, nicio zgârietură. Se pare că stătea în pat şi râdea, încântată că toată lumea se înghesuia în jurul ei.

Stăpâniţi-vă lacrimile: Mathilde n-a mai mers niciodată.

La început, s-au gândit la un şoc psihic, la teama pe care o simţise sau – de ce nu? — la dezamăgirea de a fi descoperit, când se afla în aer, că e mai neputincioasă decât o vrabie. Întrucât noi analize n-au scos la iveală nimic care să-i justifice infirmitatea inexplicabilă, mai că le venea să creadă că ea se complăcea, din orgoliu, într-o atitudine adoptată din capul locului, pentru a evita să fie certată. După alte inepţii de felul ăsta, un bărbat slab şi cu barbă enunţă ideea îngrozitoare că Mathilde, hoinărind la o oră târzie pe holurile apartamentului familiei, se poate să-i fi surprins pe tati şi pe mami dezmierdându-se.

Tăticul respectiv măsoară 1,86 metri şi cântăreşte 100 de kilograme. La vremea accidentului, are 35 de ani, stârneşte teamă. Fără îndoială, bietul bărbos, care a încasat de la tăticul respectiv o palmă peste faţă, rătăceşte şi acum între cimitirul Montparnasse şi strada Gaâté, iar oamenii îi aruncă câţiva bănuţi când îl văd împleticindu-se pe trotuar.

Tatăl lui Mathilde nu s-a mulţumit să pălmuiască un pretins psiholog, nici să insulte medicii care „în afară de aspirină, nu ştiu nimic“. Nu doar că şi-a neglijat, ci şi-a lăsat baltă munca – o firmă de construcţii – luni în şir. A dus-o pe Mathilde la Zürich, la Londra, la Viena, la Stockholm.

Între patru şi opt ani, Mathilde a călătorit mult, dar fără să vadă vreo ţară altfel decât pe fereastra spitalelor. Apoi tatăl a trebuit să se resemneze. I

s-a explicat lui Mathilde, deşi ea era cea mai în măsură să o ştie, că ordinele de la creierul ei nu ajungeau la picioare. Undeva, în măduva spinării, curentul era întrerupt.

A urmat o perioadă când credeau în orice: spiritism, magie, ace înfipte în păpuşi cumpărate de la Bon Marché, fiertură de trifoi cu patru foi, băi de noroi. Ba chiar şi un hipnotizator odată. Mathilde, care avea zece ani, s-a ridicat brusc. Mama ei pretinde că a făcut un pas, tatăl afirmă că doar jumătate, fratele ei, Paul, nu zice nimic, dar să-l lăsăm pe el. Mathilde a căzut în braţele lui tati şi au trebuit chemaţi pompierii pentru a o trezi.

Era deja foarte orgolioasă, se acomodase cât de bine putuse cu ea însăşi. Accepta să fie ajutată de cineva doar când se îmbăia, în locurile unde mergi singur. Cu siguranţă, se aflase de multe ori în dificultate, cu siguranţă se lovise, dar, odată experienţa căpătată, a fost mereu în stare să se descurce peste tot cu ajutorul mâinilor, cu condiţia să existe acolo unde trebuie ceva de care să se agaţe.

În plus, asta nu contează. Nu-i interesant. Mathilde are alte vieţi, multe şi foarte frumoase. De pildă, pictează pânze mari pe care le va expune cândva şi toată lumea o să vadă cine este ea. Pictează flori, doar flori. Îi plac albul, negrul, roşul pasional, albastrul cerului, bejul cald. Are probleme cu nuanţele de galben, dar, în fond, şi Vincent avea, care îl admira mult pe Millet. Pentru ea, florile lui Millet rămân delicate şi crude şi vii în noaptea timpurilor.

În patul ei, unde orice e posibil, Mathilde îşi imaginează deseori că este strănepoata lui Millet. Nebunaticul a făcut o bastardă cu nebunatica de străbunică a ei. După ce-a fost femeie uşoară în Whitechapel şi tuberculoasă plină de căinţă, această bastardă, o lungană cu coc împletit, s-a îndrăgostit nebuneşte la şaisprezece ani de bunicul lui Mathilde şi a

ştiut ce are de făcut. Iar dacă unii se îndoiesc de această poveste, să le fie de bine.

Altă viaţă include pisicile. Mathilde are şase, Bénédicte, una, Sylvain, tot una, ceea ce înseamnă opt bucurii în casă şi destui pisoiaşi care sunt daţi prietenilor merituoşi. Pisicile lui Mathilde se numesc Uno, Due, Tertia, Bellissima, Hoţu' şi Maestru' Jacques. Nu seamănă între ele, însă toate o tolerează pe Mathilde şi niciodată nu se uită urât la ea. Motanul lui Bénédicte, Camembert, este cel mai inteligent, dar şi cel mai mâncăcios, i-ar trebui un regim de slăbit. Pisica lui Sylvain, Durandal, se ţine cu nasul pe sus, nici măcar nu-i vorbeşte Bellissimei, fiica ei, care suferă din cauza asta şi nu se dezlipeşte de ea. Mathilde, care se teme întotdeauna de viitor, ar vrea ca pisicile să trăiască mai mult.

Există şi un câine la vila *Poéma* – de la Paul şi Mathilde –, dar Năut este un ciobănesc de Pirinei complet surd, care petrece dimineţi întregi alergând după veveriţe doar pentru a le necăji, care latră când oamenii pleacă, iar în restul timpului doarme şi trage vânturi. De fiecare dată când îl aude, Bénédicte zice: „Câinele, de se băşeşte, bucurie îmi vesteşte."

În timpul războiului, o altă viaţă o reprezentau copiii din Soorts, târguşorul vecin, care nu aveau învăţător. Veneau la Mathilde, la început doisprezece, apoi cincisprezece, cu vârste între şase şi zece ani, iar ea transformase o încăpere a vilei în sală de clasă. Le preda scrisul, calculul, istoria, geografia şi desenul. În iulie 1918, deja văduvă după logodnicul ei de mai bine de un an, i-a pus să interpreteze un fragment dintr-o piesă de Molière în faţa mamelor lor, a primarului şi a preotului. Micuţa Sandrine, deghizată în femeie cumsecade maltratată de soţ, atunci când intervine vecinul, domnul Robert, era incapabilă să spună: „Mie îmi place să fiu bătută." Spunea: „Şi dacă eu vreau să mă lovească, ce te priveşte pe tine?" Şi pleosc, îi trăgea o palmă lui Hector, unul dintre fiii lui Massette, care-l juca pe domnul Robert. Se corecta imediat, ducându-şi mâna la gură: „Nu, nu-i aşa. Nu vreau

să te amesteci în treburile mele!“ Şi pleosc, altă palmă. „Nu, nu-i aşa. Şi dacă eu am chef să mă bată bărbatul?“ Şi încă o palmă. Micul Massette plângea, până la urmă i-a întors palma, mamele s-au amestecat şi ele şi totul s-a sfârşit într-o încăierare, ca la *Hernani*. 18

De când cu „boala“ sa, adică de peste cincisprezece ani, Mathilde n-a avut nicio zi fără gimnastică. Tatăl ei sau mama ori Sylvain o ajutau să facă exerciţii cu picioarele. Multă vreme, meşterul de oase din Seignosse, domnul Planchot, a venit pe bicicletă de trei ori pe săptămână, la ora nouă fix, ca s-o forţeze să execute anumite mişcări, ea stând lungită pe spate sau pe burtă, să-i maseze umerii, ceafa şi coloana vertebrală. Dar s-a pensionat. De la armistiţiu, un instructor de înot din Cap-Breton l-a înlocuit, cu mai puţină punctualitate, dar cu muşchi mai convenabili: Georges Cornu, un mustăcios mândru, care a participat la campionatele de înot ale Aquitaniei şi a făcut războiul ca instructor în marină. Nu e prea vorbăreţ. La început, Mathilde se ruşina că el îi pipăia tot corpul, chiar şi fesele, dar s-a obişnuit, ca şi cu toate celelalte. Era, totuşi, mai plăcut decât ce trebuia să îndure în spitale. Închide ochii. Se lasă frământată. Îşi imaginează că Georges Cornu îi admiră formele şi arde de dorinţă. Odată, el i-a zis: „Sunteţi bine făcută, domnişoară. Şi pot să vă asigur că văd destule trupuri.“ După aceea, Mathilde nu mai ştia dacă ar trebui să i se adreseze cu dragă Georges, dragul meu Georges sau Jojo.

E-adevărat că Mathilde nu-i urâtă. În fine, ea aşa consideră. Are ochi mari, verzi sau cenuşii, în funcţie de vreme, ca mama ei. Are un nas mic şi drept şi păr lung, şaten-deschis. În privinţa înălţimii, asta o moşteneşte de la tatăl ei. Când se întinde, măsoară 1,78 metri. Se pare că e consecinţa faptului că a stat mult culcată. Are sâni foarte frumoşi. E mândră de sânii ei, rotunzi, grei, mai netezi decât mătasea. Când le mângâie sfârcurile, simte imediat dorinţa de a fi iubită. Se iubeşte singură.

Ca şi străbunicul ei inventat, Mathilde e o

nebunatică. Înainte să adoarmă, se imaginează în situaţii tulburătoare, una mai incredibilă decât alta, toate învârtindu-se însă în jurul aceleiaşi teme naive: ea este victima unui necunoscut – nu-i vede niciodată chipul – care o surprinde undeva doar în cămăşuţă, nu poate rezista poftei trupeşti pentru ea, o mângâie, o ameninţă, o dezbracă, până când ea se resemnează în faţa inevitabilului sau îl doreşte cu ardoare. Trupul este atât de puternic! Mathilde are rareori nevoie să-şi ducă divagaţiile până la capăt ca plăcerea să se reverse, atât de copleşitoare, atât de intensă, încât pare să radieze chiar şi în picioare. Se mândreşte cu această plăcere şi cu faptul că e capabilă să o simtă, ceea ce o face, preţ de câteva frânturi de eternitate, la fel cu ceilalţi.

De la anunţul dispariţiei lui, Mathilde n-a suportat niciodată să se gândească la logodnicul ei atunci când se satisface. Şi perioade lungi îi e ruşine de ea însăşi şi se urăşte şi îşi jură că le va închide uşa necunoscuţilor. Totuşi, odinioară, nici măcar înainte să facă dragoste şi în lunile cât el s-a aflat pe front nu se vedea decât împreună cu Manech atunci când îşi căuta plăcerea. Aşa stau lucrurile.

Mai sunt şi visele, cele frumoase şi cele oribile, care o stăpânesc pe Mathilde în somn. Uneori şi le aminteşte. Ştie că alerga cu sufletul la gură pe străzile Parisului, pe câmp, în pădurea Hossegor. Sau coboară dintr-un tren, într-o gară străină, poate pentru a se întâlni cu Manech, iar trenul pleacă din nou, cu toate bagajele ei, nimeni nu poate spune încotro merge, e o întreagă poveste. Sau zboară în salonul mare de pe strada La Fontaine, la Auteuil, unde locuiesc părinţii ei acum. Pluteşte chiar sub plafon, printre candelabrele de cristal, coboară şi iar urcă, făcând eforturi atât de mari, încât se trezeşte leoarcă de sudoare.

Gata, ajunge. Mathilde s-a prezentat. Ar putea s-o ţină aşa cu orele, sigur ar fi la fel de pasionant, însă ea nu-i aici ca să-şi povestească vieţile.

Aristide Pommier are douăzeci şi şapte de ani, păr

ondulat şi miopie severă. Locuieşte la Saint-Vincent-de-Tyrosse. În 1916, era la bucătării în acelaşi regiment cu Manech. După luptele din toamnă, profitând de o permisie, a venit s-o vadă pe Mathilde, aducându-i veşti bune despre logodnicul ei, o fotografie cu el zâmbind şi nişte cercei obţinuţi prin troc de la soldaţii britanici, n-a spus în schimbul a ce. Ascultându-l, ai fi zis că totul mergea cum nu se poate mai bine în cel mai bun dintre războaiele posibile. Apoi, constrâns de întrebări neaşteptate, cu obrajii roşii şi ochelarii aburiţi, a schimbat placa. A povestit despre ziua aceea de vară când Manech, acoperit din cap până-n picioare de sângele altcuiva şi smulgându-şi hainele de pe el, a fost luat gol de pe câmpul de luptă, despre tribunalul de război pentru icterul provocat, despre relativa indulgenţă a judecătorilor, despre tremurăturile fără motiv.

Câteva luni mai târziu, în aprilie 1917, când soţii Etchevery primiseră deja confirmarea morţii fiului lor, Aristide Pommier a venit iar în permisie, pentru a se însura cu fiica patronului său, un exploatator forestier din Seignosse. Mathilde n-a putut să stea de vorbă cu el decât două minute la ieşirea din biserică. Lui îi părea rău pentru Manech, un băiat de treabă. Însă el nu avea de înfruntat focul luptei, poate doar pe al cuptoarelor sale, nu văzuse nimic, nu auzise nimic, nu ştia ce se petrecuse.

Apoi a rămas tăcut sub ploaia ce face căsătoriile trainice, strâns într-o uniformă care nu mai avea nicio perspectivă, dar de care probabil că nu se va despărţi nici măcar în noaptea nunţii, iar Mathilde, fireşte, l-a tratat drept mâncător de rahat şi el stătea încremenit acolo, cu capul plecat şi părul şiroind de apă, cu privirea fixată la cinci centimetri de vârful încălţărilor, suportând toate cuvintele grele ale acestei spărgătoare de petreceri care le rosteşte cu plăcere până când Sylvain o duce pe scorpie departe de toate, acasă la ea, departe de toate.

Lăsat la vatră anul acesta, Aristide Pommier s-a întors să taie copaci, dar, de când îi este ginere, nu se mai înţelege cu patronul. Chiar s-au bătut. Socrul s-a tăiat la

frunte când i-a spart ochelarii lui Aristide cu o lovitură de cap. Bénédicte, care pentru Mathilde reprezintă jurnalul de ştiri din Landes, pretinde că Aristide vrea să emigreze împreună cu nevasta borţoasă şi cei doi plozi pe care îi au deja. Şi adaugă, cum a auzit că ziceau vajnicii *poilus* 19 sub ploaia de obuze: „O să se sfârşească rău.“

Când se duce în port sau pe malul lacului, lui Mathilde i se întâmplă să se întâlnească pe drum cu Aristide Pommier, dar el se mulţumeşte să o salute, apoi întoarce capul şi apasă mai tare pe pedalele bicicletei. După dezvăluirile lui Esperanza, ea nu-l mai urăşte. Înţelege că, în ziua căsătoriei lui şi în toate lunile ce au urmat, el a tăcut pentru a cruţa amintirea lui Manech. Vrea să-l vadă. O să-i spună că ştie. O să-i ceară iertare ca o fată bine-crescută ce este atunci când nu-i tratează pe oameni drept mâncători de rahat. Nemaiavând de ce să-şi facă scupule, el va vorbi.

În timp ce o frământă cu mâinile lui mari de înotător, Georges Cornu îi spune: „Aristide? Azi nu-l găsiţi, e în pădure. Dar, la întrecerile de mâine, puteţi veni să-l scoateţi din canal, suntem în aceeaşi echipă.“

A doua zi, duminică, Sylvain o conduce pe Mathilde pe malul râului Boudigau, îi desface trotineta şi o aşază sub o umbrelă. Pretutindeni, steguleţe, culori stridente şi zgomot. Mulţimea venită de departe s-a răspândit peste tot, până pe pasarela din lemn de deasupra canalului, pe care jandarmii se străduiesc să o elibereze. Adulţii strigă, copiii aleargă, bebeluşii lâncezesc în cărucioare sub un soare ca în Africa.

Sunt întreceri cu bărcile. După ce Aristide Pommier, în pantaloni albi şi tricou la fel, a căzut în apă de suficiente ori pentru a fi eliminat, Sylvain îl conduce până la Mathilde, ud tot, mai puţin ochelarii. E mulţumit că a fost trântit de toţi adversarii săi. Zice: „Pe canicula asta, e o plăcere să fii învins.“ Mathilde îi cere să o ducă într-un loc mai liniştit. Se opresc sub pini. El se lasă în genunchi, se sprijină pe călcâie, apoi începe să vorbească.

Ultima dată l-am văzut pe Manech pe la mijlocul lui

noiembrie 1916, zice jucătorul Pommier uscându-se la umbră. Era la Cléry, pe Somme. Eu nu mai eram în sectorul lui, dar în bucătăriile de campanie, veştile triste se răspândesc mai iute decât cele bune, aşa că nu m-a surprins să-l văd adus, cu braţul legat de gât. Ştiam că provocase o santinelă din tranşeea din faţă să tragă în el.

L-au închis într-o şură ce rămăsese în picioare. Trei oameni îl păzeau în aşteptarea jandarmilor care trebuiau să vină să-l ia. Pe la două după-amiaza, i-am zis sergentului meu: „E de prin părţile mele, îl ştiu de când se ducea la şcoală cu ghiozdanul în spate, eu munceam deja pe-atunci.

Lăsaţi-mă să mă duc acolo!“ Sergentul a fost de acord şi l-am înlocuit pe unul dintre cei trei.

Era o şură cum vezi în Nord, din cărămizi pline, cu bârne groase în toate direcţiile. Era mare. Manech părea mititel înăuntru. Stătea rezemat de perete, într-un cerc de lumină care pătrundea prin acoperişul spart, cu mâna rănită pe pântece. Avea un bandaj făcut la repezeală, plin de sânge, deja murdar. I-am întrebat pe ceilalţi doi: „De ce îl ţin aici, în starea asta?“ Habar n-aveau nici ei.

Bineînţeles, l-am încurajat pe Manech cum m-am priceput mai bine. I-am spus că nu-i ceva grav, că o să fie dus la spitalul de campanie, că va fi bine îngrijit, chestii de-astea. În plus, de luni întregi curţile marţiale nu mai existau, nu risca nimic îngrozitor, va avea un avocat, vor ţine cont de vârsta lui. La sfârşit, el zâmbea. Mi-a zis: „Sincer, Pommier, nu-mi închipuiam că vorbeşti atât de bine, mi-ai fi un bun avocat!“

Numele avocatului pe care l-a primit până la urmă? Nu-l ştiu. Peste câteva zile, cineva care se întorcea de la Suzanne mi-a spus că, pentru tot grupul tinerilor recruţi aduşi în faţa tribunalului, avocat era un căpitan de artilerie, tare în drept, dar nu mi-a zis cum îl chema.

Am vorbit mult cu Manech. Despre ţinutul nostru, despre dumneavoastră, despre tranşee, despre ce făcuse el din cauza unui ticălos de sergent, care se ţinea scai de el, mai ştiu eu despre ce? Despre orice ne venea în minte.

Ticălosul de sergent? Pe el îl cunosc. Îl chema

Garenne 20, ca iepurii, era din Aveyron. Ţintea sus, nu se gândea decât la galoane. Un om cu adevărat rău, numai că mergea bucuros la măcel. Dacă n-a crăpat, trebuie să fi terminat războiul cu cel puţin două decoraţii.

Într-un târziu, nişte infanterişti au venit după Manech şi l-au dus la spitalul de campanie unde a fost operat. Am aflat după un timp că şi-a pierdut mâna. E trist, dar şi mai trist e că l-au condamnat. Sentinţa a fost citită în toate companiile. Drept să vă spun, domnişoară Mathilde, eu nu credeam, nimeni nu credea, eram convinşi că moş Poincaré o să acorde graţierea.

Nu pricep ce s-a întâmplat. La proces, erau douăzeci şi opt care căutaseră sau îşi făcuseră intenţionat răni salvatoare. Pe cincisprezece i-au condamnat la moarte, probabil fiindcă se temeau că mulţi ar proceda la fel dacă nu li se oferea un exemplu. Bietul Manech şi-a ales prost momentul.

Dar chiar şi asta, cine poate s-o spună? Trei sferturi din batalionul meu au căzut peste patru luni, la Craonne. Din fericire, eu nu mai eram acolo, nici măcar la bucătării. Fusesem transferat din cauza ochilor, am petrecut restul războiului făcând sicrie.

Nu trebuie să mai fiţi supărată pe mine, domnişoară Mathilde. Nu v-am spus nimic, n-am spus nimănui nimic, nici măcar nevesti-mii, pentru că nu puteam. Când Manech a plecat cu infanteriştii, l-am strâns în braţe, aveam inima grea, vă jur. Mi-a şoptit la ureche: „Mai ales să nu spui nimic acasă.“ Şi dacă nu mi-ar fi cerut-o, tot aşa aş fi făcut. La ce bun să sporesc suferinţa sărmanei lui mame, a tatălui, a dumneavoastră? Şi-apoi, oamenii sunt atât de proşti, chiar şi pe la noi. Ei nu ştiu cum era acolo. L-ar fi vorbit de rău pe Manech, iar el nu merita. A murit şi el din cauza războiului, ca toţi ceilalţi. Nu-i adevărat?

Când Mathilde revine la spitalul din Dax, îl găseşte pe Daniel Esperanza în pat, într-o cameră tapetată în roz, îmbrăcat într-o cămaşă de noapte cenuşie ca faţa lui. E marţi, patru zile după discuţia din grădină.

Sora Marie de la Passion nu-i mulţumită că Mathilde

s-a întors atât de repede. Esperanza a fost obosit. Tuşeşte întruna. Mathilde promite să nu stea mult.

Data trecută, când s-a despărţit de el, ea l-a întrebat ce i-ar face plăcere.

El a răspuns trist: „Nimic, mulţumesc, nu mai fumez.“ Ea îi oferă bomboane de ciocolată. El zice: „Sunteţi amabilă, dar nu pot să le mănânc, mi-ar scoate dinţii.“ Cutia i se pare, totuşi, foarte frumoasă. Vrea să dea bomboanele celorlalţi bolnavi, dar să-i fie înapoiată cutia. Înainte să părăsească încăperea, sora Marie goleşte cutia în buzunarul din faţă al şorţului său de infirmieră, gustă una şi declară: „Sunt bune, sunt foarte bune. O să le păstrez pentru mine.“

Mathilde a pregătit o listă cu întrebări. Daniel Esperanza o priveşte cu ochi temători cum despătureşte coala de desen. Stă cu spatele pe două perne. Cutia de bomboane, decorată cu imaginea unei păduri toamna, este aşezată pe noptieră, sprijinită de un ceas deşteptător, ascunzându-i cadranul, lăsând doar să i se audă tic-tac-ul.

În primul rând, de ce a aşteptat atât de mult ca să-i dezvăluie lui Mathilde ce ştia?

În primăvară, mergând încă anevoie, dar crezându-se scăpat de gripa ucigaşă, a venit într-o şaretă până la Cap-Breton ca să stea de vorbă cu părinţii lui Manech. În ultima clipă, după ce se tot învârtise fără să dea de casa lor, renunţase să se mai ducă la ei. Nu vedea ce rost mai are, nici ce mângâiere le putea el aduce. Aşa că şi-a îmboldit calul spre vila *Poéma*. S-a oprit în faţa porţii albe. Mathilde stătea într-un fotoliu, în fundul grădinii, înconjurată de pisici, şi picta. I s-a părut atât de tânără. A făcut cale-întoarsă.

După aceea, s-a îmbolnăvit iar. I-a povestit despre cele trăite în război sorei Marie, care este din Labenne, foarte aproape de Cap-Breton.

Mathilde nu îşi aminteşte, dar pe când era doar o puştoaică şi făcea băi de apă caldă cu copiii de la sanatoriu, a întâlnit-o pe sora Marie de multe ori. Călugăriţa se apucase să-i spună lui Esperanza că, după

armistiţiu, Mathilde făcuse demersuri, ca multe alte văduve albe, pentru a se căsători cu logodnicul dispărut. Ea l-a convins pe Esperanza să intervină. Nimeni nu putea mai bine decât el să confirme fără echivoc ultima scrisoare a lui Manech şi dorinţa lui de a se însura.

Mathilde îi mulţumeşte. Nu simte nevoia să adauge că a primit, scrise de Manech însuşi, zeci de scrisori la fel de convingătoare. Există piedici mai grele în calea planului ei. Vârsta, mai ales. După toate aparenţele, Manech era destul de mare ca să fie ucis, dar nu şi ca să decidă singur propria căsătorie. Or, de când Mathilde le-a mărturisit dorinţa ei soţilor Etchevery, care odinioară o iubeau, aceştia se tem să mai dea ochii cu ea. Tatăl, care şi-a vândut vasul de pescuit, dar are o crescătorie de stridii pe lacul Hossegor, o consideră făţiş o intrigantă. Mama, cu nervii greu încercaţi de moartea unicului fiu, s-a tăvălit pe jos urlând că n-o să-i fie luat de două ori.

Părinţii lui Mathilde n-au dovedit mai mult bun-simţ. Tatăl a zis

„niciodată cât trăiesc eu“, mama a spart o vază. La vederea certificatului dat de un medic de pe strada Pompe, la care Mathilde ceruse să fie dusă pentru a atesta ireparabilul, s-au prăbuşit unul în braţele celuilalt şi au stat aşa trei ore întregi, sub ruinele iluziilor pierdute. Din când în când, tatăl îl blestema pe netrebnicul capabil să profite de infirmitatea unei copile pentru a-şi satisface poftele animalice. Mama zicea: „Eu nu cred! Nu vreau să cred! Matti nici măcar nu ştie despre ce vorbeşte!“ Cât despre fratele ei, Paul, cu zece ani mai mare decât ea, căsătorit, autor a doi mucoşi deştepţi de-ţi vine să-i îneci, grosolani de enervează şi pisicile, asemenea lucruri ciudate, ca întotdeauna, îl depăşesc.

Mathilde a încetat să mai vorbească despre hotărârea ei cu cineva. Şi n-o să reînceapă tocmai acum, cu Esperanza. Pe 1 ianuarie 1921, adică peste un an şi jumătate, va fi majoră. Şi atunci o să vedem cine anume, ea sau lumea, va ceda mai întâi.

A observat într-una din serile trecute, când îşi făcea

însemnări despre discuţia pe care abia ce-o avusese cu el, că fostul sergent nu-i dăduse numele niciunui ofiţer care să nu fi murit după afacerea Bingo Crepuscul. Cum îl chema, de pildă, pe comandantul care-i dăduse ordin la Belloy-en-Santerre?

Esperanza lasă capul în jos. Nu va spune nimic mai mult decât a spus deja. I-a fost milă de Manech, consideră emoţionant – „şi chiar foarte frumos“ – că o fată de vârsta ei îşi arată fidelitatea mergând până la a-l lua de bărbat postum, dar din gura lui nu va auzi niciodată numele unora care ar putea să dea de necaz în prezent, pentru o infamie cu care nu erau de acord. Şi el a fost soldat, respectuos cu şefii săi, şi un bun camarad.

Célestin Poux, din câte ştie el, mai trăieşte? Habar n-are.

Dar camarazii lui din armata teritorială? Dar caporalul Benjamin Gordes? Dar infirmierul din satul în ruine?

Îi aruncă o privire şireată lui Mathilde. Răspunde foarte precis:

„Mărturiile unor pifani, ale unor caporali, astea-s apă de ploaie. N-aţi putea dovedi nimic. Oricum, dacă trebuie să vă folosiţi de mine ca să acuzaţi armata, nu voi fi alături de dumneavoastră.“

Mathilde înţelege că şi el a reflectat după întâlnirea lor şi că întrebările celelalte pe care le-a pregătit sunt inutile. Continuă, totuşi.

Cine l-a apărat pe Manech la proces? Nu ştie.

Numele satului unde s-a ţinut tribunalul de război? Nu i-a spus nimeni.

Ce s-a ales de ceilalţi zece condamnaţi la moarte de acelaşi tribunal? Ridică din umeri.

Cine era superiorul căpitanului Favourier? Nici nu clipeşte.

Crede el că Manech putea să se fi prefăcut? Nu. Asta nu.

Manech i-a cerut să-i scrie numele aşa cum se aude? Da. Altminteri, ar fi scris Manex.

Când a citit şi, mai târziu, a copiat rândurile scrise de Omul Ăsta, nu i s-a părut nimic inadecvat?

El nu înţelege termenul.

Avem un condamnat la moarte care i se adresează pentru ultima dată soţiei sale. Spre deosebire de restul, mesajul lui e foarte scurt, doar câteva rânduri, dar în jumătate din el vorbeşte despre preţul îngrăşământului şi despre o negociere despre care ştie cu certitudine că n-o va vedea încheiată.

Esperanza răspunde: „Se vede că nu l-aţi cunoscut pe Omul Ăsta.“ Era o brută, isteţ fără îndoială, dar o brută de un metru optzeci şi doi, taciturn, care nu privea mai departe de propriul ogor, precum mulţi dintre semenii lui. În plus, el, Esperanza, a căutat în scrisoarea lui doar ceea ce putea fi contrar intereselor armatei noastre. S-ar putea să fi ezitat puţin la aluziile lui Şase-Parale despre un pacifism nu tocmai potrivit.

Până la urmă, gândindu-se la soţie şi la copii, i-a dat unui curier scrisoarea sudorului.

Cunoaşte pe cineva numit Biscotte? Nu.

Când Esperanza răspunde nu, Mathilde ghiceşte că minte. Îi vede privirea surprinsă şi fugară, sesizează şovăiala acestui „nu“, acoperit imediat de tuse. Şi fiindcă ea tace, scrutându-i chipul, el adaugă: „Am citit numele Biscotte în post-scriptumul lui Eschimosu, atâta tot.“

Mathilde nu insistă.

Ajuns cu oamenii săi din armata teritorială la răspântia de tranşee numită Piaţa Operei, cât timp a stat cu căpitanul Favourier în adăpostul unde se găsea telefonul?

Din nou e surprins de întrebare, se codeşte. Răspunde: „Vreo zece minute. De ce?“

Atunci a fost făcută fotografia condamnaţilor?

El se gândeşte că, într-adevăr, e singurul moment când omul său, numitul Prussien, a putut s-o facă fără ca el să-şi dea seama.

În ce scop a copiat scrisorile condamnaţilor?

Scrisorile puteau să fie oprite de cenzură sau să nu

ajungă la destinatari din alte motive. Se gândea să se asigure la sfârşitul războiului că au fost primite.

Înainte de Mathilde, s-a mai întâlnit cu vreo rudă a unui alt condamnat?

Nu. Rănile şi boala nu i-au lăsat răgaz. La Cap-Breton s-a dus fiindcă nu era departe. Şi-apoi, era mulţumit că poate să conducă din nou o şaretă. Acum nu mai are chef să răscolească prin cenuşă.

A fost numit adjutant, cum i-a dat de înţeles comandantul lui?

Spune „da“ cu o mişcare forţată din cap, ferindu-şi într-o parte ochii lucind de lacrimi. Mathilde n-ar vrea să-l vadă smiorcăindu-se iar, aşa că tace o clipă.

El singur revine asupra întrebării. Spune că a terminat războiul ca adjutant-şef. Pe patul de spital, la Paris, a fost decorat cu Crucea de Război. Două lacrimi i se revarsă din ochi, dar nu curg pe obraji. Şi le şterge cu degetele, cu un gest aproape copilăresc. Murmură: „Asta contează mult pentru mine, e adevărat.“ Se uită la Mathilde printre celelalte lacrimi imposibil de stăpânit, cu buzele întredeschise şi tremurânde. Ea îl simte că e în pargul unei mărturisiri, însă el scutură din cap şi bâiguie: „Nu pot.“

Mai târziu, după ce şi-a recăpătat cât de cât puterea, glasul, îi spune lui Mathilde că nu trebuie să-l dispreţuiască fiindcă păstrează pentru el anumite lucruri. Ce s-ar alege de el acum, singur, vlăguit, lipsit de un rost, dacă i s-ar retrage pensia? Şi ce-ar câştiga ea dacă le-ar cunoaşte? Nu au legătură cu Manech.

„Aş câştiga timp“, răspunde Mathilde.

Daniel Esperanza suspină fetiţa mea, are lucruri mai bune de făcut cu anii ei frumoşi, mai ales în starea pe care i-a dat-o soarta, decât să umble după o himeră. Să te căsătoreşti cu logodnicul mort în război e un gest nobil, dar să dea uitării ranchiuna. Bingo Crepuscul era o tranşee printre mii de tranşee, iar 6 ianuarie 1917, o zi din oroarea a o mie cinci sute de zile, şi Manech, un nefericit printre milioane de nefericiţi soldaţi.

„Doar că, a doua zi, el încă trăia“, spune Mathilde înăsprindu-şi vocea ca să-l impresioneze sau fiindcă enervarea pune stăpânire pe ea, „şi trăia în faţa tranşeei ăleia, şi nu trebuie să găsesc milioane de soldaţi, ci unul singur care să-mi poată spune ce s-a întâmplat cu el!“

Tac amândoi. Ea devine din nou conştientă de tic-tacul din cameră. Cu spatele rezemat de perne, Esperanza stă trist, dus pe gânduri. Ea îşi apropie trotineta de pat, îi atinge mâna bătrână şi cenuşie de pe cearşaf. Îi spune cu un zâmbet amabil: „O să mai vin.“ Mathilde îşi priveşte adesea în oglindă propriul zâmbet. Şi-l face amabil, răutăcios, sardonic, naiv, tâmp, obraznic, seducător, extaziat. Numai cel fericit nu-i iese. În fine, nu prea bine. E ca la şcoală, nu poţi fi bun la toate.

Mathilde se îndepărtează pe un coridor lung şi alb. Sylvain, care împinge trotineta, zice: „Cuminte, Matti, cuminte. Cât ai vorbit tu cu domnul tău, am citit în ziar că un aviator a trecut pe sub Arcul de Triumf cu biplanul. Ştii de ce? Era vexat că avioanele nu au participat la parada victoriei. Aşa că vezi?“

Traducere: Mathilde greşeşte făcându-şi sânge rău. E de-ajuns să te uiţi la oameni ca să înţelegi că pisicile, câinii şi chiar Năut au mai multă minte şi mai mult suflet.

Când o ridică în braţe ca s-o aşeze în maşină, Sylvain spune: „Vexat, îţi dai seama? Cu un biplan! O boltă pe sub care, dacă treci pe jos, eşti bun deja de pleurezie!“

Mathilde râde. Îşi zice că e adevărat: dacă ea ar fi avut talentul lui Millet sau al lui Van Gogh ori al altor zece care nu-i egalează, n-ar fi trebuit decât să aleagă drept model un adjutant-şef decorat cu Crucea de Război, stând între pini, sub o pulbere de soare, sau într-un salon de spital tapetat cu roz şi cu gripă spaniolă, pentru a zugrăvi vanitatea lucrurilor într-o singură imagine.

În seara asta, îl urăşte pe Esperanza.

Vremurile bune dinainte

Octombrie 1919.

Thérèse Gaignard, soţia celui poreclit Şase-Parale, are treizeci şi unu de ani, trup zvelt, păr blond de

poloneză, ochi albaştri, ironici. Acum e spălătoreasă la Cachan, lângă Paris. Are un atelier într-o piaţă mică unde se învârtejesc frunzele moarte ale platanilor.

Ştie că soţul ei şi-a tras un glonţ în mâna stângă şi a fost dus în faţa tribunalului de război. Un tovarăş de tranşee i-a spus, când a venit s-o vadă după armistiţiu. Ferparul oficial pe care l-a primit în aprilie 1917 purta menţiunea: *Mort în luptă*. Încasează o pensie, are de crescut două fetiţe cărora le face rochii şi funde pentru păr la fel, de parcă ar fi gemene. În urmă cu câteva luni a cunoscut un alt bărbat, care vrea s-o ia în căsătorie şi se poartă frumos cu copiii.

Thérèse oftează: „Nu-ţi alegi viaţa. Şase-Parale avea o inimă de aur.

Sunt sigură că m-ar aproba.“ Se apucă iar să calce rufele.

Vorbeşte despre Şase-Parale. S-a numărat printre răniţii de la Draveil, în iulie 1908, când cavaleria i-a atacat pe greviştii din carierele de nisip şi a făcut atâţia morţi. Îl ura pe Clemenceau din toată inima. N-ar fi mulţumit, oh, deloc, că acest ucigaş de muncitori e numit azi Părintele Victoriei.

Dar să nu vă închipuiţi că Şase-Parale avea în cap doar sindicalismul.

Aprecia balurile de pe malul Marnei şi bicicletele la fel de mult ca CGT-ul

21. L-a urmat pe Garrigou ca mecanic în Turul Franţei în 1911, în acea lună cumplită de iulie, cea mai caldă din câte s-au pomenit. În seara când Garrigou a câştigat, Thérèse l-a adus pe Şase-Parale beat mort, într-o roabă, de la Porte d’Orléans la Bagneux, unde locuiau. Era însărcinată în aproape şase luni cu primul copil. A doua zi, lui îi era atât de ruşine, că nu îndrăznea să se uite la ea şi nici nu voia ca ea să-l privească. Şi-a petrecut mare parte din zi cu un şervet pe faţă, ca penitenţii din Evul Mediu.

Nu l-a văzut turtă decât atunci. Nu avea obiceiul să bea, în afară de un pahar de vin la masă, dar şi asta pentru că ea îi spusese, la primele lor întâlniri, un proverb de-al

bunicii sale din Vaucluse: „După masă, un pahar de vin şi dai la doctor mai puţin.“ Nu era omul să-şi prăpădească leafa pe jocuri sau pe băutură, prin cafenele. Ca să-l tachineze, îi ziceau zgârciob, dar nu era deloc. Când nu-i aducea lui Thérèse salariul întreg pe o săptămână, puteai fi sigur că-şi ajutase un coleg. Adevărata lui distracţie era Velodromul de Iarnă, unde îi cunoştea pe toţi cicliştii, intra gratis. Venea de acolo cu ochii sclipindu-i, cu capul plin de imagini.

Thérèse zice: „Dacă am fi avut un băiat, ar fi vrut să facă din el campion la ciclism.“

Când Sylvain, care o însoţeşte la Paris, vine după Mathilde, cele două fetiţe s-au întors de la şcoală. Geneviève, opt ani, ştie deja să calce batiste cu un fier de călcat mic, fără să se frigă. Are un aer serios şi concentrat, se vede că e mândră să-şi ajute mama în faţa lui Mathilde. Sophie, şase ani, a adus de afară nişte frunze de platan pe care le jupoaie până la nervuri. Îi oferă lui Mathilde una dintre operele sale.

În automobilul tatălui ei, un Peugeot mare, roşu cu negru, condus de şoferul de la Constructions Donnay, proaspăt angajat şi pe care ea nu-l cunoaşte, Mathilde stă pe bancheta din spate, cu Sylvain. Ţine între degetul mare şi arătător tija frunzei dezgolite. Ea se întreabă dacă, având doi copii cu el, ar putea să vrea să-l uite pe Manech. Nu ştie. Îşi zice că nu, dar, bineînţeles, Thérèse Gaignard nu are un tată care câştiga deja mulţi bani înainte de război, iar acum câştigă şi mai mult în oraşele distruse.

Intră în Paris. S-a înnoptat. În Montparnasse plouă. Mathilde vede pe geam cum se perindă şiruri de lumini estompate.

Se gândeşte: „Bietul de tine, Şase-Parale! Şi mie, aşa cum i-a spus un căpitan celui pe care tu îl numeai Speranţă, mi-ar fi plăcut să te cunosc în alte vremuri, în alte locuri. Ştiu că tu ai scutura speranţa asta până ar scuipa adevărul în faţa tuturor.“

Mathilde i-a scris soţiei lui Benoât Notre-Dame în Dordogne. Scrisoarea s-a întors înainte ca Mathilde să

plece din Cap-Breton: *Nu mai locuieşte la această adresă*. Mathilde, născută în ianuarie, trebuie să fi moştenit – să se lămurească astrologii cum – tenacitatea Taurului şi încăpăţânarea Racului. I-a scris primarului din satul respectiv, Cabignac. I-a răspuns preotul:

25 septembrie 1919

Draga mea copilă, Primarul din Cabignac, domnul Auguste Boulu, a murit anul acesta. Cel care i-a luat locul, Albert Ducot, s-a stabilit aici după război, pe care l-a făcut în chip onorabil, în cadrul serviciilor de sănătate. Deşi cu convingeri radicale, mie îmi poartă sentimente frăţeşti. E un medic înţelept şi fără bani, care nu primeşte nimic de la cei săraci, iar aceştia sunt numeroşi printre enoriaşii mei.

Am o mare stimă pentru el. Mi-a înmânat scrisoarea dumneavoastră, fiindcă nu i-a cunoscut nici pe Benoât, nici pe Mariette Notre-Dame. Eu însă i-am cununat în vara lui 1912. O cunosc pe Mariette de copil, iar pe Benoât, care nu venea la catehism, l-am învăţat, de fiecare dată când îl puteam prinde pe câmp, unde împingea la plug, despre slava lui Iisus şi a Fecioarei

Maria. Amândoi sunt copii abandonaţi. Benoât a fost găsit la câţiva kilometri de Cabignac, pe treptele capelei Notre-Dame-des-Vertus. De aici şi nume lui. S-a întâmplat într-o zi de 11 iulie, de sărbătoarea Sfântului Benoât. De aici, prenumele. Un preot ca mine, care îl găsise, l-a dus în braţe până la surorile din Ordinul Vizitaţiunii, care nu voiau să-l mai dea înapoi. A fost nevoie de jandarmi călare. Dacă veniţi vreodată pe la noi, bătrânii o să vă spună povestea în amănunt.

În vara aceasta, s-a ridicat în piaţă, în faţa bisericii mele, un monument provizoriu închinat morţilor. Numele lui Benoât Notre-Dame e înscris acolo, printre cele şaisprezece nume ale copiilor Cabignacului, morţi pentru patrie. Aveam aici, în 1914, mai puţin de treizeci de bărbaţi apţi de mobilizare. Asta ca să vedeţi cât de greu ne-a încercat războiul.

Copila mea, am simţit prea multă furie, prea multă ranchiună în scrisoarea pe care i-aţi trimis-o domnului

primar. Nimeni nu ştie cum a căzut în luptă Benoât Notre-Dame, dar toată lumea de aici e convinsă că trebuie să fi fost o luptă cumplită. Era atât de înalt, atât de puternic, încât doar iadul îl putea doborî. Sau poate că a fost voia Domnului.

Mariette a primit teribila veste în ianuarie 1917. S-a întâlnit imediat cu notarul din Montignac şi a scos ferma la vânzare, fiindcă nu putea s-o mai ţină. Şi-a vândut până şi mobila. A plecat cu micul Baptistin în braţe, în cariola lui moş Triet.

Ducea cu ea două cufere şi nişte boccele. I-am zis: „Ce faci? Ce-o să se întâmple cu tine?“ Mă agăţam de cal. Ea mi-a răspuns:

„Nu vă faceţi griji pentru mine, părinte! Mi-a rămas micuţul. Am prieteni lângă Paris. O să-mi găsesc de lucru.“ Atunci, fiindcă nu voiam să dau drumul căpăstrului, moş Triet a strigat:

„Dă-te de acolo, preotule! Dacă nu, o păţeşti, te ard cu biciul!“ Zgârcitul ăsta, care îşi pierduse doi fii şi ginerele în război, îi insulta pe cei care se întorseseră şi îl blestema pe Dumnezeu. El a cumpărat ferma familiei Notre-Dame. În ciuda reputaţiei de avar, notarul mi-a mărturisit că îi dăduse un preţ bun lui Mariette, fără îndoială pentru că respecta mai puţin banul decât nenorocirea de când o încercase pe pielea lui. Aşadar, există mereu un colţ de cer în sufletul cel mai întunecat şi eu văd în asta, draga mea copilă, că Domnul a vrut să stabilească o întâlnire şi s-o marcheze cu pecetea sa.

În aprilie 1917, a venit confirmarea morţii lui Benoât. Am trimis-o la adresa provizorie pe care Mariette mi-o dăduse, o cameră mobilată într-o casă de pe strada Gay-Lussac numărul 14, la Paris. De atunci, nimeni de aici nu mai ştie nimic de ea. Poate izbutiţi s-o găsiţi întrebându-i pe proprietarii casei şi v-aş fi nespus de recunoscător dacă m-aţi anunţa şi pe mine. Mi-ar plăcea tare mult să aflu ce mai fac ea şi copilul.

Al dumneavoastră devotat întru Domnul, Anselme Boileroux, Paroh la Cabignac

Mathilde i-a scris şi prietenei lui Drept Comun, Tina Lombardi. La fel ca el, i-a încredinţat scrisoarea doamnei Conte, din Traverse des Victimes nr. 5, la Marsilia. I-a răspuns această doamnă, cu cerneală violet, pe nişte foi rupte dintr-un caiet de şcoală. După ce a refăcut ortografia, fiindcă doamna Conte scria cum se aude, a restabilit cât de cât punctuaţia şi a descifrat fiecare cuvânt cu lupa şi cu ajutorul permanent al unui dicţionar italian, iată ce a reuşit Mathilde să înţeleagă:

Joi, 2 octombrie 1919

Prea Scumpă Domnişoară, N-am mai văzut-o pe Valentina Emilia Maria, fina mea de suflet, de joi, 5 decembrie, anul trecut, după-amiaza, când m-a vizitat pentru ultima oară, aşa cum o făcea înainte de război, aducându-mi un ghiveci cu crizanteme pentru mormântul tatălui meu, al surorii mele şi al soţului meu, decedaţi toţi, un tort cu frişcă, nişte roşii şi ardei gras, precum şi 50 de franci pe care i-a pus în cutia cu zahăr fără să-mi spună, ca să nu mă facă să mă ruşinez.

Arăta ca de obicei, nici mulţumită, nici nemulţumită şi părea să-i meargă bine. Avea pe ea o rochie albastră cu buline albe, foarte frumoasă, dar scurtă de i se vedeau pulpele, vă imaginaţi genul. Mi-a zis că aşa-i la modă, dar eu sunt convinsă că dumneavoastră nu purtaţi asemenea rochii, sunteţi cu siguranţă cinstită şi educată, poate doar dacă vreţi să vă deghizaţi în cocotă de Mardi Gras, dar n-aş crede. Le-am arătat scrisoarea vecinei mele, doamna Sciolla, dar şi doamnei Isola, care ţine împreună cu bărbatul ei Bar César *pe strada Loubon, o femeie înţeleaptă şi foarte respectată, vă asigur, şi ele mi-au zis amândouă: „Se vede că e o domnişoară aşa cum se cuvine“ şi că ar trebui să vă răspund în locul Valentinei, fiindcă nu ştiu unde este ea, nici acum, nici de luni întregi. Ceea ce şi fac.*

În primul rând, prea scumpă domnişoară, nu vă fie ruşine pentru mine din cauza scrisului meu, n-am fost la şcoală, fiind prea săracă, şi am ajuns aici, la Marsilia, cu tatăl meu văduv şi cu sora mea Cécilia Rose, în ianuarie

1882, la vârsta de 14 ani, venind din Italia, şi biata mea soră a decedat în 1884, iar sărmanul meu tată care era zidar şi foarte preţuit de toţi, în 1889, şi a trebuit să muncesc fără odihnă. M-am măritat cu Paolo Conte sâmbătă 3 martie 1900, la vârsta de 32 de ani, iar el avea 53 şi muncise tot fără odihnă douăzeci de ani în minele din Alès. A murit din cauza bronhiilor miercuri, 10 februarie 1904, la două dimineaţa, aşa că n-am fost căsătoriţi nici măcar patru ani întregi, e groaznic, vă asigur, pentru că era un om cumsecade, de fel din Caserte, unde m-am născut şi eu, precum şi sora mea Cécilia Rose, şi fără a avea bucuria unui copil, da, e groaznic. După aceea, m-a lăsat inima şi iată-mă acum, la 51 de ani, nici măcar 52, o bătrână care nu mai poate să iasă deloc din casă, gâfâi doar dacă merg de la pat până la maşina de gătit, vă închipuiţi cum e viaţa mea. Noroc că am nişte vecine de treabă, doamna Sciolla şi doamna Isola, primăria se îngrijeşte de mine datorită doamnei Isola care a făcut demersurile, nu duc lipsă de nimic. Aşa că să nu credeţi că vreau să mă plâng la dumneavoastră, biata mea domnişoară care v-aţi pierdut logodnicul iubit în război, mi-ar fi şi ruşine şi vă transmit condoleanţele mele sincere, la fel, doamna Sciolla şi doamna Isola.

Am ţinut întotdeauna la Valentina Emilia Maria de când s-a născut, pe 2 aprilie 1891. Maică-sa a murit aducând-o pe lume şi eu deja nu mai aveam nici tată, nici soră şi nici soţ încă. Cu siguranţă v-aş spune mai bine lucrurile astea dacă n-ar trebui să le scriu, dar vă închipuiţi plăcerea mea când aveam douăzeci şi trei de ani şi o legănam în braţe, mai ales că taică-su, Lorenzo Lombardi, nu se gândea decât să bea şi să caute scandal, detestat de toţi vecinii. Ea venea deseori la mine ca să doarmă pe săturate, gândiţi-vă, deci, e de mirare că a apucat pe căi greşite? Când avea treisprezece sau paisprezece ani, l-a cunoscut pe acest Ange Bassignano, care nu dusese o viaţă mai bună decât ea, dar dragostea învinge orice.

Continui această scrisoare azi, 3 octombrie, fiindcă

ieri nu mai puteam, sângele îmi bătea prea repede. Nu trebuie să credeţi că Valentina Emilia Maria, fina mea de suflet, este o persoană rea. Dimpotrivă, are o inimă tare bună, înainte de război, nu lăsa nicio săptămână să treacă fără să vină la mine şi mereu cadouri, şi câte 50 de franci ori chiar mai mult în zaharniţă, când eu eram cu spatele, ca să nu mă facă să-mi fie jenă. Însă a nimerit prost cedându-i pacostei ăsteia de napolitan, l-a urmat în pierzania lui şi a trăit pe picior mare până când îl apucă pe el furia ucigaşă şi se încaieră cu alt derbedeu din cartier, într-un bar din Arenc, şi îi înfige un cuţit în umăr, m-a întors pe dos în ultimul hal când am aflat.

Apoi ea se ducea în fiecare sâmbătă să-l vadă la închisoarea Saint-Pierre şi lui nu-i lipsea nimic, nu mai mult decât de obicei, fiindcă ea îl hrănea de când el avea cincisprezece ani şi se credea deja un prinţ. Şi după aceea, în 1916, când l-au trimis la război, ea l-a urmat iar, prin toate locurile unde ajungea el, căci aveau un cod secret în scrisorile lui, pentru ca ea să ştie mereu unde să dea de el, vă imaginaţi această dragoste şi ce a devenit fina mea, târfa soldaţilor. Chiar mi-a povestit că el găsise în regimentul lui cel puţin cincizeci de neghiobi cărora să le-o vândă ca marraine de guerre *şi când ei mergeau în permisie, ea le lua toţi banii. Ba încă lucruri şi mai rele pe care o punea el să le facă, mereu pentru bani. Dar azi, banii la ce-i folosesc lui, care a murit ca un câine, probabil de mâna soldaţilor francezi? Ce ruşine pentru maică-sa şi taică-su, dacă ar fi trăit, să-l vadă cum şi-a irosit viaţa, noroc că nu l-au cunoscut decât sub chipul unui băieţel adorabil, o adevărată frumuseţe. Au murit când el avea patru ani şi a fost crescut de piemontezi, nişte tercheaberchea care îl lăsau pe străzi, şi eu, care nu sunt deloc rea, vă asigur, când jandarmii au venit să-mi confirme că a murit pe front şi mi-au dat înştiinţarea, eu am plâns, dar am zis ducă-se! Nu pentru el am plâns, vă asigur. Era un biet copil pierdut, dar devenise un demon pentru fina mea.*

Acum să vă spun ce voiaţi să aflaţi de la Tina, cum o numiţi, fiindcă mi-am permis să deschid scrisoarea

dumneavoastră, cum fac mereu, fiindcă ea mi-a cerut să le deschid pe toate când nu ştiu unde s-o găsesc, dacă sunt de la administraţie sau de la poliţie, pot să le răspund. Eu am aflat prima că acest Ange Bassignano a dispărut în război, am aflat de la jandarmi, sâmbătă 27 ianuarie 1917, pe la unsprezece dimineaţa. Până atunci însă, pe 16 ianuarie, am primit ultima scrisoare pe care Îngerul din Infern, cum îşi zicea, i-o trimisese Valentinei. M-am mirat tare mult când am primit-o, fiindcă, de când ieşise din închisoare, nu mai trimitea scrisorile la mine, şi m-am mirat la fel şi de vorbele lui dulci, dar minţea ca un bărbier şi cred că vorbele dulci erau acolo pentru codul secret pe care-l avea cu fina mea, după cum v-am spus.

La vremea aia, aveam adresa poştală a Valentinei Emilia Maria: Z.A.1828.76.50, nimic altceva, fiindcă ea umbla prin zona frontului, dar o aveam de cel puţin cinci săptămâni şi ea nu rămânea niciodată prea mult într-un loc. I-am trimis, totuşi, scrisoarea şi a primit-o, mi-a spus după aceea, şi aşa a dat de urma demonului ei şi a aflat ce-a păţit.

Mi-a zis că s-a întâmplat în Somme şi că trebuie considerat mort. Mi-a zis asta când s-a întors la Marsilia, aici, în bucătăria mea, marţi 13 martie 1917. Era slabă, palidă şi sătulă de toate. I-am spus plângi, plângi, biata mea fetiţă, o să te aline, însă mi-a răspuns că nu vrea să plângă, vrea să le zboare creierii tuturor celor care i-au făcut rău lui Nino al ei, aşa îl numea. Apoi n-am mai văzut-o un timp, dar mi-a trimis o ilustrată din Toulon ca să-mi spună că e bine şi să nu-mi fac griji. În sfârşit, înştiinţarea oficială a decesului, adusă de jandarmi, a venit vineri, 27 aprilie, spre sfârşitul zilei. Atunci am zis ducă-se! Pe înştiinţare scria: Mort în luptă, 7 ianuarie 1917*, dar nu spunea şi unde îl îngropaseră pe Ange Bassignano. Vă imaginaţi că i-am întrebat pe jandarmi. Nu ştiau. Mi-au zis că în mod sigur alături de mulţi alţii.*

Am scris la Toulon şi în iunie, când a putut, fina mea s-a întors să mă vadă. Pusese carne pe ea şi prinsese iar culoare în obraz, eram foarte mulţumită, mai ales că nu

voia să mai discute despre Nino al ei. După aceea, aproape în fiecare lună, până joi, 5 decembrie 1918, cum v-am spus, a venit aici cu cadouri şi dulciuri, cinam împreună în bucătărie, iar într-o zi am ieşit pe stradă sprijinindu-mă de braţul ei şi am mers să mâncăm la Bar César*, fiindcă doamna Isola ne făcuse* pieds-paquets 22*, un deliciu, nu există bucătăreasă mai bună în tot Belle de Mai, nici în Saint-Mauront, nicăieri până în susul bulevardului National.*

În prezent nu ştiu ce mai face fina mea. Anul acesta, în februarie, am primit de ziua mea o ilustrată din La Ciotat. Mai târziu, am auzit că a fost văzută la Marsilia, cu fetele din Panier, apoi că era într-o casă de toleranţă pe drumul spre Gardannes, dar, de vreme ce ea nu mi-a spus nimic, nu cred pe nimeni, e foarte uşor să bârfeşti.

Continui această scrisoare pe 4, aseară am abandonat-o tot din motive de oboseală. Nu mă ţin ochii să citesc ce-am scris, dar sper că-mi veţi putea înţelege mâzgălelile. Îmi fac griji că poşta nu va lua o scrisoare atât de groasă, cea mai lungă pe care am scris-o în viaţa mea. Într-un fel, mi-a făcut bine, nu ştiu cum să vă spun, şi când o voi revedea pe fina mea, fiindcă o voi revedea, o să-mi permit să vă trimit adresa ei, iar până atunci îmi exprim cele mai frumoase gânduri pentru dumneavoastră şi vă spun din nou sincere condoleanţe, la fel ca doamna Sciolla şi doamna Isola.

La revedere şi distinse salutări, Doamna Văduvă Paolo Conte, născută Di Bocca

Barul deţinut de Micu’ Louis, pe strada Amelot, este o sală cu lambriuri întunecate pe toată lungimea. Miroase a anason şi a rumeguş. Două lămpi luminează tavanul şi pereţii care n-au mai fost zugrăviţi de multă vreme. În dosul tejghelei de zinc, deasupra unui rând de sticle, sunt agăţate fotografiile unor boxeuri dinainte de război, în poziţie de luptă, cu privirea mai degrabă fascinată de obiectiv decât înverşunată. Toate au rame de lemn lăcuit. Micu’ Louis zice: „Eschimosu’ mi-a făcut ramele. Şi macheta velierului din spate. Acum este un pic ponosită,

dar s-o fi văzut când mi-a dat-o, în 1911. O veritabilă bijuterie, reproducerea exactă a navei *Samara,* care i-a dus pe el şi pe Charles, fratele său, când erau tineri, de la San Francisco la Vancouver. Într-adevăr, era tare iscusit Eschimosu'."

Micu' Louis a tras oblonul metalic înspre stradă. E nouă şi jumătate seara, ora la care închide de obicei. Lui Mathilde i-a spus la telefon: „Vom putea să discutăm mai liniştiţi." Când a sosit ea, cu Sylvain împingând trotineta, mai erau doi clienţi la tejghea, pe care el i-a zorit să-şi termine paharele. Acum pune pe o masă, direct pe marmură, cratiţa reîncălzită cu mâncarea lui de seară, o sticlă de vin destupată, o farfurie. I-a propus lui Mathilde să împartă amândoi tocana de oaie, dar ea nu poate să înghită nimic, nici măcar din politeţe. Sylvain a plecat să cineze într-o braserie pe care a văzut-o luminată în Piaţa Bastiliei.

Micu' Louis îşi merită porecla, însă a făcut burtă. Zice: „La ora asta, dacă aş mai fi în ring, ar trebui să trec la categoria semimijlocie. Aş încasa-o de la cel mai prăpădit dintre prăpădiţi. Într-adevăr, nu-i prieşte nimănui să ţină un bistrou." Totuşi, când se duce şi se întoarce de la tejghea la masă, aducând două pahare, o jumătate de pâine mare şi nişte camembert în cutie, dovedeşte o uşurinţă în mişcări uimitoare. Ai zice că-i pe arcuri. Dar se ghiceşte că, şi zvelt când era, trebuie să fi „încasat-o" de multe ori. Are nasul strivit, urechile şi buzele au avut de suferit, zâmbetul îi este înstelat cu aur galben.

După ce se aşază, cu capătul unui şervet în carouri strecurat pe sub cămaşă, toarnă mai întâi vin într-un pahar pe care i-l oferă lui Mathilde. Ca să isprăvească odată cu politeţurile, ea acceptă. El umple şi celălalt pahar, ia o sorbitură ca să-şi clătească gura şi plescăie din limbă: „Vedeţi, e bun. Îl aduc din regiunea mea, Anjou. O să mă întorc acolo când o să strâng destui bani la saltea ca să huzuresc. O să vând mizeria asta de loc şi o să trăiesc într-o pivniţă cu vinuri, cu doi sau trei amici ca să-mi ţină de urât. Într-adevăr, am cunoscut multe lucruri la viaţa mea,

dar pot să vă asigur că nimic nu contează mai mult decât vinul şi prietenia.“ Face o grimasă cu un aer fals îndurerat şi adaugă: „Iertaţi-mă, spun prostii. Asta pentru că mă intimidaţi.“

Apoi, îşi umple farfuria, îşi mănâncă tocana de oaie rupând bucăţi de pâine ca să le înmoaie în sos şi, între două înghiţituri, îi spune lui Mathilde ce vrea să audă. Ea îşi apropie trotineta de masă. Nu se aude niciun zgomot afară, nici măcar o maşină, nici măcar scandalagii care preţuiesc prea mult vinul şi prietenia.

O văduvă de la Comisia Datoriei, o „doamnă în negru“, a intrat în cafenea, la sfârşitul lui ianuarie 1917, pentru a-l anunţa pe Micu’ Louis că prietenul său era mort. Femeia venea de la imobilul din strada Daval, aflat la doi paşi, unde înainte de război Eschimosu’ îşi avea atelierul în curte şi o cameră la mansardă.

Micu’ Louis s-a prăbuşit năucit pe un scaun, în faţa clienţilor cărora tocmai le povestea unul dintre glorioasele lui meciuri. Seara, s-a îmbătat de unul singur, a plâns recitind ultima scrisoare de la Eschimosu, sosită cu o săptămână în urmă, şi a spart, tot de unul singur, o masă din localul său, blestemând soarta.

În aprilie, un domn de la primărie a venit să-i aducă hârtia oficială: *Mort în luptă, 7 ianuarie 1917.* Domnul respectiv dorea să afle dacă Eschimosu’ avea vreo rudă, chiar şi îndepărtată, ca s-o poată înştiinţa. Micu’ Louis a răspuns că nu ştia de niciuna. Eschimosu’ îşi lăsase fratele mai mare, Charles, în America, dar nu mai primise veşti de la el de mult.

În seara aceea, ca să-şi mai abată gândurile, Micu’ Louis a ieşit în oraş cu una dintre metresele lui. Au luat cina într-un restaurant din Clichy, după ce părăsiseră cinematograful înainte de sfârşitul filmului, fiindcă pe el nu-l trăgea inima la asta. Nu-l trăgea inima nici la altceva, aşa că a condus-o pe doamnă până acasă la ea, dar n-a intrat. S-a întors pe jos, cu obrajii uzi de lacrimi şi de ploaie şi s-a închis în barul lui ca să se îmbete singur, ca să-şi aducă aminte singur. Dar de data asta n-a mai spart

nicio masă, dar numai pentru că mesele sunt scumpe şi oricum spartul nu duce la nimic.

Nu, n-a primit nicio lămurire mai târziu despre împrejurările morţii lui Kléber Bouquet, nici despre locul unde este înmormântat. N-a primit vizita niciunui tovarăş de tranşee de-ai lui. La începutul războiului, mai venea câte unul, după cum se nimereau permisiile, să-i aducă veşti, o scrisoare, o fotografie, dar vizitele s-au rărit, regimentele erau permanent refăcute, poate erau cu toţii morţi, poate prizonieri, poate sătui să tot răscolească durerea.

Pe Véronique Passavant – Véro de care vorbeşte Eschimosu' în ultima scrisoare – Micu' Louis a văzut-o deseori şi încă o mai vede din când în când. Vine la ora închiderii să bea o ceaşcă de cafea lângă sobă, să vorbească despre vremurile bune dinainte, să plângă puţin. Era deja împreună cu Kléber în 1911, anul când Micu' Louis şi-a pus mănuşile în cui, la treizeci şi nouă de anişori, după o faimoasă înfrângere cu Louis Ponthieu. Nu îngenunchease în viaţa lui, nici chiar în faţa celor mai răi caftangii, dar atunci şi-a tocit nădragii de podea. Trei ani a durat apoi ceea ce el şi Véro numesc vremurile bune dinainte. În cursul săptămânii, de mai multe ori pe zi, Kléber, cu faţa şi cămaşa fără guler pline de rumeguş, venea să-şi clătească gâtul cu un vinişor alb, răcoritor. Foarte des seara, o ducea pe Véro la music-hall-uri, gătită ca o marchiză. Era tare mândru de fătuca lui, pe care o numea soţia lui faţă de ceilalţi. De fapt, chiar fără hârtie ştampilată, ei se uniseră pentru a se iubi şi a se îndrăgi toată viaţa, până când războiul avea să-i despartă.

Ba chiar şi după. În 1916, Kléber încă plătea chirie pentru atelier şi cameră, ca să-şi găsească viaţa intactă în permisii. A avut mai multe permisii decât majoritatea celorlalţi, poate pentru că ştia să obţină orice prin simpatia pe care o inspira, poate şi pentru că, luând prizonieri, fusese citat pe ordinul de zi al regimentului. Respectivele zile numite de destindere şi le petrecea jumătate în pat cu Véro, jumătate în stabilimente unde te puteai distra,

inclusiv unele în care n-ar fi îndrăznit să intre înainte de război. De cum sosea, probabil încă de pe scări, scăpa de hainele de soldat şi nu le mai îmbrăca până în clipa plecării. Trebuia să-l vezi păşind ţanţoş la braţ cu tipa lui, cu sacou de tweed englezesc, cu canotiera dată pe ceafă, făcând pe lipsitul de griji, şi cu eşarfa lungă, albă, în jurul gâtului: ziceai că-i unul dintre aşii aviaţiei.

Trebuie spus şi că Véronique Passavant este ceea ce se cheamă o bucăţică pe cinste. Înaltă, bine înzestrată peste tot, cu păr negru, lung până în talie, cu ochi mari, de pisică şi un ten să turbeze burghezele – adevărat, o bucăţică pe cinste. Are douăzeci şi şapte de ani. Ultima oară când a venit să stea la taifas cu Micu' Louis, în iulie anul acesta, era vânzătoare la un magazin pentru femei din Ménilmontant, dar el nu ştie pe ce stradă anume, nici unde locuieşte ea. Însă e convins că nu va trece mult şi ea va veni din nou, iar el o s-o pună în legătură cu Mathilde.

Cearta dintre cei doi iubiţi şi despărţirea din 1916, într-o permisie a lui Kléber, au rămas un mister pentru Micu' Louis, nu i-au vorbit despre asta niciunul, nici celălalt. El a luat totul drept o neînţelegere între îndrăgostiţi, regretabilă, de bună seamă, dar care nu durează. Când Véro a venit într-un suflet la el, în acea nenorocită dimineaţă din ianuarie 1917, imediat ce-a aflat de la cineva din cartier că iubitul ei murise, Micu' Louis i-a dat să citească ultima scrisoare de la Eschimosu' şi i-a cerut să-i explice. Ea plângea prăbuşită în genunchi pe podea. A ridicat spre el un chip care nu mai avea vârstă şi a strigat: „Ce rost mai are acum? Vrei să mă omoare regretele? Crezi că nu mi-am promis că la următoarea permisie voi sări de gâtul lui? Că o să şterg totul cu buretele, da, că o să şterg totul!“ Asta, de faţă cu cinci sau şase clienţi care nu avuseseră bunul-simţ să o şteargă uşurel de-acolo, curioşi fiind de nenorocirea altora, şi pe care Micu' Louis i-a aruncat pe uşă afară.

După mult timp, calmă, cu obrajii uscaţi de lacrimi, aşezată pe un scaun lângă sobă, Véro a declarat: „Oricum, Kléber m-a pus să jur că nu spun nimic nimănui.“ Micu'

Louis n-a mai insistat. Dacă Mathilde vrea să ştie impresia lui, Kléber avea o slăbiciune pentru femei, ca mulţi alţii, şi era prea deschis ca să fie prudent. În cursul permisiei din vara lui 1916, o fi călcat pe de lături şi trebuie să-i fi mărturisit lui Véro, care nu i-a iertat-o. Şi-a strâns catrafusele şi a plecat. Aşa vede el, Micu' Louis, lucrurile, cel puţin atunci când nu vrea să-şi mai bată capul cu detaliile.

Fiindcă mai ales două îl supără. În primul rând, Véro îl iubea prea mult pe Kléber ca să ţină ranchiună atâta vreme, dacă era vorba de o greşeală fără urmări în viitor. În al doilea rând, dacă Kléber a refuzat să-i încredinţeze acest secret lui, Micu' Louis, căruia îi încredinţa orice, până şi economiile sale, ori îi era ruşine, ori, mai probabil, proteja pe cineva. Dar, să-i scuze Mathilde exprimarea, când e vorba de tăvăleală, cine poate şti?

În timp ce Micu' Louis termina de mâncat, pe Mathilde a luat-o cu frig, s-a dus mai aproape de sobă. La un moment dat, el a spus ceva – ea nu ştie exact ce – şi pe Mathilde a luat-o cu frig. Sau i-a trecut prin minte o imagine atunci când el se ridicase ca să deschidă un sertar şi îi adusese nişte suvenire de la Eschimosu, adunate pentru ea: fotografii din America şi din vremurile bune dinainte, fotografii din război, ultima scrisoare. Mathilde nu s-a hotărât încă dacă să-i spună lui Micu' Louis că are o copie a acesteia şi să-i povestească despre seara cumplită în care a fost scrisă, însă n-a trebuit să se prefacă, i s-a părut că o citeşte pentru prima oară.

Dincolo de scrisul stângaci, înclinat spre stânga, dincolo de ortografia unui puşti al străzilor, i-a apărut brusc un soldat legat de mâini, îngheţat, demn de milă, care se întorcea din vârful unei scări de tranşee pentru a cere să-l protejeze pe cel şi mai demn de milă decât el.

Acum Micu' Louis a pus paharul lui şi paharul lui Mathilde pe masa cea mai apropiată de ea, stă pe scaun şi fumează o ţigară, privind undeva departe, în propriul trecut, pe sub arcadele sprâncenelor sale umflate de lovituri. Mathilde îl întreabă cine era acest Biscotte despre

care se pomeneşte în post-scriptum. Micu' Louis zice, pe jumătate zâmbind, pe jumătate strâmbându-se: „Într-adevăr, aţi citit în mintea mea ca-ntr-o carte, tocmai mă gândeam la el!"

Biscotte, altă poveste.

Era, căci nici bietul de el nu s-a întors din război, cel mai afectuos om posibil, un lungan foarte slab, cu ochi albaştri, liniştiţi şi cu păr şaten, care i se rărea. I se spunea Biscotte din cauza bicepşilor – *biscottos* 23 –, fiindcă el, Micu' Louis, care nu e, totuşi, o gorilă, i-ar fi putut cuprinde cu o mână.

Biscotte era prieten cu Kléber de la inundaţiile din 1910, când amândoi salvaseră o bătrână de la înec. Făceau *trôle* împreună, adică se întâlneau în fiecare sâmbătă la intersecţia dintre foburgul Saint-Antoine şi Ledru-Rollin, ca să vândă scrinurile, consolele, micile obiecte de mobilier pe care le fabricau. Eschimosu' se împăca bine cu lemnul, nu trebuie decât să vezi macheta navei *Samara* din capătul sălii, dar Biscotte, Mathilde nici nu poate să-şi imagineze, avea mâini cum n-o să mai fie în veci, mâini de bijutier al mahonului, de pianist al cireşului, de seducător al esenţelor exotice, mâini de magician. Ceilalţi tâmplari nici nu-l invidiau măcar.

Sâmbăta seara – nu în fiecare săptămână, fiindcă avea nevastă şi cinci copii şi trebuie că se alegea cu o săpuneală zdravănă când se întorcea acasă după ce se răcea mâncarea – Biscotte venea cu Kléber la tejghea, ca să bea fiecare câte un rând, să râdă şi să-şi împartă banii din vânzări. În clipele acelea, Micu' Louis îl invidia pe Biscotte, o mărturiseşte sincer. Nu cu răutate, bineînţeles, fiindcă Biscotte era un tip de treabă, niciodată perfid, niciodată nervos, şi fiindcă avea o influenţă bună asupra lui Kléber. Da, o influenţă bună. Datorită lui Biscotte, a început Kléber să facă economii, o sută de franci de aici, două sute de colo, şi să i le încredinţeze lui Micu' Louis, ca să nu le cheltuiască prosteşte. Pe măsură ce primea banii, Micu' Louis îi îndesa într-o cutie de biscuiţi metalică, decorată cu flori de câmp, care se găsea în seiful lui, la

bancă. Când i-a dat banii lui Véronique Passavant, aşa cum îi cerea Eschimosu' în scrisoare, ea nu voia să-i ia, plângea, zicea că nu-i merită. În barul ăsta unde stă Mathilde acum, Micu' Louis s-a ridicat în picioare, înalt de un metru şaizeci şi opt, dar plin de forţa cuvântului dat, strângând în pumn bricheta cu iască, şi a jurat că, dacă ea nu pune imediat bancnotele în geantă, el o să le ardă pe toate, ba chiar o să şi înghită cenuşa ca să nu mai rămână nimic. În final, le-a luat. Erau aproape opt mii de franci, nu destul ca să-i aline durerea, dar suficient ca să-şi ofere nişte zile frumoase.

Pe urmă, uite că Bunul Dumnezeu face bine lucrurile: în război, Kléber şi Biscotte, născuţi amândoi în cartier, s-au întâlnit în acelaşi regiment, curând şi în aceeaşi companie. Au suferit împreună peste tot, Marna, Woëvre, Somme, Verdun, iar când unul venea în permisie, aducea veşti despre celălalt, încerca să le povestească clienţilor cum e în tranşee, dar îşi bea paharul uitându-se la Micu' Louis cu ochi trişti, neîndoielnic cerşind să se discute despre altceva, fiindcă despre tranşee, vedeţi voi, nu se povesteşte, acolo nu-i linişte, acolo pute, dar în ciuda a toate viaţa e mai puternică decât în orice nenorocit de loc, dar asta n-o poate înţelege nimeni care nu şi-a afundat încălţările, alături de camarazi, în noroi.

După aceste cuvinte amare, Micu' Louis tace un minut întreg. Şi pe urmă uite că Bunul Dumnezeu face rău lucrurile: în vara lui 1916, pe un front de care a uitat, frumoasa prietenie s-a rupt. Kléber şi Biscotte nu se mai puteau suporta, se certau mereu pentru fleacuri, un pachet de Gauloises albastre, o conservă de carne sau ca să stabilească cine îşi protejează mai bine oamenii, Fayolle sau Pétain. Se evitau, nu-şi mai vorbeau. Când i s-a propus, Biscotte, numit caporal, s-a mutat în altă companie şi curând şi în alt regiment. Nu s-a mai întors niciodată la bar. A murit, se pare, într-un bombardament, pe când era rănit şi îl evacuau de pe vreun front.

Adevăratul său nume, Micu' Louis trebuie să-l fi auzit când Eschimosu' i l-a prezentat într-o sâmbătă din 1911,

dar nu şi-l mai aminteşte, probabil nici clienţii care l-au cunoscut. I se zicea doar Biscotte. Trebuie să fi avut atelierul pe o stradă din foburg, de cealaltă parte a Bastiliei. În orice caz, Micu' Louis a fost mulţumit să afle că Dumnezeu există, totuşi, că, înainte să crape separat, cei doi prieteni se împăcaseră.

Când Sylvain bate cu pumnul în oblonul metalic, e trecut de ora unsprezece. Mathilde stă şi priveşte încă o dată fotografiile cu Eschimosu, în timp ce Micu' Louis se duce să deschidă. După aerul care intră, ea ştie că plouă. Se întreabă dacă trebuie să-i spună lui Micu' Louis ce i-a povestit Daniel Esperanza. Hotărăşte că nu. Ei nu i-ar aduce nimic nou, iar pentru Micu' Louis ar însemna doar nopţi urâte în care s-ar perpeli fără somn.

În fotografii, Eschimosu' pozează cu fratele lui, Charles, sub un arbore gigantic, un sequoia. Ori stau amândoi într-o căruţă cu coviltir, iar Charles ţine hăţurile. Sau, pe o întindere nesfârşită de zăpadă, cu un oraş sau un sat cu case de lemn în zare, Eschimosu, născut Kléber Bouquet, în arondismentul 11 al Parisului, flutură în ambele mâini, cu un aer sever, piei de vulpe polară. Dacă Mathilde socoteşte bine, el avea optsprezece ani pe atunci, fiindcă a scris pe spatele fotografiei, cu toate literele aplecate invers: „Dawson, Kondlike, 16 ianuarie 98." Nouăsprezece ani mai târziu, fără câteva zile, îşi va fi întâlnit destinul în zăpada din Somme.

În fotografia pe care Mathilde o preferă sau care o emoţionează cel mai mult, Eschimosu, cu mânecile cămăşii fără guler suflecate până la coate, cu boneta de soldat pe cap, cu mustaţa aranjată, spală rufe într-o tabără. A întors faţa spre obiectiv. Are ochi prietenoşi, gât puternic, umeri largi, care inspiră încredere. Pare să-i spună lui Mathilde, iar ea vrea să fie convinsă de asta, că l-a protejat pe Manech mai mult decât s-ar crede, că era prea robust, prea experimentat şi că trăise prea mult ca să-l lase să moară.

Bănuţii reginei Victoria

Noiembrie.

Tatăl lui Mathilde, Mathieu Donnay, are drept consilier juridic un avocat de cincizeci de ani, atent şi amabil, seducător în ciuda părului pierdut, despre care se spune că e la fel de neobosit în apărarea văduvilor şi a orfanilor, ca şi în cucerirea văduvelor şi a orfanelor: Pierre-Marie Rouvière. O cunoaşte de copil pe Mathilde, când i-a sucit minţile cu fursecuri din aluat de migdale, deci cucerirea a avut loc de mult. Însă doar pentru calităţile sale de avocat i s-a destăinuit Mathilde la Paris, la începutul lui octombrie, în cabinetul său cu pereţi de catifea.

El a ridicat mâinile spre cer de cum a auzit de Bingo Crepuscul, chiar şi de Piaţa Operei, şi a strigat că e ridicol. Cinci soldaţi legaţi de mâini, târâţi într-o tranşee din prima linie, aruncaţi duşmanului peste sârma ghimpată – şi în zăpadă, unde mai pui! — era ridicol. Nu vedea în asta decât una dintre acele fabulaţii morbide, din păcate nu întotdeauna dezinteresate, care au răsărit precum ciupercile după ploaie cât a ţinut războiul.

Esperanza? Un biet mitoman, ajuns la capăt, care voia s-o facă pe interesantul şi care bătea deja în retragere, fiindcă ştia că mersese prea departe. Fotografia cu condamnaţii? Nu dovedea nimic, putea fi făcută oriunde. Scrisoarea lui Manech, la fel cu copia? Putea să fi fost dictată în cu totul alte circumstanţe. Scrisoarea lui Favourier? Un fals, ca borderoul lui Dreyfus 24. În plus, căpitanul Favourier poate nici măcar n-a existat.

Totuşi, acordând beneficiul îndoielii realităţii procesului de la tribunalul de război, întrucât acesta fusese confirmat de un camarad de regiment al lui Manech, Pierre-Marie Rouvière şi-a notat într-un carnet cu copertă de piele neagră şi cu iniţialele sale gravate pe ea – „toate astea vor rămâne între ea şi el şi strict prieteneşte“ – numele locurilor şi ale soldaţilor înşirate de Mathilde şi a promis să cerceteze cum poate mai bine ca să facă lumină în povestea asta extravagantă.

De atunci, i-a telefonat în două rânduri lui Mathilde, pe strada La Fontaine, o dată ca să ceară numele

locotenentului-medic care i-a îngrijit pe cei cinci condamnaţi într-un sat în ruină – Santini – şi altă dată ca să stabilească o întâlnire astăzi, la ea acasă, la ora şaisprezece.

Ploaia şiroieşte de geamuri. Pierre-Marie fumează ţigări de tutun blond, parfumat, cu un portţigaret lung din fildeş, poartă cravată neagră, ca de obicei după armistiţiu, în amintirea unei actriţe care a murit chiar în ziua aceea şi pe care a iubit-o mult. E îmbrăcat mohorât. Are o expresie mohorâtă. Salonul mic, atât de dichisit, în general înveselit cu atâta naivitate de Mami, e mohorât şi el.

În primul rând, Mathilde trebuie să promită că nu va divulga niciodată, nimănui, informaţiile pe care o să le audă. Ca să le obţină, Pierre-Marie a trebuit să se folosească de prietenia cu un ofiţer de stat-major care a riscat mult şi căruia el i-a dat cuvântul că va păstra secretul absolut. Mincinoasă cum se ştie, Mathilde promite fără să stea pe gânduri.

El se aşază. Scoate din buzunarul interior al sacoului nişte foi împăturite. În cursul precedentelor cinci săptămâni, s-a întâlnit de mai multe ori cu acest ofiţer al cărui anonimat vrea să-l protejeze, pe care îl numeşte prietenul meu Ofiţer, de parcă ar fi numele lui real. Azi au luat prânzul împreună şi au tras concluziile. Deşi o parte din spusele lui Esperanza sunt confirmate de documente sau mărturii culese de ei, rămân amândoi convinşi că povestea lui e mincinoasă, că la Bingo Crepuscul, lucrurile nu se poate să se fi petrecut aşa cum i le-a descris bătrânul ramolit lui Mathilde. Cu siguranţă, pe 6 şi 7 ianuarie 1917, în această tranşee, oamenii aveau altceva mai bun de făcut decât să arunce nişte condamnaţi la moarte peste parapet, ca să economisească muniţia.

Salonul se luminează. Mathilde vede ziua prin geamurile ude. Vede flăcările în şemineul de marmură roz şi chiar reflexia focului în şevaliera de aur a avocatului, când despătureşte foile. Deci Bingo Crepuscul a existat cu adevărat?

El o priveşte, pleacă fruntea, zice „da“ despre asta,

ca şi despre alte detalii pe care Esperanza i le-a dat, nu încape nicio îndoială. Îşi pune ochelarii pe nas şi citeşte notiţele.

„Bingo Crepuscul“ este denumirea unei tranşee nemţeşti, ocupată de ai noştri în octombrie 1916, având numărul 108 în sectorul frontului de pe Somme, în apropiere de Bouchavesnes. În ianuarie 1917, ea se află la joncţiunea trupelor franceze şi britanice. Este teatrul unor lupte aprige în ziua şi noaptea de duminică, 7 ianuarie. Pe 8 şi în zilele următoare, potrivit acordurilor stabilite în toamna precedentă de comandanţii celor două armate, ceea ce exclude orice legătură cu problema de faţă, britanicii iau locul trupelor noastre în sector.

Este corect că Etienne Favourier, căpitan, treizeci şi cinci de ani, profesor de istorie, comanda o parte din companiile batalionului aflat în tranşeele 108 şi 208, prima şi a doua poziţie, duminică, 7 ianuarie 1917.

Este adevărat că locotenentul Jean-Jacques Estrangin, douăzeci şi cinci de ani, era în fruntea companiei de la Bingo Crepuscul şi că aceasta îi cuprindea pe caporalii Urbain Chardolot şi Benjamin Gordes, precum şi pe soldatul Célestin Poux.

Prietenul Ofiţer a avut în mână lista pierderilor din 7 ianuarie. Printre cei 56 de morţi figurează numele de Favourier şi Estrangin, printre cei 74 de răniţi, numele lui Benjamin Gordes.

Aici, avocatul se opreşte, îşi scoate ochelarii şi se uită la Mathilde lung, dus pe gânduri, apoi zice: „Mai e ceva, biata mea Matti.“

Pe lista de pierderi, întocmită luni, 8 ianuarie, de un sergent al companiei decimate, dintre cei rămaşi mai mari în grad, figurează, de asemenea printre morţi, cu menţiunea „Detaşaţi la batalion pe 6 ianuarie“, numele de Kléber Bouquet, Francis Gaignard, Benoât Notre-Dame, Ange Bassignano şi – „Ce să fac, asta-i situaţia“ – Jean Etchevery.

Mathilde îşi îndreaptă fotoliul spre foc. Un demon apare şi dispare.

Fără să se întoarcă, ea se forţează să spună: „Continuă! Ascult.“

E adevărat că locotenentul-medic Jean-Baptiste Santini, douăzeci şi şapte de ani, şi-a găsit moartea într-un bombardament la Combles, pe 8 ianuarie 1917. Superiorul lui direct de la ambulanţă nu-şi aminteşte să-i fi ordonat, cu două zile înainte, să meargă să îngrijească nişte condamnaţi la moarte. Prietenului Ofiţer care l-a întrebat, acest medic cu oarecare faimă i-a spus limpede: „Să fim serioşi, dacă s-ar fi întâmplat aşa ceva, aş fi ţinut minte.“ A fost chiar şi mai categoric în privinţa infirmierului necunoscut: „Ah, pentru că era şi un infirmier? Doi oameni, dintre care unul medic, pentru cinci pansamente, râdeţi de mine? Niciodată n-aş fi dat un atare ordin, să fim serioşi!“

Este adevărat şi că un regiment de dragoni se găsea cantonat în ianuarie 1917, în aceeaşi zonă cu cătunul distrus, Tancourt, unde condamnaţii ar fi fost duşi şi daţi în paza lui Esperanza. Însă prietenul Ofiţer a avut acces la dosarele acestui regiment şi poate să afirme că nicio misiune de escortare de acest fel n-a fost raportată la data de sâmbătă, 6 ianuarie. Exceptând presupunerea că Esperanza a confundat o altă armă cu dragonii, ceea ce e foarte puţin probabil la un soldat cu trei ani de experienţă în război, afirmaţiile lui trebuie luate şi aici drept pură fantezie.

Pierre-Marie a vorbit la telefon cu medicul-şef al spitalului din Dax, dar n-a reuşit să obţină ca Esperanza să vină la aparat. Bătrânul nu se mai ridică din pat, aproape că nu mai vorbeşte, nu-şi aminteşte nimic, în afară de o învăţătoare pe care a avut-o în copilărie şi pe care o strigă plângând în fiecare noapte.

Comandantul din ianuarie 1917 al batalionului lui Esperanza a murit în acelaşi an, nu în război, ci în permisie, din cauza unui atac de cord la sfârşitul unei mese în familie. Văduva sa nu l-a auzit niciodată vorbind despre Bingo Crepuscul, nici despre cinci condamnaţi la moarte, nici despre nimic altceva, din câte se pare, fiindcă

ura să-l asculte povestind despre războiul lui.

Cam asta ar fi fost tot, dacă n-ar fi rămas cea mai importantă informaţie, pe care Pierre-Marie a aflat-o la masă, chiar azi, la prânz, şi care lui i se pare că alungă orice îndoială şi pune capăt întregii afaceri.

Procesul a avut loc. Chiar la şcoala comunală din Dandrechain, lângă Suzanne, în Somme. Douăzeci şi şase de soldaţi şi doi caporali dintr-un corp de armată, care se mutilaseră în acelaşi mod, într-o perioadă atât de scurtă, că trezea îngrijorări în privinţa disciplinei, au fost judecaţi de tribunalul de război pe 28 şi 29 decembrie 1916. Paisprezece soldaţi şi un caporal, Francis Gaignard, au fost condamnaţi la moarte, ceilalţi primind între douăzeci şi treizeci de ani de muncă forţată.

Împăturindu-şi foile, Pierre-Marie se ridică brusc şi vine lângă foc, în faţa lui Mathilde. Ea zice: „Nu văd cum asta pune capăt afacerii. Mai degrabă de aici începe.“

„Ai răbdare, Matti. N-am terminat. Cum crezi tu că am obţinut noi aceste precizări?“

Ea bănuieşte că trebuie să se fi păstrat în arhivele armatei dările de seamă ale tribunalelor de război, ceva scris.

Nu, prietenul Ofiţer n-a putut să găsească – sau nu încă – minuta procesului de la Dandrechain, nici vreo altă urmă. Dar a găsit ceva mai bun: pe „căpitanul de artilerie tare în drept“ de care a pomenit Aristide Pommier după întrecerile din apă – însuşi apărătorul lui Manech.

Pe moment, Mathilde nu poate să scoată niciun cuvânt, simte un nod în gât, se uită la Pierre-Marie cu ochii mari, cu buzele întredeschise, trebuie că seamănă cu un peşte. El dă din cap de câteva ori, mulţumit de efectul vorbelor sale, zicând: „Ei da, ei da, Matti. Prietenul meu Ofiţer l-a găsit.“

Cel care a pledat pentru Manech este un avocat din Levallois, care nu-şi mai practică meseria, care trăieşte din câteva rente şi pensia de invalid, într-o căsuţă de piatră, înconjurat de cărţi şi de pisici. Şi-a pierdut un fiu la Eparges, un picior în Champagne, nevasta, în marea

epidemie.

Prietenul Ofiţer s-a întâlnit ieri după-amiază cu el, în căsuţa lui. L-a pus să-i povestească despre proces. A plecat de acolo cu o descoperire foarte importantă, a cărei surpriză i-a păstrat-o lui Pierre-Marie pentru prânz: cei cincisprezece condamnaţi la moarte au fost toţi graţiaţi de preşedintele Poincaré pe 2 ianuarie 1917, deci cu patru zile înainte de afacerea Bingo Crepuscul, iar pedepsele, comutate în muncă forţată.

Apărătorul lui Manech a primit notificarea graţierii pe 4, în tabăra lui, dar autorităţile interesate au fost prevenite, fără îndoială, mai înainte, prin telegramă. Cât mai valorează acum aiurelile lui Esperanza?

După ce îşi pune gândurile cât de cât în ordine, Mathilde zice: „N-aş vrea să pară că-l jignesc pe prietenul tău Ofiţer, dar are vreo dovadă că respectiva notificare chiar a existat?“

Aplecat spre ea, ridicând brusc vocea atât de mult, încât ea dă capul pe spate, Pierre-Marie răspunde: „Am văzut-o!“

Fostul avocat i-a încredinţat documentul prietenului Ofiţer. Pierre-Marie l-a citit şi răscitit nu mai târziu decât azi, la amiază. A citit numele lui Jean Etchevery şi numele celorlalţi paisprezece condamnaţi. A citit argumentele. A citit comutarea pedepsei şi data şi semnătura lui Raymond Poincaré. Poate ea să-şi închipuie că s-ar fi găsit un singur comandant din armata noastră, care să treacă peste această semnătură?

Nu, ea nu-şi închipuie. Dar dacă a sosit prea târziu graţierea? Dacă erau deja pe drum condamnaţii? Ei i-au vorbit lui Esperanza despre o călătorie epuizantă şi fără scop, care a durat două zile şi două nopţi, înainte de a se opri în satul distrus – Tancourt parcă, nu? — unde el i-a luat sub pază.

Pierre-Marie clatină din cap, oftează văzând-o cum ţine cu atâta încrâncenare să se convingă de ceva imposibil de crezut. Graţierea a sosit prea târziu! Cum îşi explică ea de ce nu i-au executat imediat după sentinţă,

aşa cum se întâmpla pe vremea curţilor marţiale? Tocmai pentru că, de la suprimarea curţilor marţiale, legea interzice orice execuţie, chiar şi în cazul unui apel respins, înainte ca preşedintele Republicii să-şi poată exercita dreptul de a graţia. Deci se aştepta decizia lui. Ea putea să sosească un pic mai devreme, un pic mai târziu, dar niciodată prea târziu. Pierre-Marie repetă: „Niciodată, e de la sine înţeles.“

Probabil că citeşte pe chipul lui Mathilde câtă încredere are ea în lucrurile de la sine înţelese. Oftează iar. Apoi zice bun, hai s-o facă pe avocatul diavolului.

„Să admitem că Esperanza a spus doar adevărul. Să admitem că i s-a dat misiunea de a duce cinci condamnaţi la moarte, răniţi, epuizaţi, până în acea tranşee din prima linie. O să-ţi spun cum aş vedea eu lucrurile dacă ar fi să pledez. Comandanţii unităţilor în care, în decurs de şaisprezece zile, s-a produs acelaşi delict de douăzeci şi opt de ori vor cu orice preţ să dea un exemplu. Ei presimt valul de indisciplină, de dezgust, de refuz despre care unii deputaţi de-ai noştri spun că s-a răspândit în toată armata primăvara următoare. În loc să aştepte decizia preşedintelui, îi împrăştie pe condamnaţi pe trei fronturi diferite, în grupuri de câte cinci, îi plimbă de colo-colo, îi distrug. Nu contează că vor fi graţiaţi. O să moară înainte. Se va vedea cât te costă să faci ce-au făcut ei. N-au dreptul să-i execute? De acord. Îi leagă, îi aruncă peste parapet şi le lasă celor din faţă sarcina de a-i căsăpi. După ce sunt căsăpiţi, li se trec numele pe lista cu pierderile regimentului. Nici măcar rudele nu vor şti nimic: *Mort în luptă*. Toţi cei cu care au venit în contact, ofiţeri, subofiţeri, soldaţi, indiferent că erau din armata teritorială, dragoni, şefi de tren, doctori, şoferi de camion, sunt trimişi care-ncotro şi ei, afundaţi în război. Mulţi vor muri, iar morţii nu mai vorbesc. Alţii îşi vor ţine gura „ca să nu aibă necazuri“, ca să-şi păstreze pensia, fiindcă şi laşitatea e mută. După armistiţiu şi eliberare, aceştia din urmă, întorşi la casele lor, vor avea altceva de povestit copiilor, nevestelor, amicilor decât infamia unei duminici cu zăpadă

în Picardia. La ce bun? N-ar face decât să-şi păteze singura imagine la care ţin: s-au luptat vitejeşte, ţâncii lor îi admiră, nevestele repetă întruna la băcănie cum omul lor a luat singur cincizeci de prizonieri în împrejurimile cele mai zbuciumate ale Verdunului. Nu mai rămâne decât integrul Daniel Esperanza, dintre miile de bărbaţi prezenţi în sectorul Bouchavesnes, pe 6, 7 şi 8 ianuarie 1917, care să aibă curajul să spună: „Ce-am văzut eu a fost un asasinat, o negare a legilor noastre, dispreţul militarilor faţă de autoritatea civilă.“

Grăbită să-l întrerupă pe avocat, ceea ce, se spunea, adversarii săi nu reuşeau în tribunale cu una, cu două, Mathilde aplaudă moale. Zice:

„Bravo, dar nu trebuie să mă convingi pe mine, gândesc la fel. Cu câteva lacune, chiar aşa trebuie să se fi petrecut lucrurile.“

„Lacune?“

Din nou, Mathilde n-ar vrea să pară că pune la îndoială sinceritatea prietenului Ofiţer, ar spune mai degrabă că acesta n-a descoperit decât adevăruri care îi convin. Dacă a avut acces la dosarele regimentului, nu-i era greu să descopere câţiva supravieţuitori de la Bingo Crepuscul şi să-i interogheze.

„Cu ce drept?“ se indignează Pierre-Marie. „Şi sub ce fals pretext?

Dacă unul singur se plânge că a fost deranjat sau doar spune în glumă vrute şi nevrute, unde am ajunge noi?“

Aduce un scaun în faţa ei şi se aşază. Zice cu mâhnire: „Eşti ingrată, Matti. Omul ăsta şi-a asumat riscuri mari ca să-mi facă un serviciu, doar de dragul prieteniei. Nu poate să meargă mai departe. A pus întrebări unui căpitan de artilerie, soţiei unui comandant din trupele teritoriale şi unui medic din serviciile de sănătate. A făcut-o fiindcă putea să conteze pe discreţia lor, iar ei, pe a sa. În plus, deşi ţi se pare că a descoperit doar *adevăruri care îi convin* – mă întreb, totuşi, în ce fel –, nu ni le-a ascuns pe cele care îl stânjenesc, fie şi doar în

mândria lui de soldat. Îl cunosc foarte bine şi de multă vreme. Trebuie să se fi simţit eliberat de propriile îndoieli abia azi-dimineaţă, când avea graţierea prezidenţială în mână şi putea să verifice efectul pe care ea l-a avut.“

Se apleacă în faţă, pune o mână pe umărul lui Mathilde şi îi spune: „Aş fi preferat să trec asta sub tăcere, pentru ca regretele inutile să nu-ţi sporească durerea, Matti, dar celelalte două grupuri de condamnaţi la moarte, lăsate pe diferite fronturi, au fost recuperate, duse înapoi la Dandrechain, unde li s-a anunţat comutarea pedepsei. Toţi zece sunt vii şi astăzi, sparg piatră în ocna din Guyana.“

Mathilde lasă capul în jos şi rămâne aşa, mută, până când el îşi strânge degetele pe umărul ei şi spune: „Matti, micuţa mea Matti, fii rezonabilă! Manech e mort. Şi dacă, în pofida tuturor evidenţelor, tu ai avea dreptate, ce-ar câştiga amintirea lui din asta?“

Îi dă pe obraz un sărut care miroase a lavandă şi a tutun, apoi se îndreaptă de spate. Când ea îl priveşte, el tocmai îşi ridică pelerina de ploaie aruncată pe un fotoliu. Mathilde zice: „Dă-mi numele acestui avocat din Levallois!“

El face semn că nu, nu-i posibil. Îşi îmbracă pelerina, îşi pune eşarfa gri de angora, pălăria de fetru cenuşiu, apoi îşi ia bastonul.

Zice: „Vezi tu, Matti, în războiul ăsta nu s-au consumat numai tone de fier şi de muniţie, ci aproape tot atâtea tone de hârtie. Va fi nevoie de luni întregi, probabil ani, pentru a le aduna, ordona şi cerceta pe toate. În lipsa certitudinii, fii răbdătoare! Şi prudentă. În acest moment poţi plăti scump dacă te atingi de anumite tabuuri.“

Imediat după plecarea lui, Mathilde cere să i se aducă coli de desen şi stiloul. Îşi notează conversaţia pe care tocmai a avut-o, fără a uita nimic, pentru a nu uita nimic. Când reciteşte ce-a scris, îşi zice că într-adevăr a aflat multe, dar strict despre două perioade din trei: înainte de duminică, 7 ianuarie 1917, şi după. Despre această duminică, Pierre-Marie doar i-a confirmat ce ea

ştia deja, că au fost lupte, că au pierit mulţi oameni. Până la urmă, ea este mai bine informată decât el. Se gândeşte la Manech înălţând un om de zăpadă pe pământul nimănui, la un aeroplan doborât cu grenada, la Şase-Parale cântând, pentru cine vrea să-l asculte, Cântecul Comunei. Se gândeşte la „chestii nebuneşti“. Şi îşi zice că va trebui să continue de una singură să fie nebună.

În aceeaşi seară, la cină, Mathilde mănâncă un copan cu mâna, fără să scoată nicio vorbă, cu imaginaţia rătăcind aiurea. E aşezată într-un capăt al mesei mari, în faţa tatălui ei, pe care-l iubeşte din toată inima. La stânga, e Mami, pe care o iubeşte mult. La dreapta, fratele ei, Paul, despre care nu crede mare lucru, decât că e insuportabil, şi nici-frumoasa-nici-sora ei 25, Clémence, pe care n-o suportă. Cei doi antipatici, Ludovic şi Bastien, opt şi şase ani, plini de obrăznicii, sunt de mult pe cale să facă pipi în pat.

Tatăl ei zice: „Nu te simţi bine, Matti?“ Ea zice: „Mă simt bine.“

El zice: „Când afurisita asta de grevă a ziarelor se va sfârşi, o să-ţi plătesc anunţul, va fi cadoul tău de Crăciun.“

Ea zice: „De acord.“

Mathilde vrea să publice un anunţ în cotidienele şi săptămânalele importante, dar şi în acele reviste ale combatanţilor, în care toată lumea caută pe toată lumea. L-a alcătuit astfel:

BINGO CREPUSCUL

(Tranşee în Somme, sectorul Bouchavesnes) Recompensă pentru informaţii despre zilele 6,7 şi 8 IANUARIE 1917

precum şi despre caporalii Urbain Chardolot, Benjamin Gordes, soldatul Célestin Poux şi orice combatant aflat în acest loc, la această dată. Scrieţi pe adresa: Dra Mathilde Donnay, vila Poéma, Cap-Breton, Landes.

Nu se îndoieşte că va primi sute de scrisori. Noaptea, în pat, se imaginează la Cap-Breton, luându-şi notiţe din ele. Sunt atâtea, că Bénédicte şi Sylvain trebuie să lase

baltă bucătăria şi grădina ca s-o ajute. Mănâncă toţi sandvişuri, lasă urzicile să crească, muncesc până noaptea târziu, la lumina lămpilor. Şi într-o bună dimineaţă, într-o bună dimineaţă…

„La ce te gândeşti?“ întreabă Mami.

„Cinci franci dacă ghiceşti.“

„Oh, ştiu la ce te gândeşti.“

„Ai câştigat cinci franci.“

Mathilde cere vin. Doar tatăl ei bea la masă. Ţine sticla aproape de el.

Se ridică şi vine s-o servească pe Mathilde. În timp ce el toarnă, nici-frumoasa-nici-sora se crede obligată să remarce: „Bei vin acum?“

„După masă, un pahar de vin şi dai la doctor mai puţin“, răspunde Mathilde.

„De la cine ai învăţat asta?“ întreabă tatăl ei, care se aşază la loc, fără să dea atenţie insolenţei nici-frumoasei-nici-fiicei sale 26, pe care o numeşte nora mea, fiindcă şi lui i se pare atât de urâtă, că nici nu îndrăzneşte s-o privească.

Mathilde ia o gură de vin şi răspunde: „De la bunica nevestei mecanicului învingătorului Garrigou din Turul Franţei 1911, care pretindea că aşa se spune în Vaucluse.“

„Ca să vezi“, zice Mathieu Donnay, în tăcerea buimacă aşternută brusc, „poţi să repeţi?“

„În aceeaşi ordine sau invers?“

„Mi-e indiferent.“

Mathilde bea puţin vin şi începe: „Garrigou, învingător în Turul Franţei 1911, avea un mecanic, mecanicul avea o nevastă, nevasta avea o bunică în Vaucluse care susţinea ceea ce mi-ai cerut tu să spun de unde am învăţat.“

Mami rosteşte consternată: „E deja beată.“

Paul zice: „Matti avea unsprezece ani în 1911. Cum poate să ştie cine a câştigat Turul Franţei?“

Mathilde replică: „Oh, mai ştiu multe.“ Ia o înghiţitură de vin, apoi i se adresează fratelui ei: „Uite, în acelaşi an, 1911, cine a învins în meciul de box la categoria

pană dintre Louis Teyssier şi Louis Ponthieu? Haide, zi! Ai un ludovic dacă ghiceşti.“

Paul ridică din umeri ca să arate că nu-l interesează boxul, că nu ştie nimic despre el.

„Dar tu, tati?“

„Nu pariez niciodată pe bani.“

Mathilde îşi termină paharul, plescăie din limbă şi declară: „Louis Ponthieu, pe numele lui real Louis de Reygnier-Ponthieu. Louis Teyssier, mai cunoscut ca Micu’ Louis de la Bastille, a încasat-o.“

Se uită gânditoare la paharul gol. Zice: „Asta mă face să cred că ar trebui să ne procurăm vin de Anjou. Îl găsesc mai pe gustul meu.“

Apoi suspină, vrea să meargă la culcare. La Paris, camera ei se află la etaj. E un întreg circ să ajungă acolo. Înainte de război, Mathieu Donnay a pus să fie instalat un mic ascensor fără pereţi care sluţeşte intrarea şi care în jumătate din timp nu merge, fiindcă pacostele alea mici îl strică, şi căruia îi trebuie o eternitate ca să urce trei metri, cu nişte zgomote de lanţuri de-ţi fac pielea de găină. În plus, Mathilde nu poate să-l folosească singură. E nevoie ca jos cineva să-i blocheze roţile fotoliului, apoi să urce şi s-o aştepte sus, ca să le deblocheze, dacă nu adoarme între timp.

Adesea, ca în seara asta, Mathieu Donnay a preferat să-şi ducă fiica în braţe până în pat. Îi scoate încălţările şi ciorapii. Cu restul, odată lungită în pat, Mathilde se descurcă. E o contorsionistă înnăscută. Dacă ar avea picioare ca vaporaşele 27, ar putea să-şi câştige traiul la bâlciuri.

În timp ce-i masează tălpile şi gleznele, tatăl ei îi zice: „M-am întâlnit mai devreme cu Rouvière. Tocmai îţi făcuse o vizită. M-a complimentat pentru cât de bine arăţi.“

„Ce ţi-a spus?“

„Nimic. Că vremurile sunt grele. Că vom avea un parlament deloc înclinat spre compromisuri în al doilea tur al legislativelor. Dar tu? Despre ce voiai să discuţi cu el?“

„Despre timbre poştale“, răspunde Mathilde.

Tatăl ei o ştie cât e de secretoasă, aşa că nu se mai enervează.

„Ca să vezi! De la o vreme, te interesează o mulţime de lucruri. Cursele de biciclete, boxul, vinul de Anjou, acum timbrele.“

„Mă instruiesc. Ar trebui să încerci şi tu. Sunt sigură că n-ai fi în stare să-mi spui numele unui singur vapor care a făcut drumul de la San Francisco la Vancouver în 1898. Nici să-mi explici ce e un *favouille*, nici cum se aleg numele şi prenumele copiilor găsiţi.“

El râde. „Mă duci de nas. Dar ce legătură are cu timbrele poştale?“

„Asta e mai dificil, chiar şi pentru mine. N-o să mă crezi.“

„Ba da, te cred.“

Îi masează şi iar îi masează labele delicate ale picioarelor.

„Ei bine, săptămâna trecută am citit cuvânt cu cuvânt, rând cu rând, pagină cu pagină, mai bine de jumătate dintr-un catalog în engleză, uite-aşa de gros, ca să găsesc pe ce timbru cu regina Victoria apare unul dintre cele două prenume secrete ale ei, Penoe.“

„Şi celălalt care e?“

„Anna.“

El zâmbeşte, cu ochii pierduţi şi mari de nostalgie ai celui care i-a trezit frumoase nelinişti unei Anna de neuitat, pe vremea tinereţii sale sărace, în Cartierul Latin.

„Tati, eşti caraghios când nu mă asculţi.“

„Atunci, înseamnă că nu sunt niciodată caraghios.“

„Mi-a luat patru zile întregi.“

E adevărat. Săptămâna trecută, Mathilde a petrecut patru zile în spital pentru nişte analize zise de rutină. Între două sâcâieli, se adâncea în euforii filatelice.

„Şi ai găsit?“

„Nu încă. Sunt abia la litera L din catalog. La Leeward, mai precis. Insulele Leeward sau Insulele de sub Vânt sunt o colonie britanică în Marea Caraibilor, la nord

de Martinica, la est de Porto Rico. Vezi câte înveţi din timbrele poştale?“

„Ce nevoie ai tu să cunoşti un astfel de lucru?“

S-a oprit din masatul degetelor de la picioare. Deja regretă că a pus această întrebare. O cunoaşte pe Matti a lui, cel puţin aşa îşi închipuie el, mai bine decât oricine. Ştie că, odată plecată atât de departe – astă-seară, în Insulele de sub Vânt –, ea nu se va mai opri, că e timpul să reducă din viteză. La capătul zeflemelei pe care ea o afişează faţă de orice, care se umflă şi se tot umflă lăsată în voie, nu va găsi niciodată altceva decât lacrimi pe care le ascunde.

„Un astfel de lucru nu se inventează“, răspunde Mathilde. „Iar lucrurile care nu se inventează sunt foarte practice ca să deosebeşti adevărul de fals. Dacă aş fi ştiut asta în octombrie, când m-am dus la Pierre-Marie, i-aş fi închis pe loc gura.“

Îi face semn tatălui să se apropie. El se aşază lângă ea, pe marginea patului. Mathilde vrea ca el să se apropie şi mai mult, să o ia în braţe. El o ia în braţe. Şi el miroase a lavandă şi a tutun blond, dar ei îi place, e liniştitor.

Ea zice, cu ochii în tavan: „Un profesor de istorie îi trimite o scrisoare unui comerciant de vinuri din Bordeaux. În scrisoare figurează următoarea enigmă: care este originea unui timbru poştal ce dezvăluie al doilea prenume secret al reginei Victoria? Or, Pierre-Marie afirmă din capul locului că scrisoarea este un fals, că negustorul de vinuri şi-a trimis-o singur.“

„Trebuie comparate cele două scrisuri“, zice Tati.

„Am făcut-o. Nu seamănă. Însă nu cunosc scrisul profesorului de istorie decât din această scrisoare. Dacă negustorul şi l-a schimbat, pur şi simplu, pe al său?“

Mathieu Donnay reflectează, cu obrazul fiicei sale lipit de umăr, apoi zice: „Ai dreptate, Matti. Dacă negustorul tău nu-i nebun după timbre, scrisoarea chiar este de la profesorul de istorie, iar Pierre-Marie e un nătărău.“

Mami ciocăne la uşă şi intră tocmai când sunt rostite

aceste frumoase cuvinte. Îi zice soţului ei: „Nici măcar nu ţi-ai terminat cina. Stăm ca nişte momâi şi te aşteptăm pentru desert.“ Apoi, către Mathilde: „Ce complotaţi amândoi pe la spatele meu?“ A repetat asta toată viaţa pentru a-şi alunga îndoielile, culpabilitatea stupidă care o chinuie de când fiica ei a căzut de pe o scară la vârsta de trei ani.

Mai târziu, singură în patul ei, în pragul somnului, Mathilde aude glasuri venind de jos. I se pare că-i recunoaşte pe tatăl ei şi pe Sylvain. Dar nu-i posibil, ei doi nu s-au certat niciodată. Trebuie că visează deja. Vocile se estompează. Zăreşte focul agonizând în şemineu. Visează un câmp de grâu imens şi galben până în zare. Un bărbat o priveşte. Se îndreaptă spre el. Aude trosnetul propriilor paşi care strivesc grâul, dar acum, în jurul ei, sunt doar flori, margarete mari şi galbene care se înmulţesc şi pe care ea le striveşte mergând. Bărbatul a dispărut.

Tulpinile florilor au devenit atât de groase, că ea nu mai poate să vadă nimic. Înţelege ce greşeală a făcut, n-ar fi trebuit niciodată să înainteze aşa. Este floarea-soarelui, acum ştie, nişte floarea-soarelui mai înaltă decât ea. O înconjoară. Rupe furioasă, cu lovituri de picior, tulpinile groase, care sângerează alb, dar nu va putea niciodată, n-are forţă, nu va putea niciodată, rochia ei albă e murdară, nu va putea niciodată.

Dimineaţă, chiar când deschide ochii, după ce-a visat că nu va putea ceva, ceea ce nu-i schimbă cu nimic obiceiurile, şi multe alte prostii pe care nu le mai ţine minte, vede un obiect nou în penumbra camerei, pus pe masa la care ea desenează, scrie şi uneori plânge: macheta deteriorată a unui velier care făcea drumul de la San Francisco la Vancouver, când ea nici nu se născuse. *Samara*.

Zâmbind, îşi lasă capul să cadă înapoi pe pernă. Îşi zice Doamne, sigur n-a fost o noapte tristă pentru tatăl ei şi Micu’ Louis.

După-amiază, îl însărcinează pe Sylvain să ducă înapoi velierul în barul de pe strada Amelot, cu un cuvânt

de mulţumire pentru fostul boxeur fiindcă i l-a împrumutat câteva ore şi, mai ales, fiindcă i-a permis tatălui ei să o surprindă încă o dată.

La întoarcere, Sylvain face un ocol pe strada Gay-Lussac şi se opreşte în faţa casei cu camere mobilate, unde Mariette Notre-Dame a coborât împreună cu micul Baptistin în februarie 1917.

Proprietarii îşi amintesc foarte bine de ea, deşi n-a rămas la ei decât trei sau patru săptămâni. Avea camera la primul etaj. I se permitea să folosească bucătăria pentru a pregăti mâncarea copilului. Au invitat-o de mai multe ori la ei la masă, însă ea n-a acceptat niciodată.

După cum o descriu ei, Mariette Notre-Dame era o femeie foarte tânără – abia trecută de douăzeci de ani, cu păr deschis la culoare, strâns în conci, cu ochi mari, trişti, destul de frumoasă, dar nefăcând nimic s-o arate. Tocmai îşi pierduse soţul în război, dar, după ce a spus-o la venire, n-a mai pomenit de asta. Nu era vorbăreaţă. Mâinile ei spuneau singure că venea de la ţară şi că muncise din greu, de la cea mai fragedă vârstă.

Nu ieşea din casă decât ca să-şi cumpere strictul necesar sau să-şi plimbe copilul în grădina Luxembourg. Baptistin – Titou, cum îl numea ea – avea unsprezece luni şi se ţinea deja pe picioare. De două ori, Mariette a plecat pentru o zi întreagă „la nişte prieteni“, luându-şi fiul cu ea. Doar în aceste două rânduri proprietarii au văzut-o într-o altă rochie decât cea gri cu negru pe care o purta de obicei.

A plecat în primele zile din martie, spunând că prietenii îi aranjaseră să lucreze undeva şi aveau s-o adăpostească până îşi găsea o locuinţă. În dimineaţa când a părăsit casa, insistând să plătească „pentru deranjul cu bucătăria“, a chemat un taxi spre Gara de Est, dar n-a spus încotro pleacă, nici n-a lăsat o adresă unde să i se trimită corespondenţa, fiindcă

„nu ştia încă“. În orice caz, nu primea scrisori. Şoferul de taxi a legat un cufăr pe acoperişul maşinii, a îndesat valizele şi boccelele pe unde a putut. Şi aşa ea a

plecat cu copilul şi nu s-a mai întors niciodată.

Peste două luni, în mai, a sosit o scrisoare pentru ea din Dordogne.

Proprietarii au păstrat-o multă vreme, mai bine de un an, au zis că Mariette Notre-Dame, aflându-se întâmplător prin cartier, poate va trece să-i vadă, apoi s-au hotărât s-o deschidă. Era înştiinţarea oficială a morţii soţului ei, treizeci de ani, mort în luptă. S-au gândit că era foarte trist, da, foarte trist, dar că micuţa doamnă, biata de ea, era destul de bine informată despre nenorocirea ei, aşa că scrisoarea a sfârşit în maşina de gătit din bucătărie.

În trenul care o duce, alături de Sylvain, spre Cap-Breton, Mathilde ajunge la litera M a catalogului englezesc de timbre poştale. Se uită în spate, la dosarul de pe banchetă. Are o senzaţie de frig, ca de fiecare dată când inima îi bate mai repede, dar e bine, e mai bine decât atunci când câştigă o partidă de cărţi, este copleşită de mândrie şi de recunoştinţă faţă de ea însăşi. Priveşte pe geam cu o încredere nouă cum se apropie de ea soarele din Landes.

Sylvain a fost despărţit de Bénédicte şase săptămâni. Îi era tot mai dor de ea, ca şi de ciondănelile lor. Sunt aproape intimidaţi că se revăd.

Bénédicte îi zice: „Uitasem ce bărbat chipeş eşti!“ Iar el, un zdrahon, nu ştie ce să facă cu trupul lui mare, îşi smulge gulerul tare cu cravată cu tot şi îşi netezeşte mustaţa roşcată cu dosul palmei, zâmbind ca un neghiob şi uitându-se în toate părţile, numai la Bénédicte nu.

Mathilde îşi regăseşte pisicile, care nu sunt câtuşi de puţin intimidate, mulţumindu-se s-o urmeze oriunde o duc roţile fotoliului ei. Regăseşte şi aroma vântului sărat, imaginea dunelor, dincolo de ferestre, unde Manech o săruta, strâns lipită de pieptul lui, dorind şi dorită, asemenea celorlalţi.

În seara aceasta a întoarcerii, aşezată la adevărata ei masă, în adevărata ei cameră, înconjurată de fotografiile şi de pisicile ei, Mathilde scrie pe o foaie de desen:

Varianta numărul 4 din insula Maurice, un 2 pence

albastru imprimat în coli de câte douăsprezece, în 1848. Al şaptelea timbru din coală prezintă eroarea de ortografie, cauzată de mişcarea greşită a daltei gravorului, PENOE în loc de PENCE.

Noi sau obliteraţi, aceşti doi bănuţi valorează azi o avere.

Şi mai jos, pe foaie:

O listă de pierderi se falsifică. Să ne limităm de-acum la scrisoarea căpitanului Favourier. Duminică, în zori, toţi cinci erau încă în viaţă.

Lădiţa de mahon

Véronique Passavant Strada Amandiers nr. 16 Paris

12 ianuarie 1920

Domnişoară, Alaltăieri, sâmbătă, am trecut pe la Micu' Louis, ca să-i urez

„La mulţi ani". Mi-a povestit discuţia pe care a avut-o cu dumneavoastră într-o seară de octombrie, anul trecut, şi mi-a repetat cam tot ce v-a spus.

În primul rând, aş vrea să nu existe nicio neînţelegere în privinţa despărţirii mele de Kléber Bouquet, zis Eschimosu, fiindcă eu chiar l-am iubit din tot sufletul şi am suferit mult din pricina încăpăţânării mele faţă de el. Însă eram convinsă că la prima permisie o să ne împăcăm, nu credeam că o să moară în război. Ca să mă liniştească, îmi spunea mereu că are relaţii şi că n-o să fie trimis niciodată în mijlocul luptelor. În plus, mi se părea imposibil să moară, de altfel, în unele nopţi, nici acum nu cred asta şi o să vă spun de ce.

Nu i-am mărturisit lui Micu' Louis, fiindcă nu foloseşte la nimic să-i sporesc durerea, dar, la începutul lui martie 1917, m-a căutat o femeie la serviciu şi de la ea am aflat ceea ce presupun că şi dumneavoastră ştiţi de mult timp, domnişoară, dar n-aţi vrut să-i dezvăluiţi lui Micu' Louis, povestea cu împuşcatul în mână şi condamnarea lui Kléber.

Femeia se întorcea din zona frontului, unde omul ei fusese condamnat la fel, împreună cu alţi trei, aşa că mă gândesc că şi logodnicul dumneavoastră era printre ei.

Femeia mi-a spus că n-au fost împuşcaţi, ci duşi în prima linie ca să-i omoare nemţii.

Nu mi-a zis dacă mai ştia şi altceva, ea voia să afle dacă eu aveam veşti despre Kléber sau dacă l-am mai văzut în viaţă după ianuarie, ascunzându-se sau cam aşa ceva. Am asigurat-o că nu. Vă închipuiţi că nu m-a crezut şi avea pe jumătate dreptate, pentru că, dacă l-aş fi ştiut viu pe Kléber, negreşit mi-aş fi ţinut gura.

Oricum, ea ştia mai multe decât spunea, altfel nu mi-ar fi pus întrebările astea, cred, prin urmare, că spera că omul ei trăieşte, cum şi dumneavoastră aveţi speranţe pentru al dumneavoastră, cum şi eu am pentru al meu. Am înţeles bine, nu? Fără îndoială, de vreme ce aţi venit să-l luaţi la întrebări pe Micu' Louis şi, mai târziu, tatăl dumneavoastră l-a trezit în toiul nopţii pentru a-l interoga, cu aerul că n-are habar de nimic, cu viclenie, asta dacă nu cumva v-aţi ţinut gura şi faţă de el.

Acum mi se pare că ne aflăm în aceeaşi barcă şi că ar trebui măcar între noi să fim mai vorbăreţe. Asta voiam să vă scriu. Micu' Louis mi-a spus că sunteţi paralizată de picioare, din cauza unui accident pe când eraţi doar o copilă, înţeleg că nu vă puteţi deplasa cu uşurinţă, biata mea domnişoară, dar puteţi măcar să-mi răspundeţi la scrisoare, cu siguranţă dumneavoastră vă e mai simplu să scrieţi decât mie, care nu am deloc educaţie, după cum bănuiţi deja. Dar nu sunt proastă şi aş vrea să punem amândouă cărţile pe masă.

Eu, din instinct şi doar uneori, cred că Kléber al meu trăieşte.

Nu am niciun motiv, niciunul, cât de mic, să mă îndoiesc că a murit pe 17 ianuarie, doar că femeia asta m-a făcut să-mi pierd capul cu povestea ei. După părerea mea, nici ea nu ştie dacă omul ei trăieşte, dar a aflat ceva ce ţine pentru sine, ceva ce dovedeşte că măcar unul dintre soldaţii condamnaţi a putut să scape. Dacă am priceput eu bine, erau cinci. Ca să vă arăt că sunt sinceră, o să vă mărturisesc un detaliu din povestea ei care îmi dă un dram de speranţă pentru Kléber. Acolo unde i-au trimis să fie

uciși era zăpadă și mă gândesc că el avea o șansă în plus față de restul să rămână în viață, întrucât a cunoscut zăpezi și friguri mult mai rele. Nu-i mare lucru, dar, nu mă îndoiesc că știți asta, te agăți de orice.

V-a căutat și pe dumneavoastră această femeie cu accent din Sud? Vă rog, spuneți-mi, iar dacă știți mai multe decât mine, fiți sinceră! Aștept cu nerăbdare să-mi răspundeți, așa că nu mă faceți să sufăr. Micu' Louis mi-a zis că sunteți o persoană de nădejde. Nu mă faceți să sufăr!

Véronique Passavant

Mathilde îi răspunde că nu știe despre ce e vorba, că în primăvară sau în vară sigur va veni la Paris și se vor vedea atunci.

Apoi îi scrie înțelegătoarei doamne Paolo Conte, la Marsilia, pentru a o zori să ia legătura cu „fina ei de suflet", Tina Lombardi, care umbla după pacostea ei de Nino prin zona frontului.

Și dacă tot s-a apucat, îi scrie și lui Pierre-Marie Rouvière, pentru a-l zori și pe el să afle cărui loc îi corespundea, în ianuarie 1917, în această zonă a trupelor, adresa poștală 1828.76.50, dar, cât verifică numărul în scrisoarea doamnei Conte, se gândește mai bine și până la urmă o rupe pe a ei.

E un sfârșit de dimineață foarte rece.

În sufrageria vilei, ochiurile de geam sunt întunecate, nu se vede marea. Motanii și pisicile se uită cum Mathilde aruncă bucățile de hârtie în focul din șemineu. Ea le zice: „Să-ți ții gura! Iată un sfat înțelept, măcar o dată. Nu credeți că fac bine să nu am încredere tocmai în cei sau cele care mi-l dau?"

Lui Uno puțin îi pasă. Due se gândește. Tertia și Bellissima se duc să se culce iar lângă Fecioara de piatră, amintire dintr-o călătorie a lui Tati și Mami la Toledo unde, în 1899, într-o noapte de beție castiliană și de afecțiune redescoperită, au făcut-o pe Mathilde așa cum este.

Doar Hoțu' și Maestru' Jacques o urmează când ea îndreaptă roțile fotoliului spre masa cea mare, unde

întinde adesea, scoţând-o din sărite pe Bénédicte, foi de desen şi scrisori care nu-i folosesc nici să deseneze, nici să fie fericită, ci doar să umple o lădiţă măricică din lemn de mahon, cu colţurile aurite, în care aranjează tot ce are legătură cu Bingo Crepuscul. La drept vorbind, nu aranjează nimic, se mulţumeşte să îngrămădească înăuntru notiţele pe care le ia şi scrisorile primite, în ce ordine se nimereşte.

Lădiţa i-a dăruit-o Manech la cea de-a cincisprezecea ei aniversare, în 1915, de Anul Nou, pe post de cutie pentru culorile de pictură şi pensule. Nu e nici frumoasă, nici urâtă, e o lădiţă înaltă de patruzeci de centimetri şi lată de cincizeci, grea de-ţi rupe şalele, dar, în fine, este din mahon lăcuit, cu colţurile aurite ca un cufăr de plecat pe mare. Mathilde nu pricepe cum de i-a venit lui Manech ideea să cumpere un asemenea obiect, la fel cum nu pricepe de ce Tati şi Mami au cumpărat Fecioara de piatră. Oamenii sunt bizari.

Mathilde aruncă scrisoarea lui Véronique Passavant în lădiţă, închide capacul cu grijă, de teamă să nu trezească o angoasă care doarme, şi zice către Hoţu' şi Maestru' Jacques: „Dacă vă daţi jos numaidecât de pe masă, mă învoiesc să vă fac o confidenţă. Doar vouă." Şi cum pisicile nu se clintesc, adaugă sec: „E o confidenţă foarte confidenţială." Ele o privesc cu ochi lipsiţi de emoţie, ciudat de ficşi, ciudat de neutri – să juri că-s ochi de pisică, nu alta – apoi, fără grabă, merg împreună pe lăbuţele lor moi până la marginea mesei şi sar pe podea.

Cu bustul aplecat înainte, agăţată cu o mână de fotoliu, iar cu cealaltă mângâind mahonul lădiţei de la Manech, Mathilde le spune coborând vocea, ca să le atragă mai bine atenţia: „În această cutie se găseşte istoria uneia dintre vieţile mele. Şi vedeţi voi, o povestesc la persoana a treia, ca şi cum aş fi altcineva. Ştiţi de ce? Fiindcă mi-e frică şi mi-e ruşine că atât pot eu şi că nu voi ajunge la capăt."

La capătul a ce? se gândeşte ea imediat, sub cele două priviri imperturbabile. Nu ştie. Noroc că pisicile

trebuie să ştie, nu cer explicaţii, se duc să viseze liniştite într-un colţ la timpul care trece.

Quincaillerie Leprince Strada Dames nr. 3 Paris

25 ianuarie 1920

Domnişoară, Profit că e duminică pentru a vă scrie în legătură cu anunţul dumneavoastră, pe care l-am citit în Le Bonhomme*. Vă spun de pe acum că nu vreau bani, nefiind unul dintre acei netrebnici care caută să tragă foloase de pe urma nenorocirii celor care îşi caută persoanele dragi dispărute. Am făcut tot războiul la infanterie, în afară de 1918 când, rănit la picior de şrapnele, am ajuns în spital, apoi m-au trimis la artileria de câmp, ceea ce n-a fost mai bine, fiindcă artileriştii suferă tot atât cât pifanii, şi acum am auzul cu cincizeci la sută mai slab, dar asta-i altă poveste.*

Ce vreau să spun e că am cunoscut tranşeea de care pomeniţi, dar nu la aceleaşi date. Am fost acolo la sfârşitul lui noiembrie 1916, după ce trupele coloniale au luat-o de la nemţi şi cred că nu vă supăraţi dacă vă corectez în privinţa unui fapt asupra căruia vă înşelaţi, fiindcă nu era Bingo Crepuscul, ci Bing la Crepuscul, ţin minte foarte bine placa de lemn pe care cei dinaintea noastră o bătuseră în cuie pe o grindă de susţinere, o fac din ochi şi-acum, ei scriseseră aşa, amărâţii, pentru că în octombrie, când săpau şanţurile, se trăgea pesemne cumplit la căderea nopţii.

Cât priveşte numele, dacă e vorba de aceeaşi persoană, am cunoscut un soldat pe care-l chema Célestin Poux. Nu era din regimentul meu, dar nu cred să fi fost doi ca el în război, altminteri s-ar fi ştiut şi am fi câştigat sau pierdut războiul mult mai devreme. Era cel mai descurcăreţ om şi cel mai mare pungaş pe care l-am văzut vreodată, i se spunea Spaima Trupelor. Ar fi furat orzul cailor ca să-l schimbe pe vin pentru cei din grupa lui, inventa tot felul de grupe, pretindea că morţii sunt în viaţă ca să golească bucătăriile de campanie, vă daţi seama cât îl preţuiau camarazii lui, uns cu toate alifiile cum era, nimeni nu ştia cum făcea rost de toate. La Verdun, mi s-a

spus, a făcut rost de o pulpă friptă, pâine albă, vin şi lichioruri, toată cina unor învârtiţi de la statul-major. Şi la orice, răspundea cu inocenţa unui prunc abia venit pe lume: „Bârfe!“

În 1918, la artilerie, am auzit iar vorbindu-se de el, la Saint-Mihiel. Trei lăzi de tutun, mahoarcă şi ţigări din tutun blond pentru americani, pline la sosire cu saci de rumeguş. Vă închipuiţi de ce-l ţin minte pe Célestin Poux. Un tip din insula Oléron, blond, cu ochi albaştri şi un zâmbet numai bun să-i adoarmă pe subofiţerii de la intendenţă. Când te întreba ce oră e, nu trebuia să-i spui şi cu atât mai puţin să te încurci cu el, era ca şi cum ţi-ai fi luat adio de la propriul ceas.

În orice caz, am auzit vorbindu-se de el la Saint-Mihiel, în 1918, asta înseamnă că scăpase din multe şi că, descurcăreţ cum era, dacă o să căutaţi pe lângă Charentes, o să-l găsiţi cu siguranţă, dar în privinţa tranşeei, eu nu am fost acolo în zilele de care vorbiţi, nu ştiu nimic, doar că mâncătorii de porridge ne-au înlocuit la puţin timp după aceea şi, în toată brambureala, Célestin Poux trebuie să-i fi stors la sânge.

Vă doresc să-i găsiţi pe cei dragi, domnişoară, şi dacă treceţi vreodată prin Batignolles, nu ezitaţi să veniţi şi la mine.

Cu stimă, Adolphe Leprince

Doamna Paolo Conte Traverse des Victimes nr. 5 Marsilia

Sâmbătă, 31 ianuarie 1920

Prea Scumpă Domnişoară, Nu mă simt deloc bine, vă asigur, că vă răspund la scrisoare, nu mai dorm noaptea, sfâşiată cum sunt între dumneavoastră şi fina mea Valentina, care nici să nu audă că v-aş putea scrie, nici n-a vrut să-mi dea adresa ei, de teamă să nu v-o trimit. Aşa că, până mai vine ea să mă vadă, cine ştie când, fiindcă m-a părăsit furioasă, bodogănind, din cauză că eu tot insistam, nu pot să fac nimic, nimic, decât să mă frământ.

Vă răspund fiindcă i-am arătat scrisoarea dumneavoastră doamnei Isola, prietena de care v-am

vorbit, care este respectată de toată lumea şi foarte înţeleaptă, iar ea mi-a zis biata de tine, fiică a Casertei şi că o să mor încetul cu încetul, dacă nu vă explic situaţia aşa cum este, fiindcă nu câştigi niciodată nimic minţind, îţi pierzi somnul şi buna-cuviinţă.

Aşa că iată. Am văzut-o pe Valentina duminică, 11, luna asta, după mai bine de un an de când a dispărut. A venit după-amiaza devreme, într-o mantou de catifea albastru ca noaptea, cu guler de castor şi tocă şi manşon asortate, lucruri care trebuie să coste şi ochii din cap, dar negreşit i le-a oferit cineva de Crăciun. Era dichisită şi drăguţă şi părea mulţumită, îmbujorată de frig şi cu ochii ei negri şi frumoşi scânteindu-i.

Eram aşa de fericită s-o văd şi s-o îmbrăţişez, că a trebuit să mă aşez. Mi-a adus şi cadouri, o pătură din lână de Pirinei, papuci, portocale de Spania şi o cruciuliţă de aur adevărat, pe care o port de atunci la gât, chiar şi noaptea, da, eram mulţumită, nici nu vă puteţi închipui. După aia, am stricat tot, tot, când i-am dat scrisoarea pe care mi-aţi trimis-o în octombrie şi i-am spus că v-am răspuns. S-a dezlănţuit ca o furtună. Mi-a zis: „De ce te amesteci? Ce i-ai povestit? Nu vezi că fata asta din clasa de sus, cu vorbele ei frumoase, caută doar să ne îmbrobodească?“ Şi alte lucruri, pe care nu vreau să le repet, ar fi o mare răutate, fiindcă eu sunt convinsă că nu spuneaţi decât adevărul în scrisoare, că sărmanul dumneavoastră logodnic l-a cunoscut în război pe Ange Bassignano şi voiaţi să vorbiţi cu ea, nimic mai mult.

Până la urmă, n-a stat la mine nici măcar o oră, obrajii nu-i mai erau roşii de frig, ci de furie, mergea de colo până colo prin bucătărie păcănind din tocuri, iar eu stăteam pe scaun şi nu voiam să plâng, dar la sfârşit nu m-am mai putut abţine şi atunci ea a zis întinzând degetul arătător până sub nasul meu:

„Plânsul nu rezolvă nimic, naşă Bianca. Mă vezi pe mine că plâng? Ţi-am spus cândva că o să le zbor creierii celor care i-au făcut rău lui Nino. De când mă cunoşti tu, m-ai văzut vreodată răzgândindu-mă?“

Mă speria aşa de tare, că nu-i mai recunoşteam faţa, nu-mi mai recunoşteam fina. I-am zis: „Ce tot vorbeşti, nebuno, ce tot vorbeşti? Ce rău i-a făcut domnişoara asta pacostei tale de napolitan?“ Ea a strigat: „Puţin îmi pasă mie de aia, dar eu, una, nu discut cu ea! În felul ăsta, nu poate să spună nimic nimănui! Nu vreau să-i mai răspunzi, e treaba mea, nu a ta!

Dacă-ţi mai scrie, să faci ca mine!“ Apoi a luat vătraiul, a ridicat capacul maşinii de gătit şi a aruncat scrisoarea dumneavoastră înăuntru, mototolind-o cu o răutate pe care niciodată, vă asigur, n-aş fi bănuit-o la ea, nici măcar atunci când avea cincisprezece ani şi-i sărea ţandăra dacă-i făceai vreo observaţie.

După aceea, a zis că are treabă în capătul celălalt al oraşului, m-a sărutat în prag, dar inima ei nu mai era aici. Am ascultat cum îi ţăcăneau tocurile când a coborât pe scări, m-am dus la fereastra bucătăriei ca s-o văd cum se îndepărtează, plângeam fiindcă era atât de mică văzută de sus şi atât de drăguţă cu gulerul ei de castor, cu toca şi manşonul, mi-e atât de teamă că n-o s-o mai văd, atât de teamă.

Continui scrisoarea azi, duminică. Nu mă mai ţin ochii să scriu mult, pesemne aţi început să vă obişnuiţi. Aseară, încă îmi era greu să mă gândesc la Valentina şi la scena pe care mi-a făcut-o, dar în dimineaţa aceasta e aşa un soare peste tot cartierul, mi-am zis că primăvara o s-o aducă înapoi, sunt mai bine şi simt că am scăpat de o mare povară spunându-vă adevărul. Mă întrebaţi în scrisoarea dumneavoastră de ce, în octombrie, am scris despre Ange Bassignano că „a murit ca un câine, probabil de mâna soldaţilor francezi“. Pentru că mi-a scăpat, pentru că nu-mi pot închipui că a murit altfel decât l-am văzut trăind, ştiu că nu ar trebui să vorbesc aşa despre el, mai ales cu cruciuliţa pe care o port la gât, dar e ceva mai puternic decât mine, n-am crezut niciodată că a murit atacând inamicul cu baioneta, cum vezi prin poze, era prea fricos pentru asta, sigur a făcut vreo măgărie sau vreo prostie uriaşă pe undeva, ca de obicei, şi l-au împuşcat pe bune de

data asta, şi bineînţeles că nu au vrut să spună, n-ar fi fost bine pentru moralul celorlalţi şi ar fi pângărit drapelul.

Cât priveşte cuvintele Valentinei despre care v-am scris şi pe care îmi cereţi să vi le explic, cum că ea a dat de urma lui Nino într-un sector din Somme şi că „trebuie considerat mort“, pot să vă asigur că exact aşa au sunat cuvintele ei, dar ce a vrut să spună, că era un lucru încheiat şi că nu mai trebuia să discutăm, cum de altfel s-a şi întâmplat când ne-am mai văzut, despre asta n-am mai vorbit.

Când fina mea se va întoarce într-o zi să mă vadă, vă asigur, prea scumpă domnişoară, îi voi mărturisi şi ei adevărul, anume că v-am scris, chiar dacă trebuie să se înfurie şi să se supere iar pe mine, fiindcă ştiu că are inimă bună şi că până la urmă o să-i alung neîncrederea, iar dacă o veţi întâlni într-o bună zi, tare m-aş bucura, veţi vedea că merita mai mult decât viaţa pe care a dus-o şi toate suferinţele care i-au fost pricinuite, însă asta-i soarta tuturor, din păcate.

Îmi exprim cele mai frumoase gânduri pentru dumneavoastră şi cele mai calde urări de Anul Nou, la fel ca doamna Isola şi doamna Sciolla.

Distinse salutări, Doamna Văduvă Paolo Conte, născută Di Bocca

Pierre-Marie Rouvière Strada Courcelles nr. 75 Paris

Azi, 3 februarie

Micuţa mea Matti, Nu aprob iniţiativa pe care ai avut-o de a publica acel anunţ în ziare. Şi nici atât nu aprob, deşi o înţeleg, regretabila indulgenţă a tatălui tău faţă de tine. Mi-am permis să-i spun asta în faţă şi vreau s-o ştii.

M-am gândit mult de la ultima noastră întâlnire. Deşi mi se pare că, într-adevăr, unele împrejurări neprevăzute, dificultăţi de transmitere, chiar reaua-voinţă a unui eşalon sau a altuia au putut permite infamia pe care tu o presupui, nu văd ce folos ai trage dacă ai face-o cunoscută. Pari să acţionezi ca şi cum, împotriva oricărei evidenţe, într-o manieră pur viscerală, ai refuza să accepţi că

Manech e mort. Respect îndârjirea dragostei tale şi departe gândul de mine, care sunt înainte de toate prietenul tău, să te descurajez. Ce vreau eu să-ţi spun e mai simplu sau, scuză-mă, mai brutal: nu uita că, şi graţiat, Jean Etchevery riscă temniţa pe viaţă. Dacă printr-o minune, printr-o răsplată nemaipomenită a Domnului pentru această îndârjire, l-ai revedea cândva, ai regreta amarnic că ai atras atenţia tuturor, fiindcă atunci nu s-ar pune problema decât să-l ascunzi, ca să scape de pedeapsă.

Draga mea, te ştiu impulsivă, dar cu o minte foarte bine alcătuită atunci când trebuie, aşa că îţi cer, te implor să opreşti publicarea anunţului şi să dai dovadă de-acum de cea mai mare prudenţă. Nu te încrede decât în mine în privinţa adevărului pe care-l cauţi! Înţelege că, dacă unul singur dintre cei cinci scapă, ai fi un pericol pentru el, lucru valabil şi pentru Manech, evident. În plus, cei care au participat, într-o măsură mai mică sau mai mare, la această nedreptate, vor s-o ascundă şi nu ţi-ar putea fi decât duşmani.

Sper că mă fac bine înţeles. Te sărut cu aceeaşi dragoste ca atunci când erai copil.

Pierre-Marie

La această scrisoare, Mathilde răspunde că nu mai e copil, atâta tot.

Olivier Bergetton

Fabricant de jucării articulate

Avenue de la Porte-d'Orléans nr. 150, Paris Luni 15 martie 1920

Domnişoară, Am cunoscut un caporal Gordes. Dacă este cel de care spuneţi, s-a întâmplat în Somme, între Combles şi pădurea Saint-Pierre-Vaast. Eram curier şi, cu toate că aparţineam de alt regiment, am luat scrisori de la el şi de la oamenii lui în toamna lui 1916, fiindcă mă durea inima că, din motive pe care nu vi le spun, decât că la mijloc era prostia unui gradat, corespondenţa lor nu putea să plece. Din câte ţin minte, Gordes era un bărbat destul de înalt, fără prea mult păr şi mai degrabă trist. Vreau să

zic că părea şi mai trist decât noi, ceilalţi, altminteri era un caporal foarte respectat.

N-aş vrea să vă amărăsc şi nici să-mi trimiteţi recompensa, nu fac eu de-astea, dar cred că a fost ucis în perioada de care pomeniţi, fiindcă unul care era cu mine mi-a spus prin ianuarie 1917: „Ţi-l mai aminteşti pe caporalul ăla înalt care îţi pasa scrisori? A murit într-un bombardament.“ Dar, întrucât n-am ştiut niciodată prenumele acestui Gordes, poate nu-i al dumneavoastră.

În orice caz, Célestin Poux este sigur cel de care pomeniţi, nu poate exista un alt fenomen cu acelaşi nume. I se spunea soldatul Toto 28 sau Urgia sau Rab de Rab *29*. Toţi puricii la un loc în război n-au putut să sugă atâta sânge cât a supt el de la aprovizionare. L-am cunoscut în acelaşi sector, în toamna şi iarna lui 1916. Mi s-a povestit că odată a pariat cu oamenii de la popotă că, dacă se întorc cu spatele şi numără până la zece, nu vor putea să explice ce a făcut el cu cazanul cu supă. Şi împreună cu doi tovarăşi de-ai lui, a luat cazanul aburind şi a dispărut cu el înainte ca bucătarii să se întoarcă iar cu faţa.

După asta, bucătarii ziceau: „Vă daţi seama că am făcut-o intenţionat, era combinaţia noastră.“ Dar eu nu cred, şi nici cei care au auzit povestea asta, fiindcă nu doar grupa lui Célestin Poux aştepta potolul. Toţi l-ar fi vrut în grupa lor ca să se ocupe de mâncare.

Din păcate, asta e tot ce pot să vă ofer ca informaţie. Nu cunosc locul de care vorbiţi în anunţul din ziarul La Biffe*, n-am auzit de el. Dar un lucru e sigur: dacă pe Célestin Poux al meu îl căutaţi, chiar dacă nu s-a întors, o să se întoarcă într-o bună zi. Dacă nemţii l-au luat prizonier înseamnă că de-aia au început să crape de foame şi au cerut armistiţiul. Şi chiar dacă amărâtul e mort, încuiaţi-vă, totuşi, dulapurile.*

Vă salut politicos, domnişoară, şi vă voi scrie negreşit în caz că aflu vreo noutate.

Olivier Bergetton

Germain Pire

PIRE QUE LA FOUINE 30

Filare şi Cercetări de orice gen Strada Lille nr. 52, Paris Marţi, 23 martie 1920

Domnişoară, Ca urmare a anunţului dumneavoastră din Le Figaro*, nu vă propun în mod expres serviciile mele, deşi aproape toţi clienţii mei au fost mulţumiţi de ele.*

Vreau doar să vă informez, cu titlu gratuit, că anul trecut am avut printre clienţii mei o anume doamnă Benjamin Gordes, al cărei soţ, caporal de infanterie, a dispărut pe frontul din Somme în ianuarie 1917.

Înţelegeţi, desigur, că discreţia profesională îmi interzice să vă dezvălui rezultatul demersurilor mele, pot doar să vă dau adresa celei care e singura în măsură să o facă, dacă va consimţi: strada Montgallet nr. 43, Paris.

E de la sine înţeles că, dacă vă pot fi de folos în problema dumneavoastră, vă stau la dispoziţie pentru a vă comunica tarifele mele.

Cu sinceritate al dumneavoastră, Germain Pire

Doamna Văduvă Alphonse Chardolot Strada Ardoises nr. 25

Tours

28 martie 1920

Domnişoară Donnay, Sunt mama lui Urbain Chardolot, caporal în 1916, numit sergent în iunie 1917, rănit la Champagne pe 23 iulie 1918 şi decedat în timpul evacuării.

Urbain era singurul nostru fiu. Soţul meu a murit de disperare, la cincizeci şi trei de ani, la începutul anului trecut. I-a supravieţuit celui pe care îl adora doar câteva luni, lăsându-mă singură.

Cred că şi dumneavoastră aţi suferit din cauza pierderii cuiva drag şi din acest motiv aţi dat anunţul din L'Illustration*, pe care nu obişnuiesc să-l citesc, fiindcă pur şi simplu nu mai suport niciun ziar, de teamă să nu văd sau să nu citesc lucruri care îmi provoacă oroare. Nu vreau să mă mai gândesc la război. Totuşi, o rudă mi-a arătat anunţul dumneavoastră. Vă răspund deoarece fiul meu apare în el, alături de un loc şi o dată despre care ne-a vorbit pe scurt în cursul unei permisii, în ianuarie 1917.*

Cu două săptămâni înainte, pe 6 ianuarie 1917, Urbain fusese într-o tranşee din Somme căreia i se spunea Bingo. Au adus, din liniile din spate, cinci soldaţi francezi condamnaţi la moarte pentru că îşi trăseseră un glonţ în mână. I-au aruncat cu braţele legate la spate între această tranşee şi tranşeea nemţilor. Soţul meu, care era farmacist, un om de bun-simţ, mândru de armata noastră, nu putea crede povestea asta şi nici eu nu voiam s-o ascult. Îmi aduc aminte că Urbain a strigat: „V-au împuiat capul cu prostii. Nu înţelegeţi că am pierdut jumătate din compania noastră pentru porcăria asta!“ Mai târziu, când s-a calmat, ne-a spus: „Aveţi dreptate, pesemne că am visat toate astea, la fel şi faptul că i-am văzut pe toţi cinci morţi în zăpadă. Numai că unu cel puţin – dacă nu doi – nu era cel pe care mă aşteptam să-l găsesc acolo.“

Ştiu, domnişoară, că este cumplit ce vă scriu, dar sunt chiar cuvintele fiului meu. N-a mai spus niciodată altceva de faţă cu mine. Poate cu tatăl său să-şi fi deschis inima mai mult, în timpul acestei permisii sau în cursul ultimei permisii, în martie 1918, dar eu nu ştiu.

Fără îndoială, sunteţi prietena, sora sau logodnica unuia dintre condamnaţi. Credeţi-mă că am fost tulburată de această idee înainte să vă scriu, dar vă spun exact ce am auzit din gura fiului meu. De dragul lui, în caz de nevoie, sunt gata să-mi confirm în faţa oricui mărturia.

Îmi permit să vă îmbrăţişez ca pe o soră de doliu.

Rosine Chardolot

Mathilde îşi promite să răspundă la această scrisoare cât mai curând. Dar nu imediat. Speranţa devine prea mare, prea violentă, trebuie să se tempereze.

Totuşi, seara, în timp ce Bénédicte stă pe pat arţăgoasă, aşteptând s-o ajute să se culce, Mathilde scrie pe o coală de desen:

În martie 1917, Tina Lombardi n-a chestionat-o decât pe Véronique Passavant, iubita lui Eschimosu’.

Dacă s-ar fi întâlnit cu soţia lui Şase-Parale, aceasta mi-ar fi spus. Dacă s-ar fi întâlnit cu Mariette Notre-Dame sau măcar ar fi încercat, preotul din Cabignac şi-ar fi

amintit, ca şi proprietarii casei din strada Gay-Lussac.

Nu s-a întâlnit, se înţelege de la sine, nici cu fata din clasa de sus ale cărei scrisori le arde cu mare bucurie într-o maşină de gătit marsilieză.

Ce a aflat ea în zona frontului care s-o facă să se teamă sau să spere că Eschimosu' trăia?

Urbain Chardolot a zis: unul cel puţin, dacă nu doi.

Tina Lombardi are un motiv întemeiat să creadă că unul este Eschimosu'. Vrea cu disperare ca al doilea să fie Nino al ei.

A doua zi de dimineaţă, imediat după ce-şi face toaleta şi-şi bea cafeaua, Mathilde scrie mai jos, pe foaie:

Ce-l putea deosebi pe Eschimosu' de ceilalţi cinci la Bingo Crepuscul?

Mâna rănită? Trei sunt răniţi la dreapta. Doi, Eschimosu' şi Şase-Parale, la stânga.

Culoarea ochilor? Manech şi Şase-Parale au ochi albaştri.

Ceilalţi, de culoare închisă.

Vârsta? Eschimosu' are treizeci şi şapte de ani, Şase-Parale, treizeci şi unu, Omul Ăsta are treizeci, Nino, douăzeci şi şase. În fotografia lui Esperanza, în tranşee, au toţi aceeaşi vârstă, vârsta oboselii şi a nenorocirii.

Şi mai jos:

De acord. Cizmele luate de la un neamţ. Dar Tina Lombardi se înşală, Eschimosu' nu le mai avea.

Doamna Elodie Gordes Strada Montgallet nr. 43 Paris

Duminică, 11 aprilie 1920

Dragă domnişoară, N-am putut să vă răspund mai repede din lipsă de timp, lucrez toată săptămâna într-un atelier de croitorie şi, când mă întorc acasă, copiii nu-mi lasă o clipă de răgaz.

Aşa cum v-a scris domnul Pire, a trebuit să apelez la serviciile lui în februarie anul trecut, ca să-mi reglementez situaţia şi să pot primi pensia de văduvă de război. Soţul meu, Benjamin Gordes, a fost dat dispărut pe 8 ianuarie 1917, pe frontul din Somme, atât ştiam până să se ocupe

domnul Pire de cazul meu. După cum v-am spus, n-am timp de nimic, deşi mă culc mereu noaptea târziu, din cauza treburilor gospodăriei şi a rufelor. Îmi era cu neputinţă să continui demersurile singură, aşa că am preferat să-mi sacrific o parte din economii. Din fericire, n-a fost în van, domnul Pire nu m-a minţit. Astăzi soţul meu e decedat oficial. Rănit la cap în cursul unui atac, a fost ucis într-un bombardament pe 8 ianuarie 1917, la spitalul de campanie din Combles, unde era îngrijit. O confirmă registrul spitalului şi martorii oculari, răniţi şi infirmiere.

Ultima permisie a soţului meu a fost din aprilie 1916. Nu-mi amintesc să-l fi auzit rostind numele de Poux, Chardolot sau Santini, dar nici nu-i de mirare, fiindcă îşi schimbase regimentul în august şi poate nu i-a cunoscut decât după aceea. În scrisori, îşi făcea griji doar pentru copii, nu vorbea despre camarazii lui ori despre război. Le-am recitit pe cele din toamna şi iarna lui 1916 şi n-am descoperit niciun nume.

Asta-i tot ce vă pot spune, domnişoară, în afară de faptul că regret sincer că logodnicul dumneavoastră a avut aceeaşi soartă ca bărbatul meu.

Vă rog să primiţi respectuoasele mele salutări, Elodie Gordes

Emile Boisseau Cheiul Râpée nr. 12 Paris

15 iunie 1920

Domnişoară, Aşteptându-mi rândul la frizer, am găsit într-un număr din La Vie parisienne *vechi de câteva luni un anunţ prin care cereaţi informaţii. Nu ştiu cât valorează, dar am una să vă ofer. L-am cunoscut pe Benjamin Gordes, am fost în aceeaşi companie în 1915 şi 1916, înainte să fie făcut caporal şi transferat la alt regiment. După război, am auzit că n-a scăpat. Încă unul, o să ziceţi. În orice caz, l-am cunoscut bine, deşi n-am fost chiar amici, doar ne salutam când ne mai întâlneam pe undeva. Pe front, nu vezi mai departe de propria trupă, aşa se întâmplă, iar el nu făcea parte dintr-a mea. În plus, era cam taciturn de felul lui. Nu avea alt prieten bun în afara unui tip pe care-l ştia dinainte de război, tâmplar ca şi el,*

şi pe care nu-l deranja felul lui de a fi. Nu se prea amestecau cu restul. Benjamin Gordes era înalt şi pleşuv, pe la vreo treizeci de ani, cu braţe şi picioare lungi. I se zicea Biscotte. Celălalt era ceva mai vârstnic, dar se ţinea foarte bine. Nu i-am ştiut niciodată numele, i se spunea

Bastoche, cel puţin la început, fiindcă erau o grămadă de băieţi din cartier, după aceea i-au zis Eschimosu, din cauză că fusese căutător de aur în Alaska. Mă rog, erau nedespărţiţi la bine şi la greu, prieteni adevăraţi. Apoi lucrurile s-au stricat, nu ştiu de ce. Nu rezistă prea multe în război, o să ziceţi. În iunie 1916, am fost în permisie la Paris cu Eschimosu' şi alţi câţiva. La întoarcere, am auzit că nu se prea mai înţelegeau. Şi destul de curând, că nu se mai înţelegeau deloc. În tabără, într-o seară, chiar s-au bătut. N-am văzut cu ochii mei, aş minţi să spun asta, dar Eschimosu, care era mai voinic, a reuşit să-l pună pe Biscotte la pământ şi i-a strigat: „Calmează-te, Benjamin, sau nu mai răspund de mine! Cine-i vinovat dintre noi doi, fir-ar a naibii de treabă, de ce mă acuzi?"

După aceea, se evitau, nici nu se mai uitau unul la altul, erau plini de ranchiună amândoi. Nu s-a aflat niciodată ce se petrecuse între ei de ajunseseră aşa. Am făcut presupuneri, o să ziceţi, ba chiar l-am întrebat pe Eschimosu, dar ne-a trimis la plimbare. La sfârşitul verii, Benjamin Gordes a fost făcut caporal. A vorbit cu comandantul de batalion şi l-au transferat într-un alt sector din Somme. Am auzit că a murit în 1917, dar nici soarta vechiului său prieten nu s-a dovedit mai bună, ba chiar a fost mai rea. S-a rănit la mâna stângă cu puşca unui camarad, dintr-un accident potrivit spuselor lui şi, dacă l-ai cunoscut, poţi să crezi asta, fiindcă nu era omul care să facă aşa ceva înadins. Totuşi, l-au arestat şi tribunalul de război l-a condamnat la moarte.

O poveste tristă, o să ziceţi, dar e adevărată, vă dau cuvântul meu. Asta-i tot ce ştiu despre Benjamin Gordes. Pe ceilalţi de care pomeniţi pentru recompensă nu-i cunosc, nici de Bingo asta n-am auzit. Tranşeele pe care

le-am văzut eu în Somme şi în toate colţurile Picardiei se numeau Bulevardul Morţilor, Strada Fără Întoarcere, Poarta de Plecare sau Locul de Întâlnire al

Obuzelor. Pitoresc, dar deloc vesel. În sfârşit, asta e.

Dacă socotiţi că informaţia mea valorează ceva, mă încred în dumneavoastră. Muncesc puţin, pe ici, pe colo, mai ales vânzând peşte pe cheiul unde locuiesc şi descărcând şlepuri, dar nu-s vremuri uşoare, aşa că mă voi mulţumi cu cât consideraţi, îmi vor prinde bine oricând. Şi-n plus, e-adevărat că mi-a făcut plăcere să mă gândesc din nou la acele momente, chiar urâte, pentru că n-am pe nimeni căruia să-i vorbesc despre ele.

Mult noroc, domnişoară, şi vă mulţumesc pentru ce-mi veţi trimite!

Emile Boisseau

Mathilde îi trimite două sute de franci şi toată recunoştinţa ei. Scrie pe o coală de desen, cu mâna tremurându-i puţin, într-atât este de surescitată:

Încă o piesă din puzzle îşi găseşte locul.

Véronique Passavant se desparte de Eschimosu' în timpul permisiei lui din iunie 1916.

Benjamin Gordes, zis Biscotte, se bate cu acesta la întoarcerea din aceeaşi permisie şi cere să fie transferat la un alt regiment, ca să nu mai dea ochii cu el.

În ce stare de spirit e când îl reîntâlneşte, condamnat la moarte, la Bingo Crepuscul? Eschimosu' pretinde că s-au împăcat. Dar dacă împăcarea nu era pentru Benjamin Gordes decât o milă trecătoare sau ipocrizie? Dacă a profitat de împrejurare ca să-şi potolească ranchiuna?

Oricum, aliat sau duşman, Benjamin Gordes a influenţat cu siguranţă soarta lui Eschimosu' şi, în consecinţă, pe a celorlalţi patru, în acea duminică de zăpadă.

Motivul discordiei nu pare deloc greu de ghicit, dar, cum zice Micu' Louis: Când e vorba de tăvăleală, cine poate şti?

Femeia împrumutată

Iulie.

Furtuna izbucneşte deasupra Parisului în clipa în care Elodie Gordes, în rochie de bumbac albastru-deschis, iese din imobilul de pe strada Montgallet. Aleargă prin ploaie până la maşina în care aşteaptă Mathilde. Sylvain îi deschide portiera şi o ajută să intre, apoi fuge, cocoşat şi el, să se adăpostească în bistroul cel mai apropiat.

Elodie Gordes îşi poartă cu timiditate cei treizeci de ani, are un chip destul de frumos, ochi şi păr de culoare deschisă. Întrucât locuieşte la etajul al patrulea, Mathilde îşi cere scuze de formă că a făcut-o să coboare. „Oh, nu, nu“, răspunde ea, „domnul mi-a spus despre situaţia dumneavoastră tristă“.

Apoi, nimic. Îşi priveşte genunchii, stând ţeapănă pe banchetă şi muşcându-şi buzele, cu un aer de martir. Ca s-o liniştească puţin, Mathilde o întreabă câţi copii are. Cinci, dar patru nu sunt ai ei, ci din prima căsătorie a lui Benjamin Gordes. Adaugă: „E-acelaşi lucru“.

Se retrage din nou în sfiiciunea ei. Mathilde caută în geantă fotografia condamnaţilor dată de Esperanza şi i-o arată. Elodie se uită îndelung la imagine, cu ochii mari şi gura întredeschisă, scuturând uşor din cap.

Sângele i-a pierit din obraji. Îşi întoarce spre Mathilde privirea temătoare şi zice: „Nu-l cunosc!“

„Ei, hai! Pe care nu-l cunoaşteţi?“ întreabă Mathilde. Pune unghia degetului arătător pe Eschimosu’. „Pe el?“

Elodie Gordes scutură şi mai tare din cap fără să se uite în altă parte decât direct înainte şi brusc deschide portiera ca să iasă din maşină.

Mathilde o prinde de braţ, îi zăreşte ochii plini de lacrimi. Îi zice: „Deci din cauza dumneavoastră s-au certat Benjamin Gordes şi Kléber, prietenul lui?“

„Lăsaţi-mă!“

Mathilde nu vrea s-o lase. Îi spune: „Pentru mine e crucial să ştiu ce s-a întâmplat, nu înţelegeţi? Erau împreună, logodnicul meu era cu ei în tranşeea aia nenorocită! Ce s-a întâmplat?“ Acum lacrimile îi înceţoşează şi ei vederea. Strigă: „Ce s-a întâmplat?“

Însă cealaltă continuă să scuture din cap, pe

jumătate ieşită în ploaie, fără să rostească niciun cuvânt.

Mathilde o lasă să plece.

Elodie Gordes traversează strada în fugă, se opreşte sub porticul imobilului şi se răsuceşte. Se uită câteva secunde la Mathilde, care se târâse până la portiera deschisă. Apoi se întoarce cu pas lent, fără să se mai sinchisească de furtună, cu rochia leoarcă şi părul lipit de faţă. Îi spune lui Mathilde cu glas obosit, monoton: „Nu-i ce vă închipuiţi. O să vă explic în scris. Prefer aşa. O să vă scriu. Să vină domnul după scrisoare duminică seara.“ Atinge obrazul lui Mathilde cu două degete ude şi pleacă.

Într-o alta dintre vieţile sale, anul acesta, Mathilde îşi expune pentru prima dată pânzele într-o galerie pariziană. Evident, ea n-are niciun fel de notorietate, dar tati are multe relaţii, printre care un bancher grăbit, care se crede la florărie şi cumpără la vernisaj floarea-soarelui, camelii, trandafiri, liliac şi un câmp întreg de maci, ca să-şi umple pereţii biroului. O complimentează pe Mathilde pentru „tuşa drăguţă“, o asigură că va ajunge departe, foarte departe, „el are nas“, regretă că e pe fugă, dar în aceeaşi seară pleacă spre Riviera, geamantanele nu sunt gata, iar Compagnie des Wagons-lits nu aşteaptă. Mai sinceră este o bătrână doamnă care o felicită pentru fursecuri, căci n-a întâlnit de multe ori, nici măcar înainte de război, unele atât de bune în „locuri unde se dau gratis“. Pe scurt, expoziţia poate fi considerată un succes promiţător.

O după-amiază din trei, pentru a nu abuza de lucrurile rele, Mathilde cere să fie dusă la galerie, pe cheiul Voltaire, şi se torturează o oră sau două căscând ochii la vizitatorii care se uită la pânzele ei. Au o privire atât de sumbră şi de dispreţuitoare când sunt singuri şi discută în şoaptă atât de zeflemitor când sunt câte doi, încât lui Mathilde îi vine să smulgă tot de pe pereţi, să se ducă acasă şi să nu mai viseze decât la glorie postumă, însă atunci când ies, vizitatorii nu uită niciodată să semneze în cartea de onoare. Îi vede cum se concentrează încreţindu-şi fruntea, ca să aştearnă câteva cuvinte: „Un adevărat talent de arhitect floral“, „Un romantism tineresc

în tonurile de albastru dureroase şi necruţătoare“ sau

„Sunt copleşită ca după o escapadă amoroasă la ţară“. Totuşi, pe ici, pe colo, apar şi reticenţe: „Bietele flori, care n-au făcut rău nimănui!“ sau

„Simpluţ!“ Proprietarul galeriei, un domn Alphonse Daudet care n-a scris *Scrisori din moara mea*, dar pe-aproape – şi-a făcut din titlu emblemă – le taie pe acestea din urmă cu tuş şi pretinde că sunt opera confraţilor invidioşi.

În această atmosferă liniştită şi liniştitoare, Mathilde citeşte într-o după-amiază de iulie scrisoarea pe care Sylvain a adus-o din strada La Fontaine. Este scrisă de sora Marie de la Passion, din Dax. Daniel Esperanza a murit. A fost înhumat în cimitirul de lângă spital. Nu avea nici rude, nici prieteni. Alături de preot şi de sora Marie, la slujbă a participat doar doamna Jules Boffi, văduva fostului său caporal. Acesteia i-au fost date cele câteva lucruri ale defunctului şi suvenirele ce aveau cât de cât valoare, însă, cu câteva zile înainte să moară, Esperanza a lăsat o fotografie cu el tânăr, pe plajă, cu părul şi mustaţa à la Max Linder 31, fotografie ce se află în plic, pentru a-i dovedi lui Mathilde că nu se lăudase, că fusese chipeş.

Lui Sylvain care, aşteptând-o, cercetează de aproape, cu mâinile în buzunar şi gâtul întins, pânzele pe care le cunoaşte centimetru cu centimetru mai bine chiar decât ea însăşi, Mathilde îi spune că n-are chef să cineze acasă, că i-ar plăcea să meargă cu el într-un restaurant din Montparnasse şi să bea câteva păhărele din otrăvurile acelea cu rom alb care te orbesc. Sylvain răspunde că e perfect, şi lui i-ar prinde bine, fiindcă e păcat că ea îşi vinde florile la preţ scăzut, ca o vânzătoare ambulantă, el are inima grea văzându-le plecând, mai ales câmpul cu maci et caetera.

La naiba cu regretele şi nostalgiile! Iată un subiect grozav de discuţie artistică pentru toată seara!

Elodie Gordes
Strada Montgallet nr. 43 Paris
Miercuri, 7 iulie

Domnişoară, Credeam că mi-e mai uşor să vă scriu, dar de trei ori am început scrisoarea şi de trei ori am rupt-o. Nu înţeleg cum o să vă fie de folos ceea ce îmi vine foarte greu să vă povestesc, nici ce legătură poate să aibă asta cu moartea logodnicului dumneavoastră, dar aţi spus că e crucial şi v-am simţit atât de nefericită deunăzi, că mi-ar fi ruşine ca, tăcând, să vă fac să suferiţi şi mai mult. Vă implor doar să păstraţi pentru dumneavoastră mărturisirile mele, aşa cum le-am păstrat şi eu pentru mine până astăzi.

M-a tulburat să-l văd pe Kléber Bouquet în fotografia cu soldaţii legaţi, dar n-am minţit decât pe jumătate când v-am spus că nu-l cunosc. Mai bine de trei ani, înainte de război, soţul meu mi-a vorbit adesea de el, fiindcă sâmbăta îşi împărţeau câştigurile de la trôle*, dar nu-l văzusem niciodată. Nu-i ştiam nici măcar numele, soţul meu îi zicea Eschimosu'.*

Acum, ca să mă înţelegeţi, trebuie să vă spun anumite lucruri şi mai ales pe acestea vă rog să le păstraţi pentru dumneavoastră, căci e vorba de fericirea copiilor.

La douăzeci şi doi de ani, când s-a întors din serviciul militar, Benjamin Gordes şi-a găsit de muncă la un ebenist din foburgul Saint-Antoine, unde se ocupa de hârtii o femeie puţin mai în vârstă decât el, Marie Vernet. Pe măsură ce zilele treceau, el a început s-o placă, dar fără să aibă mari speranţe. Ea trăia de patru ani cu un agent de schimb însurat, care nu putea sau nu voia să divorţeze şi care îi făcuse deja trei copii, evident, fără să-i recunoască. Asta se întâmpla în primăvara anului 1907. Peste câteva luni, Marie Vernet a rămas iar gravidă şi, la fel ca foştii ei patroni, ebenistul a dat-o afară.

În octombrie 1908, Benjamin a închiriat un mic atelier pe strada Aligre şi s-a apucat să lucreze pe cont propriu. Dormea pe o saltea în mijlocul mobilelor pe care le meşterea. Acolo l-a găsit Marie Vernet în ianuarie sau februarie 1909, când a venit să-şi caute de lucru. Scăpase de tipul ei mizerabil, ucis când ieşea din propria casă, nu s-a aflat nici azi de cine, probabil de vreunul pe care îl

ruinase. Benjamin s-a căsătorit cu ea în aprilie şi a recunoscut cei patru copii. Marie Vernet, despre care mi-a vorbit întotdeauna cu afecţiune, n-a avut niciodată noroc. S-a măritat sâmbăta, iar miercurea următoare a fost dusă de urgenţă la spital pentru o apendicită acută şi a murit în cursul nopţii, exact ca mama mea când eu aveam şaisprezece ani.

Cât despre mine, înainte ca drumul meu să se încrucişeze cu al lui Benjamin, nici eu nu avusesem mai mult noroc. După moartea mamei, îmi rămăsese o singură rudă, un unchi, fratele ei, cu care era în relaţii reci de ani întregi. Am fost încredinţată lui. Am părăsit colegiul cu doi ani înainte de bacalaureat, ca să muncesc în merceria pe care unchiul o ţinea împreună cu nevastă-sa pe strada Saint-André-des-Arts. Locuiam într-o odăiţă, în fundul unei curţi care mă despărţea de magazin. În afară de drumurile până la brutarul de alături ca să cumpăr pâine, această curte a fost singura mea lume vreme de câteva luni. Dar uneori nu-i nevoie să mergi prea departe ca să-ţi întâlneşti destinul. În 1909, prin primăvară, cam pe când Benjamin rămânea văduv şi cu patru copii, am cunoscut un zidar chemat să lucreze pe scările imobilului. Eu aveam şaptesprezece ani, el, douăzeci. Era îndrăzneţ şi flecar, pe când eu am fost întotdeauna de o timiditate care mă face să sufăr, dar şi blând, şi pentru prima dată mă simţeam bine cu cineva. Nu i-am rezistat mult timp.

Venea pe furiş în odăiţa mea şi pleca înaintea zorilor. De două ori ne-am plimbat noaptea pe malurile Senei. Într-o duminică mi-a arătat un Paris pe care nu-l cunoşteam, Champs-Elysées, Trocadéro, şi am urcat în vârful Turnului Eiffel. În altă duminică, l-am aşteptat în piaţa Saint-Michel, iar el a împrumutat o maşină şi m-a dus la ţară, pe lângă Poissy. Am mâncat într-un han, la Juziers, iar după-amiaza am închiriat o barcă şi ne-am dus pe o insuliţă verde şi frumoasă din mijlocul fluviului. Era deja sfârşitul legăturii noastre. Nu durase nici două luni. După ce i-am spus pe insuliţă că sunt însărcinată, m-a dus înapoi la Paris şi nu l-am mai văzut niciodată.

Unchiul şi mătuşa mea nu se purtau cu mine nici bine, nici rău, mă primiseră fiindcă erau singura mea familie şi aşa trebuia. După venirea pe lume a micuţei mele Hélène, cred că au răsuflat uşuraţi că voiam să plec de la ei. Prin mijlocirea doctorului care mă ajutase să nasc la spitalul Saint-Antoine, obţinusem o slujbă unde urma să primesc casă şi masă. Slujba era să mă ocup, pe lângă bebeluşul meu, de copiii lui Benjamin Gordes. Până atunci îi lăsase în grija surorii lui, Odile, din Joinville-le-Pont, cu şase ani mai mare decât el, fată bătrână prin vocaţie, care nu-i mai suporta. Locuinţa era apartamentul din strada Montgallet unde stau şi acum, pe care Benjamin o închiriase ca să trăiască aici cu Marie Vernet. Are o sufragerie, o bucătărie, două dormitoare şi o sală de baie. Eu dormeam cu copiii în dormitorul mai mare, care dă spre stradă, iar Benjamin, în celălalt.

Toţi cei care l-au cunoscut vă vor spune că soţul meu era un om sensibil şi foarte bun, un pic taciturn, fiindcă viaţa nu l-a cruţat, fără educaţie, dar înzestrat ca nimeni altul pentru a lucra lemnul. Un adevărat artist, pot s-o spun fără să exagerez. Când m-a angajat, nu avea decât douăzeci şi cinci de ani, însă i-ai fi dat mult mai mult, căci era serios, cumpătat în toate şi nu se gândea decât la copii. Astăzi cred că dragostea pentru copii i se trăgea dintr-un presentiment că nu va putea să aibă unul al lui, după cum s-a şi dovedit mai târziu.

Cei patru micuţi ai lui Marie Vernet, Frédéric, Martine, Georges şi Noémie, având pe atunci între şase şi doi ani, îşi adorau tatăl, era sărbătoare când el se întorcea de la atelierul din strada Aligre şi jale când întârzia câteodată sâmbăta cu prietenul lui, Eschimosu, şi eu voiam să-i culc înainte să sosească el. Benjamin o iubea pe micuţa mea Hélène la fel de mult ca pe ceilalţi. Primul ei cuvânt în leagăn a fost, firește, „tata“. La drept vorbind, din primele şase luni în care mă ocupasem de casă, înainte să mă ceară de nevastă, trăiam deja ca soţ şi soţie, chiar dacă nu împărţeam aceeaşi cameră. Mie îmi dădea banii câştigaţi în cursul săptămânii, mie îmi povestea necazurile

lui, cu mine îi scotea pe copii în oraş duminica, eu îi spălam rufele, îi pregăteam micul dejun şi sufertaşul pentru prânz. Ne-am căsătorit pe 10 septembrie 1910 şi Benjamin a recunoscut-o pe Hélène. Fiindcă se ruşina puţin că văduvia îi fusese atât de scurtă, iar pentru mine era un calvar să văd multă lume, nu i-am invitat la primărie decât pe sora lui, pe unchiul şi pe mătuşa mea. Niciunul n-a venit, a trebuit să găsim martori pe stradă şi să-i plătim.

Cei patru ani care au urmat, ştiam deja, sunt cei mai frumoşi din viaţa mea. N-aş putea pretinde că simţeam pentru Benjamin aceeaşi pornire care mă aruncase în braţele zidarului meu, însă îl iubeam mai mult, eram de acord în toate privinţele, aveam copii frumoşi, aveam mai mult decât ne trebuia ca să trăim, ne făceam planuri să mergem la mare, pe care nici el, nici eu nu o văzuserăm niciodată. La optsprezece, nouăsprezece ani, cele mai multe fete visează la altceva, dar eu nu, pe mine nimic nu mă liniştea ca obişnuinţa, ba chiar monotonia zilelor.

La ora când vă scriu, copiii au adormit de mult, e vineri, au trecut două seri de când am început această scrisoare. Îmi dau seama că mă cuprinde neliniştea pe măsură ce mă apropii de ceea ce aţi vrut să aflaţi în ziua aceea cu furtună. Fără îndoială, amân fără să vreau momentul povestirii, dar mai e ceva, aş vrea să înţelegeţi că e o nebunie care, la fel ca multe altele, n-ar fi existat niciodată în lipsa războiului. Războiul a distrus tot, chiar şi pe Benjamin Gordes, şi pe Eschimosu' până la urmă, şi bunul-simţ, şi pe mine.

În august 1914, în descurajarea adâncă în care căzusem ştiind că era posibil să nu se mai întoarcă, am fost uşurată să aflu, din prima scrisoare, că soţul meu se întâlnise în regimentul său cu prietenul lui statornic cu care făcea trôle*. Despre nimeni nu vorbea cu o aşa căldură cum îmi vorbea despre Eschimosu' mereu. Îl admira pentru vigoarea lui, pentru buna lui dispoziţie, pentru parfumul de aventură care-l înconjura şi probabil că, în schimb, se simţea admirat pentru talentul lui de ebenist. O*

dovadă a prieteniei ce i-o purta e că la mobilizare, având cinci copii, trebuia să fie repartizat în armata teritorială, să rămână în spate, să repare calea ferată şi şoselele, dar nu, el a insistat să meargă alături de ceilalţi din regimentul său. Mi-a zis: „Prefer să fiu cu Eschimosu' decât cu nişte bătrâni care oricum vor fi bombardaţi. Câtă vreme suntem împreună, mă tem mai puţin." Admit că poate avea şi scrupule din cauza copiilor care erau ai lui doar printr-o minciună, aşa vedea el lucrurile, din păcate.

Nu voi stărui asupra acelor ani cumpliţi şi a ceea ce au însemnat ei pentru mine, aţi trăit cu siguranţă aceleaşi chinuri. În afară de copii, ziua mea nu era decât aşteptare. Aşteptarea unei scrisori, aşteptarea comunicatului, aşteptarea zilei următoare în care aveam să aştept iar. Benjamin, căruia nu i-a plăcut niciodată să scrie din teama neghioabă că ar fi ridicol, nu lăsa, totuşi, să treacă prea mult fără să-mi trimită veşti, totul depindea de hazardul curierului. V-am spus deja că nu-mi vorbea despre război şi e adevărat, dar cu cât se prelungea războiul, cu atât îl simţeam în scrisori mai trist şi mai descurajat. Singurele fraze din care mai răzbătea încrederea erau cele în care pomenea de Eschimosu, aşa am aflat cum îl chema:

„Ieri am fost cu Kléber să vedem o piesă de teatru pentru soldaţi, am râs din toată inima." „Te las, mă cheamă datoria, eu şi Kléber jucăm cărţi cu doi grenadieri imprudenţi." „În următorul pachet, gândeşte-te să pui şi nişte tutun pentru Kléber, e mereu cu pipa-n gură." „Kléber s-a interesat, o să avem în curând o permisie."

Permisie. Cuvântul ăsta revenea des. Benjamin a obţinut-o pe prima după luptele de la Artois, la sfârşitul lui iulie 1915.

Trecuse aproape un an de când nu-l mai văzusem. Să spun că se schimbase ar fi prea puţin. Nu mai era el. Acum îl înduioşau copiii, acum ţipa la ei că fac prea multă gălăgie. Şi mai erau şi momentele lungi de tăcere, după ce mâncam, când rămânea aşezat la masă, ca să-şi termine sticla de vin. Înainte de război, nu bea vin deloc, acum îi trebuia o sticlă la prânz şi seara. Într-o zi din această

săptămână petrecută acasă, s-a dus să-şi vadă atelierul. S-a întors la căderea nopţii, împleticindu-se şi duhnind a alcool. Eu culcasem copiii. În seara aia l-am văzut pentru prima dată plângând. Nu mai suporta războiul, îi era frică, avea presimţirea că, dacă nu făcea ceva, n-o să se mai întoarcă.

A doua zi, trezit din beţie, m-a strâns în braţe şi mi-a zis:

„Nu fi supărată! Am căpătat obiceiul să beau, la fel ca alţii, fiindcă acolo e singurul lucru care mă ţine în picioare. N-aş fi crezut niciodată asta despre mine.“

A plecat. Scrisorile erau tot mai triste. Am aflat mai târziu că regimentul lui a fost în Champagne în toamnă şi în iarnă şi în faţa Verdunului, în martie 1916. S-a întors în permisie pe 15 aprilie. Ţin minte că era într-o sâmbătă. Arăta mai slab şi mai palid decât fusese vreodată, cu ceva mort, da, ceva deja mort, în privire. Nu mai bea. Făcea eforturi să se intereseze de copiii care creşteau fără el, care îl oboseau repede. Pe întuneric, în patul nostru în care nu mă mai dorea deloc, mi-a zis: „Războiul ăsta n-o să se mai termine. Germanii crapă, ai noştri la fel. Trebuie să-i fi văzut pe englezi luptând ca să înţelegi ce e ăla curaj. Dar curajul lor nu-i destul, al nostru nici atât şi nici al nemţilor.

Suntem îngropaţi în noroi. N-o să se termine niciodată.“ Într-o altă seară, când stăteam lipită de el, mi-a spus: „Ori dezertez şi mă înhaţă, ori am şi al şaselea copil. Dacă ai şase copii, te lasă la vatră.“ Şi, după o tăcere îndelungată, a adăugat cu glas schimbat: „Înţelegi?“

Înţelegeţi? Sunt sigură că înţelegeţi ce îmi cerea el. Sunt sigură că citiţi şi râdeţi şi mă luaţi peste picior.

Iertaţi-mă! Spun prostii. Nu râdeţi de mine! Şi dumneavoastră voiaţi să vi se întoarcă logodnicul.

În noaptea aceea, i-am zis lui Benjamin că e nebun. El a adormit. Eu nu. A încercat iar a doua zi şi în celelalte, de fiecare dată când copiii nu ne puteau auzi. Spunea: „Nu se cheamă înşelat, fiindcă eu îţi cer asta. Şi care-i diferenţa, de vreme ce nici ceilalţi cinci nu sunt ai mei? Aş

mai vrea eu asta, dacă seva mea ar avea puterea să-ţi facă unul? Aş mai vrea eu asta dacă aş fi liber de orice legătură şi fatalist precum Kléber?“

A rostit numele: Kléber.

Într-o după-amiază, eram afară, lăsasem copiii pentru o oră la vecina de dedesubt şi mergeam amândoi pe cheiul Bercy. Mi-a zis: „Trebuie să-mi promiţi înainte să plec. Cu Kléber nu mă deranjează. Nu mă gândesc decât că voi scăpa şi vom fi fericiţi ca şi cum războiul n-a existat niciodată.“

În ziua plecării, l-am condus până la grilajul de la Gara de Nord. M-a sărutat printre gratii, s-a uitat la mine, iar eu aveam sentimentul groaznic că nu-l mai cunosc. Mi-a zis: „Ştiu, ai impresia că nu mă mai cunoşti. Sunt, totuşi, eu, Benjamin. Însă nu sunt în stare să supravieţuiesc, salvează-mă! Promite-mi că o vei face! Promite!“

Am dat din cap că da, plângeam. L-am văzut plecând în uniforma lui de război de un albastru murdar, cu raniţa şi casca.

Povestesc despre soţul meu, povestesc despre mine, nu povestesc despre Kléber Bouquet. Şi totuşi, Kléber mi-a zis, mai târziu, cum trebuia să văd lucrurile: luăm totul aşa cum e, atunci când se întâmplă, nu luptăm nici împotriva războiului, nici împotriva vieţii, nici împotriva morţii, ne prefacem, singurul stăpân al lumii e timpul.

Iar timpul agrava obsesia lui Benjamin. Nu mai suporta durata războiului. Îmi spunea în scrisori în ce lună va avea permisie Kléber. Voia să ştie în ce zile aş fi bună de făcut copii.

Îi scriam: „Chiar dacă aş rămâne gravidă, vor mai trece opt sau nouă luni, războiul se va sfârşi până atunci.“ Îmi răspundea: „Ce îmi lipseşte mie e speranţa. S-o recapăt pentru opt sau nouă luni ar însemna ceva.“ Iar Kléber mi-a povestit:

„Când eram în Artois, Benjamin şi-a pierdut curajul văzând morţii, rănile lor oribile şi măcelul de la Notre-Dame-de-Lorette şi de la Vimy, aproape de Lens. Bieţii francezi, bieţii marocani, bieţii nemţi! Îi aruncau în căruţe,

cadavru peste cadavru, de parcă n-ar fi însemnat niciodată nimic. Odată, era un tip corpolent care prindea cadavrele în căruţă, le aşeza în aşa fel încât să ocupe cât mai puţin loc, apoi călca peste ele. Benjamin l-a înjurat, l-a făcut cum i-a venit la gură, iar celălalt a sărit la el şi s-au încăierat pe jos ca nişte câini. Poate că Benjamin îşi pierduse curajul pentru război, dar nu şi pentru a se lua de un gras care călca pe cadavrele soldaţilor.“

Nu ştiu, domnişoară, dacă reuşesc să vă fac să înţelegeţi ce vreau să spun, anume că nimic nu-i niciodată alb sau negru, pentru că timpul deformează tot. Azi, duminică, 11 iulie, când scriu această scrisoare cu întreruperi, sunt altfel decât miercuri, când mă temeam să vă istorisesc aceste lucruri. Acum îmi spun că, dacă ele vă pot ajuta, atunci voi scăpa de-o grijă. Sinceră să fiu, şi eu am de câştigat, nu-mi mai e ruşine, mi-e indiferent.

Kléber Bouquet a venit în permisie în iunie 1916. Pe 4, într-o luni, mi-a lăsat un bilet în cutia de scrisori, spunându-mi că va urca la mine a doua zi după-masă şi că, dacă nu voiam să-l primesc, o să înţeleagă, nu trebuia decât să agăţ o rufă colorată la o fereastră de la stradă. În ziua următoare, i-am dus pe copii la Joinville-le-Pont, la mătuşa lor Odile, căreia i-am spus doar că aveam nişte drumuri de făcut şi că s-ar putea să-mi ia o zi sau două.

Pe la trei după-amiaza, pândind de la fereastra dormitorului mare, am văzut un bărbat oprindu-se pe trotuarul de vizavi şi uitându-se spre etajul meu. Purta haine de vară, deschise la culoare, şi canotieră. Ne-am privit câteva secunde, încremeniţi, dar nu eram în stare să-i fac un semn. Până la urmă, a traversat strada.

Am aşteptat să-i aud paşii la etajul meu ca să-i deschid şi m-am îndreptat spre sufragerie. A intrat, şi-a scos canotiera şi, deloc mai în largul lui decât mine, a spus simplu: „Bună, Elodie.“ Am răspuns: „Bună.“ A închis uşa şi a păşit în încăpere. Era aşa cum mi-l descrisese Benjamin: un bărbat robust, cu chip senin, privire directă, mustaţă şi păr negru şi mâini mari de tâmplar. Nu lipsea decât zâmbetul, dar nu-i venea să zâmbească, iar de mine

ce să mai vorbim. Fără îndoială, arătam ridicol, ca doi actori care au uitat textul. Nu ştiu cum, după câteva secunde în care nu mai îndrăzneam să-l privesc, am putut să rostesc: „Am făcut cafea, luaţi loc!“

În bucătărie, inima îmi bătea ca un ciocan. Mâinile îmi tremurau. M-am întors cu cafeaua. El stătea la masă, îşi pusese canotiera pe divanul pe care doarme cumnata mea Odile când rămâne la noi. Era cald, dar nu îndrăzneam să deschid fereastra, de teamă să nu fim văzuţi din imobilul vecin. Am zis: „Puteţi să vă scoateţi haina, dacă doriţi.“ El a spus mulţumesc şi şi-a aşezat haina pe spătarul scaunului.

Ne-am băut cafeaua stând de o parte şi de alta a mesei. Nu reuşeam să-l privesc. Ca şi mine, se ferea să pomenească de Benjamin sau de frontul care, inevitabil, ne-ar fi adus aminte de el. Ca să mai alunge din stânjeneala ce ne cuprinsese pe amândoi, mi-a vorbit despre tinereţea petrecută în America, alături de fratele lui, Charles, pe care-l lăsase acolo, şi despre prietenia lui cu Micu’ Louis, un fost boxeur care avea un bar şi organiza cu clienţii bătăi cu jeturi de sifon. Am ridicat ochii şi în acel moment i-am văzut zâmbetul, deopotrivă copilăros şi încurajator, şi e adevărat că zâmbetul îi schimba faţa.

M-a întrebat apoi dacă poate să-şi aprindă o ţigară. M-am dus să caut o farfurioară ca scrumieră. Fuma o Gauloise albastră. Nu mai vorbea. Afară se auzeau nişte puşti jucându-se. A stins în farfurioară ţigara abia începută. Apoi s-a ridicat şi a zis cu blândeţe: „E o idee absurdă. Dar putem să-l minţim, să-i spunem că am făcut-o. Poate el va fi mai liniştit în tranşee.“

N-am răspuns. Tot nu reuşeam să-l privesc în ochi. Şi-a luat canotiera de pe divan şi mi-a zis: „Lasă-mi un mesaj la Micu’ Louis, pe strada Amelot, dacă vrei să-mi vorbeşti înainte să plec.“ S-a îndreptat spre uşă. M-am ridicat şi eu şi am ajuns la uşă înaintea lui, ca să-l opresc. După o clipă în care, în sfârşit, l-am privit în ochi, m-a tras şi m-a lipit de umărul lui, cu mâna în părul meu, şi am rămas aşa fără să rostim niciun cuvânt. Mai târziu, m-am

desprins de el şi am luat-o spre sufragerie. Înainte să vină, încercasem să pregătesc dormitorul, adică să ascund tot ce ne putea aminti de Benjamin, dar renunţasem. Nu voiam să merg în dormitor, nici în camera copiilor.

Fără să mă întorc, mi-am scos rochia lângă divan şi m-am dezbrăcat. El m-a sărutat pe ceafă în timp ce făceam asta.

Seara, m-a dus într-un restaurant din Nation. Stătea de cealaltă parte a mesei şi îmi zâmbea, iar eu aveam impresia că nimic nu-i pe de-a-ntregul real, că nu eram eu cu adevărat. Mi-a povestit o farsă pe care i-o făcuse împreună cu Micu' Louis unui client zgârcit, nu ascultam cu atenţie ce spunea, fiind prea ocupată să-l privesc, dar am râs pentru că-l vedeam râzând. Mi-a zis: „Ar trebui să râzi mai des, Elodie. Inuiţii, eschimoşi cum sunt numiţi, pretind că, atunci când o femeie râde, bărbatul trebuie să numere câţi dinţi lasă ea să se vadă şi atâtea foci va prinde el la următoarea vânătoare." Am râs iar, dar nu destul ca el să numere mai mult de cinci sau şase prăzi. Mi-a spus: „Nu contează, o să comandăm altceva, nu pot să sufăr carnea de focă."

Noaptea, pe strada Sergent-Bauchat, când mă conducea acasă, mi-a cuprins umerii cu braţul. Paşii noştri răsunau într-o lume pustie. Nicăieri suferinţe, lacrimi, doliu, nimic nicăieri, nici măcar gândul la ziua următoare. La intrarea în clădire, ţinându-mi mâinile în mâinile lui mari, cu canotiera dată de ceafă, mi-a zis: „Dacă mi-ai cere să urc, aş fi bucuros."

A urcat.

După-masă a doua zi, am fost la el, pe strada Daval, într-o cameră la mansardă. Atelierul îl avea în curte.

Peste încă o zi, joi, a venit din nou la mine la prânz, aducând trandafiri roşii, o tartă cu cireşe şi zâmbetul lui încrezător. Am mâncat goi după ce-am făcut dragoste. Apoi ne-am iubit iar până seara. Dimineaţă avea tren. Îi mărturisise adevărul femeii cu care trăia înainte de război. Ea nu înţelesese şi plecase luându-şi lucrurile pe care mă prefăcusem în ajun că nu le văd. El mi-a spus: „Treburile

astea se aranjează într-un final.“ Timpul. Nu ştiu dacă eu îl iubeam, dacă el mă iubea, în afara acestei paranteze neînsemnate despre care tocmai v-am vorbit. Azi, îmi amintesc ultima imagine care mi-a rămas cu Kléber.

Era deja în capul scărilor. Eu stăteam în picioare în prag. Şi-a ridicat canotiera, a zâmbit şi mi-a spus încet, aproape în şoaptă:

„Când te gândeşti la mine, să arăţi câte foci. O să-mi poarte noroc.“

Cred că înţelegeţi continuarea, cel puţin cea dată de Benjamin celor trei zile, întrucât m-aţi întrebat în maşină, în ploaie: „Deci din cauza dumneavoastră s-au certat?“ S-au certat pentru că suntem oameni, nu obiecte, şi nimeni, nici măcar războiul, nu poate să schimbe asta.

N-am rămas însărcinată. Benjamin, în ciuda a toate, era de-o gelozie stăruitoare sau devenise aşa. La capătul răbdării, Kléber trebuie să-i fi spus adevăruri pe care nu suporta să le audă. Iar timpul, încă o dată, şi-a făcut treaba. Când a aflat că nu folosise la nimic să mă împrumute prietenului său, întrebările lui

Benjamin din scrisori au devenit ca o rafală: cum şi unde m-am dezbrăcat, eram tulburată la gândul că mă va poseda un altul, de câte ori în trei zile, în ce poziţie şi, mai ales, obsesia chinuitoare, dureroasă, de a şti „dacă am simţit plăcere“. Da, am simţit plăcere de prima dată şi până la ultima. Dumneavoastră pot să vă spun: nu mi se mai întâmplase niciodată. Zidarul? Îmi închipuiam cu naivitate că simt ceea ce le este rezervat femeilor, mai puţin decât dacă te mângâi în patul tău. Benjamin? Mă prefăceam ca să fie mulţumit.

E târziu. Domnul care era cu dumneavoastră va veni să ia scrisoarea. Cred că v-am spus tot. Nu l-am mai văzut niciodată pe Benjamin, nu l-am mai văzut niciodată pe Kléber, despre care am aflat în 1917, prin hazardul care potriveşte lucrurile atât de prost, că nici el nu se va mai întoarce. Acum muncesc şi mă străduiesc să-mi cresc copiii. Cei doi mai mari, Frédéric şi Martine, mă ajută cum pot şi ei. Am douăzeci şi opt de ani, nu mai vreau nimic

altceva decât să uit. Am încredere în ce mi-a spus bărbatul din paranteza mea: singurul nostru stăpân e timpul.

Adio, domnişoară.

Elodie Gordes

Mathilde recitește de două ori scrisoarea luni dimineaţă, după ce a citit-o de două ori cu o seară în urmă, când Sylvain i-a adus-o. Pe spatele ultimei foi, rămas alb, scrie:

Adio?

Cam repede spus.

Elodie Gordes

Strada Montgallet nr. 43 Paris

Joi, 15 iulie

Domnişoară, Am fost foarte mişcată de înţelegerea pe care mi-aţi arătat-o şi de cuvintele de consolare. Întrebările pe care mi le puneţi sunt derutante din mai multe motive, dar cu toate acestea voi încerca să vă răspund încă o dată.

Nu ştiam că, în noul său regiment, soţul meu l-a întâlnit pe Kléber şi s-a împăcat cu el. Ultima lui scrisoare este de la Anul Nou 1917. Dacă l-ar fi văzut pe Kléber înainte de această dată, mi-ar fi scris cu siguranţă.

Nu ştiam că Kléber a fost ucis în acelaşi sector cu soţul meu şi chiar în aceleaşi zile.

„Hazardul care potriveşte lucrurile atât de prost“ nu e femeia care trăia cu Kléber şi l-a părăsit din cauza aventurii noastre.

Nu cunosc nicio Véronique Passavant. Am aflat de moartea lui Kléber de la brutăreasa de pe strada Erard, care era trâmbiţa cartierului. Într-o zi din aprilie 1917, mi-a zis: „Amicul domnului Gordes, cel care făcea trôle*, Eschimosu, cum i se spunea, l-au omorât nemţii şi pe el. Am aflat de la nepotul meu, care se duce pe la barul ţinut de Micu’ Louis, de pe strada Amelot.“*

Dacă Kléber i-a scris lui Micu’ Louis că s-a împăcat cu soţul meu, mă bucur şi sunt sigură că nu putea să fie o falsă împăcare. Niciunul, nici celălalt nu erau ipocriţi.

Benjamin n-ar fi profitat în niciun fel de o

„împrejurare gravă“ pentru a se răzbuna pe Kléber. Dacă i-ai cunoscut pe amândoi, e de neimaginat aşa ceva.

Dimpotrivă, împăcaţi sau nu, sunt sigură că Benjamin şi-ar fi ajutat prietenul şi ar fi făcut tot ce-i stătea în putere ca să-l salveze.

Cât priveşte întrebarea, năucitoare pentru mine, despre încălţările lor, mi se pare că într-adevăr ar fi putut să le schimbe. Soţul meu era înalt, dar şi Kléber la fel. Dacă m-ar fi lăsat inima să râd, vă jur că atunci când am citit acest pasaj din scrisoarea dumneavoastră, m-ar fi auzit şi vecinii.

Cred că v-am spus deja tot despre rezultatul cercetărilor domnului Pire. Totuşi, azi, de la muncă, i-am telefonat pentru a-l autoriza să vă dea toate informaţiile pe care le-a cules despre moartea soţului meu.

Credeţi-mă, domnişoară, că vă doresc să reuşiţi în căutările dumneavoastră, chiar dacă mi-e imposibil să le înţeleg scopul.

Cu toată simpatia, Elodie Gordes

Germain Pire

PIRE QUE LA FOUINE

Filare şi Cercetări de orice gen Strada Lille nr. 52, Paris Sâmbătă, 17 iulie 1920

Domnişoară, Ca urmare a discuţiei noastre de ieri, din galeria de pe cheiul Voltaire, m-am uitat cu atenţie în dosarul Benjamin Gordes.

După cum v-am spus, nu am făcut eu personal cercetări în această afacere, dar colaboratorul meu, adică fratele meu Ernest, a notat scrupulos mărturiile pe care le-a putut aduna. Veţi înţelege, desigur, că eforturile nu urmăreau atunci decât să dovedească decesul caporalului Benjamin Gordes, nimic altceva, ceea ce ne-a limitat căutările.

Cu toate acestea, sunt în măsură să vă lămuresc asupra mai multor aspecte care vă interesează.

Luni, 8 ianuarie 1917, spitalul de campanie francez era instalat în jumătate dintr-o clădire cu două etaje, în unghi drept, aflată în nordul satului, aproape de o cale

ferată montată de genişti. Cealaltă jumătate era ocupată de britanici. Locul avusese deja mult de suferit de pe urma tirurilor de artilerie, atât aliate, cât şi inamice, în cursul ofensivelor din 1916.

Bombardamentul din acea zi, între orele unsprezece dimineaţa şi două după-amiaza, a provocat prăbuşirea unei părţi a primului etaj, din partea franceză. Sub dărâmături şi în împrejurimi, s-au înregistrat treisprezece morţi, soldaţi şi personal al spitalului.

Locotenentul-medic Jean-Baptiste Santini figurează într-adevăr pe lista nefericiţilor ucişi.

Caporalul Benjamin Gordes, sosit puţin mai devreme dimineaţă, odată cu răniţii în înfruntările violente din prima linie, era rănit la cap, după cum dovedeşte registrul de primiri. Urma să fie evacuat la un spital din spatele frontului când a izbucnit bombardamentul. Cadavrul său, neidentificat până la ancheta noastră, a putut fi identificat datorită mărturiilor supravieţuitorilor pe care i-am găsit noi. Aceştia sunt în număr de trei, o călugăriţă-infirmieră de la Saint-Vincent-de-Paul şi doi răniţi care l-au văzut pe Gordes înainte de prăbuşirea etajului.

Detaliul despre care m-aţi întrebat ieri şi care îmi ieşise din minte, dacă s-o fi aflat vreodată acolo, deşi mă îndoiesc, fiindcă mi l-aş fi amintit, este următorul: caporalul Benjamin Gordes, au spus cei trei martori, purta cizme nemţeşti. Şi le punea în tranşee ca să-i ţină de cald şi aşa l-a surprins lupta.

În această privinţă, nu mă pot împiedica să-mi pun mie însumi, dacă nu dumneavoastră, o întrebare: cum de ştiaţi că Benjamin Gordes purta cizme nemţeşti în ziua aceea, de vreme ce voiaţi să vă confirm?

Insist să cred, domnişoară, că ar trebui să vă arătaţi mai deschisă faţă de mine. Cine ştie dacă eu nu v-aş rezolva mai repede problema despre care preferaţi să nu-mi vorbiţi? Pot să găsesc pe oricine. Sunt obişnuit. Chestiunea onorariului meu, dacă asta vă preocupă, s-ar rezolva rapid. V-am spus doar, îmi place teribil pictura dumneavoastră. În lipsa câmpului de maci, despre care

discul de un negru întristător lipit de el m-a înştiinţat că e deja vândut, m-aş mulţumi cu pânza cu mimoze pe malul lacului şi un plop cu trei de M crestaţi pe trunchi.

Vedeţi, aşadar, că observ tot.

Plus cheltuielile mele, evident. Însă mănânc puţin, dorm în camere modeste, nu beau decât apă şi cheltuiesc banul cu măsură.

Gândiţi-vă!

Şi chiar dacă nu vă gândiţi, vă rog să daţi crezare complimentelor mele pentru talentul dumneavoastră şi faptului că vă voi urmări cu atenţie cariera.

Voi regreta multă vreme că nu am în preajmă acel câmp de maci.

Germain Pire

E un bărbat mărunţel, încordat, cu ochi vii, mustaţă ca un accent circumflex, păr rar, pomădat cu grijă. Se îmbracă demodat. În plină vară, domnul Mai-rău-decât-dihorul poartă redingotă, guler tare, lavalieră, melon şi ghetre albe. Poate că lavaliera completează panoplia doar pentru a-i da un aer artistic. În tinereţe, mărturiseşte el cu exact atâta nostalgie cât se cuvine, „a încercat pensulele“. Ca amator, se înţelege de la sine.

Se aşază în faţa lui Mathilde, în fundul galeriei înguste, genunchii lor aproape atingându-se. Scrie într-un carneţel fără vârstă numele şi prenumele Tinei Lombardi, data naşterii şi locurile unde putea fi întâlnită în ultimii trei ani, Marsilia, Toulon, La Ciotat, o casă de toleranţă pe şoseaua spre Gardennes. Cu o privire lubrică, Germian Pire zice:

„Ehehei, asta-i o anchetă care o să mă mai scoată din tristeţea războiului.“ Şi imediat adaugă: „Dar nu voi cheltui, să fiţi sigură!

Niciodată nu amestec munca şi amorul fizic.“

Drept răsplată pentru serviciile sale, dacă vor fi încununate de succes, Mathilde îi va da un tablou, dar nu pe cel cu mimoze, care se află acolo doar pentru a fi văzut şi pe care vrea să-l păstreze pentru ea. El se ridică şi face din nou turul expoziţiei, împopoţonat cu un pince-nez şi

oftând din rărunchi în faţa fiecărei pânze. După ce stă o vreme în cumpănă, alege un masiv de hortensii roz-viorii pe un fundal cu pini.

Plus cheltuielile sale, evident.

Când să plece, îi zice lui Mathilde: „Poate veţi avea mai multă încredere în mine după ce o voi găsi pe această femeie de stradă. De ce nu-mi povestiţi direct problema dumneavoastră?“ Mathilde îi răspunde că şi pe aceasta vrea s-o păstreze pentru ea. El se află deja pe trotuar, în cadrul uşii. Zice: „Ca să vedeţi dacă sunt bun, o să mă opresc asupra anunţului dumneavoastră şi, fără onorariu suplimentar, o să vi-l găsesc şi pe soldatul ăla, Célestin Poux.“

Mathilde nu poate decât să-i uşureze calea: „Din câte ştiu, dacă mai trăieşte, are în jur de douăzeci şi cinci de ani, e blond, cu ochi albaştri şi provine din insula Oléron. Era în compania lui Benjamin Gordes.“

Domnul Mai-rău-decât-dihorul, în picioare, îşi notează tot în carneţelul ponosit, sprijinit de vitrina galeriei. Lasă creionul între pagini, închide carneţelul şi îl prinde cu un elastic. Zice: „Parcă hortensiile dumneavoastră ar înflori deja la mine acasă, tânără domniţă.“

Şi, ca să arate cât e de hotărât, loveşte cu palma în fundul gambetei, îndesându-şi-o aproape până la sprâncene.

Într-o altă seară, Mathilde face cunoştinţă cu Véronique Passavant în salonul mic din strada La Fontaine. Iubita lui Eschimosu’ este cu adevărat o bucăţică pe cinste, aşa cum i-a fost descrisă. Sub o pălărioară fină, de paie, garnisită cu puţin tul bleu, culoarea rochiei, soarbe timid din paharul de porto, impresionată poate de casă, poate şi de o infirmitate despre care ştia, dar care rămăsese până acum abstractă. Din fericire, asta nu durează prea mult.

Femeia care a venit s-o descoasă la buticul unde lucra, în martie 1917, nu i-a spus cum o cheamă. Era tânără şi drăguţă, deşi un pic vulgară, brunetă şi cu ochi întunecaţi. Avea fusta şi mantoul scurte până la pulpe şi o

pălărie cu boruri largi, de vampă. Vorbea foarte repede, cu o vehementţă stăpânită şi accent de Sud.

N-o interesau dintre cei cinci condamnaţi decât omul ei şi Kléber Bouquet. Nicio clipă n-a pomenit de ceilalţi. Repeta: „Vă implor, nu mă minţiţi! Dacă iubitul dumneavoastră v-a dat vreun semn, spuneţi-mi! Se ascund împreună. O să-i scot de acolo pe amândoi.“ Părea sigură că cel căruia i se spunea Eschimosu’ supravieţuise. Véronique a întrebat-o:

„Aveţi vreo dovadă?“ Ea a răspuns: „E ca şi cum aş avea.“ Despre al doilea supravieţuitor spunea: „După cum mi-a fost descris, trebuie să fie omul meu. Dar era în agonie. Mi-e teamă să mă gândesc la ce i s-ar fi putut întâmpla.“

Apoi acolo, în depozitul magazinului unde o dusese Véronique, femeia a plâns fără să-şi şteargă lacrimile, cu chipul obosit, privind în pământ.

La sfârşit, fiindcă nu obţinuse nimic de la ea care să-i reaprindă speranţa, i-a aruncat: „Dacă ştii ceva şi nu ai încredere în mine, eşti o căzătură şi o scorpie, cu nimic mai bună decât gunoaiele care au făcut asta!“ Şi a plecat.

Acum, în salonul decorat vesel de Mami, Véronique Passavant este cea care începe să plângă. Zice: „Dacă ar mai trăi, Kléber mi-ar fi dat de ştire, sunt convinsă. În 1917, din cauza acestei nebune, mi-am închipuit orice, am aşteptat şi iar am aşteptat, dar trei ani şi jumătate, e imposibil. Mi-a băgat în cap idei care nu au sens.“

Scoate o batistă albă din geantă şi îşi tamponează ochii. Îi zice lui Mathilde: „În trei ani şi jumătate, logodnicul dumneavoastră ar fi găsit un mijloc să vă anunţe că e în viaţă?“

Fără să mintă, Mathilde face un gest din mâini care vrea să spună că habar n-are. Nu doreşte să amintească de gândirea incoerentă a lui

Manech când l-au dus la Bingo Crepuscul. Asta n-ar fi împiedicat-o să-l găsească, dimpotrivă: după dezvăluirile lui Esperanza, prima ei grijă a fost să se informeze pe la toate spitalele militare şi civile. Printre soldaţii care nu

fuseseră identificaţi sau luaţi acasă de familiile lor după armistiţiu, erau peste treizeci care-şi pierduseră minţile sau memoria. De vârsta lui Manech, vreo zece. Dintre aceştia zece, bruneţi erau şapte.

Dintre cei şapte, aveau ochi albaştri trei. Dintre cei trei, niciunuia nu-i lipsea o mână. Sylvain, care, totuşi, bătuse drumul până la Châteaudun, Meaux şi Dijon ca să-i vadă pe aceştia trei, numea cu tristeţe încercarea lui Mathilde „Operaţiunea Pielea de Şagri“ 32, până-ntr-o seară când, exasperată, ea a lovit cu pumnul în masă, făcând să salte farfuriile şi paharele.

Însă filiera spitalelor n-a pus capăt speranţelor nătânge. Şi dacă Manech, căzut prizonier, fără memorie, fusese luat în grijă după război de nişte oameni cumsecade din Germania? Şi dacă Manech, cu raţiunea întreagă, nu voia să se arate încă de teamă ca părinţii lui sau Mathilde să nu fie torturaţi pentru complicitate, în caz că el ar fi prins? Şi dacă Manech, cu sau fără memorie ori raţiune, rătăcise pe drumuri, flămând, înfrigurat, şi găsise pe undeva un adăpost şi o altă Mathilde?

Îi spune lui Véronique Passavant că, şi dac-ar fi să nu-şi mai revadă logodnicul, tot vrea să afle în ce împrejurări a dispărut el. Acea duminică de zăpadă, între două tranşee inamice, e tot ce contează pentru ea. Cu restul se obişnuieşte, nu are sentimentul că e important, nici pe de-a-ntregul real.

Fotoliul ei, de pildă. Nu trebuie s-o compătimească nimeni că depinde de el. Foarte des uită că-l are. Se deplasează aşa cum este deprinsă să se deplaseze, nu se gândeşte la fotoliu mai mult decât Véronique la picioarele ei. Iar dacă se gândeşte, o face pentru că fotoliul este legat de toate amintirile cu Manech.

Celelalte lucruri, rutina zilelor, n-o interesează. Şi cu atât mai puţin ceea ce-i pasionează pe oameni. Habar n-are ce se petrece, nici măcar dacă există un nou preşedinte al Republicii de când cel al cărui nume nu şi-l aminteşte a căzut dintr-un tren în mers, noaptea, în pijama. Asta e ceva real?

Véronique îşi regăseşte cât de cât zâmbetul şi îşi scuturǎ uşor sub pălărioară buclele negre.

Mai târziu, la al doilea pahar de porto, cu amurgul bătând în ferestre, îi spune lui Mathilde: „Aş vrea să vă povestesc ce a dus la despărţirea mea de Kléber, dar m-a pus să jur că n-o să vorbesc niciodată nimănui despre asta.“ Mathilde răspunde pe acelaşi ton, aproape cu acelaşi accent parizian: „Dacă aţi jurat, atunci nu trebuie să vorbiţi.“ Apoi adaugă, pe un ton mai grav: „Oricum, ştiu. Ghiciţi de la cine, nu?“ Véronique Passavant se uită la ea, apoi îşi fereşte ochii mari, negri şi dă din cap că da, cu o strâmbătură de ţânc mustrat. Mathilde oftează: „Nici asta nu m-a dus prea departe. Vedeţi, am o imaginaţie prea vie câteodată. Aş fi în stare să ţes o întreagă poveste legată de cizme.“

Véronique Passavant nici nu clipeşte. Îşi înmoaie delicat buzele în pahar, cu privirea în altă parte. Zice: „Mă simt bine cu dumneavoastră. Dac-ar fi după mine, n-aş mai pleca.“

E ultimul cuvânt al timpului iluziilor. Peste trei zile, Mathilde intră într-un tunel mai lung şi mai întunecat decât cel pe care l-a cunoscut după vestea morţii lui Manech.

Odată expoziţia încheiată, când se pregăteşte să se întoarcă împreună cu Sylvain la Cap-Breton, când bagajele sunt gata şi e momentul să se aşeze la masă pentru ultima cină în familie, ceva de genul nu vă urăsc deloc, dar i-aş strânge de gât cu plăcere pe câţiva dintre voi, Pierre-Marie Rouvière vrea să discute cu ea la telefon. Se duce singură la telefon.

Cornetul receptorului, negru şi alb cum a vrut Mami, lăsat pe o consolă, o îngrozeşte pe măsură ce se apropie şi încă şi mai mult atunci când îl atinge pentru a-l ridica. Ori poate Mathilde, cu toată sinceritatea, va inventa acest presentiment mai târziu, când îşi va aminti momentul de acum.

Pierre-Marie tocmai a aflat, prin amicul său ofiţer, în ce cimitir din Picardia au fost înhumaţi Manech şi cei

patru camarazi ai săi, fiecare sub o cruce care-i poartă numele, în martie 1917. Atunci au fost găsite corpurile lor, după retragerea germană, chiar în locul unde muriseră cu două luni înainte, în faţa tranşeei Bingo Crepuscul. Luni, 8 ianuarie 1917, fusese îngropaţi la repezeală, cu hainele şi plăcuţele lor de identificare, într-o gaură de obuz, sub o prelată, de nişte britanici milostivi.

Pierre-Marie zice: „Micuţa mea Matti, iartă-mă că te fac să suferi. Ştiai că e mort. Când vrei, te duc acolo chiar eu, împreună cu Sylvain.“

Mult timp după ce el a închis, Mathilde stă cu fruntea sprijinită de consolă. Încă ţine în mână receptorul, încearcă să-l pună în furcă pe bâjbâite, dar îl lasă să atârne la capătul firului. Nu plânge. Nu plânge.

Mimozele de la Hossegor

Iunie 1910.

Mathilde are zece ani şi jumătate. E într-o vineri sau o sâmbătă, nu-şi mai aduce aminte. Manech a făcut treisprezece ani pe 4. El se întoarce de la şcoală, în pantaloni scurţi şi tricou de marinar, cu ghiozdanul în spate. Se opreşte în faţa grilajului care înconjoară grădina vilei *Poéma*. De partea cealaltă, o vede pentru prima dată pe Mathilde, aşezată în trotineta ei.

E un mister de ce trece el prin faţa vilei în după-amiaza asta. Locuieşte dincolo de lacul Hossegor, n-are niciun motiv să facă un aşa ocol. În orice caz, e aici şi se uită la Mathilde printre zăbrelele de fier, apoi o întreabă:

„Nu poţi să mergi?“

Mathilde face semn că nu. El nu găseşte nimic de zis şi pleacă. După un minut, se întoarce. Pare stânjenit. Zice: „Ai prieteni?“ Mathilde face semn că nu. El zice, cu privirea aiurea, găsind toate astea foarte neplăcute: „Dacă eşti de acord, vreau să fiu prietenul tău.“ Mathilde face semn că nu. El ridică mâna deasupra capului şi strigă: „Ei, la naiba!“ Şi pleacă.

De data asta, ea nu-l mai vede cel puţin trei minute. Când el reapare de cealaltă parte a zăbrelelor de fier, Dumnezeu ştie ce a făcut cu ghiozdanul, are mâinile în

buzunar şi afişează un aer liniştit şi fudul.

Zice: „Sunt voinic. Te-aş putea plimba în spate toată ziua. Uite, aş putea chiar să te învăţ să înoţi.“ Ea răspunde înţepată: „Nu-i adevărat. Cum ai face?“ El spune: „Ştiu cum. Cu plutitoare, ca să-ţi ţină picioarele sus.“ Ea face semn că nu. El îşi umflă obrajii şi dă aerul afară cu putere. Zice:

„Duminică mă duc cu tata la pescuit. Pot să-ţi aduc un merluciu uite-atât!“ Arată cu braţele un peşte cât o balenă. „Îţi place merluciul?“ Ea face semn că nu. „Bibanul?“ La fel. „Cleştii de crab? Prindem o grămadă în plase.“ Ea îşi întoarce fotoliul şi împinge roţile, ea este cea care se îndepărtează acum. El strigă în urma ei: „Du-te, parizianco! Şi eu care eram gata să mă las păcălit. Poate miros prea tare a peşte pentru tine, nu-i aşa?“ Ea dă din umeri, nu ştie, se îndreaptă spre casă cât de repede poate. Îl aude pe Sylvain ridicând glasul undeva, în grădină: „Ia zi, caraghiosule, vrei să-ţi trag un picior în fund?“

Seara, în pat, Mathilde visează că micul ei pescar o plimbă pe drumul spre lac, prin pădure şi pe străzile din Cap-Breton, iar doamnele, văzându-i, zic: „Ce frumoşi sunt amândoi, uitaţi-vă ce prietenie molipsibilă!“

Când va afla de la Mami că nu există cuvântul „molipsibil“ va fi foarte dezamăgită şi le va pune pe doamne să spună: „Uitaţi-vă ce prietenie molipsitoare“ şi, mai târziu, „Ce dragoste molipsită“.

El se întoarce a doua zi după-amiaza, la aceeaşi oră. Ea îl aşteaptă. De astă dată, el se aşază pe zidul jos, de cealaltă parte a gardului. O clipă nu se uită la ea. Zice: „Am mulţi prieteni la Soorts. Nu ştiu de ce mă deranjez pentru tine.“ Ea întreabă: „E-adevărat că ai putea să mă înveţi să înot?“ El face semn din cap că da. Ea se apropie cu trotineta şi îi atinge spatele ca să se uite la ea. El are ochi albaştri şi părul negru, buclat. Îşi strâng ceremonios mâna printre zăbrelele de fier.

El are un câine şi două pisici. Tatăl lui are în port un vas de pescuit. El n-a fost niciodată la Paris, nici la Bordeaux. Cel mai mare oraş pe care l-a văzut este

Bayonne. N-a avut niciodată o fată drept prieten.

Poate în ziua aceea, poate-ntr-o alta, Bénédicte, ieşind pe terasă, îi zice:

„Ce faci acolo, afară? Ne crezi sălbatici? Poarta e deschisă, intră!“ El răspunde: „Ca să-mi dea roşcovanu’ un şut în fund?“ Bénédicte râde. Îl cheamă pe Sylvain care îi zice băiatului: „Nu-mi prea place să mi se spună aşa, să ştii. Continuă tu şi chiar o să-i fac cunoştinţă fundului tău cu piciorul meu. Eşti Manech al lui Etchevery din Soorts? Atunci, taică-tău o să-mi mulţumească, trebuie să fi rămas în urmă cu destule şuturi. Haide, intră până nu mă răzgândesc!“

Se zice că prieteniile care încep prost sunt cele mai molipsitoare.

Bénédicte şi Sylvain şi chiar Năut, care abia are un an, au luat repede virusul. Aproape în fiecare zi, Bénédicte pregăteşte gustări. Îi consideră bine-crescuţi pe copiii cu poftă de mâncare. Sylvain recunoaşte că Manech, care îşi va obţine certificatul de studii primare peste doi ani, are meritul că-şi ajută tatăl la pescuit şi mama, cu sănătatea şubredă, la toate treburile.

Vine vacanţa. Când nu e pe mare sau nu taie lemne cu fierăstrăul pentru iarnă, Manech o duce pe Mathilde pe malul lacului. Au locul lor preferat, pe malul unde stai cu spatele la ocean, aproape în faţa hanului Cotis. Până la nisip, nu sunt decât tufişuri, arbori şi mimoze care înfloresc chiar şi vara. Nu se vede nimeni prin preajmă, doar duminica apare un străin bărbos, în haine de oraş şi cu pălărie de paie, care are o colibă de pescar şi o barcă puţin mai departe. Manech îl numeşte Baubau, dar nu-i un om rău. Odată, Manech îl ajută să-şi scoată plasele din apa lacului şi îi dă sfaturi cum să prindă mai mult peşte. Baubau e uimit de cunoştinţele unui pescar atât de tânăr şi Manech îi răspunde mândru:

„M-am născut pe fundul apei, închipuiţi-vă că mă pricep.“ După aceea Baubau e molipsit, când îl vede pe Manech pe terenul lui, se mulţumeşte să fluture mâna şi să-l întrebe ce mai face.

O vară, a doua. Lui Mathilde i se pare că în a doua s-a hotărât să înveţe să înoate. Manech a meşterit nişte flotoare din plută pentru a i le prinde la glezne şi a înaintat în apa lacului, cu Mathilde agăţată de umerii lui. Ea nu-şi aminteşte să fi înghiţit vreo gură de apă din greşeală. Avea o senzaţie de bucurie şi de recunoştinţă faţă de ea însăşi cum rareori simţise. Era capabilă să plutească, să înainteze pe burtă doar cu ajutorul braţelor, ba chiar, tot doar cu braţele, să se întoarcă pe spate şi să continue să înoate.

Da, în cea de-a doua vară cu Manech, vara anului 1911 şi a marelui val de căldură. În timp ce ea înoată, Gustave Garrigou, „Elegantul“, însoţit de credinciosul său mecanic Şase-Parale, câştigă Turul Franţei. Mathilde n-are nici urmă de sâni, nici de costum de baie, de altfel. Prima dată intră în apă în pantalonaşii intimi şi cu pieptul descoperit. Iar pantalonaşii sunt din bumbac alb, despicaţi dedesubt ca să poată face pipi, te duce cu gândul la o naiadă. Apoi, în celelalte zile, fiindcă durează o sută de ani să se usuce pantalonaşii, e mai bine fără nimic. Pentru Manech e simplu ca bună ziua să rămână gol, cu cocoşelul legănându-i-se şi cu fese de-ţi vine să le muşti.

Ca să ajungă la terenul lui Baubau e o întreagă aventură. Mai întâi, Mathilde se prinde de gâtul lui Manech. El o apucă de sub genunchi ca să o ridice. Lasă trotineta pe cărare, într-un loc până unde poate fi împinsă fără niciun pericol. Apoi, dând la o parte cu o mână ramurile înşelătoare, el o cară în spate pe Mathilde printre tufişuri, până pe malul lacului. O aşază pe nisip cât mai comod. Apoi se întoarce să ascundă trotineta, în caz că cineva şi-ar pune întrebări şi ar agita întregul Landes până la Arcachon. După baie, când Mathilde are părul uscat, se reia tot circul în sens invers.

Într-o seară, Mami o sărută pe Mathilde pe gât şi simte sare pe buze. Îi atinge umărul cu limba şi exclamă îngrozită: „Ai căzut în ocean!“ Mathilde, care nu minte niciodată, răspunde: „Nu în ocean, sunt prea multe valuri. În lacul Hossegor. Voiam să mă sinucid, Manech Etchevery

m-a salvat. Şi dacă tot eram acolo, ca să nu mă mai înec, m-a învăţat să înot.“

Când Mathieu Donnay, îngrozit şi el, vine să vadă cum se descurcă fiica lui, Mathilde primeşte un costum de baie decent, la fel şi Manech, unul alb, vărgat cu bleumarin şi cu bretele, având în dreptul inimii o emblemă care spune: *Paris, fluctuat nec mergitur* 33. Când Manech îi cere să-i traducă, Mathilde, care face deja latină, îi răspunde că nu-i ceva interesant şi descoase emblema de pe costum cu dinţii şi cu unghiile. Însă rămâne o urmă, iar Manech nu-i mulţumit, pretinde că arată de parcă n-ar fi fost nou.

Latina. După vacanţă, Mathilde îşi continuă studiile la călugăriţele congregaţiei Bon Secours, la Auteuil. E atât de aproape de casă, că ar putea să se ducă până acolo cu trotineta, ca un om mare, dar Mathieu Donnay, care s-a născut sărac, fiu de potcovar, la Bouchain, în Nord, care tocmai a cumpărat „cu banii săi“ clădirea din strada La Fontaine, face o chestiune de orgoliu din a o şti dusă şi adusă de şoferul lui, poreclit Taie-Vânt, ea nevrând niciodată să-i reţină numele adevărat. Este bună la franceză, la istorie, la ştiinţe, la aritmetică. Stă în fundul clasei, în faţa culoarului din mijloc, unde a fost pus un pupitru de două locuri doar pentru ea. Măicuţele sunt foarte amabile, fetele suportabile, însă în recreaţii doar stă şi priveşte. Cel mai tare urăşte când o fată nouă vrea să-i arate ce suflet bun are: „Lasă-mă pe mine să te împing!“, „Vrei să-ţi arunc mingea?“ şi bla-bla-bla.

După o a doua şedere în spitalul din Zürich, în 1912, Mathilde cere să rămână definitiv la Cap-Breton, cu Sylvain şi Bénédicte şi Năut şi deja Uno, Due, Tertia. Doi profesori îşi împart săptămâna la *Poéma*, câte trei ore pe zi, un fost seminarist care şi-a pierdut credinţa, domnul Auguste du Theil, şi o pensionară de la o şcoală particulară, revanşardă când e vorba de Alsacia-Lorena, antirevoluţionară convinsă, pudică de-şi ascunde dinţii când zâmbeşte, o domnişoară Clémence – fără legătură cu nici-frumoasa-nici-sora de mai târziu – care, drept

remuneraţie pentru lecţii, cere să i se aprindă o lumânare la biserică la fiecare aniversare a morţii ei, datorie pe care, când va fi venit momentul, Bénédicte şi Mathilde nu o vor neglija niciodată.

La începutul verii 1912, Manech obţine certificatul de studii. Acum iese pe mare în fiecare zi, fiindcă familia Etchevery nu e bogată şi medicamentele pentru mama lui costă mult, dar, cum se întoarce în port, dă fuga la vilă ca „s-o plimbe“ pe Mathilde. Îşi regăsesc colţul de plajă de lângă lac, mimozele şi coliba lui Baubau, care le permite să-i folosească barca. Ajutându-se de o prăjină, Manech o duce în croazieră până la canal pe Mathilde, aşezată la pupa, direct pe fundul bărcii, ţinându-se cu mâinile de margini.

Când vine toamna, apoi iarna, îl vede pe Manech în zilele când marea e prea agitată pentru pescuit. Câteodată, în cotiga tatăl său, trasă de măgarul Catapultă, o duce la el acasă. Tatăl e morocănos, dar cumsecade, iar mama este blândă, mărunţică şi are un suflu la inimă. Cresc iepuri, găini şi gâşte. Kiki, câinele lui Manech, este un prepelicar breton alb, cu pete roşcate. E mult mai vioi şi mai inteligent decât Năut. Cele două pisici i se par lui Mathilde inferioare alor sale, şi totuşi, frumoase, gri-negre amândouă, dar ea e părtinitoare.

Manech o învaţă pe Mathilde să facă noduri marinăreşti cu capete de funii, nod de văcar, de scaun, de scotă, de nucă, de lemn sau nod gură de lup. În schimb, ea îl învaţă jocuri de cărţi pe care i le-a arătat Sylvain, *Bouillotte*, *Crapette*, *Chien Rouge*, *Binocle*, şi mai ales jocul pe care-l preferă amândoi, *Scopa*. Când ai o carte care face exact cât numărul de puncte al celor întoarse cu faţa în sus pe masă, cureţi tot strigând „Scopa!“ şi marchezi punând lângă tine o castană mare, care serveşte drept jeton.

Când pierde, Manech zice: „Un joc tâmpit, pentru macaronari“, iar când câştigă: „La jocul ăsta trebuie să ştii să calculezi rapid!“

Într-un alt an – 1913, probabil, căci sânii lui Mathilde

cresc ca merele şi ea are momente de stânjeneală – găsesc amândoi pe drumul spre lac o ţestoasă obosită, plecată fără îndoială în pelerinaj spre Santiago de Compostela, o adoptă şi îi pun numele Scopa. Din păcate, o hrănesc prea bine , iar ea este chiar mai evlavioasă decât domnişoara Clémence.

Imediat ce prinde puteri, porneşte iar pe calea aventurii.

Şi în ocean, în marele, înfricoşătorul ocean cu valuri gălăgioase, Mathilde intră, de asemenea, agăţată de gâtul lui Manech, sufocându-l, sugrumându-l, ţipând cât o ţine gura de spaimă şi de plăcere, răsturnată, înecată, torturată, dar mereu dornică să se întoarcă.

După baie, Manech nu poate să urce iar dunele cu Mathilde în spate, îi e ciudă că trebuie să se oprească şi s-o lase pe nisip ca să-şi tragă sufletul. Şi aşa se face că, în timpul unui popas forţat, în vara lui 1914, cu câteva zile înainte să înceapă războiul, Mathilde, vrând să-l sărute pe obraz ca să-l consoleze, îşi lasă buzele să alunece şi, fiindcă şi diavolul îşi vâră coada, îl sărută pe gură. Mathilde prinde gust atât de repede, încât se întreabă cum de-a putut să aştepte atâta vreme, iar el, pe legea mea, e roşu până în vârful urechilor, dar ea simte că nici lui nu-i displace noutatea.

Vara războiului. Pentru fratele ei, Paul, însurat de câteva luni şi cu primul mucos deja pe drum, înseamnă intendenţa la fortul Vincennes. Este locotenent de rezervă. La masă, nici-frumoasa-nici-sora se arată categorică: ştie ea, de la un mezelar care-l aprovizionează cu cârnaţi pe un ştab din Statul-Major – „înţelegeţi, desigur, ce vreau să zic“ –, că pacea este prevăzută peste fix o lună, fără să se fi luptat, Wilhelm şi Nicolae au semnat deja o înţelegere secretă, aprobată de regele Angliei, de arhiducele Austriei şi de Dumnezeu mai ştie cine, de negus poate, tot răpăitul ăsta de tobe n-a fost stârnit decât pentru a salva aparenţele.

Chiar şi Năut, care încă nu trage vânturi întruna, altminteri răspunsul ar fi usturător, preferă să se ducă să

vadă ce se mai întâmplă prin grădină.

În august, şi Sylvain pleacă, *quartier-maâtre* 34, dar la intendenţă şi nu mai departe de Bordeaux. O dată pe lună, până în 1918, va putea să vină la *Poéma* să audă de la Bénédicte că e chipeş, mai ales cu bereta cu pompon roşu.

Tatăl lui Manech este prea bătrân pentru război, tatăl lui Mathilde la fel, şi chiar fără a fi atât de prost precum Clémence a lui Paul, nimeni nu crede că războiul va dura atât de mult, încât Manech, care abia a împlinit şaptesprezece ani, să trebuiască să ia parte la el.

Vara lui 1914 rămâne pentru Mathilde vara primelor săruturi, a primelor minciuni. Faţă de Bénédicte şi de Mami, ea şi Manech o fac pe copiii întârziaţi, vorbesc între ei doar de plăceri mărunte sau nu-şi vorbesc deloc, pleacă împreună cu Catapultă, care nu-i pârăşte niciodată.

Vara lui 1915 este vara geloziei, a spaimei, căci nu trece mult până când Mathilde află de la jurnalul ei de ştiri din Landes că Manech se arată pe plaja cea mare din Cap-Breton cu o englezoaică blondă din Liverpool, pe nume Patty, mai mare cu cinci ani decât el, deja divorţată, cu care probabil se dedă la alte jocuri decât Scopa sau săruturi pe furiş. Bénédicte, cu o crudă naivitate, afirmă că un băiat de vârsta lui trebuie să-şi facă ucenicia, că nu va exista mai târziu un soţ mai bun decât el pentru o fată din ţinut şi că Mathilde nu poate să-i poarte pică dacă vine mai rar să o „plimbe“. „Ce vrei“, zicea ea în timp ce călca rufe, „a crescut şi chiar mă miram că, frumuşel cum e, n-a făcut încă să se vorbească de el.“

Când Mathilde îi reproşează că n-a venit de o săptămână întreagă, Manech întoarce jenat capul şi răspunde că a avut multă treabă. Când ea vrea să-l sărute, el întoarce capul iar şi zice că nu trebuie, că îi este ruşine că trădează bunăvoinţa părinţilor lui Mathilde. Când ea îl acuză că se tăvăleşte cu o scorpie de englezoaică, el se închide în sine, o duce pe Mathilde acasă fără să scoată niciun cuvânt şi apoi pleacă abătut.

Lui Mathilde nu-i rămâne decât să se delecteze în

patul ei cu torturile pe care ar vrea să i le aplice sau să le vadă aplicate acelei femei decăzute. Într-o zi, o întâlneşte pe podul de lemn de la Hossegor, dă peste ea cu trotineta, îi rupe picioarele şi o aruncă în canal să se înece. În altă zi, se duce după ea la Hôtel du Parc şi o ucide cu revolverul lui Sylvain. Dar cel mai frumos e atunci când, ascunzându-şi ranchiuna, o convinge cu vorbe dulci să treacă liniile germane, ca să-l slujească pe Maiestatea Sa.

Patty Patate 35, denunţată de fostul soţ, este arestată ca spioană de către ulanii cu cap de mort, torturată din greu, violată de zece ori, desfigurată cu sabia şi, la urmă, sfârtecată de patru cai ai regimentului, cum a citit Mathilde în cartea ei de istorie că se făcea.

Din fericire pentru cai şi pentru liniştea somnului neînduplecatei justiţiare, august se termină, iar blonda, biata de ea, dispare înainte ca aceste planuri să fie puse în aplicare. În septembrie, englezii se împuţinează, iar Manech se întoarce la Mathilde, care preferă să nu mai discute despre lucruri supărătoare. Regăsesc amândoi drumul cu mimoze. Manech îşi uită scrupulele şi începe iar s-o sărute aşa cum îi place ei, iar într-o seară îi sărută sânii, pe care îi consideră foarte frumoşi. Între ruşine şi voluptate, Mathilde simte că moare.

Totuşi, abia în primele zile din aprilie 1916, când Manech află că şi contingentul lui e chemat sub arme, se leapădă amândoi, într-o disperare comună, de simulacrele unei prietenii copilăreşti deja corupte.

Îmbrăţişaţi pe nisip, în ciuda vântului rece, plâng, îşi jură că se iubesc şi că se vor iubi veşnic, că nimic nu va putea să-i despartă, nici timpul, nici războiul, nici interdicţiile burgheze, nici ipocrizia blondelor, nici trădarea scărilor pliante cu cinci trepte.

Puţin mai târziu, când mareea creşte ca şi dorinţa, Manech o duce pe Mathilde în coliba lui Baubau, pe care nu l-au mai văzut de doi ani, care trebuie să fie şi el pe front. O întinde peste plasele de pescuit numite năvoade, o dezbracă puţin, ea se sperie puţin, dar nu îndrăzneşte să zică nimic, într-atât de solemn i se pare momentul, el o

sărută peste tot, ea are obrajii în flăcări, el la fel, apoi simte o durere, cum se temea în divagaţiile ei nocturne, dar nu chiar atât de mare, după aceea e bine, aşa cum, de asemenea, spera, şi chiar mai bine.

Într-o altă seară, se întorc în colibă, fac dragoste de trei ori, râd mult între aceste momente – de orice, de nimic –, apoi îşi netezesc hainele, îşi aranjează reciproc părul cu degetele şi Manech o duce în braţe pe Mathilde afară. O aşază în trotineta ei şi declară că de-acum sunt logodiţi, să ardă în iad dacă se mint unul pe altul, ea zice de acord şi îşi jură să se aştepte şi să se căsătorească atunci când el se va întoarce. Pentru a pecetlui promisiunea, el îşi scoate briceagul, o lamă cu o grămadă de accesorii care nu folosesc la nimic, sare între tufişuri şi-şi croieşte drum spre un plop-argintiu care creşte în mijlocul junglei. Câteva clipe, crestează ceva pe trunchi. Mathilde îl întreabă ce anume. „O să vezi“, răspunde el. După ce termină, smulge mărăcinii ca să facă o potecă pe care să încapă trotineta. Arată ca un sălbatic, asudat, cu crenguţe agăţate de păr şi obrajii murdari, cu mâinile pline de zgârieturi, dar este fericit. Zice: „O să sar în lac după asta!“

O împinge pe Mathilde până la plop. A crestat pe trunchi:

M M M

ca să se poată citi, de la stânga la dreapta şi de la dreapta la stânga, că Manech o iubeşte pe Mathilde şi Mathilde îl iubeşte pe Manech. 36

Acum îşi smulge cămaşa şi aleargă să se arunce cu capul înainte în apă. Strigă brr, e ca gheaţa, dar nu-i pasă, nu se mai teme de moarte. Înoată. În liniştea serii, în pacea care-i cuprinde inima şi tot ce o înconjoară, ea nu mai aude decât bătăile regulate ale braţelor şi ale picioarelor iubitului ei. Atinge cu degetul scoarţa plopului, acolo unde scrie că Manech o iubeşte pe Mathilde.

Mai au câteva momente să se iubească în colibă, ea nu le-a numărat, nu-şi mai aminteşte, poate şase sau şapte zile. El pleacă la cartierul militar din Bordeaux într-o

miercuri, pe 12 aprilie 1916. Pentru că porneşte la drum foarte devreme, pe la patru dimineaţa, şi a promis că vine s-o sărute la *Poéma*, Mathilde nu vrea să doarmă, îşi petrece noaptea în fotoliul ei. Bénédicte e în picioare înainte de ora patru, pentru a face cafeaua. Manech vine. Poartă un pardesiu de-al tatălui său şi ţine în mână o valiză din răchită. Când o sărută pe Mathilde pentru ultima oară, Bénédicte vede cât de naivă a fost, dar se întoarce fără să zică nimic, şi ce dacă?

Manech spera să ajungă la marină, ca tatăl şi unchii săi odinioară, ca Sylvain, dar e lipsă mare de infanterişti în 1916. După trei săptămâni de instrucţie la Bourges, e trimis pe front. Mai întâi, la Verdun, apoi în Picardia. În fiecare zi, Mathilde scrie o scrisoare, aşteaptă o scrisoare.

Duminica, soţii Etchevery vin la *Poéma*, în pasul lui Catapultă, mai bătrâni cu zece ani. Fac împreună un pachet în care ar vrea să pună tot, mâncarea, băutura, acoperişul, focul, lacul, vântul Atlanticului care îi va aduce pe americani, totul, până şi pachete de ţigări cu capătul auriu pe care mama se încăpăţânează să le îndese în şosetele tricotate de ea, întrucât, chiar dacă Manech nu fumează, o să-l ajute oricând să-şi facă prieteni.

El scrie că totul e bine, că totul e bine, că aşteaptă o permisie, că totul e bine, o permisie în curând, că totul e bine, că totul e bine, Matti a mea, totul e bine, până în decembrie, când amuţeşte brusc, dar Mathilde continuă să creadă că totul e bine, el n-a scris, fiindcă n-are timp, totul e bine şi Crăciunul trece şi e ianuarie 1917, ea primeşte în sfârşit o scrisoare scrisă de un altul pentru el, ea nu înţelege, el spune lucruri atât de frumoase, dar atât de ciudate, că ea nu înţelege şi într-o dimineaţă, duminică 28, Sylvain e acolo, venind de la Bordeaux, o sărută pe Bénédicte şi o sărută pe Mathilde, atât de trist, găsindu-şi atât de greu cuvintele, că te şi sperie, s-a întâlnit la gară cu cineva care se întorcea de la Soorts şi care i-a spus ceva cumplit şi el trebuie să se aşeze, învârtind în mâini bereta cu pompon roşu şi Mathilde îi vede ochii umplându-se brusc de lacrimi, el o priveşte printre lacrimi şi încearcă să

spună, încearcă să spună...

Cuminte, Matti, cuminte.

Ianuarie 1921.

După evocarea acestor veri fierbinţi, nu va mira pe nimeni că Mathilde, majoră de trei zile, se grăbeşte să cumpere, fără să pună în discuţie preţul, „cu banii ei“ – în principal, darurile de Anul Nou strânse cu avariţie şi produsul tablourilor care înfloresc acum în birourile bancherului lui Tati – un teren de un hectar pus în vânzare pe malurile lacului Hossegor: pământul lui Baubau, dispărut şi el în vârtejul războiului, o junglă de care, în ciuda mimozelor, cele trei surori ale defunctului se bucură se scape.

Cu această ocazie, Mathilde află că şi pe Baubau îl chema Manex, că făcea parte din numeroasa familie Puystegui din Bayonne, că era poet, scrisese *Vertiges du Courant d'Huchet*, că-i ura pe toţi literaţii, dar mai ales pe cei care aveau deja un adevărat acoperiş deasupra capului la Hossegor, Justin Boex, zis Rosny cel Tânăr, şi chiar mai mult pe Paul Margueritte. A murit la Verdun, sub avalanşele de gaz toxic, în primăvara lui 1916. Împotriva a toţi şi a toate, refuzase să-şi radă barba. Masca lui, spuneau surorile, era o strecurătoare.

Mathilde doar l-a zărit pe domnul Rosny, dar tatăl ei a dus-o adesea, când era doar o copilă, la vila *Clair* a lui Paul Margueritte. Baubau i se pare intransigent, atât în privinţa confraţilor mai înstăriţi, cât şi a cerinţelor mândriei virile. Îşi zice că, totuşi, nu poţi să judeci pe cineva care ţi-a împrumutat barca.

Imediat ce semnează actul la notar, la Cap-Breton, dă banii şi le îmbrăţişează cu recunoştinţă pe surori, Mathilde e dusă de tatăl său şi de Sylvain la locul iubirilor ei adolescente. Coliba e acolo, sau cel puţin ce a rămas din ea, iar plopul, argintiu între toţi, a rezistat oricăror vânturi.

Acum, că e adultă, Mathilde ar fi capabilă să povestească tot. Mathieu Donnay zice: „Scuteşte-mă de amintirile tale! Aici îmi plac mimozele şi arborele ăla cu un

triplu M sentimental care îmi ascunde puţin ceea ce mulţi taţi, nu sunt eu singurul, nu suportă să-şi imagineze. Mai târziu se resemnează.“

A adus-o pe Mathilde în braţe până aici, Sylvain s-a ocupat de noua trotinetă, mai solidă şi mai practică decât cea dinainte, un fotoliu rulant inventat pentru invalizii de război. Fapt ce dovedeşte, pretind cele două Clémence cu creier de chewing-gum, că războiul foloseşte întotdeauna la ceva.

E soare şi frig. Mathilde stă lângă plop, cu pătura în carouri pe genunchi, iar tatăl ei umblă încoace şi-ncolo printre mărăcini. Sylvain s-a dus spre malul apei, ca să-i lase singuri. Din când în când, Mathilde atinge cu degetul scoarţa copacului chiar acolo unde scrie că îl va iubi mereu pe Manech. Pescăruşii se adună pe bancurile de nisip dezgolite de reflux în mijlocul lacului, lipsiţi de grijile oamenilor.

„La urma urmei, de ce nu?“ exclamă Mathieu Donnay după o lungă dispută cu sine însuşi. Se întoarce spre Mathilde şi îi spune că va construi în acest loc o vilă mare, concepută anume ca ea să trăiască fericită aici cu Sylvain, Bénédicte şi pisicile. O să-i lase *Poéma*, dacă şi ea e de acord, lui Paul şi familiei lui. Mathilde e de acord, dar să nu se atingă nimeni de mimoze şi, evident, nici de plop. Tatăl ei dă din umeri. Îi spune: „Sunt momente, fata mea, când chiar eşti o *favouille*.“

Ea râde şi îl întreabă: „De unde ştii ce înseamnă?“ El răspunde că printre muncitorii săi sunt şi unii din Provence. I-au explicat că *favouille* e numele unui crab mic, nu foarte deştept, ceea ce e rar la strămoşii noştri presupus foarte îndepărtaţi, şi că la Marsilia, Bandol sau Saintes-Maries-de-la-Mer, i se zice aşa unui om care n-are minte deloc.

După care îl cheamă pe Sylvain. Îi vorbeşte despre planul său de a ridica aici o casă, fără să se atingă de plopul-argintiu şi fără ca, la sfârşitul lucrărilor, să lipsească fie şi o singură rădăcină de mimoză. El, care este un grădinar cu experienţă, ce părere are? Sylvain

răspunde: „Mimozele pot fi mutate. Plopul e prea la marginea terenului ca să trebuiască tăiat.“ Mathieu Donnay îi strânge mâna cu putere. Mathilde zice: „Mulţumesc, Tati! Măcar nu va mai fi nevoie să-i suport de Crăciun şi vara pe soţia fratelui meu şi pe monştrii tăi de nepoţi.“ Iar Sylvain adaugă fără ironie:

„Matti are dreptate. Şi Bénédicte va fi mulţumită.“

A doua zi, Mathilde şi Sylvain, alături de familie, călătoresc cu trenul la Paris. Pe 6 ianuarie, se îndreaptă pe şosea spre Péronne, în Somme, oraşul cel mai apropiat de cimitirul militar Herdelin, unde este înmormântat Manech. De când au venit aici prima dată, acum cinci luni, împreună cu Pierre-Marie Rouvière, urmele războiului s-au mai şters, totuşi, azi războiul pare mai prezent oriunde te uiţi, fără îndoială pentru că este iarnă.

Dorm la *Hanul Meterezelor*, unde Pierre-Marie i-a condus în august.

Dimineaţa, pe 7 ianuarie, data pelerinajului pe care Mathilde şi-a jurat să-l facă în fiecare an câtă vreme o vor ţine puterile, ceea ce nu exclude însă alte vizite, cerul este acoperit, iar peste Péronne şi câmpurile de luptă cade o zăpadă apoasă. La Herdelin, unde casele reconstruite se învecinează cu ruinele, drumul este un torent de noroi. Sub burniţă, drapelele atârnă fără glorie şi culoare la intrarea în cimitir. De cealaltă parte a drumului, aproape în faţă, cimitirul militar german nu arată nici el mai bine.

Anul trecut, sub soarele de vară, printre ramurile de salcie proaspăt plantate, aleile drepte, peluzele impecabil tunse, cocardele tricolore agăţate de cruci, florile dichisite ale naţiunii, în imitaţii de cupe din piatră antică, totul i se părea o ipocrizie lui Mathilde şi îi trezea dorinţa să-şi strige în gura mare dezgustul. Ploaia, vântul îngheţat ce suflă dinspre Flandra, acest soi de amorţeală fără speranţă care apasă peste întregul ţinut se potrivesc mai bine cu tenul Bieţilor Nătărăi de pe Front. Câţi sunt aici care nu i-ar da dreptate?

Prima dată, a căutat întâi crucea albă a lui Jean Etchevery, 19 ani, mort pentru ceea ce ea refuză de-acum

să pronunţe, fiindcă e o minciună. Tot o minciună era şi pe crucea pe care a găsit-o mai apoi, pe aceeaşi alee: Kléber Bouquet, 37 de ani. Şi, câteva rânduri mai încolo, pe a lui Ange Bassignano, 26 de ani, derbedeul marsiliez, sub care era un vas cu flori din mărgeluţe colorate care desenau un nume, Tina, dovadă că Mathilde, cu toate eforturile ei, rămâne mereu în urma unei fete din Belle de Mai.

Pe o altă alee, răsturnată de intemperii peste mormânt, ţinându-se doar în nişte fibre roase, era crucea lui Benoât Notre-Dame, treizeci de ani.

Pierre-Marie Rouvière s-a dus să caute un gardian care deja semnalase situaţia şi a promis că respectiva cruce va fi înlocuită.

Mathilde i-a cerut lui Sylvain s-o ducă prin tot cimitirul, în căutarea lui Şase-Parale. Se odihnea lângă zidul împrejmuitor, profitând de umbră, fără flori sau coroană, mort din acelaşi motiv, obscenitatea unui războ[i] care nici nu avea un motiv, în afara egoismului, a ipocriziei şi a vanităţii unora. Aşa stau lucrurile.

Astăzi, sub o umbrelă mare, în trotineta ei pentru schilozi, Mathilde stă în faţa lui Manech. Cocarda de pe cruce e puţin decolorată, de restul se îngrijeşte Sylvain. Jean Etchevery, 19 ani. Acum ea e mai bătrână decât iubitul ei. A adus pentru el de pe malurile lacului Hossegor o crăcuţă de mimoză, ce nu mai străluceşte când o scoate din geantă şi desface hârtia în care a înfăşurat-o, dar Sylvain declară: „Intenţia contează.“ Mathilde răspunde: „Mi-ar plăcea ca intenţia să fie în pământ, chiar în faţa crucii.“ El sapă cu mâinile lui mari de roşcovan, căruia nu-i place să i se spună aşa, şi pune cu delicateţe mimoza în fundul gropii. Înainte s-o acopere, Mathilde îi întinde un pachet de ţigări cu capătul auriu. Zice: „Pune şi asta, maică-sa ar fi mulţumită. Nu se ştie niciodată. Oriunde ar fi, chiar dacă nu fumează, va putea oricând să-şi facă prieteni.“

Apoi Sylvain se îndepărtează prin ploaie, mergând cu paşi rari pe alei, pe cap cu o şapcă udă pe care o avea dinainte de nuntă şi care nu întinereşte nici ea. Vrea s-o

lase singură pe Mathilde un moment, din pudoare.

Ea îi povesteşte lui Manech ce se întâmplă. În primul rând că Germain Pire nu i-a găsit nici pe Tina Lombardi, nici pe Célestin Poux. Că firul pe care-l ţinea până atunci pare rupt, nu duce nicăieri, dar nu-i grav, ea nu renunţă. Apoi îi spune că părinţii lui, soţii Etchevery, sunt bine. A fost să-i vadă. Au îmbrăţişat-o amândoi. Mama i-a făcut un ou bătut cu lapte ca odinioară, când el o ducea cu Catapultă în vizită la ai lui. În sfârşit, îi spune că a cumpărat, cu economiile ei, terenul lui Baubau de pe malul lacului şi că tata o să construiască acolo o casă pe care ea o vrea cu două terase, una spre ocean şi una spre lac. Zice: „Camera noastră va da spre lac. În fiecare dimineaţă o să pot vedea pe fereastră plopul nostru.“ După o tăcere lungă, adaugă: „Rămân la ideea că unul dintre voi cinci nu e mort. Cred ce mi-a scris mama lui Urbain Chardolot. Dar nu am nicio certitudine, ar trebui să dau de unul dintre soldaţii de la Bingo

Crepuscul, şi singurul nume pe care-l am este Célestin Poux.“

S-a aplecat înainte în trotineta ei, sub umbrela asta răutăcioasă care alunecă mereu. Nu vrea să-i ascundă nimic lui Manech. Îi spune: „Mă mai tulbură un lucru. Tina Lombardi avea un cod cu Nino al ei. De ce n-ar fi avut şi ceilalţi cu nevestele lor? Am citit şi răscitit scrisorile lui Eschimosu, Şase-Parale şi Omul Ăsta. Nu văd niciun cod. Şi nici în scrisoarea lui Nino nu l-am înţeles. Iartă-mă, Manech, atâta pot.“

Când Sylvain se întoarce fiindcă s-a săturat să hoinărească prin ploaie, îi spune: „Măcar s-au ţinut de cuvânt. I-au pus o cruce nouă lui Benoât Notre-Dame.“ La fel ca în august, Mathilde ar vrea să facă turul cimitirului, dar nu îndrăzneşte să ceară asta. Sylvain zice: „Ştii, Matti, în timp ce tu te gândeai la Manech, eu m-am uitat pe la alte morminte. Pe al lui Bassignano, sunt mereu flori din mărgele. Pe celelalte, nimic. Dacă vrei să mergi să vezi cu ochii tăi, nu-i nicio problemă.“ Ea face semn că nu. Îi spune: „Te rog, întoarce-te la mormântul lui Ange

Bassignano!

Uită-te bine peste tot dacă nu există vreun semn că această Tina a revenit.“

Aşteaptă minute lungi. Ploaia se transformă în zăpadă. Îi e frig sub pătură. Îi vorbeşte lui Manech: „Mă contrariezi, să ştii. Ne-ar fi mai bine în Landes.“ În august, la prima vizită, l-a întrebat pe Pierre-Marie dacă ar fi posibil să mute sicriul în cimitirul din Soorts sau din Cap-Breton. El a răspuns: „Demersurile pot dura mult, habar n-am, dar cred că ar trebui să reuşim. O să mă interesez.“ Nici nu şi-a terminat el bine cuvintele, că o angoasă teribilă a copleşit-o pe Mathilde, i se pusese un nod în gât de nu reuşea să mai scoată niciun cuvânt. Parcă undeva în adâncul ei, Manech striga că nu, nu, nu voia. Când s-a simţit în stare să vorbească, Mathilde i-a zis lui Pierre-Marie repede, cu vocea întretăiată: „Nu, să nu faci nimic! Trebuie să mă gândesc.“ Şi numaidecât angoasa a început să dispară.

Acum reapare doar la ideea de a-l întreba pe Manech dacă nu cumva s-a răzgândit. Îi spune: „Bine, nu vreau să te bat la cap cu asta. În definitiv, mai schimb aerul venind aici, mai văd ţara.“

Sylvain se iveşte păşind apăsat, cu şapca strâmbă şi mâinile pline de noroi. Le ţine în aer, ca să i le spele ploaia. Pare un prizonier de război resemnat, la capriciile unei Mathilde care distruge chestii. Îi strigă apropiindu-se: „N-am văzut nimic care să arate că s-a întors.“ Şi când ajunge lângă ea, adaugă: „Totuşi, ceva mă face să cred că a fost aici, nu ştiu de ce. Am săpat împrejurul crucii, în caz că femeia asta seamănă cu tine. N-am găsit nimic. Am ridicat vasul cu flori. E din marmură, cântăreşte zece tone, sen-ţelege de ce nu l-a furat nimeni. Dedesubt nu-i nimic care să indice de unde vine, dar mi-a trecut ceva prin minte. Am pus vasul mai departe, pe alt mormânt. O să vedem data viitoare, nu?“

Germain Pire

(Restul antetului este tăiat) Luni, 13 iunie 1921

Prea scumpă copilă, Niciodată nu m-am simţit atât e

umilit. Sunt nevoit, totuşi, să vă mărturisesc eşecul complet al căutărilor mele şi faptul că renunţ de-acum la hortensiile care trebuiau să-mi împodobească odaia. Tina Lombardi este atât de greu de dibuit de parcă n-ar fi existat niciodată. Am auzit vorbe despre ea la Toulon, La Ciotat sau Marsilia, dar întotdeauna cu frică, de la burghezi foarte înstăriţi. Doar oamenii pe care-i frecventa ar putea să-mi spună lucruri importante, dar oamenii aceştia nu vorbesc. Întrucât mi-aţi cerut-o în mod special, nu m-am dus s-o deranjez pe doamna Conte, nici pe prietenele sale, doamna Isola şi doamna Sciolla.

Oricum n-aş fi aflat nimic de la ele care să mă ajute.

Deseori în anchetele mele am o foarte puternică senzaţie că-i cunosc aproape ca pe nişte fraţi pe cei pe care-i caut sau îi spionez. Dar cu Valentina Lombardi nu s-a întâmplat aşa. Îmi dă impresia că este o fiinţă a tenebrelor, marcată de blestemul copiilor chinuiţi, înrobită de singura iubire care o făcea să creadă că valorează ceva, iar această iubire fiindu-i distrusă, ea a devenit foarte crudă şi periculoasă pentru oricine are legătură cu asta. O spun din instinct, copila mea, ar fi mai înţelept s-o uitaţi, să nu mai încercaţi nimic care ar putea să întărâte bestia.

Urmele ei se opresc într-un sat din Morbihan, Sarzeau, în februarie anul acesta. M-am dus la faţa locului. Ea doar a trecut pe acolo. Unii îşi amintesc violenţa ei nestăpânită, figura sumbră. Poate că am pierdut-o acolo fiindcă a murit, dar eu n-o să plâng din cauza asta.

În ceea ce-l priveşte pe Célestin Poux, de care se ocupă fratele meu Ernest, va trebui să renunţăm şi la el, deşi situaţia lui este exact pe dos. În insula Oléron, toată lumea ni l-a descris drept un băiat plin de viaţă, descurcăreţ, amabil, dar teribil de ciudat. A reapărut în zonă timp de trei luni, în toamna lui 1919. Până atunci, fusese în trupele de ocupaţie de cealaltă parte a Rinului, cu gradul de caporal. I s-a dat slujba de ecluzier în locul numit Le Douhet, în Saint-Georges. Dormea acolo unde muncea.

Singurele rude ce i-au rămas sunt nişte veri

îndepărtaţi, născuţi tot Poux, care n-au avut ce să ne spună, decât că nu se văd cu el. În orice caz, a scăpat teafăr din război. A părăsit Oléronul în 1920 ca să cumpere, zicea el, un atelier de reparaţii de automobile în Dordogne. Dordogne e mare. Fratele meu l-a răscolit cât de bine a putut, dar nu l-a găsit pe Célestin Poux.

Ultima dată când l-a întâlnit cineva, se afla pe un bac, în drum spre continent. Avea un sac de marinar pe un umăr şi un coş cu stridii în cealaltă mână. Zicea că stridiile erau pentru un nebun care pariase cu el, punându-şi motocicleta la bătaie, că mănâncă douăzeci de duzini.

Sunt dezolat, copila mea dragă, şi ruşinat de nu se poate că trebuie să adaug nota de cheltuieli la această scrisoare. Vă rog să mă credeţi că am alcătuit-o mai cinstit faţă de dumneavoastră decât faţă de mine. De altfel, n-o să găsiţi în ea decât camere de hotel modeste, transport la clasa a treia şi nimic altceva. Consideraţi că mă hrănesc doar cu plăcerea de a cunoaşte artişti ca dumneavoastră.

Vă las cu speranţa că hazardul sau timpul îmi va permite să descopăr ceva care să merite să vă deranjez din nou. Rămân, orice s-ar întâmpla, prietenul şi admiratorul dumneavoastră devotat.

Germain Pire

Această scrisoare o urmează pe Mathilde la New York, unde, aceea dintre vieţile ei care o amuză cel mai puţin şi o face să piardă cel mai mult timp, a venit să fie operată de un tânăr profesor evreu, Arno Feldmann, care a redat la trei handicapaţi ca ea o parte din mişcări. E un fiasco fără interes, doar că încetează durerile de la şolduri, care o omorau şi e cât pe ce să se îndrăgostească de chirurg, însă el e însurat, tată a două puştoaice cu obraji rotunzi şi pistrui şi nici măcar nu-i chipeş, în plus, după cum ştie toată lumea, dacă lăsăm la o parte necunoscuţii care o chinuie uneori în somn, Mathilde nu-şi înşală niciodată logodnicul.

Mai trebuie spus, de asemenea, că Mami e aici, Mami care şi-a vomitat şi sufletul în timpul traversării oceanului, care se plictiseşte plimbându-se prin Central Park şi

magazinele de pe Fifth Avenue, epuizată de căldură. Mathilde n-ar vrea să mai adauge alte neplăceri celor pe care le provoacă. Aşa că nu-l mai priveşte pe Arno Feldmann decât pe furiş, în reflexiile din fereastră, foarte distantă, vezi bine, foarte indiferentă.

Regăseşte *Poéma* în octombrie, în ultimele flăcări ale unei veri care se prelungeşte la nesfârşit, şi toţi sunt bine, oameni şi animale. Au o maşină nouă, un Delage cu suspensii mai bune şi mai comod decât cel vechi. Este galben cu negru, dar se pare că erau singurele culori disponibile. Sylvain o duce pe Mathilde aproape în fiecare zi la Hossegor, să vadă cum înaintează lucrările la vilă. Arhitectul lui Tati, Bruno Marchet, o consideră agasantă. Mathilde discută detaliile cu muncitorii, nu e niciodată mulţumită, îşi închipuie că toţi o detestă. Îi promite tatălui ei să nu mai revină până nu se ajunge la finisaje.

În ianuarie 1922, pentru pelerinajul la cimitirul Herdelin, cerul e albastru, e frig, iar vasul cu flori artificiale, mutat de Sylvain, se află din nou la locul lui, sub crucea lui Ange Bassignano, dar, se gândeşte Mathilde, asta nu înseamnă neapărat că Tina Lombardi s-a întors.

Paznicul nu-i mereu acolo, iar când este vede trecând prea multă lume, aşa că nu ştie nimic. Totuşi, la Péronne, unde Sylvain face un tur, un hangiu, proprietarul *Prinţului Belgiei*, mărturiseşte că o tânără cu accent din Sud a poposit la el toamna trecută, singură, a băut mult, a fumat la masă ţigări de foi şi i-a insultat pe mesenii care s-au arătat deranjaţi. El a fost foarte mulţumit că femeia n-a rămas decât o noapte. În zori a şters-o fără măcar să achite nota. Numele pe care şi l-a dat, pe care Sylvain poate să-l vadă cu ochii lui în registru, este Emilia Conte, din Toulon. Iar ca dată, noaptea de 15 spre 16 noiembrie 1921.

Când revine la Paris, Mathilde îi dă informaţia lui Germain Pire, dar el refuză politicos să reia căutările. Într-un an şi jumătate, a îmbătrânit mult. Poartă şi acum melon, lavalieră şi ghetre, dar e apăsat de un doliu despre care nu găseşte de cuviinţă să vorbească, nu mai are nicio

tragere de inimă.

Doliuri avea să cunoască şi Mathilde în acest an 1922. Mor părinţii lui Manech, la trei săptămâni distanţă, în umezeala lui iunie, mama în somn, de o criză cardiacă, tatăl înecat în lac, lângă crescătoria sa de stridii. Vor spune că a fost un accident, pentru ca preotul să-i primească sicriul în biserică. Totuşi, în ultima lui noapte, a lăsat un plic pentru Mathilde, pe care doctorul Bernard din Soorts, primul chemat de către pompieri, i l-a înmânat fără să-l deschidă. Câteva linii scrise aproape ilizibil cu creion chimic:

Micuţa mea Matti, Nu mai am curaj pentru nimic. Mi-a fost luată jumătate din viaţă, acum am pierdut-o pe cealaltă. Singura mea consolare în nenorocire este că, datorită ţie, am putut să văd anul trecut, împreună cu biata mea Isabelle, mormântul fiului nostru.

Treburile mele sunt în ordine. Ţi-am lăsat printr-un act întocmit la notar tot ce ne-a rămas de la Manech. N-am curaj nici să omor câinele, te rog să-l iei tu! Te cunoaşte, o să sufere mai puţin.

Te sărut ca pe fiica mea.

Etchevery Ambroise

Singura rudă a sărmanului om este o soră, funcţionară la poşta din Saint-Jean-de-Luz. Vinde casa şi crescătoria de stridii, ca să se apuce de comerţ cu lenjerie şi tricotaje. Sylvain aduce cu maşina câinele, Kiki, şi lucrurile lui Manech de-a valma: haine vechi, cărţi şi caiete de şcoală, romanele cu Fantomas pe care le citea înainte să plece la război, jucăriile pe care le meşterise, faimosul costum de baie bleumarin dungat, căruia îi lipseşte emblema, dar urma nu se mai vede.

În septembrie, în ciuda îngrijirilor, Kiki nu mai vrea să trăiască, apoi Tertia şi Bellissima, doborâte de tuse, mor în aceeaşi noapte. În noiembrie, domnişoara Clémence, profesoara de odinioară, este înmormântată la Labenne. Şi până să se încheie anul, motanul lui Bénédicte, Camembert, plecat după aventuri galante, nu se mai întoarce. Sylvain îl găseşte trei zile mai târziu, călcat de

camion, cu roiuri de insecte în jur, la cinci kilometri de Cap-Breton.

Anul 1923 nu începe mai bine. În februarie, o scrisoare din Marsilia o anunţă pe Mathilde că doamna Conte a murit. După cum scrie prietena ei fidelă, doamna Isola, s-a stins fără să sufere, cu inima istovită. Nu şi-a mai văzut fina.

Vila *MMM* de la Hossegor este gata în primăvară, cu o întârziere de mai multe luni. Mathilde se mută acolo cu Bénédicte şi Sylvain, vede plopul pe ferestre, mimozele au înflorit în grădină, împreună cu trandafirii, rododendronii şi cameliile plantate de Sylvain. Mathilde îşi are atelierul alături de camera ei. Toată pardoseala din casă e din marmură lustruită, lină pentru roţile trotinetei ei, iar afară aleile sunt asfaltate pentru a se putea plimba în voie. Vara, pictează dimineaţa pe terasa dinspre lac, iar după-amiaza, pe cea dinspre vest. Pictează mult, ca să uite lucrurile triste, ca să uite că timpul trece fără să aducă nimic în lădiţa de mahon, ca să uite de ea însăşi.

Iarna, expune pânzele la Biarritz, apoi la Paris, şi de astă dată tot la

„Scrisori din moara mea“. Doamna cu fursecurile e bine-mersi, cartea de onoare se umple cu chestii drăguţe. O femeie scrie: „Florile dumneavoastră vorbesc.“ Iar un alt vizitator adaugă chiar dedesubt:

„Mai curând se bâlbâie.“

Mathilde profită de şederea la Paris ca să-şi tipărească iar anunţul în *L'Illustration*, *La Vie parisienne* şi în publicaţiile lunare ale foştilor combatanţi. Şterge din el numele lui Benjamin Gordes, Chardolot şi Santini, lăsându-l doar pe al lui Célestin Poux, şi îşi dă noua adresă din Landes.

Primăvara, la *MMM*, are loc un eveniment fericit, în care, superstiţioasă atunci când asta o linişteşte, Mathilde vede semnul prevestitor că ieşirea din tunel este aproape, că anul 1924 îi rezervă mari surprize şi că îi va alina multe răni. La vârsta mijlocie, cum se zice despre unele femei, Durandal, pisica odinioară atât de indiferentă a lui Sylvain,

văduva lui Camembert, este cuprinsă de o veritabilă frenezie a desfrâului. Nereuşind să se decidă între Uno, Due, Hoţu' şi Maestru' Jacques, îi alege pe tuspatru fie pentru că doar un cvartet ar putea s-o mulţumească, fie pentru că are grija lăudabilă de a evita conflictele în casă. Dar, cum i se întâmplă să plece în oraş sau chiar în pădure şi să se întoarcă abia noaptea, cu o atitudine oarecum languroasă, e greu de spus cine e autorul celor cinci pisoi drăgălaşi, tigraţi, pe care îi aduce pe lume pe 26 aprilie, într-o sâmbătă. În aceeaşi zi, Bénédicte şi Sylvain îşi sărbătoresc cea de-a cincizecea aniversare – ea este mai mare decât el cu două zile – şi treizeci de ani de căsătorie. Cadourile sunt repede împărţite: Mathilde îi primeşte pe D'Artagnan şi pe Milady, Sylvain, pe Porthos, Bénédicte, pe Athos, nume pe care se încăpăţânează să-l pronunţe Camembert, iar lui Mami îi revine Aramis. De-acum, vindecată de pasiuni amoroase şi căindu-se pentru păcatele sale, Durandal se va dedica în întregime educaţiei copiilor săi.

Când a aruncat cârligul printr-o nouă apariţie a anunţului ei, chiar şi fără speranţele anemice pe care şi le pusese în primul, Mathilde nu se aştepta la o captură atât de slabă. Patru scrisori cu totul, dintre care cea mai instructivă nici nu-i legată de anunţ şi soseşte pe adresa *Poéma*.

Dintre celelalte trei, două revendică paternitatea poreclei „Bingo Crepuscul".

Un caporal din trupele coloniale, din rândurile celor care au luat tranşeea de la germani în octombrie 1916, a găsit într-un adăpost părăsit în grabă o pictură pe lemn, probabil făcută de un soldat englez sau canadian în momentele de răgaz, al cărei revers constituia o excelentă suprafaţă pentru o pancartă, şi a pus să se scrie pe ea noul nume al locului cucerit.

Cineva din Château-Thierry, care semnează doar „un soldat al lui Mangin", afirmă că opt zile mai târziu a trasat cu propria mână şi din proprie iniţiativă, cu vopsea neagră şi litere de tipar, „Bing la Crepuscul" pe spatele unui

tablou.

Măcar sunt amândoi de acord în privinţa operei de artă respective.

Combinând cele două mărturii, Mathilde ajunge să-şi imagineze un ofiţer britanic în picioare în faţa mării, admirând un apus de soare învăpăiat, în timp ce alături calul său mare, sur sau negru, paşte liniştit iarba rară, iar un palmier arată că scena s-ar putea petrece în Orient.

Şi a treia scrisoare este anonimă şi de o concizie uimitoare:

Domnişoară, Célestin Poux a murit la Chemin des Dames, în aprilie 1917, nu merită să vă mai cheltuiţi banii. L-am cunoscut bine.

Plicul poartă ştampila din Melun. Scrisul şi culoarea trandafirie a hârtiei o fac pe Mathilde să presupună că e vorba de o doamnă mai degrabă vârstnică.

Rămâne scrisoarea care nu-i un răspuns la anunţ. Vine de departe. I-a fost trimisă de Aristide Pommier, tăietorul de copaci, ochelaristul pe care ea l-a numit mâncător de rahat la nunta lui, jucătorul căruia îi plăcea să pice în apă.

Aristide Pommier
Côte des Neiges, nr. 550 Montréal, Canada
18 iunie 1924

Dragă domnişoară Mathilde, Poate ştiţi că, nemaiînţelegându-mă cu socrul meu, am ajuns să ne şi batem, aşa că am preferat să plec de bunăvoie în Quebec, luându-mi aici după şase luni soţia şi cele două fete. Încă una s-a născut aici. Nu mă mai ocup de arbori, am devenit bucătar-şef într-un restaurant din Sherbrooke, una dintre cele mai circulate artere din oraş. Câştig bine, dar nu ca să mă laud vă scriu.

Vă scriu pentru a vă spune că, acum câteva zile, am vorbit cu un client de fel din Saint John's, Newfoundland, care s-a stabilit după război în Quebec. Îl cheamă Nathanaël Belly, i se zice Nat, are o firmă de instalaţii de încălzire. Are vreo treizeci şi cinci de ani. Era la masă cu soţia lui şi un cuplu de prieteni. La sfârşit, a vrut să-mi

ofere ceva ca să mă felicite pentru mâncare şi aşa am aflat că a fost pe Somme, în ianuarie 1917, şi cunoştea tranşeea unde Manech a murit. N-aş vrea câtuşi de puţin să reînvii amintiri cumplite, dar cred că, mai presus de orice, dumneavoastră vreţi să ştiţi. Am ezitat să vă scriu şi îmi pare rău.

După spusele lui Nat Belly, căruia îi place berea, dar îşi păstrase judecata întreagă, luni, 8 ianuarie 1917, o patrulă din Newfoundland din care făcea parte şi el a ajuns prima la locul luptei, fiindcă britanicii îi înlocuiau pe ai noştri în sectorul respectiv, cum au făcut după aia pe tot frontul nostru, până la Roye. Nat Belly zice că au îngropat sub o prelată cinci francezi morţi, cu bandaje la mâini. Numărul regimentului şi toate însemnele lor fuseseră smulse, probabil de nemţi, ca să le aibă ca amintire. Din păcate, Nat nu mai ţine minte numele lor, totuşi, încă aveau numerele matricole şi comandantul patrulei le-a notat „pentru orice eventualitate“, dar el nu-şi mai aminteşte.

Îşi aduce aminte însă că unul dintre cei cinci era foarte tânăr, pe la vreo douăzeci de ani, cu părul negru şi destul de înalt şi slab ca să mă gândesc la sărmanul nostru Manech.

Asta voiam să vă spun. Nat Belly mi-a zis că el crede că poate să dea de comandantul patrulei, pe nume Dick Bonnaventure, un fiu al Quebecului născut şi el tot la Saint John's , dar din întâmplare, nefiind un newfie*, cum sunt numiţi aici cei din Newfoundland. Dick Bonnaventure e vânător şi negustor de blănuri, se învârte prin zona lacului Saint-Jean, a scris poezii şi cântece, iar Nat Belly ştie că se întoarce în fiecare toamnă la Chicoutimi. Dacă îl găseşte, o să obţină de la el toate informaţiile despre povestea asta, fiindcă Bonnaventure trebuie să aibă o memorie mai bună şi să fi fost mai atent. Nat Belly îşi cere iertare faţă de dumneavoastră, zice că nu s-a uitat la toate în dimineaţa aia, fiindcă începea iar să plouă cu obuze şi ei voiau să-i dea ascultare lui Dick Bonnaventure şi să piardă câteva minute îngropându-i pe francezi, dar nu mai mult. Am*

trecut prin lucruri de-astea, pot să-l înţeleg.

În orice caz, îşi aminteşte perfect că totul s-a întâmplat în dimineaţa de 8 ianuarie 1917, că era un strat de zăpadă în care te afundai până deasupra gleznelor şi că au găsit cinci soldaţi morţi şi împrăştiaţi peste tot. Cei din patrulă au adunat corpurile într-o groapă mare, au întins peste ele o prelată din tranşeea părăsită de nemţi şi au lucrat repede cu lopata ca să le acopere.

Sper, domnişoară Mathilde, că această scrisoare nu vă va întrista şi mai mult. Ştiu că sunteţi o persoană care preferă să ştie. Mai sper că sunteţi bine şi că părinţii dumneavoastră trăiesc. Alături de soţie şi de fetele mele, vă urez, în ciuda necazurilor dumneavoastră, multă sănătate şi prosperitate. Dacă aflu alte amănunte, o să vă scriu imediat, să fiţi sigură.

Cu prietenie, al dumneavoastră în amintirea trecutului, Aristide Pommier

Această scrisoare n-o face pe Mathilde mai tristă decât este deja de la moartea lui Manech. Cu aproape patru ani în urmă, Pierre-Marie Rouvière îi spusese că cei cinci condamnaţi fuseseră îngropaţi în grabă de către britanici, înainte de a avea propriile sicrie şi cruci albe în cimitirul Herdelin. E tulburată, totuşi, de anumite cuvinte: „corpurile într-o groapă mare“, „lucrat repede cu lopata“ şi, cel mai îngrozitor, „morţi şi împrăştiaţi peste tot“. Se străduieşte să înţeleagă din asta că au găsit corpurile în locuri diferite pe pământul nimănui, că Aristide scrie şi el cum poate, ca un porc adică şi ca mâncătorul de rahat care continuă să fie, dar nu doarme toată noaptea, prinsă în viziunea unui măcel.

Din fericire, iulie merge înainte şi în toiul verii tunelul se destupă.

Duminică, 3 august 1924, după-amiaza târziu, când pisoii, deja măricei şi obraznici, merg cu veselie pe patru luni, Mathilde stă pe terasa de vest, încercând să-i picteze laolaltă într-un coş, dar, după un minut de cuminţenie, se încaieră sau se plictisesc şi, cu toate eforturile mamei lor de a-i aduce înapoi să pozeze, vor să plece şi să

hoinărească după bunul-plac.

Soarele, Mathilde încă îşi aminteşte, atinge vârful pinilor, când ea aude în depărtare o motocicletă mergând cu viteză pe drumul de pământ ce ocoleşte lacul. Ea se îndreaptă brusc de spate, cu pensula în aer. Apoi el e acolo, în cadrul porţii deschise, proptindu-şi motocicleta pe un cric, scoţându-şi dintr-o singură mişcare casca de piele şi ochelarii, blond, mai înalt şi mai robust decât şi-l imagina, dar este sigură că el e, Célestin Poux, şi în timp ce el vorbeşte cu Sylvain care i-a ieşit înainte, ea se gândeşte „Mulţumesc, Doamne, mulţumesc, mulţumesc!“ şi îşi încleştează mâinile una de alta, ca să nu tremure sau să plângă, să nu se poarte ca o nătângă de toată jena.

Spaima Trupelor

Iertaţi-mă, domnişoară Mathilde, dacă nu-mi pot aminti tot, zice tânărul cu ochi albaştri. Au trecut atâţia ani, am trăit atâtea zile după Bingo. Pe deasupra, în război, fiecare are colţişorul lui de griji, mizerii mărunte, mici bucurii, nu vezi decât frânturi din ce se petrece şi nu mai departe de sfârşitul corvezii de moment. O clipă şterge altă clipă, zilele şterg alte zile, într-un final totul ţi se pare la fel. M-am gândit de multe ori, fireşte, la acea duminică de ianuarie, la cei cinci condamnaţi în zăpadă, şi mi-am zis şi eu că a fost o mare porcărie, dar n-o să vă mint, azi lucrurile astea îmi apar la fel de neclar ca o seară de aprilie la Chemin des Dames sau ca moartea mamei când aveam zece ani.

Nu l-am văzut murind pe logodnicul dumneavoastră. Din câte ştiu eu, a căzut când aproape terminase de ridicat un om de zăpadă în mijlocul terenului dintre tranşee. Îl făcuse doar cu mâna stângă, în mantaua lui fără nasturi. Era pe la zece-unsprezece dimineaţa, în duminica aia, şi soldaţii din ambele tabere îl încurajau fără să râdă de el sau doar glumind fără pic de răutate, fiindcă toată lumea înţelesese că îşi pierduse minţile. Nemţii chiar i-au aruncat o pipă veche, ca s-o pună în gura omului de zăpadă, iar noi, o canotieră fără panglică, pe care o găsiserăm pe-acolo.

A trebuit să plec undeva, să fac nu ştiu ce, nu-mi mai aduc aminte. Pe atunci, eram mereu la ordinele cuiva, dar nu mă deranja, niciodată nu mi-a prea plăcut să stau într-un loc, de aceea se şi zice despre mine acum că sunt însurat cu motocicleta şi, e-adevărat, ea măcar nu cere altceva decât să trăiască împreună cu un fiu al vântului.

Când m-am întors în tranşee, cam pe la prânz, mi s-a spus că un biplan nemţesc survolase terenul de mai multe ori, mitraliind întruna, şi că Albăstrea a fost doborât în câmp deschis. Apoi, luni dimineaţă, când eram în liniile nemţeşti, numărând morţii şi răniţii, cineva care îi văzuse corpul în zăpadă mi-a zis că glonţul mitralierei îl nimerise în spate, omorându-l pe loc.

Pe Şase-Parale l-am văzut murind. Era pe la nouă, duminică dimineaţa.

S-a ridicat brusc în picioare, în stânga tranşeei Bingo, strigând că s-a săturat şi că vrea să urineze ca un bărbat, nu ca un câine. Cangrena îl mânca de ore întregi şi el delira, se împleticea de colo până colo cu prohabul desfăcut şi urina. Din tranşeea din faţă, cineva care vorbea franceza ne-a strigat că suntem nişte porci şi nişte laşi dacă-l lăsăm pe unul de-ai noştri aşa. Şi căpitanul Gură-Spurcată i-a răspuns: „Iar tu, dobitoc mâncător de varză acră, dacă eşti aşa de curajos, spune cum te cheamă, să pun mâna pe tine şi să-ţi vâr boaşele pe gât! Eu sunt Favourier!“

Cam peste o oră, s-a făcut zi, o zi fără soare. Şase-Parale mergea încolo şi-ncoace, căzând, ridicându-se şi iar căzând în faţa tranşeei germane, propovăduind că trebuia să depunem toţi armele şi să ne întoarcem acasă, că războiul era ceva josnic şi lucruri de genul ăsta. După care a început să cânte în gura mare *Vremea cireşelor*, că de pe vremea aia avea el o rană deschisă în inimă. Nu cânta bine, era la capătul puterilor, dar noi îl ascultam cu inima strânsă, făcând fiecare ce avea de făcut, şi în amândouă taberele lumea tăcea.

Mai târziu, Şase-Parale s-a aşezat în zăpadă, înşira cuvinte fără sens şi, pe neaşteptate, cineva a tras din

tranşeea din faţă. Aşa cum stătea el, a încasat glonţul direct în cap şi a căzut pe spate, cu braţele în lături. Eram acolo. Am văzut cu ochii mei. Habar n-am ce motiv avusese neamţul să tragă, când în secunda dinainte nu existase niciunul. Căpitanul Favourier a zis: „Comandantul lor de batalion e tot un gunoi, ca şi al nostru. Iar telefonul lor probabil că merge de azi-noapte, altfel n-ar fi aşteptat atât de mult un ordin.“ Trebuie să vă spun că peste noapte nemţii au tot aruncat grenade între tanşee şi, în cele din urmă, Gură-Spurcată s-a săturat până peste chipiu şi le-am tras şi noi câteva lovituri de obuzier ca să-i potolim. Astea mi-au fost povestite, fiindcă plecasem să aduc de mâncare şi m-am întors de-abia în zori, încărcat ca un măgar de povară.

Pe Eschimosu’ nu l-am văzut căzând, s-a întâmplat imediat după trecerea biplanului care v-a ucis logodnicul, spulberându-i şi omul de zăpadă. Înainte să apară avionul, v-am spus, nimeni nu mai trăgea, cred că moartea lui Şase-Parale îi scârbise până şi pe nemţi. Îmi amintesc că l-am auzit pe locotenentul Estrangin zicând: „Dacă avem noroc de linişte până la noapte, o să trimitem după ceilalţi patru, să fie aduşi înapoi discret.“ Dar se vede că norocul nu era de partea noastră în duminica aia de rahat.

Pe scurt, la ora unsprezece, cam aşa ceva, plec iar de la Bingo, nu mai ştiu de ce, să-i duc înapoi ceva santinelei de la compania vecină sau să-i şoptesc un cuvânt amabil sergentului care supraveghea pregătirea mâncării, am uitat. Îl las pe Albăstrea construindu-şi omul de zăpadă, liniştit de parcă lumea din jur nici nu exista, iar pe Eschimosu, ascuns bine în adăpostul pe care şi-l săpase peste noapte. Ţăranul din Dordogne nu dădea niciun semn de viaţă de când urcase scara tranşeei, cu braţele legate la spate, şi o ştersese prin beznă. Asta am văzut, eram acolo. Când proiectilele luminau Bingo, l-am zărit pe Omul Ăsta îndreptându-se târâş spre dreapta, spre o grămadă de cărămizi ce răsărea din zăpadă. Cred că a fost primul ucis dintre cei cinci, în noaptea de sâmbătă, de mitraliere sau de grenade. În orice caz, n-a răspuns niciodată când a fost

strigat.

Aşadar, m-am întors în tranşee pe la prânz. Atmosfera se stricase, se trăgea ca în cele mai urâte zile din toamnă. Camarazii mi-au spus: „Un Albatros a mitraliat terenul dintre tranşee, o dată, de două ori, de trei ori, zburând la cincisprezece metri de pământ, poate mai puţin. Ca să tragi în el, ar fi trebuit să ieşi pe jumătate din tranşee şi ăia din faţă te-ar fi rupt în două.“

Albatrosul e un avion nemţesc din 1915, cu un mitralior în spate, fiindcă pe atunci încă nu se trăgea printre palele elicei, ci printr-o gaură din fuzelaj. Îmi închipui nenorocitul ăsta de aeroplan zburând razant cu solul ca să vadă ce dracu’ se petrece între cele două tranşee şi întorcându-se fiindcă a zărit nişte francezi pe acolo, după care mai trece o dată scuipând gloanţe şi omorându-vă logodnicul şi apoi trece din nou, mitraliind tot, şi atunci toţi camarazii au văzut asta şi mi-au povestit, din zăpadă se ridică brusc un tip, Eschimosu, care azvârle ceva în aer cu mâna dreaptă. „Lămâia“, grenada, explodează şi smulge tot ampenajul biplanului care pică precum o frunză moartă la un kilometru mai încolo şi explodează şi el în spatele propriilor linii. Camarazii mei sigur că au strigat bravo, dar nu toţi, nu şi cei care l-au văzut pe Eschimosu’ secerat de ultimele gloanţe ale nenorocitei de mitraliere. Mi s-a spus că Favourier a strigat: „Ţineţi-vă gura, adunătură de tâmpiţi! Acum adăpostiţi-vă!“

Şi, într-adevăr, nu încape îndoială că din cauza Albatrosului totul a luat-o razna şi duminica aia a sfârşit într-un măcel. Până atunci nemţii crezuseră ce le strigaseră ai noştri, că cei cinci erau nişte condamnaţi şi nu aveau arme. Dar existau multe lucruri îngropate în omăt şi Eschimosu’ găsise o grenadă.

Din clipa aia şi până pe la ora două, la început, n-am făcut altceva decât să tragem, cădeau proiectile, oamenii încasau lovituri. Apoi n-am mai tras, ne ajungea la ureche un huruit ca al carelor, ce anunţa obuzele mari, cazanele infernului. Prin fumul exploziilor, a răsărit între tranşee, cu

braţele în aer, plin de zăpadă şi de noroi, marsiliezul acela zis Drept Comun. Urla spre tranşeea germană: „Mă predau, nu trageţi!“ sau cam aşa ceva, fiindcă nu se mai auzea. Totuşi, lângă mine, pe parapet, l-am auzit pe un caporal din companie, Thouvenel, strigând: „Nenorocitul ăsta ne-a călcat destul pe nervi, îi vin eu de hac!“ Nu-mi prea plăcea Thouvenel, pentru că n-avea milă de oamenii lui, dar n-ar fi ratat nicio cutie de conserve de la şaizeci de metri. Până să-l poată opri cineva, l-a doborât pe marsiliez cu un glonţ în ceafă, lovitura măcelarului. A doua zi, când totul se terminase şi sergentul-şef Favart, cel mai înalt în grad care ne rămăsese, l-a întrebat de ce a făcut asta, *kapo* Thouvenel a răspuns: „Ieri, în zăpadă, când totul mergea bine, tâmpitul a fost auzit promiţându-le nemţilor că, dacă îl lasă să treacă printre rândurile lor de sârmă şi se poartă bine cu el, o să le spună câţi suntem, unde avem telefonul şi mitralierele.“ Nu ştiu. Poate o fi adevărat.

În orice caz, aşa au murit toţi. După aia, artileria nemţească s-a pornit să tragă în linia noastră cu obuze de calibru mare, fără a se sinchisi că o dărâmau pe-a lor. Pentru a lungi tirul, proiectilele porneau de foarte departe şi ne-am dat seama că cei din faţă îşi părăsiseră tranşeea de o bună bucată de vreme. Căpitanul Favourier a ordonat s-o evacuăm şi noi pe-a noastră. Aveam trei morţi, printre care locotenentul Estrangin, şi poate deja vreo zece răniţi, am părăsit în viteză Bingo. Eu m-am ocupat de răniţi. Când am pornit şi eu mai departe, peste vreo jumătate de oră, cele două companii ale noastre deviaseră în tranşee cu trei sute de metri spre est, şi aici cădeau obuze, dar oricum mai puţine decât la Bingo.

Căpitanul Favourier a zis: „Gunoaiele astea n-o să se oprească până nu ajungem să-i muşcăm de cur pe-ai lor.“ Aşa se face că, în trei valuri, am ieşit din tranşee.

Am pătruns în prima tranşee nemţească fără măcar să încasăm o palmă, căci era goală. În cea de-a doua, teutonii căpăţânoşi lăsaseră, ca figuraţie, vreo şase sacrificaţi, între care şi un feldwebel. Doi fuseseră ucişi, feldwebelul şi ceilalţi s-au predat. Eu făceam parte din al

doilea val. Când am ajuns acolo, Gură-Spurcată condusese deja primul val două sute de metri mai în faţă, spre tranşeea nemţească de sprijin, care arăta ca o cicatrice în zăpada din jurul unei coline. Ruinele unei ferme erau singurul adăpost pentru ai noştri, când mitralierele Maxim s-au pornit să scuipe.

Nu-mi place să mă gândesc iar la toate astea, domnişoară Mathilde, şi cu atât mai puţin să vorbesc despre ele. Şi-apoi, la ce foloseşte? O să vă spun doar că am luptat până în bezna nopţii, ca să luăm blestemata aia de tranşee şi că am lăsat pe colină, morţi sau răniţi, peste o sută de oameni, încă un locotenent şi pe căpitanul Favourier. Am stat acolo, aplecat deasupra lui, împreună cu alţi camarazi, când Gură-Spurcată trăgea să moară. M-a întrebat, n-am înţeles pe moment de ce, dacă eram orfan. I-am răspuns că da, de multă vreme. A zis: „Bănuiam eu.“ Şi a continuat: „Încearcă să rămâi mereu un simplu soldat. O să ai necazuri mai puţine.“ A cerut să fie chemat sergentul-şef Favart, care urma să preia comanda supravieţuitorilor din cele două companii. L-am auzit pe Favourier spunându-i ce credea despre comandantul nostru de batalion, Lavrouye, zis Groază, apoi ceva despre un ordin pe care-l primise înainte de atac şi despre o hârtie pe care Groază o trecuse sub tăcere, dar şi-a dat seama că eram prea mulţi care-l ascultam şi ne-a zis să ne ducem s-o frecăm în altă parte. Era rănit la burtă. L-au luat brancardierii, dar a murit până să ajungă la postul de prim-ajutor.

Am petrecut noaptea alături de doi camarazi într-un du-te-vino între vechile noastre poziţii şi tranşeea germană ca să aducem de băut şi toată haleala, franceză sau nemţească, pe care o puteam dibui în zonă. În zori, tunurile au amuţit. Ningea. Oamenii cereau tutun şi ceva tărie. Le-am răspuns, ca întotdeauna, că o să-mi omor mama şi tata ca să le fac rost şi, rostind cuvintele, am priceput dintr-odată întrebarea bravului căpitan Gură-Spurcată. Expresia îmi intrase într-atât în obicei, că nu mai eram conştient de ea. Azi, când îmi mai scapă, mă gândesc

la căpitan şi mă simt ciudat, parcă aş fi oarecum orfan de el.

Puţin înainte de prânz, tipii din Newfoundland au ajuns la noi, în prima linie. Apoi au venit din spate scoţieni în kilt şi şorţ de piele, englezi şi irlandezi, ca să ne înlocuiască în toate poziţiile ocupate de noi.

Luni seara, în tabără, le-am dus mâncarea sergentului-şef Favart şi caporalilor care întocmeau lista cu pierderi. Am auzit că voiau să-i detaşeze pe condamnaţi în batalionul nostru, cu data de 6, sâmbătă, şi să-i numere printre morţii noştri în luptă. Caporalul Chardolot considera că aşa ceva era inacceptabil şi că puţea de la o poştă. Probabil că şi sergentul-şef gândea la fel, dar a răspuns că ordinele erau ordine, că Groază trebuie să aibă motivele lui şi că asta-i situaţia.

Peste mulţi ani, când i se va întâmpla lui Mathilde să se gândească la Célestin Poux – adică la fel de des ca la tinereţea ei –, o să-şi amintească în primul rând părul blond şi cercurile mari de piele roz, foarte curate, pe care le avea în jurul ochilor când a descins la *MMM* în acea duminică de august. Restul feţei era neagră de praf. Călătorise cu motocicleta lui toată noaptea şi aproape toată ziua, dormind pe sponci, mâncând pe apucate, oprindu-se doar la fântânile de prin sate, ca să-şi astâmpere setea, cu singurul gând de a ajunge cât mai repede la ea. Telegrama care-i anunţa sosirea i-a parvenit lui Mathilde abia a doua zi:

Dibuit singurul purice de război care interesează. Stop.

Trimis dumneavoastră cu voia Domnului şi motoarelor Triumph. Stop. Plus cheltuielile mele, evident. Semnat: Germain Pire.

Câteva zile mai târziu, dragul de Germain îi va povesti lui Mathilde, fără vanitate, cum a pus mâna pe una dintre cele două prăzi ale sale imposibil de prins.

O amazoană dintre prietenele sale – şi într-o vreme, ataşată de el şi prin alte legături decât ale prieteniei – se îndreaptă la volanul maşinii ei spre Saint-Quentin, să-şi

întâlnească soţul. În pădurea Compiègne, i se sparge un cauciuc. În loc să-şi murdărească mănuşile, ea aşteaptă să treacă cineva. Un zarzavagiu care se întoarce acasă se învoieşte să-i schimbe roata. Ea porneşte din nou la drum fără grijă, dar, cum iese din pădure, roata de rezervă, prost umflată, o lasă. Din fericire, se află într-un cătun. Din nefericire, află că atelierul de reparaţii cel mai apropiat e la şapte kilometri, pe şoseaua spre Noyon. Deviza doamnei este: „Dacă un bărbat poate s-o facă, pot şi eu.“ Aşa că pleacă pe jos până la atelier, unde soseşte epuizată, doborâtă de căldură, cu bluza pe jumătate descheiată.

Din fericire, angajatul de la atelier care o întâmpină este un băiat fermecător, care îi aduce un scaun şi un pahar cu apă. Din nefericire, patronul nu-i acolo şi oricum ei nu vând pneuri. Dacă patronul ar fi fost acolo ca să-l înlocuiască la pompă, fermecătorul tânăr şi-ar fi ucis tatăl şi mama pentru ca ea să-şi continue drumul, cu cauciucurile în bună regulă, înainte de sfârşitul zilei, ba chiar crede că nici n-ar fi fost nevoie să rămână orfan.

Pe scurt, amazoana rămâne la pompă, iar angajatul cel tânăr pleacă pe motocicleta lui. După numeroase aventuri, se întoarce cu maşina doamnei pe toate cele patru roţi şi, când ea cade în extaz, patronul, care apăruse între timp, îi spune cu un dram de mândrie şi mult fatalism: „Ce pot să zic? E Célestin Poux. În război îl numeam Spaima Trupelor.“ După aceea, doamna nu poate să nu-l ducă pe Célestin Poux să-şi ia motocicleta abandonată la şapte kilometri. E seară. Ei nu-i place să şofeze noaptea. Preferă să doarmă la Noyon şi să-şi întâlnească soţul în ziua următoare. Călare pe motocicleta lui, din ce în ce mai fermecătorul tânăr o conduce la hanul din oraş. Aici, ea nu poate să nu-l invite la cină, ceea ce el acceptă, şi de vreme ce bărbaţii nu se dau în lături să-şi aducă în pat pe cineva care le place, face şi ea la fel.

Potrivit lui Germain Pire, care ascultă confidenţele prietenei sale câteva zile mai târziu, noaptea a fost minunată, însă nu va apuca să afle niciodată detaliile, întrucât doamna încă vorbea când el deja pornise la drum

spre Noyon. În aceeaşi seară, după ce-l informează pe angajatul de la garaj cum stau lucrurile, expediază o telegramă în Landes şi, din acelaşi impuls, îl expediază tot acolo şi pe Spaima Trupelor, cu voia Domnului şi a motocicletei, plus cheltuielile cu benzina, evident. Célestin Poux, după propria mărturisire, nici n-avea nevoie de altceva ca să părăsească un loc unde stătuse prea mult, iar Hossegor, la urma urmei, îl apropia de draga lui insulă Oléron.

Ajuns în faţa lui Mathilde, aşezată în fotoliu şi pictând pisoii care n-aveau mai mult astâmpăr decât el, odată prezentările încheiate şi înaintea oricărei discuţii, Célestin Poux a vrut măcar să se spele pe faţă. Mathilde i-a cerut lui Bénédicte să-l conducă la baie. Sunt trei în casă. Célestin Poux a considerat că pompa din grădină e suficientă, a acceptat doar să i se aducă un prosop. Şi-a spălat cu apă din belşug faţa şi torsul, apoi s-a dus la motocicletă să-şi schimbe cămaşa. În spatele motocicletei de un roşu murdar, era fixată o cutie de metal vopsită cu aceeaşi culoare, cruţată oarecum de praful drumului cu o nuanţă sau două, pe care erau legate de-o parte şi de alta, cu curele de piele, un sac uriaş de marinar, bidoane, un încălzitor cu lemne, o pânză de cort şi un tufiş de grozamă pentru replantat pe insula natală. Doar ca să desfacă acest calabalâc, oricine şi-ar fi pierdut tot restul zilei, dar Célestin Poux nu era oricine, avea în toate talentul dezordinii organizate. După terminarea abluţiunilor şi după cursul de mecanică, pe care inevitabil a trebuit să i-l ţină lui Sylvain, fascinat de bolid, i-au trebuit cinci minute, şase cel mult, ca să se aşeze alături de Mathilde pe terasă, proaspăt, curat, într-o bluză albastru-deschis, fără guler şi mâneci, gata să-şi povestească viaţa.

A vorbit mult, cu tăceri lungi care păreau suplicii, ridicându-se uneori ca să se învârtă de colo-colo, cu mâinile în buzunare, fumând ţigară după ţigară până a umplut o scrumieră. S-a lăsat noaptea. Pe terasă şi în grădină au fost aprinse felinare. La un moment dat, Bénédicte a adus omletă, friptură rece şi fructe, pe care le-

a pus pe masa din răchită. Ea şi Sylvain cinaseră, sau supaseră cum obişnuiesc ei să spună, şi probabil că la fel e şi pe insula Oléron. Célestin Poux a mâncat, el singur, întreaga omletă şi practic tot restul. Bénédicte găseşte că acest domn e foarte bine-crescut.

Acum stă gânditor în faţa lui Mathilde, blond, creţ, cu nişte ochi de zici că sunt ochii de porţelan ai lui Arthur, prima păpuşă bebeluş pe care ea a avut-o după ce-a împlinit patru ani, incredibil ce seamănă cu Arthur al ei, corpul masiv, braţele vânjoase şi un cap de prunc nevinovat. Când zâmbeşte, te topeşti. Însă nu mai zâmbeşte de la o vreme, din cauza ei a pornit din nou la război.

Ea ar vrea să-i pună atâtea întrebări, încât renunţă. Îi spune că în noaptea asta va dormi în casă. Îl întreabă dacă e ceva care-l zoreşte. El răspunde că nu, că e când aici, când aiurea, că nu are obligaţii, poate doar faţă de tufişul de grozamă pe care l-a scos din pământ pe drum şi care ar trebui plantat cât mai repede undeva. Plănuia s-o facă la Oléron, în grădina unui prieten din copilărie, dar, ce-i drept, insula lui nu duce lipsă de grozame. Fără un cuvânt, Mathilde arată cu degetul spre un colţ al grădinii, unde Sylvain tocmai se întreba ce să planteze pentru a se asorta cu panseluţele mov. Célestin-Arthur se întoarce, se uită şi, nerostind nici el vreun cuvânt, doar printr-o grimasă şi o mişcare din umeri, răspunde că, dacă ea doreşte, acolo sau în altă parte, lui îi este indiferent, nu i-a plăcut niciodată să contrazică.

Cât priveşte restul, el zice că nu vrea să deranjeze, nu-i nevoie să i se pregătească o cameră, are tot ce-i trebuie pe motocicletă şi noaptea e frumoasă, o să doarmă foarte bine în pădure, între lac şi ocean. Numai că, ce să vezi, lui Mathilde îi place să contrazică.

Dimineaţa, încă în pat, ocupată să scrie ce i-a povestit Célestin Poux, Mathilde simte cum i se strânge inima când aude îndepărtându-se Triumph-ul. Scutură din clopoţel ca o naufragiată. Bénédicte, sosită într-un suflet, ridică din umeri: *quartier-maâtre* al ei nu se mai mulţumea

doar să încerce motocicleta, aşa că oaspetele a dat jos cu amabilitate toate catrafusele de nomad şi au plecat împreună să facă un tur. Doar auzind detunăturile, poţi să-ţi dai seama că această invenţie a diavolului trebuie să depăşească o sută la oră. În plus, au plantat grozama în grădină atât de grăbiţi să plece, că au lăsat de izbelişte toate uneltele. Mathilde zice: „Am dat de bucluc.“

Puţin mai târziu, întinsă pe masa de masaj, îi aude întorcându-se. Se întrec în felicitări reciproce, în grădină. Se pare că Sylvain a condus tot drumul şi motocicleta a scăpat fără stricăciuni. Mathilde se gândeşte că cei doi bărbaţi s-ar înţelege de minune dacă i-ar cere lui Célestin să rămână un timp la vilă. Închide ochii reflectând la această idee.

Un specialist de la sanatoriu vine acum de trei ori pe săptămână să-i facă masaj, un tip înalt şi gras, cu ochelari, domnul Michelot. Instructorul de înot de odinioară, Georges Cornu, după ce şi-a ras mustaţa, a fugit acum trei ani cu soţia unui farmacist din Dax şi cu cea a unui marinar-pescar din Cap-Breton. Niciuna nu avea copii, din fericire, şi pe deasupra erau surori vitrege după tată, ceea ce anulează caracterul dramatic al răpirii. După cum zice Bénédicte: „Astea-s lucruri care se întâmplă.“

După plecarea domnului Michelot, Mathilde ia micul dejun la soare, pe terasa dinspre lac. L-a trimis pe Sylvain să-i aducă lădiţa de mahon, din care a ascuns doar scrisoarea cu mărturisirile lui Elodie Gordes. Pe celelalte le-a ordonat cronologic, astfel încât Célestin Poux să se recunoască în ele.

El stă tot ca în ajun în faţa ei, dar masa e dreptunghiulară, din lemn vopsit în alb, şi Mathilde e acum cea care mănâncă, privindu-l cum citeşte relatarea primei ei întâlniri cu Daniel Esperanza. Nu face niciun comentariu înainte să termine, dar Mathilde vede pe chipul lui că amănunte uitate îi revin în minte şi-l întristează.

El zice, ridicând posomorât privirea: „E ciudat să văd totul povestit aşa, dar într-adevăr asta e ce s-a întâmplat. Regret că n-am înţeles atunci că sergentul Esperanza era

un om de ispravă.“

Apoi îi confirmă lui Mathilde că Gordes şi-a schimbat ghetele şi moletierele cu cizmele nemţeşti pe care le purta Eschimosu’. Se cunoscuseră într-un alt regiment şi fraternizaseră. Caporalul Gordes părea foarte afectat de nenorocirea prietenului său. În cursul nopţii, voia chiar să taie firele de sârmă şi să se ducă după el, locotenentul Estrangin a trebuit să se enerveze ca să-l facă să asculte de glasul raţiunii.

Confirmă, de asemenea, că el i-a dat mănuşa stângă unuia dintre condamnaţi, ca s-o poarte în mâna sănătoasă. Era Manech.

Nu-i lasă lui Mathilde timp să se emoţioneze, adaugă imediat că tot el a fost însărcinat de căpitanul Favourier să predea scrisoarea acestuia unui curier şi dacă Esperanza a primit-o în Vosges, chiar şi după luni întregi, asta dovedeşte că poşta armatei nu era la fel de proastă ca majoritatea celorlalte servicii, inclusiv statele-majore.

Citeşte scrisorile condamnaţilor. Comentând-o pe a lui Eschimosu, zice: „Căpitanului Gordes i se spunea Biscotte. Bine că toată treaba asta a folosit măcar să-i împace.“ Rândurile scrise de Omul Ăsta îl surprind aşa cum au surprins-o şi pe Mathilde. Citeşte de două ori, citeşte şi a treia oară, după care ridică scrisoarea arătându-i-o lui Mathilde şi declarând răspicat: „Asta e codată, să moară tata şi mama dacă mă înşel.“

Mathilde îi răspunde să-şi lase o clipă bieţii părinţi să se odihnească în pace, şi ea a bănuit de la început că trebuie să fi existat un cod între Benoât Notre-Dame şi Mariette a lui, dar poate el să-l ghicească? Célestin Poux zice că soţii, logodnicii, amanţii aveau propriul sistem de a păcăli cenzura. De pildă, unele cuvinte aveau un al doilea înţeles şi, prin urmare, numai cuplul respectiv îl cunoştea şi putea înţelege codul, chiar şi un specialist din contraspionaj şi-ar fi bătut capul degeaba. Existau şi alte metode, el cunoştea trei, mai des folosite şi mai simplu de descifrat.

„Saltul puricelui“ presupunea ca, atunci când citeai

scrisoarea, să sari cuvinte, câte două, trei, patru ori chiar mai multe odată. „Harta celui tandru“ însemna să nu citeşti decât rândurile convenite dinainte. Se poate afirma că Omul Ăsta n-a folosit nicio metodă, nici cealaltă, de altfel, Mathilde îşi dă seama şi singură. Mai era şi „Ascensorul“, care cerea să aliniezi cuvintele pe pagină în aşa fel încât, fie de sus în jos, fie de jos în sus, pe verticala unui cuvânt ales ca reper din start, să se citească o frază secretă. Din păcate, dacă soţii Notre-Dame foloseau acest cod, ar fi nevoie de scrisoarea originală, copia lui Esperanza nu poate dezvălui nimic.

Mathilde îşi termină bolul de cafea cu lapte. Îl îndeamnă pe Célestin Poux să citească scrisoarea următoare, pe care Drept Comun i-a dictat-o lui în adăpostul căpitanului Gură-Spurcată. Din câte îşi aminteşte el, în afară de ortografie, care n-a fost niciodată punctul lui forte şi pe care Esperanza a corectat-o, este exact ce i-a cerut marsiliezul să scrie.

Mathilde spune: „Şi scrisoarea asta e codată, mi-a mărturisit chiar naşa Tinei Lombardi, după cum o să vedeţi puţin mai încolo. Vă daţi seama care-i codul?“ El dă din cap şi răspunde oftând: „Mâncaţi! Lăsaţi-mă să citesc!“

După ce termină însemnările făcute de ea pe foi de desen despre dezvăluirile lui Jean-Marie Rouvière, el rămâne tăcut o bucată de vreme, stând în picioare în soare, privind lacul şi pescăruşii care se adună pe bancurile de nisip la scăderea mareei. Apoi se întoarce, se aşază iar şi zice: „Deci despre asta vorbea căpitanul înainte să moară. Graţierea lui Poincaré, pe care comandantul Lavrouye a trecut-o sub tăcere.“

„Din ce motiv?“

„Ce ştiu eu? Fiindcă era un gunoi, pur şi simplu, sau pentru că urmărea să-i pună beţe-n roate vreunui superior sau poate voia să arunce vina în spinarea lui Favourier. Orice. Dacă aş afla că a refuzat să-şi întrerupă cina ca să rezolve lucrurile nu m-ar mira.“

Scrisoarea doamnei Chardolot, mama caporalului său, îl lasă perplex.

A fost în preajma lui Urbain Chardolot încă mult timp după afacerea Bingo Crepuscul. De fapt, abia în primăvara lui 1918 hazardul războiului i-a despărţit. Chardolot nu i-a mărturisit niciodată îndoielile sale şi nici altcuiva probabil, fiindcă zvonurile circulau repede în tabără sau în tranşee, le-ar fi auzit şi el.

„Aţi vorbit mult între dumneavoastră despre acea duminică?“

„O vreme, da. Vorbeam despre atac, despre prietenii morţi, despre răniţii care măcar aveau norocul să fie trimişi acasă. Apoi, după cum v-am spus, un necaz alungă alt necaz, zilele şterg alte zile.“

„Dar despre cei cinci condamnaţi nu vorbeaţi?“

El lasă capul în jos. Zice: „La ce bun? Preferam să păstrăm tăcerea chiar şi în privinţa prietenilor morţi.“

Apoi citeşte încă o dată pasajul din scrisoare cu mărturisirea pe care Urbain Chardolot le-a făcut-o părinţilor săi în timpul unei permisii:

Aveţi dreptate, pesemne că am visat toate astea, la fel şi faptul că i-am văzut pe toţi cinci morţi în zăpadă. Numai că unul cel puţin, dacă nu doi, nu era cel pe care mă aşteptam să-l găsesc acolo.

Zice: „Nu pricep deloc. Nu ştiam că Chardolot s-a întors luni dimineaţă la Bingo. Noi eram în a treia tranşee germană, la peste trei sute de metri în dreapta şi aproape un kilometru în faţă. Ca să te întorci, o luai pe drumul cel mai scurt.“

„Cine s-a mai întors duminică noaptea şi luni dimineaţa?“ întreabă Mathilde.

„Nu-mi amintesc. Eu, de pildă, cu răniţii sau ca să găsesc haleală. Dar nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte să risc un ocol sub salvele de tun.“ Stă puţin pe gânduri, apoi continuă: „Duminică seara, multă lume a trebuit să se întoarcă într-un moment sau altul. Adunai prizonierii, cărai muniţia, îi ajutai pe mitraliori să-şi ducă armele. Era şi multă zăpăceală când sergentul Favart a luat comanda. Deşi el nu era un tip care să-şi piardă capul în situaţii grele, iar asta s-a văzut când l-a înlocuit pe locotenentul

nostru la Chemin des Dames, trebuia să se organizeze.“

„Mi-aţi spus că cineva a văzut corpul lui Manech în zăpadă, luni dimineaţă, ucis de un glonţ al Albatrosului. Măcar tipul ăsta trebuie să fi trecut pe la Bingo. Cine era?“

Célestin Poux clatină din cap cu disperare. Prea multe lucruri se întâmplau în acelaşi timp, începuse din nou să ningă, a uitat ce camarad i-a spus asta şi dacă nu cumva şi el auzise de la altul.

După ce chibzuieşte puţin, continuă: „Ştiţi, fraza lui Chardolot e posibil să fi fost deformată de mama lui, poate nu voia să spună ce credem noi. Poate voia să zică, de exemplu, că unul dintre condamnaţi, dacă nu doi, n-ar fi trebuit să se găsească acolo, fiindcă nu merita.

Chardolot se putea gândi la logodnicul dumneavoastră, care-şi pierduse minţile, dar şi la Eschimosu, pentru că Eschimosu’ pretindea că e nevinovat.“

Mathilde admite că fraza lui Chardolot se poate să fi fost deformată, dar nu într-atât încât să capete alt sens. Să citească el scrisoarea lui Véronique Passavant şi povestea întâlnirii ei cu Tina Lombardi, la începutul lui martie 1917, la doar două luni după Bingo. El a citit-o deja. Zice că femei de toate condiţiile umblau prin zona taberelor, căutând informaţii despre persoane dragi dispărute. Erau adesea trase pe sfoară de soldaţi sau de locuitori care, pentru câţiva ludovici, un ceas, o favoare, le spuneau ce-şi doreau ele să creadă. N-ar vrea s-o şocheze pe Mathilde, dar mulţi vorbeau despre aceste nefericite folosind un nume obscen, i-a auzit pe atâţia lăudându-se, cu râsete grosolane, că şi-au desfăcut prohabul pentru o mică burgheză naivă sau că au avut-o gratis pe una dintre suratele Tinei Lombardi.

Scotoceşte prin vraful de hârtii şi trage spre el o foaie de desen de-ale lui Mathilde. Zice: „Uitaţi, chiar şi dumneavoastră spuneţi că ea se înşală. A aflat, nu ştiu cum, că Drept Comun al ei fusese dus la Bingo împreună cu alţi patru, dintre care unul purta cizme luate de la un neamţ. A aflat, nu ştiu cum, că acesta era Eschimosu’. A

aflat că luni un rănit de la Bingo, purtând cizme nemţeşti, a fost văzut la spitalul de campanie din Combles, împreună cu un alt rănit mai tânăr, şi a dedus că sigur erau Eschimosu' şi, poate, omul ei. Se înşală. Aveţi dreptate. Caporalul Benjamin Gordes avea în picioare cizmele nemţeşti. Iar celălalt, mai tânăr, ştiu cine era, un Marie-Louise din Charentes, ca mine, al cărui nume nu l-am ştiu probabil niciodată, i se spunea La Rochelle. În cursul nopţii, au plecat amândoi să ducă nişte prizonieri în spatele liniilor. Când s-au întors, trebuie să fi avut de-a face cu obuze sau plumbi rătăciţi, pentru că am auzit în tranşee nişte brancardieri care se întâlniseră cu ei pe drum. Brancardierii întrebau dacă noi eram din compania caporalului

Gordes. Ne-au spus că el era rănit la cap şi sângera abundent, dar căra în spate un tânăr într-o stare încă şi mai proastă, pe care-l chema Rochelle sau era din La Rochelle, şi se îndrepta cu cizmele lui nemţeşti spre postul de prim-ajutor.

Mathilde tace.

Puţin mai târziu, Célestin Poux citeşte că Benjamin Gordes a fost ucis înainte de a fi evacuat, în bombardamentul de la Combles. Zice: „Bietul caporal Biscotte! Nu l-am văzut niciodată binedispus, arăta chiar mai trist din spate decât din faţă, dar era un om de treabă, nu l-am văzut să scoată din sărite pe cineva vreodată."

Se gândeşte la Biscotte. Nu mai are ţigări. Tot mototoleşte şi netezeşte pachetul gol. Povesteşte: „Odată, în tabără, am dat de el când repara un scaun. Am stat de vorbă în timp ce lucra. Mi-a spus că are nevastă şi cinci copii. Mi-a înşirat numele ţâncilor. Le-am uitat. Îmi amintesc doar degetele lui. Semănau cu ale unui bijutier. Şi am înţeles că, înainte de toată mizeria asta, era cel puţin general de patru stele printre ebenişti."

Mathilde zice: „Frédéric, Martine, Georges, Noémie, Hélène. E un pachet de ţigări început în sertarul din stânga al bufetului. Sylvain le-a lăsat acolo de când nu mai fumează."

După-amiază, pe cealaltă terasă, Mathilde încearcă din nou să picteze pisoii, dar fără modele, care s-au dus să se joace de-a v-aţi ascunselea prin tufişuri sau să-şi facă siesta. Célestin Poux citeşte şi reciteşte foile corvezii sale. Despre cele referitoare la el în scrisorile primite de Mathilde, zice: „Bârfe. Mă descurcam, de acord, dar n-am înşelat niciodată pe nimeni şi întotdeauna era vorba de serviciu contra serviciu. Cazanul cu supă, de exemplu, era abia o marmită, cât să umple două gamele, şi eram înţeles cu bucătarii, ei spuneau adevărul. Cât despre cina învârtiţilor de la statul-major, cine aruncă în mine cu piatra? Sigur nu cei din grupa mea. Oricum, era o pulpă de miel bine făcută pe-afară, moale şi suculentă la mijloc. Iar piersicile în sirop, o minunăţie. La fel de bune pentru burta noastră ca şi pentru a scorţoşilor ălora cu pretenţii. Şi i-am dat trei pachete de tutun de pipă unei ordonanţe pentru pont.“

Mai târziu, împingând totul pe masa de răchită, el zice la dracu, are

„capul plin ca un pepene“, acum nu mai ştie nimic şi se îndoieşte de orice, chiar şi de ceea ce a văzut şi a auzit în duminica aia împuţită, însă de un lucru e sigur: dacă unul dintre cei cinci aruncaţi în zăpada dintre tranşee a reuşit să scape de acolo, respectivul nu poate fi decât Omul Ăsta.

„De ce?“ întreabă sec Mathilde, răsucindu-se spre el.

Célestin Poux e obosit. Are obrajii roşii. Ridică din umeri fără s-o privească. Răspunde: „Pentru că războiul despre care se vorbeşte în hârţoagele astea ale dumneavoastră, eu nu-l recunosc, zici că nici n-am făcut acelaşi război.“ Repetă mai tare: „La dracu’!“ Apoi se ruşinează, se linişteşte. Mathilde continuă să se uite la el, cu pensula în aer. El lasă capul în pământ. Spune: „Ca să scapi de acolo, trebuia să-ţi găseşti imediat o groapă şi, potrivit sfatului dat de căpitanul Favourier, să-ţi ţii gura. Trebuia să rămâi aşa toată noaptea, toată ziua, fără să atragi atenţia nimănui, să mănânci zăpadă, să-ţi faci nevoile fără să-ţi poţi mişca un deget de la picior, să

aştepţi. Or, Şase-Parale cântă *Vremea cireşelor*, Manech ridică un om de zăpadă, Drept Comun vrea să se predea, Eschimosu' doboară un biplan cu grenada. Doar Omul Ăsta, cel mai puternic dintre cei cinci, cel mai calm, ştiu fiindcă l-am văzut atât în adăpost, cât şi după aceea, doar el putea să scape. Însă n-a scăpat nici el, vă spun, se trăgea prea tare, se trăgea prea tare. Înţelegeţi? Se trăgea prea tare asupra tranşeei Bingo şi a terenului din faţa ei. Chiar şi noi, care eram mai bine adăpostiţi decât el, am fost căsăpiţi, am şters-o de-acolo."

Mathilde nu se lasă influenţată niciodată de epuizarea celorlalţi.

Probabil că asta i se trage de la faptul că şi ea, de atâţia ani, e obligată să facă multe „fără să-şi poată mişca un deget de la picior". Dar Célestin Poux începe să-i placă, îi redă libertatea deocamdată.

Cu capul plin ca un pepene, el aleargă să plonjeze în lac. Ea îl priveşte cum înoată de la fereastra camerei sale. Şi-a pus un costum de baie cu bretele de-ale lui Sylvain. Înoată bine, dar nu la fel de bine ca Manech. Ea se gândeşte cât a trecut de când nu mai înoată – de când nu mai pluteşte, dacă preferaţi – cu bucăţi de plută prinse la glezne. Îşi doreşte din toate puterile să-l audă încă o dată pe Manech înotând, nici măcar să-l vadă, nu cere atât de mult, doar să-i audă bătăile regulate ale braţelor şi ale picioarelor în apa lacului, într-o seară tihnită de aprilie.

Brr, strigă el, fiindcă apa-i rece, apoi înoată, iar ea îl aude, îl aude. La un moment dat, Bénédicte intră în cameră cu lădiţa de mahon.

Mathilde vede pe fereastră că Sylvain e acum alături de Célestin în apă, se luptă amândoi încercând fiecare să-l bage pe celălalt la fund. Lângă ea, Bénédicte oftează cu resemnare. Zice că bărbaţii, când sunt împreună, indiferent că au treizeci sau cincizeci de ani, redevin copii, e ceva mai puternic decât ei.

Seara, cinează tuspatru în sufragerie, cu toate uşile deschise. Mathilde zice că ar fi bine ca tatăl ei să-l angajeze pe Célestin să se ocupe de Delage şi să-l ajute pe

Sylvain. Se lasă tăcerea. Ceilalţi trei stau cu nasul în farfurie. Ea zice, fără să creadă un cuvânt, doar ca să fie amabilă: „Dacă şi Célestin este de acord, fireşte.“

Arthur-Célestin ridică ochii de porţelan spre ea şi o priveşte lung. Întreabă: „Domnişoară Mathilde, pot să vă tutuiesc? Nu mă simt în largul meu să mă adresez oamenilor cu «dumneavoastră», mai ales celor care îmi plac. Când vorbesc la plural cu o singură persoană, am impresia că fac o greşeală de gramatică.“

Ea răspunde: „Puţin îmi pasă dacă mi se spune „tu“ sau

„dumneavoastră“, câtă vreme mi se spun lucruri interesante. Dar eu o să-ţi zic Célestin, fiindcă mi-e teamă că de aseară te-am tot agasat.“

El zâmbeşte în felul acela al lui, de să te topeşti. Începe iar să mănânce. Îi spune lui Bénédicte că mâncarea e bună. Bénédicte e mulţumită. Se lasă din nou tăcerea. Mathilde îl întreabă pe Sylvain ce crede. Sylvain crede că e un dezastru. Izbucneşte în râs, la fel şi Célestin. Bénédicte, chiar şi fără să priceapă, nu se lasă mai prejos. Mathilde rămâne singura cu mutră de înmormântare, uitându-se la ei de parcă ar fi trei amărâţi.

Într-un final, fiindcă nu suportă să fie exclusă, nici măcar dintr-un hohot prostesc de râs, loveşte în masă de zdrăngăne farfuriile. Îi zice – aproape îi strigă – lui Célestin Poux: „Vreau să mă duci acolo! Înţelegi? Vreau să văd cu ochii mei locul ăla nenorocit!“

Din nou, tăcere. Arthur-Célestin se uită la ea îmbujorat. Apoi îi spune:

„Unde crezi că am fost în dimineaţa asta Sylvain şi cu mine? Ne-am interesat la gara din Labenne. Plecăm miercuri, tu şi Sylvain cu trenul, iar eu, cu maşina, pentru că vom avea nevoie de ea. Dacă ajung înaintea voastră, o să vă aştept la gara din Péronne. Dacă nu, ne întâlnim la hotelul de care mi-a zis Sylvain, *Hanul Meterezelor*. Detaliile nu-şi au rostul cu nişte oameni aşa de inteligenţi ca noi.“

Mathilde îşi apropie fotoliul şi îi întinde mâna peste

masă. Răstoarnă cu această ocazie sticla de vin. Bénédicte se enervează. Sylvain îşi netezeşte mustăţile roşcate cu degetul mare şi cel arătător, tremurând de emoţie.

Tranşeea din faţă

Un câmp imens, proaspăt secerat, doi ulmi ciuntiţi, cu crengile joase bogate în frunze şi înconjuraţi de lăstari, un pârâiaş care curge fără zgomot pe sub un pod de lemn, o colină înverzită la orizont.

Sylvain şi Célestin o duc pe Mathilde la faţa locului într-un palanchin.

Palanchinul este vechea ei trotinetă, transformată de ghici-cine, cu ajutorul unor piuliţe-fluture şi a două bare de oţel. Cum a făcut rost ghici-cine de respectivele bare, asta ţine de domeniul bârfelor.

Legănându-se ca o împărătească, Mathilde vede totul de sus, în soarele nemilos de august. La adăpostul umbrelei deschise, purtând o rochie albă, de dantelă şi pălărie cu boruri largi, împodobită cu eşarfă roz, de mătase, are impresia că e în Africa, la vânătoare de dureri.

Domnul Dondut Alphonse, proprietarul celor patruzeci de hectare din jur, care face pe ghidul, se opreşte brusc şi spune cu accent din Nord, bătând în pământ cu pantofii lui butucănoşi: „Da!... Aici este, domnişoară, fix aici se găsea Bingo, în faţa tranşeei Erlangen a nemţilor.“ Se uită la propriul teren cu ochi plini de ranchiună, lipsiţi de dragoste.

Oftează din rărunchi. Zice: „Arborii ăştia doi i-am lăsat ca să aibă la ce se uita ăia de vin să vadă urmele războiului. Dacă doresc, la un preţ deloc mare, la mine acasă, nevastă-mea le serveşte supă de varză cu piper negru şi, pentru acelaşi preţ, brânză şi vin. Dacă vă tentează, veţi fi toţi trei bine serviţi. Da!... Podul l-am construit eu cu ginerele meu.

Închipuiţi-vă că nemţii abătuseră pârâul în folosul lor, dincolo de coline.

Da! Asta-i!... Am văzut multe mizerii.“

Cei doi bărbaţi lasă jos palanchinul. Célestin Poux pleacă să hoinărească. Nu recunoaşte nimic. Strigă de la

depărtare: „În locul ăsta, se aflau nişte cărămizi, un zid prăbuşit. Ce era cu ele?“ Domnul Dondut nu ştie. A cumpărat terenul în 1921, tranşeele fuseseră astupate, pământul arat. Aşa a şi dat proprietarul dinainte peste grenada care i-a smuls braţul drept, arând pământul. Adaugă: „Nu trece o săptămână fără să afli că a mai sărit în aer cineva. Da!... Războiul n-a terminat de ucis, o să vedeţi, mai are ani frumoşi în faţă!“

Mathilde încearcă în zadar să-şi imagineze un câmp de luptă. Întreabă unde poate fi găsit fostul proprietar. Domnul Dondut răspunde că acesta, cu banii pe pământ, şi-a deschis un birt lângă Montauban-de-Picardie, pe şoseaua spre Fricourt. Zice: „Întrebaţi de *Birtul Roşu*. Întrebaţi de Ciungu’. Îl cheamă Deprez Hyacinthe, dar e mai bine să întrebaţi de Ciungu’.“ Apoi priveşte iar terenul, părând că-şi stăpâneşte anevoie dispreţul, zice că are treburi care îl aşteaptă, îi urează lui Mathilde o zi bună şi pleacă.

Mathilde rămâne acolo o oră, fără a izbuti să suprapună peste realitate decorul construit de imaginaţia ei. Opt veri deja. În iulie, probabil că macii înfloreau cu sutele. Înainte s-o copleşească descurajarea, îşi flutură umbrela pentru a le face semn lui Sylvain şi lui Célestin, două siluete minuscule în vârful colinei, să se întoarcă. După ceasul ei de mână, le ia mai puţin de şase minute să ajungă la ea. Célestin zice: „Acolo sus, eram în a treia linie a nemţilor, cea care ne-a făcut să pierdem atâţia oameni.“ Ea răspunde: „E mai aproape decât spuneai tu. Nu-i greu de înţeles că, până şi prin zăpadă, chiar şi noaptea, chiar şi sub obuze, Benjamin Gordes s-a întors să vadă ce mai putea face pentru Eschimosu, prietenul lui.“ Şi, cum Célestin nu pare convins, Mathilde adaugă în felul tărăgănat al domnului Dondut: „Da!...“

Mănâncă de prânz la *Birtul Roşu*. Sunt singurii clienţi. Amintiri din război acoperă pereţii. În clădirea vecină, unde locuieşte împreună cu soţia lui, Ciungu, cincizeci şi cinci de ani, puternic ca o gorilă, îmbrăcat în gri-transpirat, cu mustaţă galică pe un chip cu trăsături

grosolane, a amenajat un soi de muzeu. După cum este afişat deasupra tejghelei, intrarea costă o sută de *sous* pentru doritori, cincizeci pentru copii şi bătrâni şi nimic pentru vajnicii bărbaţi care au trăit pe pielea lor măcelul. Hohotind de râs, i se adresează lui Célestin Poux: „Vasăzică tu eşti ăla despre care se vorbeşte şi acum, Rab de Rab, soldatul Toto, minunea de om care le aducea camarazilor de mâncare pulpa de miel a ofiţerilor? Ah, bate palma, băiete! Sunt tare mândru că ai venit la mine!“ Şi te pup pe un obraz, şi te pup şi pe celălalt. Când se înduioşează, bărbaţii sunt mai dezgustători decât babele fardate, se gândeşte Mathilde.

Mănâncă, totuşi, cu poftă. Undeva, în creieraşul ei amorf, a încolţit o idee. La sfârşitul acelei duminici de zăpadă, prin întuneric, Benjamin Gordes şi tânărul La Rochelle se întorc spre liniile lor, după ce au lăsat nişte prizonieri germani. Caporalul îi zice lui Marie-Louise: „Vino cu mine! Facem un ocol de numai jumătate de kilometru prin şanţuri, ca să-mi văd prietenul şi, dacă este viu, să-l salvez.“ Şi iată-i pornind amândoi printre jerbele de foc, exploziile de obuz şi vacarmul acestei nopţi în care, poate, Manech încă agonizează.

Ciungu, Hyacinthe Deprez, îi spune: „M-am întors la câmpurile şi la ferma mea în ruine prin aprilie 1917, după ce nemţii, ca să-şi restrângă frontul, se retrăseseră patruzeci sau cincizeci de kilometri, până la Siegfried, linia lor fortificată. Ţinutul era străbătut de britanici de pretutindeni, chiar şi de indieni din Indii cu turbane, de australieni şi de neozeelandezi, de scoţieni, irlandezi şi englezi din Anglia. În viaţa mea n-am auzit atâta *spiker english* ca în 1917 şi 1918, era obositor, însă sunt cei mai viteji soldaţi pe care-i poţi întâlni, în afară de camaradul meu Célestin Poux şi de generalul Fayolle. Am citit multe cărţi despre război şi eu unul sunt lămurit: dacă cineva a fost aproape să răzbească, acela este Fayolle, pe Somme, în vara şi toamna lui 1916.“

Célestin Poux se declară cu totul de acord. Emile Fayolle este, categoric, generalul lui preferat. L-a văzut cu

ochii lui. Odată, la Cléry, nu departe de aici, Fayolle i-a vorbit. I-a spus câteva cuvinte de neuitat pe care nu şi le mai aminteşte. Da, era un om de caracter. Imediat sunt trecuţi în revistă generalii. Mangin era un sălbatic. Pétain a învins la Verdun, dar era dur, pătruns de propria importanţă. Ciungu' adaugă:

„Ipocrit, fără îndoială." Foch era dur şi el. Joffre îmbătrânea. Nivelle s-a pierdut definitiv la Chemin des Dames. Sylvain, care-şi bea vinul ca şi ceilalţi, intervine pentru a spune că şi el a citit cărţi, că nu trebuie să se arunce cu piatra în Nivelle, n-a avut noroc, a trecut la mustaţă pe lângă victorie. După aceea, imediat după aceea, fiindcă aşa se cade, adaugă:

„Puţin îmi pasă de victorie. Toţi, cum or fi ei, au dus la măcel prea mulţi oameni." La care Ciungu' răspunde că e foarte adevărat. Célestin Poux, care vrea întotdeauna să aibă ultimul cuvânt, conchide: „Chiar şi-aşa, Fayolle era cel mai puţin rău. Bine măcar că politicienii ăia de duzină i-au dat bastonul de mareşal."

Înaintea acestei orgii de futilităţi, Mathilde află, totuşi, lucruri interesante. Bucata de zid prăbuşit în faţa tranşeei Bingo rămăsese dintr-o capelă micuţă, abandonată de când hăul, care-i servise lui Hyacinthe Deprez drept magazie pentru unelte. Sub ea se afla o pivniţă mică şi joasă. El nici nu se întorsese când s-au descoperit pe terenul său corpurile a cinci soldaţi francezi, îngropaţi acolo de britanici, el fiind refugiat cu nevasta la fratele lui mai mic, negustor de case la Compiègne. I s-a spus că puştoaica vecinilor săi, alde Rouquier, hoinărind prin tranşeele devastate în căutare de suvenire, a descoperit mormântul, i-a anunţat pe soldaţi şi a primit o pereche de palme pe cinste de la maică-sa, drept răsplată pentru bunăvoinţa ei. Din câte îşi aminteşte el, pe copilă o chema Jeannette, trebuie să aibă acum vreo şaptesprezece sau optsprezece ani.

Zice: „E un miracol că n-a murit în ziua aia. Echipele de deminare nu curăţaseră încă grosul, iar când au făcut-o, aveai cu ce să arunci în aer un sat întreg."

Înainte de a pleca, Mathilde e dusă în palanchin la muzeul de alături, deşi graba ei este să se întoarcă la Bingo şi să-i găsească pe alde Rouquier.

Într-o sală mare, flancată de nişe în zidărie, sub nişte lumini electrice de coşmar, o aşteaptă manechinele în mărime naturală ale unor soldaţi francezi, britanici şi germani, îmbrăcaţi ceva de groază, cu raniţele şi armele lor, cu ochi lipsiţi de privire, într-o încremenire teribilă. Ciungu' este foarte mândru de opera lui, în care şi-a investit economiile şi moştenirea urmaşilor până la a cincisprezecea generaţie. Pe o masă lungă şi solidă, aşezată în mijloc, ticsită de nasturi de uniformă, epoleţi, insigne, cuţite, săbii, totul frumos aranjat, îi arată lui Mathilde o cutie metalică roşie, de ţigări sau tutun Pall Mall, şi zice: „Una la fel ca asta a găsit puştoaica pe terenul meu, vârâtă în mormântul celor cinci soldaţi. Maică-sa mi-a povestit că unul dintre canadienii care îi îngropaseră avusese bunătatea să pună în cutie o hârtiuţă cu câteva cuvinte, ca să nu-i abandoneze fără un epitaf."

Urmează drumul şi aerul curat. Mathilde îl roagă pe bunul Dumnezeu, pe care nu-L deranjează decât atunci când n-are încotro, să n-o pedepsească niciodată trimiţându-i vise cu acest muzeu, chiar dacă uneori e rea, chiar dacă i se mai întâmplă să-şi imagineze că-l sfâşie cu caii ulanilor cu cap de mort pe un sergent din Aveyron numit Garenne, ca iepurii.

Ferma familiei Rouquier, pe care Célestin Poux o găseşte repede, fără a fi nevoie să rămână orfan, este o construcţie de piatră, cărămidă, resturi felurite, ciment, cârpită peste tot şi ţinută în picioare de nişte bârne groase, între care sunt puse rufe la uscat. Doamna Rouquier zice că fata ei a plecat în Normandia, cu burta la gură şi cu un vagabond din Lens, că a primit o carte poştală din Trouville, care o anunţa că e bine, făcea menajul pe la diverse case şi urma să nască în octombrie. Sylvain şi Célestin rămân în curte să se joace cu câinii. Mathilde bea un pahar cu limonadă în bucătăria curăţică, în care miroase a usturoi de la mănunchiul atârnat de tavan, ca în

Sud, e bun pentru inimă şi alungă diavolul.

Micuţa Jeannette a dezgropat cutia de Pall Mall. Avea zece ani, ştia să citească. A dat fuga la şosea şi a găsit nişte soldaţi. Apoi s-a întors la fermă şi a încasat binemeritata pereche de palme fiindcă s-a dus să alerge ca un *poilu* printre porcăriile care explodau. Doamna Rouquier pretinde că a văzut tot ce s-a întâmplat după aceea. S-a dus să-i caute pe soldaţi, care deschideau mormântul pe câmpul lui Hyacinthe Deprez. Au fost aduse imediat cinci sicrie de lemn alb, pentru a pune în ele cadavrele.

Îi spune lui Mathilde: „Fireşte, nu arătau bine.“ Mathilde răspunde cu răceală: „Bănuiesc.“ În orice caz, toţi cinci se aflau sub o prelată mare, cafenie, care cu un bandaj la mâna dreaptă, care cu un bandaj la mâna stângă. Doamna Rouquier nu se putea apropia mai mult, mai ales că veniseră şi alţi oameni din împrejurimi şi soldaţii începeau să facă mutre, dar a auzit tot-tot. De pildă, ştie că pe unul dintre nefericiţii ucişi îl chema Notre-Dame, pe altul Bouquet, ca un buchet de trandafiri, iar altul avea nume italienesc. Cel care îi comanda pe soldaţi, un caporal sau un sergent, niciodată n-a ştiut să recunoască gradele, citea cu glas tare numele şi contingentul de pe plăcuţele militare ale morţilor, înainte de a-i aşeza în giulgiurile lor, şi ea îşi aminteşte că cel mai tânăr trebuie să fi avut abia douăzeci de ani.

Sicriele au fost urcate apoi într-un camion tras de cai. Era frig. Copitele şi roţile alunecau pe făgaşele îngheţate. Atunci, unul dintre soldaţi, un parizian răutăcios, s-a răsucit şi le-a strigat oamenilor care se aflau acolo:

„Adunătură de hoitari! N-aveţi nimic mai bun de făcut decât să vă holbaţi la morţi?“ Unii au fost atât de indignaţi că sunt trataţi astfel, încât s-au plâns primarului, întors de puţină vreme, însă acesta a fost şi mai rău tratat de către ofiţerul căruia i-a prezentat cazul şi care i-a spus că mai bine să se ducă şi să se pişe, vă daţi seama, să se pişe, decât să-şi răcească gura de pomană cu el. Apoi, în

aprilie, aceşti soldaţi au plecat, iar englezii se arătau mai politicoşi. Ori poate că, de fapt, nu înţelegeai ce zic.

Peste puţină vreme, se porneşte un vânticel care agită frunzele ulmilor de la Bingo Crepuscul. Mathilde a vrut să se întoarcă aici pentru o ultimă dată. Célestin Poux zice: „Îţi face rău. La ce-ţi foloseşte asta?“ Ea habar n-are. Priveşte focurile apusului luminând colina. Sylvain a plecat cu maşina după benzină. Mathilde întreabă: „Cum era mănuşa pe care i-ai dat-o lui Manech?“ Célestin îi răspunde că roşie, cu dungi albe la încheietură, tricotată de o prietenă din copilărie, la Oléron. Şi fiindcă nu-i venea să se despartă de o amintire de la prietena lui, a purtat-o pe cealaltă în mâna dreaptă tot restul iernii, asortată cu o mănuşă de ofiţer, din şevro gălbui-deschis, pe care o găsise pe undeva.

Ea şi-l imaginează fără greutate cu o mănuşă de lână roşie şi una de piele gălbuie, cu casca pe cap, încărcat cu traiste, gamele şi pâini militare rotunde. Consideră că arată foarte emoţionant. El o întreabă: „De ce vrei să ştii cum era mănuşa mea? Coana Rouquier ţi-a zis că o avea unul dintre cei cinci îngropaţi aici?“ Ea răspunde: „Tocmai că nu.“ El se gândeşte: „Poate n-a observat ea. Poate a uitat. Ori poate Manech o pierduse.“ Mathilde crede că sunt prea mulţi de „poate“ pentru o mănuşă atât de bătătoare la ochi. El tace câteva clipe, stând în picioare, lângă ea. Zice: „Când făcea omul de zăpadă, Manech o avea, într-adevăr. Coana Rouquier n-a văzut lucrurile de la aşa mică distanţă cum susţine. Atâta tot.“

Merge pe câmp. Mathilde ghiceşte că el încearcă să se orienteze după arbori şi albia pârâului, pentru a ajunge la locul unde fusese omul de zăpadă. Acum e la cincizeci, şaizeci de metri de ea. Strigă: „Albăstrea era aici când camarazii mei l-au văzut căzând. Doar n-au inventat-o ei!“

Mathilde s-a ataşat de soldatul Toto. Este înţelegător cu ea şi deloc zgârcit cu timpul lui. În plus, a purtat o iarnă întreagă nişte mănuşi desperecheate, ca să-l ajute pe Manech. Altminteri, bucuroasă l-ar fi trimis să se pişe.

În aceeaşi seară, vineri, 8 august 1924, la *Hanul*

Meterezelor din Péronne, în mai puţin de-o oră se produc trei evenimente atât de tulburătoare pentru Mathilde, încât îi va fi mereu greu, când se va gândi la ele, să le separe, fiindcă vor alcătui întotdeauna acelaşi fulger al aceleiaşi furtuni.

Mai întâi, când se aşază în sala de mese, de Mathilde se apropie o tânără de vârsta ei, în rochie negru cu bej şi pălărie cloş, şi se prezintă într-o franceză aproape fără accent. Este zveltă, nu foarte înaltă, brunetă, cu ochi albaştri, nici urâtă, nici frumoasă, austriacă. Călătoreşte împreună cu soţul pe care l-a lăsat în celălalt capăt al sălii să-şi termine porţia de raci. El este prusac, lucrează la vamă şi, când Mathilde priveşte în direcţia lui, se ridică în picioare şi o salută cu o mişcare scurtă din cap. Pe ea o cheamă Heidi Weiss. A aflat de la *maâtre d'hôtel* că Mathilde şi-a pierdut logodnicul în tranşeea numită Bingo Crepuscul sau Bing la Crepuscul ori, mai probabil, Byng la Crepuscul, căci un general englez redutabil purta acest nume. S-a oprit azi aici pentru a merge să se roage la mormântul fratelui ei, Gunther, ucis tot în faţa tranşeei Bingo, la vârsta de douăzeci şi trei de ani, în prima duminică din ianuarie 1917.

Mathilde îi face semn lui Sylvain să aducă un scaun pentru tânăra austriacă. Heidi Weiss se aşază, întrebându-i pe cei doi bărbaţi dacă au fost mobilizaţi. Ei răspund că da. Ea le zice că nu trebuie să-i poarte pică dacă nu le poate strânge mâna ca lui Mathilde, fratele ei e mort, nu s-ar cuveni, iar soţul ei, care provine dintr-o familie traumatizată de înfrângere, ar sta supărat cu săptămânile.

Sylvain şi Célestin spun că înţeleg, nu se simt deloc ofensaţi. Ea e, totuşi, fericită să afle că Sylvain a fost la aprovizionarea marinei, la Bordeaux, că n-a văzut la faţă un german decât ca prizonier de război şi că nu s-a luptat decât cu propria sudoare. Célestin Poux însă tace. Ea insistă, cuprinsă de nelinişte, în pragul plânsului: „Eraţi şi dumneavoastră aici în ziua aia?" El răspunde blând, uitându-se la ea, că era, da, şi că se consideră un bun soldat care a făcut ce i-a stat în puteri, dar că tot războiul,

din câte ştie el, a ucis doi soldaţi inamici, unul la Douaumont, în faţa Verdunului, în 1916, altul în debandada din primăvara lui 1918. Dar ea să vorbească în continuare, poate că el i-a văzut fratele.

Dacă a înţeles ea bine de la feldwebelul care i-a povestit despre Bingo după război, Gunther a fost ucis de francezi la sfârşitul zilei, duminică, într-o tranşee din cea de-a doua poziţie, unde mânuia o puşcă-mitralieră.

Célestin Poux zice: „E-adevărat. Doi au murit, iar ceilalţi, rămaşi fără muniţie, s-au predat. Feldwebelul, parcă-l văd, era un vlăjgan blond. Îşi pierduse casca, părul îi cădea peste ochi. Grenadierii l-au ucis pe fratele dumneavoastră, ca să amuţească puşca-mitralieră, dar nimeni nu poate învinovăţi pe nimeni în toată porcăria aia.“

Heidi Weiss înţelege cuvântul porcărie. Închide ochii şi dă din cap că da, strângând din buze până îşi pierd culoarea.

Când îşi revine, îi dezvăluie lui Mathilde numele feldwebelului care a fost comandantul fratelui ei şi care a venit în 1919 să-i povestească despre moartea acestuia: Heinz Gerstacker. I-a spus că francezii aruncaseră cinci de-ai lor în zăpadă, neînarmaţi şi răniţi la o mână. I-a spus că duminică, în zori, au trebuit să trimită curieri ca să primească ordine, fiindcă telefonul fusese distrus în timpul nopţii de o mortieră de tranşee. I-a spus şi alte lucruri pe care ea le-a uitat, dar îşi aminteşte clar un detaliu care a impresionat-o: dus ca prizonier în liniile franceze, Heinz Gerstacker l-a văzut într-o groapă pe unul dintre cei cinci morţi – fiindcă toţi cinci muriseră – care încremenise în genunchi, într-o atitudine de rugăciune.

Înfrigurată, Mathilde se întoarce spre Célestin Poux. El o întreabă pe Heidi Weiss: „Când anume l-au dus pe adjutantul dumneavoastră în liniile noastre? Duminică noaptea sau luni dimineaţa?“ Ea răspunde:

„Ne-a vorbit numai despre duminică şi despre noapte. Dar ştiu unde să-l găsesc în Germania. O să-i scriu sau o să merg să-l văd, ca să-i povestesc că v-am întâlnit.“

Mathilde zice: „Nu v-a vorbit despre cel mai tânăr dintre cei cinci, logodnicul meu, care, cu o singură mână, a ridicat un om de zăpadă între cele două tranşee? Asta ar trebui să vă amintiţi, nu?“ Heidi Weiss închide ochii, strânge din buze şi dă încet din cap că da. După câteva secunde, fără s-o privească pe Mathilde, uitându-se fix la un colţ al feţei de masă, la un pahar sau la orice altceva, rosteşte: „Un avion de-al nostru v-a ucis logodnicul, dar vă jur că nimeni din tranşeea noastră nu voia asta.

Probabil ştiţi, nu mai era în toate minţile. Apoi, brusc, cel mai bine ascuns dintre cei cinci a aruncat o grenadă spre avion şi l-a doborât, ne-a povestit Heinz Gerstacker, şi atunci a sosit ordinul să evacuăm tranşeea pentru a lăsa cale liberă artileriei.“

Nimeni nu mănâncă. Heidi Weiss cere un petic de hârtie şi un creion ca să-şi noteze adresa lui Mathilde. Repetă că soţul o să stea supărat pe ea săptămâni întregi. Mathilde îi atinge mâna sprijinită de masă şi îi zice:

„Duceţi-vă, dar să insistaţi pe lângă feldwebel să-mi scrie!“ Începe să i se pară că Heidi Weiss are ochi frumoşi şi trişti. Îşi răsuceşte trotineta ca s-o privească îndreptându-se spre soţul ei. Austriaca are mersul graţios al unei căprioare din munţii ei şi pălărie cloş, ca fetele din Montparnasse.

Soţul se ridică iar, ca să salute scurt. Întorcându-se la cartofii soté care s-au răcit, Sylvain zice: „Războiul ăsta-i, totuşi, o prostie de mucoşi, într-o zi, nu-i exclus, vom fi revenit în punctul dinainte, obligaţi să fim amici cu toată lumea.“

În minutele care urmează, băiatul de la restaurant care se ocupă de ei, pe care Mathilde a sfârşit prin a-l cunoaşte, zis şi Fantomas, fiindcă vorbeşte la urechea oamenilor cu aerul unui conspirator, vine să-i şoptească lui Sylvain că e chemat la telefon.

Când se întoarce, Sylvain e fără ochi. Mathilde vrea să spună că are ochii adânciţi în orbite, că e închis în el însuşi de ceva care-l depăşeşte. Ţine în mână un ziar îndoit. Se aşază şi i-l dă lui Célestin Poux.

La telefon era Germain Pire, care i-a spus să facă rost de un ziar de dimineaţă şi să-i cruţe nervii lui Mathilde. Célestin Poux se uită la ziarul îndoit, citeşte, apoi îl pune pe genunchi zicând: „La naiba!“ Mathilde mişcă roţile trotinetei, vrea să i-l smulgă. El spune: „Te rog, te rog, Matti, te rog!“ Şi adaugă: „Tina Lombardi a fost ghilotinată ieri-dimineaţă, era numită Ucigaşa de Ofiţeri.“

Al treilea eveniment se produce când Mathilde e în cameră, împreună cu Sylvain care, în călătorie, nu o părăseşte niciodată. A citit şi răscitit articolul de douăzeci de rânduri ce relatează execuţia, în curtea închisorii din Haguenau, Alsacia, a unei marsilieze de treizeci şi trei de ani, pe nume Valentina Emilia Maria Lombardi, alias Emilia Conte, alias Tina Bassignano, condamnată la moarte pentru asasinarea la Bonnieux, în Vaucluse, a unui colonel de infanterie, erou al Marelui Război, François Lavrouye, bănuită că ar fi vinovată şi de moartea altor patru ofiţeri despre care n-a acceptat să spună niciodată nimic. A murit, după cum se exprimă autorul anonim al articolului, „refuzând împărtăşania, dar păstrând până la cuţitul ghilotinei o remarcabilă demnitate“. La execuţie, ca şi la proces, „din motive lesne de înţeles“, publicul n-a fost admis.

Mai e puţin până la ora zece. Sylvain, în pantaloni şi cămaşă, stă lângă Mathilde, care e lungită în pat. Este chemat iar la telefon. De astă dată, de Pierre-Marie Rouvière. Sylvain îşi pune haina şi coboară la recepţie.

Mathilde continuă să se gândească la doamna Paolo Conte, născută Di Bocca, la soţul ei mort de prea multă muncă în mine, la Ange Bassignano, care voia să se predea şi a primit un glonţ în ceafă de la unul de-ai lui, la peregrinările chinuite ale Tinei Lombardi, la gulerul şi toca ei din blană de castor, la jurământul ei nesăbuit de „a le zbura creierii tuturor celor care i-au făcut rău lui Nino al ei“, la grozăvia unei curţi de închisoare într-o dimineaţă de august.

Când Sylvain se întoarce în cameră, ea plânge întinsă pe spate, nu mai suportă, îşi înghite lacrimile, de-abia

respiră.

Sylvain, al doilea ei tată, o linişteşte, îi spune: „Cuminte, Matti, cuminte! Nu-ţi pierde curajul, te apropii de ţintă.“

Pierre-Marie Rouvière l-a primit după-amiază pe avocatul Tinei Lombardi. Acesta, care îl cunoştea şi ştia că este consilierul lui Mathieu Donnay, vrea s-o vadă pe Mathilde. Are pentru ea o scrisoare sigilată, pe care este însărcinat să i-o dea în propriile mâini.

Mathilde îşi trage nasul adânc, o face pe puternica. Zice că o să se spele pe mâini de două ori înainte să o ia 37.

Îndrăgostiţii de la Belle de Mai

Haguenau, 31 iulie 1924

Domnişoară Donnay, N-am ştiut niciodată să scriu ca dumneavoastră, aşa că poate n-o să înţelegeţi ce vă spun, mai ales că o fac aşteptând să fiu trezită într-o dimineaţă, în celula mea, pentru a mi se spune că a sosit momentul. Nu mi-e frică, nu mi-a fost niciodată frică pentru mine. O să-mi taie părul şi după aia o să-mi taie capul, dar încerc să nu mă gândesc la asta, aşa cum am făcut mereu când eram neliniştită. Numai că ideea asta nu mă ajută deloc să găsesc cuvintele care trebuie, pricepeţi?

N-o să vă vorbesc despre ceea ce ei numesc crimele mele. Când m-au interogat, cu toate tertipurile lor, ca să mă încurce, nimic n-am spus, nimic, avocatul meu o să vă confirme când vă va da această scrisoare. Au pus mâna pe mine, fiindcă am fost proastă să zăbovesc la Carpentras, după ce i-am făcut de petrecanie acestui Lavrouye, ar fi trebuit să urc dracului într-un tren imediat şi n-aş mai fi aici, nu m-ar fi prins niciodată. Dar acolo încă aveam pistoletul în geanta de voiaj şi uite-aşa m-au umflat. Dacă ar fi fost lume la proces, nu m-ar fi deranjat să mărturisesc. Aş fi strigat adevărul despre acest Lavrouye şi despre graţierea lui Poincaré, pe care a ţinut-o secretă mai bine de douăzeci de ore, dar vă închipuiţi că nimeni nu voia să scap eu vreo vorbă despre asta în faţa oamenilor. Ei l-au asasinat pe Nino al meu, toţi. Da, pocitaniile astea,

de voiau să mă facă să spun că i-am ucis, meritau ceva mai rău decât moartea.

Thouvenel, ajuns locotenent, care a tras glonţul ăla nenorocit în tranşee, comisarul-denunţător al procesului de la Dandrechain, căpitanul Romain şi cei doi ofiţeri-judecători care au scăpat din război, cel din strada La Faisanderie şi cel din strada Grenelle, toţi au primit ce li se cuvenea, sunt mulţumită. De altfel, ei pretind că eu i-am pedepsit, cu premeditare, fiindcă au fost găsiţi ţepeni în locuri suspecte şi în bordeluri, dar cine zice asta? Eu nu, în niciun caz.

Însă nu despre larvele astea vreau eu să vă vorbesc, am lucruri mai bune să vă spun. N-am făcut-o înainte, deoarece dumneavoastră căutaţi, ca şi mine, adevărul despre tranşeea Omul lui Byng, căreia i se spunea Bingo, şi simţeam că puteaţi să vă puneţi fără să ştiţi de-a curmezişul planurilor mele sau să mă încurcaţi, descoperind prea multe, şi să fiu prinsă. Acum, că aştept să-mi sune ceasul, nu mai contează, când o să citiţi această scrisoare, eu voi fi moartă şi foarte fericită să dorm, scăpată de toate. Pe deasupra, ştiu că semănăm oarecum, dacă şi după atâţia ani căutaţi adevărul, credincioasă ca şi mine unei iubiri ce durează o viaţă, căci mi-oi fi vândut eu fundul, dar n-am iubit niciodată pe nimeni în afară de Nino al meu. De asemenea, îmi amintesc de biata mea naşă, îi datorez asta, a suferit tare mult că nu vreau să vă răspund, şi bine am făcut, acum ştie şi ea, acolo unde o s-o întâlnesc în curând, dar o să fie mulţumită că vă scriu, pricepeţi?

Nu mă îndoiesc că v-a povestit că-l ştiam dintotdeauna pe Ange Bassignano, din cartierul nostru Belle de Mai, din Marsilia. Acolo am venit amândoi pe lume, unde el a rămas curând fără nimeni, iar eu, cu un tată beat în fiecare seară, dar nu ne plângeţi, nu eram foarte nefericiţi, copiii nu sunt niciodată aşa cu adevărat. Ne jucam pe străzi cu alţi ţânci, sub platani, iar Nino era deja cel mai frumos şi mai şmecher şi mai plin de vorbe dulci faţă de mine. La doisprezece, treisprezece ani, nu

mai mergeam la şcoală, ne petreceam zilele pe terenuri virane, iar serile, sub arcadele uşilor de pe străduţele ce coboară spre Chûtes-Lavie şi pe unde nu mai trece nimeni la căderea nopţii. Ne iubeam în picioare, visam cu ochii deschişi. Eram mai mică decât el cu câteva luni, dar, până la şaptesprezece, optsprezece ani, eu eram cea mai hotărâtă dintre noi doi. Mai târziu, nişte idioţi ziceau că Nino m-a dus pe trotuar. Însă eu singură m-am dus acolo sau m-a dus destinul, fiindcă nu-i adevărat că Nino m-a îndemnat. El trebuia să mănânce, şi eu la fel, să ne luăm haine, să ne putem duce la bal şi să ne iubim într-un pat adevărat, ca toată lumea. Poate nu spun bine ce vreau să vă fac să pricepeţi, pentru că sunteţi dintr-un alt soi de oameni, o fată de bogătaşi, cu toate că nu vă cunosc, însă avocatul meu mi-a spus că aţi avut un accident în copilărie, un mare necaz, aşa că cine ştie? Ce vreau eu să zic e că nu contează cum câştigam banii, important era să fim împreună şi fericiţi, ca şi dumneavoastră cu logodnicul dumneavoastră, fiindcă la fel e peste tot, iubirea e la fel pentru toată lumea, acelaşi bine, aceeaşi durere.

Fericiţi, Nino şi cu mine am fost până în vara lui 1914. Stăteam cu chirie într-un mic apartament, pe bulevardul National, colţ cu strada Loubon, aveam mobilă din lemn de cireş, patul, şifonierul şi comoda sculptată cu scoici, aveam un răcitor în bucătărie, lustră cu perle, un set de vase pentru condimente din porţelan de Limoges. Când lucram, plăteam o cameră vizavi de gara Arenc. Mă ocupam de funcţionari de vamă, marinari, burghezi de pe strada République. Nino îşi vedea de afacerile lui, era respectat în baruri, totul mergea bine, până-ntr-o seară de aprilie când s-a încăierat, din cauza mea, cu peştele ăla de hazna, Josso, care mă luase la ochi ca dublură a grăsanei lui. Poate nu-nţelegeţi nimic din mişmaşurile astea, aşa că n-are rost să vă explic, însă Nino a scos cuţitul care nu-i servise până atunci la altceva decât să taie capătul trabucurilor şi s-a pomenit închis pentru cinci ani la Saint-Pierre. Mă duceam să-l văd, firește, nu-i lipsea nimic, doar că-şi pierduse răbdarea, i se părea că timpul trece greu. În

1916, când l-au pus să aleagă, a preferat să fie alături de cei care mureau pentru patrie. Şi aşa se face că, dintr-un Verdun în altul, a sfârşit în zăpadă şi noroi, în faţa tranşeei Omul lui Byng.

În seara dinainte să-i ucidă, mi-a scris prin altcineva o scrisoare în care îmi mărturisea dragostea şi regretele lui. După cum v-a spus naşa, şi am muştruluit-o destul pentru asta, aveam un cod cu Nino, ca să ştiu unde se afla, fiindcă puteam să-l găsesc în zona taberelor, aveam intrările mele ca toate lucrătoarele, doar pe burgheze nu le lăsau să treacă şi am cunoscut unele care se dădeau drept târfe numai ca să-şi vadă omul.

Nu aveam un cod complicat, era acelaşi cu care trişam la cărţi înainte de război, când Nino juca pe bani, ne înţelegeam prin felul în care ne spuneam unul altuia, dragostea mea, căprioara mea, comoara mea şi tot aşa. În scrisoare, comoara mea se repeta de trei ori, ceea ce voia să însemne că nu schimbase frontul, Somme, dar că era mai spre est şi că numele celei mai apropiate aşezări începea cu C, deci aveam de ales între Cléry şi Combles, pe harta mea. Şi semnase îngerul tău din infern, adică se găsea în prima linie. Mai sunt şi alte alinturi în scrisoare, toate pentru a spune că e lată rău, că lucrurile mergeau prost pentru el.

Dacă, aşa cum cred eu, aveţi o copie de la sergentul Esperanza sau de la acest Célestin Poux pe care-l căutaţi prin ziare şi de care eu n-am reuşit să dau, atunci o să ghiciţi şi singură cum îmi spunea Nino toate astea. Din păcate, scrisoarea a ajuns la mine, la Albert, unde mă ocupam de englezi, prea târziu.

Trecuse deja o lună, mi-l omorâseră ca pe un câine amărât.

Am înţeles în linii mari calea pe care a trebuit s-o urmaţi căutându-vă logodnicul, pentru mine n-a fost chiar aceeaşi, dar de multe ori, sunt sigură, drumurile noastre s-au încrucişat. Al meu a început la Combles, în primele zile din februarie 1917, unde nu mai vedeai decât soldaţi englezi, dar scormonind un pic, am dat de urma unui spital

de campanie mutat la Rozières. Acolo am nimerit peste un infirmier, Julien Phillipot, care lucrase cu locotenentul-medic Santini. El mi-a povestit despre cei cinci condamnaţi la moarte şi că-l mai văzuse apoi pe unul dintre ei la Combles, luni, 8 ianuarie, rănit la cap, dar Santini îi zisese să-şi ţină gură, că nu era treaba lui, şi să-l evacueze împreună cu ceilalţi. După aia, spitalul a fost bombardat, Santini a murit, Phillipot nu ştia ce s-a întâmplat cu condamnatul. I-am cerut să-mi spună cum arăta şi nu putea fi Nino al meu, dar Phillipot aflase mai târziu că rănitul sosise la spitalul de campanie cu un camarad în agonie, mai tânăr şi mai slab, care fusese şi el evacuat. Poate era o speranţă falsă, dar era oricum o speranţă. În orice caz, Phillipot mi-a dat o informaţie despre condamnatul mai în vârstă, cum că avea în picioare cizme nemţeşti.

De aici, m-am dus la Belloy-en-Santerre, să-i caut pe cei din armata teritorială despre care îmi zisese Phillipot, cei care-i aduseseră pe condamnaţi sâmbătă seara. Nu mai erau acolo. Am aflat de la o femeie de stradă că un anume Prussien ar putea să mă lămurească, fiindcă făcuse parte din escortă, şi că acest Prussien era acum la Cappy, unde m-am şi dus. Am discutat cu el într-o cafenea pentru soldaţi, pe malul unui canal, şi el mi-a dat mult mai multe informaţii decât Phillipot, îi cunoscuse mai bine pe condamnaţi, întrucât îi escortase până la tranşeea Omul lui Byng. Aşa se numea, nu Bingo, un soldat din tranşee îi explicase în seara aia de unde venea numele, o chestie cu un tablou pictat de un canadian, atât îmi amintesc. Condamnatul care purta cizme nemţeşti, mi-a zis Prussien, era un parizian pe nume Bouquet, dar i se spunea Eschimosu'. Prussien nu ştia numele celorlalţi, doar cu acesta putuse să stea de vorbă după ce-au ajuns într-o tranşee unde au aşteptat să se facă noapte, iar celălalt l-a rugat, dacă trecea prin Paris, s-o informeze pe o anume Véronique, la barul Micu' Louis*, pe strada Amelot.*

Mi-a povestit multe lucruri, că nu-i împuşcaseră pe condamnaţi, că îi aruncaseră în faţa nemţilor, cu mâinile

legate, dar nu văzuse cu ochii lui asta, sergentul lui îi spusese.

Sergentul ăsta, Daniel Esperanza, luase scrisoarea lui Nino şi pe ale ălorlalţi patru, iar Prussien l-a văzut copiindu-le în tabără înainte să le trimită şi zicând: „Când voi putea, va trebui să mă interesez dacă au ajuns.“ Voiam să-l găsesc imediat pe acest Esperanza, dar era în Vosges, Prussien nu ştia precis unde, aşa că am preferat să părăsesc locul şi să mă duc la Paris.

La Micu’ Louis*, pe strada Amelot, am cerut să vorbesc cu Véronique, prietena lui Eschimosu, dar patronul, un fost boxeur, nu-i ştia adresa. În orice caz, am aflat numele ei, Passavant, şi că probabil lucra la un magazin pentru femei la Ménilmontant. Două zile mi-a luat s-o dibuiesc. Eram deja în martie. Mai aveam o speranţă, dar nu prea mare, iar Véronique asta nu voia să sufle nicio vorbă, am plecat cum venisem. Acum ştiu că nu mi-a ascuns nimic, că mă înşelam.*

Tot pe atunci mi-a scris o ordonanţă de stat-major, care-mi era client. Îl însărcinasem să găsească batalionul din tranşeea Omul lui Byng. Cunoşteam doar numărul regimentului, pe care mi-l spusese Prussien, şi numele unui căpitan, Favourier, totuşi ordonanţa a descoperit compania pe care o căutam. Era în rezervă în Aisne, la Fismes. Am pornit iar spre zona frontului, unde harababura era în toi din cauza replierii nemţilor, şi mi-a luat trei zile, în mijlocul distrugerilor, să ajung la Fismes, dar acolo l-am întâlnit pe cel care a pus capăt amăgirilor mele şi mi-a frânt inima, apoi doar furia de a-l răzbuna pe Nino al meu m-a ajutat să rezist.

Îl chema sergent-şef Favart. Mi-a povestit tot. În primul rând, că Nino murise şi că un nenorocit de caporal Thouvenel îl împuşcase cu sânge-rece, fiindcă voia să se predea nemţilor. În al doilea, că sâmbătă, 7 ianuarie, graţierea condamnaţilor ajunsese la comandantul de batalion Lavrouye, când încă aveau timp să oprească tot, dar că, din cauza maşinaţiunilor şi a invidiei dintre gradaţi, o ţinuse secretă până duminică seara. Mai târziu,

vara, m-am dus la Dandrechain, lângă Suzanne, unde se ţinuse şedinţa tribunalului militar, şi unul câte unul am reuşit să aflu numele judecătorilor şi pe al comisarului-denunţător, dar v-am zis că nu mai vreau să vorbesc despre scursurile astea, oricum, totul s-a sfârşit pentru ei, ca şi pentru mine. La fel şi pentru ţăranul ăla din Dordogne, care l-a lovit cu piciorul în cap pe Nino al meu, dar ăstuia n-am putut să i-o plătesc decât călcându-i în picioare crucea de lemn din cimitirul Herdelin, pricepeţi?

În toate cele povestite mie de Favart şi pe care poate nu le ştiţi, fiindcă a murit în mai, la Chemin des Dames, şi nu meritau, nici el, nici căpitanul Favourier, care-a murit blestemându-l pe gunoiul de comandant al batalionului, în toată învălmăşeala luptei de care mi-a vorbit, există două lucruri pe care vreau să vi le aduc la cunoştinţă, fiindcă poate au legătură cu logodnicul dumneavoastră. Primul e că un caporal, Benjamin Gordes, care luni, 8 ianuarie, era la spitalul de campanie din Combles, şi-a schimbat încălţările cu cizmele nemţeşti purtate de Eschimosu, pentru ca acesta să nu fie vânat ca un iepure pe terenul dintre tranşee. Al doilea e o istorie întreagă cu o mănuşă de lână roşie, pe care soldatul Célestin Poux i-o dăduse logodnicului dumneavoastră. La două, trei zile după toată povestea, Favart l-a descusut pe brancardierul care îl întâlnise pe câmpul de luptă pe Benjamin Gordes rănit şi cărând un alt soldat din compania lui, pe nume Jean Desrochelles, şi care brancardier a trecut să-i anunţe pe camarazii lor. Tot vorbind, brancardierul şi-a amintit ceva, că soldatul pe care-l ajuta Gordes avea în mâna stângă o mănuşă roşie. Favart a fost atât de nedumerit, că l-a întrebat pe un alt caporal, Urbain Chardolot, care trecuse prin faţa tranşeei Bingo, luni în zori, şi se întorsese spunând că toţi cei cinci condamnaţi erau morţi. A avut impresia foarte clară că întrebările lui îl stânjenesc pe caporal, dar ăsta a răspuns că nu observase dacă Albăstrea, cum i se spunea logodnicului dumneavoastră, mai avea sau nu mănuşa, că nu se vedea bine din cauză că începuse iar să ningă sau că poate Gordes şi Desrochelles,

trecând pe acolo, luaseră mănuşa ca să i-o dea înapoi lui Célestin Poux. Favart a trebuit să-l creadă, dar mie mi-a spus: „Dacă Chardolot îmi ascunsese ceva, nu mai putea să nege, şi oricum, chiar şi numai pentru a-l enerva pe comandant, dacă unul dintre amărâţii ăia a reuşit să scape, aş fi fericit.“

Sper să vă fie de folos cele ce v-am spus, dacă le comparaţi cu ce ştiţi deja. De vreme ce Nino al meu era mort, eu nu m-am mai interesat de victime, mă gândeam doar la asasini. Dar nu vreau să plec păstrând astea pentru mine, întâi pentru că acum căutările dumneavoastră nu mă mai încurcă şi apoi pentru că, dacă există lumea cealaltă şi aş întâlni-o acolo pe naşa, ea n-ar fi mulţumită. În rest, judecătorii n-o să afle adevărul despre ce numesc ei crimele mele, vreau să le-o trag până la capăt. De-aia vă cer, dacă ţineţi la asta, să copiaţi scrisoarea, aşa puteţi să-mi corectaţi şi greşelile, dar să ardeţi foile mele, pentru că n-aş vrea să treacă drept mărturisiri, dacă ar cădea în mâinile altcuiva.

Azi suntem în 3 august. O să pun povestea mea într-un plic pe care avocatul meu, maestrul Pallestro, o să vi-l dea abia a doua zi după ceea ce mă aşteaptă, în caz că sunteţi ca el şi aţi vrea să-i cereţi preşedintelui Doumergue graţierea mea. Eu nu am nevoie de graţierea lor. Vreau să împart tot până la sfârşit cu Nino al meu. L-au condamnat pe el la moarte, m-au condamnat şi pe mine. L-au executat pe el, să mă execute şi pe mine. Măcar aşa nimic nu ne va despărţi de când eram copii şi ne-am sărutat pentru prima oară sub un platan din Belle de Mai.

Adio! Nu plângeţi pentru mine! Adio.

Tina Lombardi

Mathilde citeşte şi reciteşte scrisoarea în camera ei, la etajul clădirii din strada La Fontaine. După ce-a copiat-o, arde toate foile Tinei, una câte una, într-un vas pentru fructe, din faianţă alb cu albastru, care n-a servit niciodată la nimic, în afară de asta. Fumul persistă în ciuda ferestrelor deschise şi lui Mathilde i se pare că mirosul lui va impregna toate camerele vieţii ei.

Rămâne mult timp nemişcată, cu capul sprijinit de spătarul fotoliului ei. Se gândeşte la doi ulmi ciuntiţi, împresuraţi de lăstari. Lădiţa de mahon e la Hossegor şi ei îi pare rău. Trebuie să se întoarcă la Hossegor cât mai repede. Crede că a înţeles ce s-a întâmplat cu adevărat la Bingo Crepuscul, dar, ca să fie sigură, trebuie să verifice tot, însemnările pe care le-a făcut, scrisorile pe care le-a primit, tot, fiindcă povestea acestor trei zile de zăpadă este ţesută din prea multe minciuni şi prea multe strigăte pentru ca şoapta edificatoare să nu-i fi scăpat. Atât poate ea.

Totuşi, măcar pentru a câştiga timp, se bizuie pe memoria ei ca să-i scrie lui Anselme Boileroux, preotul din Cabignac, în Dordogne.

Totuşi, se bizuie pe instinctul ei ca să-l sune, de lângă patul alb-cum-vrea-mami, pe Germain Pire. Îl roagă să treacă pe la ea când poate, adică astă-seară şi într-o oră ar fi perfect.

Totuşi, se bizuie pe inima ei ca să-şi împingă trotineta afară din cameră şi apoi suficient de aproape de scară, încât să audă vocile din salonul mare de jos, unde se desfăşoară o partidă de cărţi, şi să-i strige lui Célestin Poux s-o ierte că-i mănâncă viaţa, dar să urce, are nevoie de el.

Când intră în cameră, el are obrajii cei mai roşii şi cei mai candizi ochi albaştri care s-au pomenit vreodată. Ea întreabă: „Îl cunoşteai bine pe soldatul căruia tu îi zici La Rochelle, de fapt Jean Desrochelles?“

El alege scaunul de lângă şemineu ca să se aşeze. Răspunde: „Aşa şi-aşa.“

„Mi-ai spus că era din Charentes, ca tine. De unde, mai precis?“ Întrebarea îl surprinde sau îi trebuie un pic de timp pentru a-şi aminti.

„Din Saintes. Nu-i departe de Oléron. Maică-sa avea o librărie la Saintes.“

„După Bingo, s-a întors la regiment?“ Célestin Poux clatină din cap.

„N-ai mai auzit niciodată de el?“

Célestin Poux clatină din cap. Zice că asta nu înseamnă nimic, că odată vindecat, dacă mai putea să lupte, La Rochelle a fost trimis probabil la intendenţă, la artilerie sau în altă parte, fiindcă, după hecatombele din 1916, era nevoie de toată lumea. Dar e posibil şi ca el să fi căpătat rana salvatoare şi să fi fost lăsat la vatră.

„Povesteşte-mi despre el!“

Célestin Poux oftează. A lăsat jos partida de cărţi cu Mami, Sylvain şi Paul. Dacă juca împotriva lui Mami, trebuie să fie exasperat, în ciuda sufletului său nobil, nu-şi doreşte decât să răstoarne situaţia şi să nu se mai lase jumulit. La manilă, belotă, bridge, Mami e o ticăloasă. Are talent la cărţi şi, pe deasupra, îşi descumpăneşte adversarii, insultându-i sau luându-i peste picior.

„I se spunea Jeannot“, zice Célestin Poux. „Nu era mai bucuros decât alţii că se află în tranşee, dar îşi făcea treaba. Citea mult. Scria mult. De altfel, toată lumea scria mult. În afară de mine. Dacă există un lucru care mă oboseşte, ăsta e. Odată, i-am cerut să-mi compună o scrisoare pentru prietena din Oléon, Bibi, care mi-a tricotat mănuşile. Era un text atât de frumos, că m-am îndrăgostit de ea, asta până când o s-o revăd. Cam atât pot spune. Peste tot, în războiul ăsta, erau atâţia oameni!“

Mathilde ştie. Şi altceva? El se străduieşte să-şi aducă aminte.

„Altă dată, în tabără, mi-a vorbit de maică-sa. Ei îi scria, rămăsese fără tată de mic copil. Nu avea o prietenă, nici alţi prieteni decât noi, mi-a zis că n-o avea decât pe maică-sa. Băieţelul mamei, adică. Mi-a arătat o fotografie. Eu am văzut o femeie în vârstă, îmbrăcată mohorât, nu foarte drăguţă, dar el era mândru şi emoţionat, spunea că e cea mai frumoasă femeie din lume, că îi ducea dorul. I-am zis că am treabă şi am şters-o de-acolo, fiindcă mă cunosc bine, şi eu plâng.“

Mathilde aproape că aude glasul Tinei Lombardi, pe care n-a cunoscut-o: „Pricepeţi?“ Îi spune lui Célestin Poux că e ruşinea trupelor. Se îndreaptă spre masă, îi dă scrisoarea pentru preotul din Cabignac şi îl roagă s-o pună

la poştă după partida de cărţi. El răspunde că se va duce chiar acum, că joacă doar pentru a le face pe plac celorlalţi, dar că urăşte să fie şicanat la fiecare punct, să fie tachinat, fiindcă a aruncat prea târziu craiul de tobă şi să fie jumulit de bani ca un fraier. Pe scurt, că Mami, la cărţi, e o ticăloasă.

După ce el pleacă, Mathilde îi telefonează lui Pierre-Marie Rouvière. În 1919, acum cinci ani, el s-a interesat de bolnavii mintal din spitalele militare, pentru orice eventualitate. Mathilde îl întreabă dacă ar fi greu să afle ce s-a întâmplat cu un soldat din compania pe care el o cunoaşte bine, evacuat de pe frontul pe care îl ştie, la data pe care o ghiceşte.

Pierre-Marie zice: „Cum îl cheamă?“ Ea răspunde: „Jean Desrochelles, din Saintes, în Charentes.“ În timp ce scrie, Pierre-Marie oftează: „Mult trebuie că te iubesc eu pe tine, Matti. Mult.“ Şi închide.

Când Germain Pire intră în cameră, Mathilde îl aşteaptă dreaptă şi severă în fotoliul ei şi îi zice fără nicio introducere: „Când aţi abandonat căutările şi mi-aţi trimis acea scrisoare pe care am primit-o la New York, bănuiaţi că Tina Lombardi era o criminală?“

Înainte de a-i răspunde, el îi sărută mâna, deşi ea e considerată o tânără fată, şi o complimentează pentru cum arată, deşi călătoria la Bingo a epuizat-o, a distrus-o şi se ştie urâtă de scoate limba la propria imagine când se vede în oglindă. În sfârşit, el zice: „E meseria mea să miros asemenea lucruri. La Sarzeau, în Morbihan, tocmai fusese asasinat un locotenent, Gaston Thouvenel, chiar în perioada când smintita aia se afla prin preajmă. Asta nu spunea mare lucru cuiva, dar mie îmi spunea destule.“

Ca să se aşeze, şi el alege scaunul de lângă şemineu. Zice: „Scumpă domnişoară Matti, azi ar trebui să mă felicitaţi că am încetat s-o urmăresc. Mai ales că m-a costat hortensiile dumneavoastră.“

Mathilde îi spune că tabloul îi aparţine de-acum. E jos, pe un perete din salonul cel mic. Când pleacă, n-are decât să-l desprindă din cui şi să-l ia cu el. Iar dacă Mami

se miră, să se dea spărgător, ea se teme aproape la fel de tare de spărgători ca de şoareci.

El nu ştie cum să-i mulţumească. Mathilde îi zice: „Atunci, nu-mi mulţumiţi! Vă amintiţi mimozele pe care le-aţi ales la început? Şi ele vă aparţin imediat ce-mi găsiţi o altă persoană pe care-o caut. Plus cheltuielile dumneavoastră, se înţelege de la sine. Din păcate, există o condiţie ca să încheiem târgul, nu vi-l pot propune decât dacă persoana respectivă mai e în viaţă. Dar asta urmează să aflu dintr-o clipă într-alta, dacă vreţi să aşteptaţi.“

El răspunde că nu se grăbeşte niciodată când miza e atât de mare. Şi-a pus melonul pe un colţ al biroului lui Mathilde. Poartă cravată neagră.

Ghetrele îi sunt de o albeaţă maniacă. Zice: „De fapt, ce înseamnă cei trei M scrijeliţi pe arborele din fermecătorul dumneavoastră tablou?“

„Mathilde îl iubeşte pe Manech sau Manech o iubeşte pe Mathilde, cum vreţi. Dar să lăsăm asta. Vreau să avem o discuţie serioasă.“

„Despre ce anume?“

„Despre cizme“, răspunde Mathilde pe ton nepăsător. „În cursul anchetei dumneavoastră despre dispariţia lui Benjamin Gordes, la Combles, trei martori au afirmat că l-au văzut chiar înainte de bombardament şi şi-au amintit că purta cizme nemţeşti. Asta vrea să însemne că unul dintre cadavrele găsite sub dărâmături purta cizme nemţeşti?“

Germain Pire zâmbeşte sub mustăcioara lui ca un accent circumflex, cu ochii sclipindu-i: „Ei, hai, domnişoară Mathilde, nu mă faceţi să cred că aveţi nevoie de un răspuns!“

Ea zice că, într-adevăr, n-are nevoie. Dacă pe opt ianuarie 1917 s-ar fi găsit sub dărâmături un cadavru cu cizme nemţeşti, Benjamin Gordes n-ar fi fost dat dispărut până în 1919, ci ar fi fost identificat imediat, ancheta nemaiavând rost.

„Obiectul anchetei era să stabilim decesul bravului caporal“, zice Germain Pire, „în interesul clientei mele, soţia lui. Puteam eu, în mod decent, să ridic o asemenea

problemă spinoasă? Închipuiţi-vă că şi-aşa m-a chinuit destul.“

Mathilde este mulţumită să-l audă spunând asta. Deci a minţit-o când a afirmat într-o scrisoare că acest detaliu îi ieşise din minte. Apropiindu-şi degetul mare şi pe cel arătător, el îi răspunde că a fost o minciună mică de tot.

Chiar atunci sună telefonul din cameră. Mathilde împinge roţile trotinetei spre pat, ia aparatul şi ridică receptorul. Pierre-Marie Rouvière îi zice: „Îmi vei fi stricat seara, Matti. Jean Desrochelles, contingentul 1915, din Saintes, a fost evacuat de pe frontul din Somme pe 8 ianuarie 1917. Suferind de o pneumonie gravă şi de răni multiple, a fost îngrijit la Val-de-Grâce, apoi la spitalul militar din Châteaudun, apoi într-un centru spitalicesc din Cambo-les-Baines, în Pirinei. Reformat, a fost redat familiei pe 12 aprilie 1918, în persoana mamei sale, doamna văduvă Paul Desrochelles, librar, locuind la Saintes, pe strada Gare nr. 17. Îţi repet, mult trebuie că te iubesc eu pe tine, Matti, mult.“ Mathilde îi spune că şi ea îl iubeşte.

Imediat ce închide şi pune aparatul la loc, îşi întoarce fotoliul şi-i zice lui Germain Pire să-şi scoată carneţelul. Cel pe care el îl scoate din buzunarul interior al redingotei nu-i, cu siguranţă, acelaşi din 1920, n-ar fi putut să reziste atâta timp, dar e prins tot cu elastic şi la fel de ponosit. Mathilde dictează: „Jean Desrochelles, 29 de ani, la doamna văduvă Paul Desrochelles, librar, strada Gare nr. 17, Saintes.“ Închizându-şi carneţelul, Germain întreabă: „Dacă aveţi adresa, ce am de făcut ca să merit mimozele? Să le fur de-adevăratelea?“

„Staţi“, răspunde Mathilde, „lăsaţi-mă să găsesc un răspuns satisfăcător!“ Se apropie de el. Îi spune: „Aş putea să scap cu o minciună mică de tot, dar întotdeauna prefer un adevăr deghizat în locul unei minciuni. Vă mărturisesc, deci, că sper din toată inima, cum probabil n-am sperat în viaţa mea, ca măcar la Saintes să daţi chix.“

Fără să zică nimic, el o priveşte cu ochi iscoditori, strângând din pleoape. Mathilde ia melonul de pe birou şi

i-l întinde.

Seara, în timpul cinei, Mami povesteşte că un domn bine-crescut, foarte curtenitor, a intrat în salonul mic, a luat un tablou din perete şi a plecat cu el fără altă explicaţie decât aceasta: domnişoara Mathilde i-a spus cu guriţa ei că la el acasă obiectul ar fi mai bine protejat de şoareci. Prin urmare, Mami, draga de ea, a pus să fie aşezate peste tot curse de şoareci. Iar asta înseamnă că se vor lipsi de brânză la cină.

Floarea-soarelui de la capătul lumii

Hossegor este apăsat de căldura din august, chiar şi pisicile suferă.

Seară de seară izbucnesc furtuni care mitraliază copacii, smulg frunzele, prăpădesc florile. Bénédicte se sperie de tunete.

Célestin Poux mai rămâne câteva zile la *MMM*. Dichiseşte Delage-ul, îl ajută pe Sylvain în grădină şi taie cu el lemne pentru iarnă. Înoată în lac. Mathilde îl învaţă să joace Scopa. Continuă să mănânce cu poftă şi Bénédicte e în al nouălea cer. Se plictiseşte. Uneori Mathilde îl vede dus pe gânduri, privind pe geamurile uşilor cum cade ploaia. Îşi îndreaptă fotoliul spre el, el o bate pe mână, cu zâmbetul amabil şi distrat al cuiva care deja nu mai este aici. Într-o seară, îi spune că va pleca a doua zi, că-i va trimite veşti foarte des, că ea va şti întotdeauna unde să-l găsească dacă are nevoie de el. Ea spune că înţelege.

A doua zi e 15 august, Cap-Breton trebuie să fie în sărbătoare, cu străzile gemând de lume care urmează procesiunea. Célestin Poux îngrămădeşte iar totul în spatele motocicletei. Sylvain se preface că se ocupă de treburi. Bénédicte rămâne cu Mathilde pe terasă, tristă să vadă plecând un băiat atât de cumsecade. Acum douăsprezece zile, într-o duminică, la ora când soarele apunea atingând deja vârfurile pinilor, el sosea ca să reînnoade firul. Lui Mathilde i se pare că a trecut mai mult.

Célestin Poux se apropie, cu casca şi ochelarii de motociclist în mână, ca să-şi ia la revedere. Ea îl întreabă

unde se duce şi unde se vede în curând. El zâmbeşte încă o dată, cu zâmbetul lui de te topeşti. Nu ştie. Poate va da o raită pe la Oléon. Nu ştie. Le sărută pe Mathilde şi pe Bénédicte, îl strânge în braţe pe Sylvain. Pleacă aşa cum a venit, aproape la aceeaşi oră, în detunăturile motorului turat la maximum. Acolo unde va ajunge, va avea două cercuri mari, de piele curată în jurul ochilor albaştri şi brusc Mathilde se întreabă unde l-a abandonat pe bebeluşul Arthur când era copilă şi nu mai avea chef de el.

Peste câteva zile, primeşte o scrisoare din Leipzig, Germania. Imediat ce s-a întors din călătorie, Heidi Weiss s-a întâlnit cu fostul feldwebel, Heinz Gerstacker, care i-a povestit din nou despre duminica de la Bingo Crepuscul. Totul s-a petrecut cam cum i-a spus ea lui Mathilde la *Hanul Meterezelor*, cu câteva precizări, totuşi. Ultima l-ar fi năucit pe Célestin Poux dacă ar fi fost aici, dar lui Mathilde îi confirmă, dacă orgoliul ei mai avea nevoie, că în ciuda imaginaţiei sale intempestive, părinţii nu o făcuseră proastă, în elanurile lor amoroase din Toledo.

Luat prizonier, Gerstacker a fost dus în liniile franceze luni, puţin înaintea zorilor, împreună cu trei camarazi. Îi escortau doi soldaţi care, în loc s-o ia pe drumul cel mai scurt, au vrut să treacă pe la Bingo. În faţa tranşeei, împrăştiate în zăpadă, zăceau cadavrele condamnaţilor. Cei doi soldaţi s-au despărţit pentru a cerceta locul cu lanternele. Urmându-l pe unul dintre ei, Gerstacker a văzut mai întâi un condamnat pe care moartea îl încremenise aşa cum căzuse, în genunchi, cu braţele pe coapse şi capul în piept. Era cel care doborâse Albatrosul cu grenada. Un altul era într-o groapă, ce părea o pivniţă prăbuşită, fiindcă existau încă nişte trepte. În lumina lanternei, Gerstacker l-a văzut clar: răsturnat pe spate, cu picioarele pe trepte şi cu cizme nemţeşti. Soldatul francez a şoptit:

„Rahat!“ Unul din puţinele cuvinte pe care feldwebelul le ştie în limba noastră. Când şi-au continuat drumul, soldatul a discutat cu tovarăşul său, iar acesta i-a zis: „Da, ei bine, ţine-ţi gura!“ Nici pentru asta Gerstacker

n-a avut nevoie să fie bilingv ca să înţeleagă.

Mathilde nu-i mirată şi cu atât mai puţin năucită, cum ar fi fost Célestin Poux, doar inima îi bate mai repede, atâta tot. Dacă ce-şi imaginează ea, de când a citit scrisoarea Tinei Lombardi şi şi-a găsit lădiţa de mahon, are cât de cât logică, trebuie ca Benjamin Gordes să se fi întors în faţa tranşeei Bingo Crepuscul într-un moment sau altul din acea noapte a luptelor. Gerstacker confirmă că a făcut-o.

Bietul de tine, Benjamin Gordes! Trebuie ca tu să fii mort, se gândeşte ea, pentru ca eu să cred în continuare că unul dintre cei cinci, care ţi-a luat cizmele, a rămas în viaţă măcar până la Combles. Nu putea fi prietenul tău, Eschimosu, nici Şase-Parale, nici Ange Bassignano. Lui Manech, după cum l-a descris toată lumea, nu i-ar fi venit ideea. Rămâne ţăranul aspru din Dordogne, care fusese găsit după naştere pe treptele unei capele şi care se ascunsese în ultima sa zi, printr-o glumă a destinului, sub ruinele alteia. Rămâne fraza lui Urbain Chardolot, întors în zori pe pământul nimănui, când începuse iar să ningă, la ceva timp după tine, după prizonierul german şi soldatul fără nume care te-au văzut într-o groapă: „Unul cel puţin, dacă nu doi.“

Da, Chardolot avea o certitudine şi o bănuială. Certitudinea i-a spus-o lui Esperanza, în iulie 1918, pe peronul gării, când era evacuat: „Aş fi pariat doi ludovici cu tine pe Albăstrea, dacă i-aş fi avut. Însă fetele m-au lăsat lefter.“ Bănuiala era Omul Ăsta, pur şi simplu fiindcă, până la urmă, soldatul fără nume nu ascultase sfatul de a-şi ţine gura.

Scrisoarea pe care Mathilde o aşteaptă cu cea mai mare nerăbdare, cea de la preotul din Cabignac, soseşte două zile mai târziu.

Sâmbătă, 16 august 1924

Draga mea copilă, Mărturisesc că întrebarea pe care mi-o puneţi mă lasă profund nedumerit în privinţa sensului demersurilor dumneavoastră. Nu-mi pot imagina mai ales prin ce căi întortocheate a putut ajunge în mâinile

dumneavoastră ultima scrisoare a lui Benoât Notre-Dame sau copia ei. Trebuie să cred că aţi întâlnit-o pe Mariette şi că păstraţi tăcerea asupra acestui subiect doar fiindcă ea v-a interzis să vorbiţi, ceea ce mă întristează adânc.

Totuşi, o să vă răspund cât de bine pot, din credinţa mea în Domnul nostru şi încrederea pe care o am în dumneavoastră.

Am citit de mai multe ori această scrisoare. Pot să vă spun de la bun început că Benoât, pe care îl ştiu copil, adolescent şi adult, n-a fost niciodată într-atât de aspru şi greoi la vorbă. Fără îndoială, mizeriile războiului schimbă sentimentele şi oamenii, dar simt cu putere că mesajul pe care i l-a trimis în ajunul morţii sale lui Mariette vrea să spună altceva decât ce spune.

Am căutat să înţeleg, aşa cum mi-aţi cerut, ce este inadecvat, după expresia dumneavoastră, în scrisoarea lui. M-am interesat în satele din jur, până la Montignac. Căutările mele explică de ce vă răspund cu întârziere. Am stat de vorbă cu mulţi oameni care i-au cunoscut pe soţii Notre-Dame. Toţi mi-au spus că Benoât n-a avut niciodată nevoie să cumpere îngrăşământ ca să-şi gunoiască terenurile, care nici nu erau foarte mari, câştigul lui provenind mai ales din creşterea animalelor. N-am găsit pe nimeni în tot ţinutul care să fi auzit de un domn Bernay sau Bernet. Numele care mi s-a spus şi care se apropie cel mai mult de acesta este Bernotton, negustor de fier vechi, care nu vinde îngrăşământ. Ceea ce în scrisoare este inexplicabil, şi nu inadecvat, cuvânt pe care, fără a vă ofensa, îl folosiţi greşit, fiindcă un lucru inadecvat încalcă doar convenienţele, nu logica, inexplicabil este acest domn Bernay, care n-a existat niciodată.

Sunt om bătrân, draga mea copilă. Chiar dacă Mariette şi-a refăcut viaţa în dispreţ faţă de cele sfinte, aş vrea, înainte ca Domnul să mă cheme la el, să ştiu ce s-a întâmplat cu ea şi cu fiul ei, Baptistin, pe care l-am botezat, aşa cum i-am cununat şi părinţii. Mă voi ruga diseară pentru Benoât Notre-Dame. Mă voi ruga pentru dumneavoastră, crezând din tot sufletul că drumul pe care

aţi apucat, pe care eu nu-l înţeleg, este una dintre acele căi zise de nepătruns.

La revedere, draga mea copilă! Dacă îmi veţi trimite câteva rânduri pentru a mă linişti, o să vă iert bucuros acel

„inadecvat“, deşi, după cum îmi dau seama doar citindu-vă, vă agravaţi situaţia prin faptul că aţi studiat latina.

Al dumneavoastră devotat întru Domnul, Anselme Boileroux, Paroh la Cabignac

Este miezul zilei. Primul lucru pe care îl vrea Mathilde este să consulte Littré 38-ul în camera ei. Exact, ea a greşit. Totuşi, scoate din limbă şi buze un sunet inadecvat la adresa bunului preot.

Apoi ia nişte coli de desen din sertar şi foarfeca. Decupează atâtea hârtiuţe câte sunt necesare pentru a scrie pe fiecare câte un cuvânt, redând astfel întregul bilet scris de Omul Ăsta pe 6 ianuarie 1917.

Goleşte masa. Aliniază în ordine toate hârtiuţele. Le aranjează şi iar le aranjează, astfel încât să găsească Ascensorul, codul de care i-a vorbit Célestin Poux. Nu ştie cuvântul folosit ca reper de Omul Ăsta şi de Mariette a lui, dar se bazează pe numele necunoscut oamenilor din Cabignac: Bernay.

La ora unu, lui Bénédicte şi lui Sylvain începe să le chiorăie stomacul. Mathilde le spune că nu-i este foame, să mănânce fără ea. Bea puţină apă minerală direct din sticlă. La ora două, Bénédicte vine la ea în cameră.

Mathilde repetă că nu-i este foame, s-o lase în pace. La ora trei, încă n-a găsit, pisicile îşi fac de cap, le goneşte din cameră. La ora patru, cuvintele sunt aliniate pe masă astfel:

Dragă nevastă, Eu voi fi îţi trimit această scrisoare ca să te previn neputincios a-ţi scrie o vreme. Spune-i lui că moş lui Ne

că

Bernay martie, vinde că vreau totul rezolvat până la începutul dacă nu, cu atât mai rău pentru el.

îngrăşământul prea scump. Însă cred tot

Spune o să-i convină.

lui Titou al meu că îl strâng în braţe cu putere şi că o încă nimic ascultă rău nu poate să i se întâmple câtă vreme pe draga lui mămică. Eu n-am cunoscut pe nimeni

Benoât atât de bun. Te iubesc, Pe verticala numelui Bernay, se poate citi de sus în jos:

Eu voi fi Bernay martie. Vinde tot. Spune nimic. Ascultă pe nimeni. Benoât.

Mathilde rămâne o clipă nemişcată, având în inimă ceva ce seamănă cu mândria de a fi reuşit un tablou, de una singură, ca un mare talent, un tablou sau orice altceva care îţi aduce lacrimi în ochi dacă te laşi înduioşat de tine însuţi. Îşi spune că n-a ajuns încă la capătul suferinţelor şi că acum îi este foame. Agită clopoţelul.

Îi cere lui Bénédicte, care vine surâzătoare, fără îndoială pentru că Sylvain a mângâiat-o pe fund în trecere, să-i scuze iritarea de mai devreme şi să-i aducă un sandviş cu jambon de Bayonne, unt din belşug şi Sylvain în chip de muştar. Bénédicte răspunde că, dacă Matti ar şti cum îi zice ea uneori în sinea sa, nu s-ar mai scuza.

Până soseşte Sylvain cu un sandviş lung de te sperii şi un pahar cu vin de Saint-Emilion, Mathilde strânge hârtiuţele şi scoate din lădiţa de mahon însemnările făcute în 1919 şi care au legătură cu el. Ca de obicei, Sylvain se întinde pe pat, cu mâinile sub ceafă, scoţându-şi pe rând sandalele, folosindu-şi doar degetele de la picioare. Ea îl întreabă, cu gura plină:

„Când ai fost la casa din strada Gay-Lussac să te interesezi de Mariette Notre-Dame, proprietarii ţi-au spus că ea a plecat cu copilul, secretele şi bagajele luând un taxi spre Gara de Est? Nu Gara de Nord, Orléans sau Vaison-la-Romaine?“

Sylvain răspunde că, dacă ea a notat atunci când i-a spus el, poate să fie sigură, dar oricum, chiar şi după cinci ani, el îşi aminteşte foarte bine.

Mathilde înghite o îmbucătură mare din sandviş. Zice: „Mi-am notat şi că, în cele două rânduri când Mariette Notre-Dame a plecat cu copilul să-şi viziteze

prietenii, a lipsit doar o zi, asta înseamnă că n-a fost prea departe de Paris.“

„Aşa, şi?“

„Ţi-ar fi greu să găseşti un sat numit Bernay, nu departe de Paris, unde se poate ajunge din Gara de Est?“

„Acum?“

Ea nu răspunde. Se luptă aprig cu jambonul de Bayonne. Sylvain se ridică, îşi pune sandalele şi se duce după anuarul Căilor Ferate. Îi plac la nebunie Căile Ferate. I-a povestit odată lui Mathilde că visul lui era, dacă nu s-ar fi căsătorit, să se urce într-un tren la întâmplare, să coboare în oraşe pe care nu le cunoaşte, pe care nici nu vrea să le cunoască, să doarmă singur în hoteluri Terminus, în faţa gării, iar a doua zi să plece în altă parte. Căile Ferate, pretinde el, sunt magice, captivante, doar câţiva aleşi pot să înţeleagă.

Se întoarce, se aşază pe pat şi se uită la Mathilde cu ochii lui buni, de al doilea tată. Zice: „Bernay lângă Rozay-en-Brie, în Seine-et-Marne.“

Mathilde lasă restul sandvişului pe masă şi îşi bea vinul din trei înghiţituri. Îi spune: „Ştiu că te deranjez, abia ne-am întors. Dar trebuie să merg acolo.“

El oftează uşor, ridică dintr-un umăr şi răspunde: „Nu pe mine mă deranjează. Însă Didi n-o să fie mulţumită.“

Aplecându-se spre el în fotoliul ei, insinuantă, Mathilde îi şopteşte cu însufleţire: „Trage-i-o zdravăn în noaptea asta! S-o aud de aici ţipând!

Apoi o să te adore, o să facem ce vrem.“

El se cocoşează de râs pe marginea patului, aproape atingându-şi fruntea cu genunchii, deopotrivă ruşinat şi mândru. La ora când Mathilde scrie aceste rânduri, nimeni nu-şi poate imagina cât îl iubea pe Sylvain.

În ziua următoare, pornesc la drum.

Sub soarele de foc, Bernay nu-i mai departe de Rozay-en-Brie decât Mathilde de destinul ei. O doare spatele. O doare peste tot. Sylvain se opreşte în faţa şcolii. Îl conduce spre Delage pe un bărbat mărunţel, ciufulit, cu o carte deschisă în mână. E învăţătorul care locuieşte aici,

domnul Ponsot, cum spune el. Cartea, vede Mathilde, este *Aventurile lui Arthur Gordon Pym* de Edgar Poe. Mathilde e în stare să o recunoască în mâinile oricui, de la zece paşi, mai ales că acela care se apropie, care profită de duminica liberă pentru a citi această carte, nu poate fi în niciun caz oricine. *Am gravat asta în munte, răzbunarea mea e scrisă în praful de pe stâncă.* Epitaful care poate fi găsit pentru Tina Lombardi, cu aproape un secol înaintea ei, tradus de Baudelaire, în paginile unui nebun.

Mathilde îl întreabă pe învăţător dacă are în clasa lui un băiat de opt, nouă ani pe nume Baptistin. Domnul Ponsot răspunde: „Vorbiţi de Titou Notre-Dame? Bineînţeles că-l am. Este un elev foarte bun, chiar cel mai bun pe care l-am avut vreodată. Te năuceşte cu nişte compuneri uimitoare pentru vârsta lui, iar una, chiar înainte de Crăciun, despre vipere, m-a făcut să înţeleg că într-o bună zi va ajunge artist sau savant, totul erupe în inima lui.“

Mathilde zice că ea vrea să ştie doar unde locuieşte băiatul. Învăţătorul răspunde, întinzând braţul, că e într-acolo. Spune: „Când ajungeţi la

Vilbert, faceţi la stânga pe şoseaua spre Chaumes şi, după o sută sau două sute de metri, o luaţi pe drumul de pământ, tot la stânga, care coboară pe lângă râu. Treceţi de ferma Mesnil şi de Petite Fortelle şi mergeţi, şi mergeţi, nu aveţi cum să greşiţi, până ajungeţi în fundul văii, la o fermă în mijlocul câmpurilor, căreia i se spune Capătul Lumii. Acolo locuieşte Titou Notre-Dame.“

Drumul de pământ, dintre perdeaua de arbori ce ascunde râul şi pădurea deasă, este umbrit şi răcoros, şocul luminii fiind cu atât mai brutal atunci când maşina ajunge la Capătul Lumii, unde floarea-soarelui galbenă se întinde pe câmpuri imense, cât vezi cu ochii, atât de înaltă, încât din clădirile fermei aflate în mijlocul lor nu se zăresc decât acoperişurile cu olane roşietice.

Mathilde îi cere lui Sylvain să oprească. Când motorul amuţeşte, nu se mai aud decât murmurul râului şi, foarte departe, păsările din pădure.

Nu există nicăieri îngrădituri. Pe costişele ce împresoară valea, câmpurile sunt delimitate doar de culorile încă verzi sau aurii. Sylvain desface trotineta. Consideră că locul e foarte frumos, dar oarecum apăsător. În realitate, Mathilde i-a spus s-o lase acolo, aşezată în fotoliu, sub umbrelă, lângă trunchiul unui stejar întins la marginea drumului, şi să se îndepărteze cu maşina pentru două ore, iar el îşi face griji. Zice: „Nu-i înţelept, nu se ştie niciodată ce se poate întâmpla. Măcar lasă-mă să te duc până la casă!“ Ea spune nu, trebuie să fie singură şi să aştepte ca omul pe care vrea să-l vadă să vină la ea.

„Şi dacă nu vine?“

„O să vină“, zice Mathilde. „Poate nu imediat, se teme de mine mai mult decât mă tem eu de el. O să se uite la mine de la depărtare o vreme, apoi va veni. Aşa că întoarce-te în sat şi bea-ţi liniştit berea!“

Maşina pleacă. Uitându-se la câmpurile nesfârşite de floarea-soarelui, Mathilde are impresia ciudată că le-a mai văzut. Trebuie să fi fost într-un vis, se gândeşte ea, un vis pe care l-a avut cândva, acum mulţi ani, şi pe care l-a uitat.

Peste un minut sau două, latră un câine. Mathilde ghiceşte că cineva îl face să tacă. Apoi aude o goană pe drumul dinspre casă. După sprinteneală, îşi dă seama că e un copil. Apare la douăzeci de paşi de ea şi se opreşte brusc. Este blond, cu ochi mari, negri. Mathilde a calculat că trebuie să aibă opt ani şi jumătate. Poartă pantaloni scurţi, cenuşii, cămaşă albastră, cu mâneci scurte, un bandaj la genunchi, care sigur nu acoperă o bubă mare, altfel n-ar fi alergat atât de repede.

„Tu eşti Titou?“ întreabă Mathilde.

Copilul nu răspunde. O rupe la fugă înapoi, printre două câmpuri de floarea-soarelui. O clipă mai târziu, Mathilde îl aude pe Omul Ăsta venind pe drum, cu pas liniştit. Cu cât pasul lui se apropie, cu atât inima ei bate mai tare.

Şi el se opreşte tot la douăzeci de paşi. Se uită la ea câteva secunde, nemişcat, cu faţa lipsită de expresie şi privirea mută, înalt, aşa cum i s-a povestit, poate şi mai

mare decât Mathieu Donnay, spătos, îmbrăcat într-o cămaşă albă, fără guler, cu mânecile suflecate, şi pantaloni de pânză bej, susţinuţi de bretele. După calculele lui Mathilde, a împlinit în iulie treizeci şi opt de ani. Are capul descoperit, părul negru şi aceiaşi ochi mari şi negri ca fiul său.

În sfârşit, se apropie lent, face ultimii paşi care-l despart de Mathilde. Îi spune: „Ştiam că o să mă găsiţi într-o bună zi. Vă aştept de când mi-a arătat cineva anunţul din ziar.“ Se aşază pe trunchiul stejarului căzut, cu un picior mai sus şi celălalt sprijinit de pământ, cu espadrile de culoarea prafului, purtate drept papuci. Are vocea uşor scăzută, calmă ca întreaga lui fiinţă, mai blândă decât lasă să se ghicească statura sa. Zice: „În aprilie 1920, am fost la Cap-Breton, v-am văzut pictând în grădina unei vile. Nu mai ştiu ce-aveam în cap. Eraţi un pericol îngrozitor pentru mine, şi când zic pentru mine, mă înţelegeţi, mă gândesc la soţia şi la fiul meu. Poate pentru că v-am văzut în fotoliul ăsta, poate şi pentru că nu mai am inima să ucid nici măcar o găină de la război încoace, o fac doar pentru că trebuie, cum pot eu mai bine pentru animal şi în silă. Mi-am zis: asta e, dacă mă găseşte cândva şi mă denunţă, întâmplă-se ce s-o-ntâmpla! Şi m-am întors acasă.“

Mathilde îi spune că n-a denunţat niciodată pe nimeni, nici măcar atunci când era mică, şi că n-o să înceapă tocmai acum. Îi zice: „Vă priveşte ce-aţi devenit după Bingo. Mă bucur că aţi reuşit să scăpaţi din toate, dar înţelegeţi-mă şi dumneavoastră pe mine că eu mă gândesc la cel căruia i se spunea Albăstrea.“

El culege o rămurică uscată. O rupe în două, apoi în patru şi lasă bucăţile să cadă. Zice: „Ultima dată când l-am văzut pe Albăstrea, era rău, dar nu atât cât s-ar crede. Era viguros pentru un băiat lung ca un fir. Mie, în ziua aia, mi-a fost greu să-l car în spate. Dacă l-au îngrijit bine, a scăpat. Dar îmi închipui de ce nu l-aţi găsit încă. Deja nu mai ştia cine e.“

Mathilde îşi împinge roţile trotinetei pe pământul uscat al drumului, pentru a se apropia de el. Omul Ăsta şi-

a ras de mult mustăţile. Are faţa, gâtul şi braţele arse de soare şi de vânt, ca Sylvain, iar ochii îi sunt gravi şi scânteietori. Mâna dreaptă, sprijinită pe genunchi, acum vede Mathilde, are o scobitură în mijloc. O scobitură cu contur precis, fără cusur, de mărimea unui bănuţ. El zâmbeşte uşor când o vede pe Mathilde privindu-i mâna. Zice: „Am potrivit glonţul ore întregi, am făcut totul bine. Încă pot să-mi folosesc degetul mare, arătătorul şi degetul mic ca să-mi curăţ urechea.“ Ca să arate că e adevărat, îşi mişcă pe genunchi degetele respective. Mathilde îşi aşază mâna cu delicateţe peste a lui.

Am aşteptat şi am mers, zice Omul Ăsta. La urma urmei, asta-i tot ce-mi amintesc. Am găsit pivniţa prăbuşită aproape imediat, fiindcă văzusem mormanul de cărămizi care se ridica din zăpadă când au explodat primele proiectile luminoase. Eram cu Eschimosu’ şi cu Albăstrea într-o groapă de obuz nu destul de adâncă pentru a rămâne acolo. Albăstrea ne-a dezlegat foarte repede, mi-am dat seama că avea mare experienţă cu nodurile de funii. I-am zis lui Eschimosu’ că nu era bine să rămânem împreună şi el a fost de acord, era obişnuit cu războiul. Am început să mă târăsc prin zăpadă spre mormanul de cărămizi, iar ei au plecat spre mijlocul terenului dintre tranşee, în căutarea unei gropi mai adânci. Nu ştiu ce s-a ales de cel pe care îl numiţi Şase-Parale, nici de marsiliezul ăla bun doar să fim căsăpiţi toţi din cauza lui şi căruia i-am tras una în cap cu piciorul, ca să-l liniştesc.

Din tranşeea germană s-au aruncat grenade, s-au tras proiectile luminoase, auzeam puştile-mitraliere. Am aşteptat întins pe burtă lângă mormanul de cărămizi. Mai târziu, când totul a amuţit, am căutat în jurul meu şi am simţit sub mână, când am dat zăpada, o placă de lemn, de fapt, era o uşă căzută, iar dedesubt, gol. Am aşteptat lumina unui proiectil ca să-mi vâr capul în groapă şi am văzut că era ruina unei pivniţe. Erau cinci sau şase trepte de coborât, fundul era inundat. Când am tras de uşă, şobolanii pe care nu-i zărisem, doar îi simţisem alergând pe mine, au fugit. M-am lăsat să alunec cu spatele în

pivniţă, treaptă cu treaptă. În josul unui perete, am găsit pe bâjbâite o grindă căzută, care ieşea din apa împuţită, m-am aşezat, apoi m-am întins pe ea.

Am aşteptat. În momentele alea, încă nu simţeam frigul, nu-mi era foame, ştiam că, dacă mi se făcea sete, nu trebuia decât să scot mâna din ascunzătoare şi să adun nişte zăpadă, aveam speranţe.

Mai târziu, am adormit. Poate din cele două tranşee s-a tras continuu în noaptea aia, n-aş putea să vă spun, vacarmul nu mai trezea pe nimeni. În război, când găseai o clipă să dormi, îţi ziceai: „Întâmplă-se ce s-o-ntâmpla!“ Nu te mai interesa nimic.

Încă nu se luminase în duminica aia, când m-am trezit în pivniţa despre care spuneţi că era a unei capele. Mă luase frigul. Am mers prin apă, aplecat, fiindcă ce rămăsese din tavan nu se găsea la mai mult de un metru cincizeci sau şaizeci de sol. Am căutat prin întuneric ceva de care să mă pot folosi. Era o scândură lângă un perete şi am dibuit nişte unelte vechi, nişte cârpe înţepenite de ger, dar n-am găsit nimic cu care să fac un pic de lumină.

Am aşteptat răsăritul. Ziua s-a ivit treptat, la fel de albă ca neaua, fără soare. Prin gaură pătrundea destulă lumină ca să văd unde mă adăpostisem. Era chiar şi o scurgere într-un colţ, sub dărâmături, şi am tras de un lanţ ruginit care s-a rupt, dar am reuşit, cu degetele şi cu unghiile, să ridic o placă de fier şi toată apa aia scârboasă care era pe jos s-a dus în puţ.

Am aşteptat. Şi iar am aşteptat. Din tranşeea alor noştri, cineva ne striga ca să vadă dacă mai trăim: Bouquet, Etchevery, Bassignano, Gaignard. Şi Notre-Dame, de mai multe ori, fiindcă n-am răspuns niciodată. De altfel, imediat după strigarea numelor, nemţii au aruncat grenade, am auzit mortierele trăgând, oamenii mi se păreau la fel de proşti ca întotdeauna. Apoi cel zis Şase-Parale a început să cânte. O împuşcătură şi n-a mai cântat.

Prima greşeală am făcut-o pentru un avion nemţesc care a trecut pe deasupra noastră, foarte jos, şi care s-a întors mitraliind terenul dintre tranşee. Am vrut să-l văd.

M-am cățărat pe burtă până în capătul scărilor din pivniţa mea şi am scos capul. L-am văzut pe Albăstrea în picioare, în faţa unui om de zăpadă căruia îi pusese o canotieră. După un viraj lung peste liniile nemţeşti, avionul s-a îndreptat drept spre noi, la cel mult cincisprezece metri de pământ. Era un Albatros, care mitralia prin spate. Când a ajuns aproape deasupra mea, am văzut omul de zăpadă spulberat şi pe Albăstrea căzând odată cu el, între două tranşee care trăgeau ca în zilele cele mai rele.

A doua mea greşeală a fost că n-am coborât imediat înapoi, în fundul ascunzătorii mele. Avionul a trecut iar, cu crucile lui negre pe aripi, a treia oară. L-am văzut pe Eschimosu, poate la treizeci de metri de mine, ţâşnind din zăpadă şi azvârlind ceva în aer cu mâna teafără tocmai când avionul trecea peste el şi, cam în acelaşi timp când spatele avionului a explodat, l-am văzut nimerit în piept de gloanţele mitralierei şi mi-a explodat şi mie capul.

Când mi-am revenit, zăceam în fundul pivniţei, era încă lumină, dar mi-am dat seama, chiar şi fără a şti ora, că se înserа. Obuze grele picau peste tot în jur, zguduind pământul, nişte 220 care veneau de departe, m-am târât lângă un perete, ca să mă pun la adăpost în fundul pivniţei, şi dintr-odată am simţit pe faţă sânge uscat, dar şi sânge lipicios, încă prelingându-se.

Nu un glonţ de mitralieră m-a nimerit în cap, zice Omul Ăsta, ci probabil o cărămidă, pe care mitraliera a lovit-o şi a proiectat-o spre mine ori o bucată din ampenajul avionului. Nu ştiu. Am simţit cum sângele îmi curgea pe faţă, am pipăit cu mâna stângă prin părul năclăit până am descoperit rana şi mi-am zis că n-o să mor din asta.

Am aşteptat. Mi-era foame. Mi-era frig. Obuzele cădeau atât de des, încât am înţeles repede că nemţii îşi evacuaseră tranşeele din prima linie, la fel şi ai noştri, întrucât căpitanul care comanda la Bingo, l-am văzut cu ochii mei, nu era unul care să-şi lase oamenii măcelăriţi stând pe loc.

Apoi am auzit huruitul ca al unor roţi de car scos de

obuzele de calibru mare deplasându-se spre est, dar şi în vest trăgeau din greu asupra englezilor care făceau joncţiunea cu noi. Când un front se încinge, o face în profunzime doar într-un punct, altfel se întinde din aproape în aproape în lărgime, pe kilometri întregi. Mi-am recăpătat încrederea. Mi-am zis că trebuia să mai aştept, fără să mă mişc de acolo, fiindcă în zăpăceala care va fi a doua zi pe un front atât de întins, aveam şanse să ies din zona liniilor noastre.

Am adormit iar, zice Omul Ăsta. Mai cădea când şi când câte un obuz care zdruncina pivniţa şi mă acoperea cu pământ, dar eu eram departe de toate, mă cufundam numaidecât din nou în somn.

Ceva m-a trezit brusc. Cred că liniştea. Ori poate nişte glasuri în tăcerea deplină, neliniştite, înăbuşite, şi paşi în zăpadă, da, zăpada care scârţâia. Am auzit: „Albăstrea respiră încă!“ Cineva a răspuns: „Vino cu lumina aici! Repede!“ Aproape în acelaşi timp au sosit obuzele, mai multe deodată, şuierând ascuţit, iar solul s-a săltat sub mine ca la un cutremur. Exploziile luminau pivniţa, am văzut arzând uşa care acoperea în parte intrarea în adăpostul meu. Unul dintre soldaţii pe care-i auzisem a coborât treptele îndoit de mijloc. I-am zărit mai întâi cizmele nemţeşti, apoi lumina unei lanterne a măturat pereţii şi omul a picat cu capul înainte lângă mine, ca dezmembrat.

Am luat lanterna şi l-am recunoscut pe unul dintre caporalii de la Bingo, căruia Eschimosu’ îi zicea Biscotte. Gemea, avea dureri. L-am tras cum am putut în fundul pivniţei şi l-am sprijinit de perete. Îşi pierduse casca. În faţă, mantaua era îmbibată de sânge. Se ţinea de burtă. A deschis ochii. Mi-a spus: „Kléber chiar e mort. Nu voiam să cred.“ Apoi, cu un horcăit de durere, a adăugat: „Şi eu sunt terminat.“ După aia n-a mai vorbit, doar gemea încet. Am vrut să văd unde e rănit, dar mi-a îndepărtat mâna. Am stins lanterna. Afară, tirul se deplasase iar, dar se trăgea puternic din ambele părţi.

Puţin mai târziu, caporalul a încetat să geamă. Am

aprins lanterna.

Încă respira, dar leşinase. I-am scos genţile. Într-una erau grenade, în alta acte şi lucruri personale. Am văzut că-l chema Benjamin Gordes. În a treia geantă, am găsit o bucată de pâine, brânză, o tabletă de ciocolată neagră. Am mâncat. I-am luat bidonaşul. Avea vin în el. Am băut două înghiţituri şi am stins lanterna. Deasupra capului meu, uşa nu mai ardea. Licăririle luptei luminau necontenit cerul. Am adormit.

Am deschis ochii chiar înaintea zorilor. Caporalul nu mai era lângă mine, ci prăbuşit de-a curmezişul scărilor. Cred că se trezise din leşin, încercase să se târască afară şi căzuse înapoi. Am văzut că murise, probabil de mai bine de-o oră, fiindcă avea faţa rece şi palidă. Chiar atunci am auzit paşi în zăpadă şi voci. M-am întors, m-am ghemuit iar în fundul pivniţei şi nu m-am mai mişcat. După câteva clipe, o lanternă a luminat corpul lui Benjamin Gordes. Am auzit: „Rahat!“ O altă voce a zis în germană ceva ce n-am înţeles. Apoi mi-am dat seama după sunetul paşilor că se îndepărtau, dar am mai stat o vreme în colţul meu.

Se crăpa de ziuă. Era tăcere deplină afară, ca mai mereu după o noapte de bombardamente. M-am gândit că venise vremea să o şterg de-acolo.

Mi-am scos mantaua, vestonul şi ghetele. Am tras lângă mine corpul caporalului şi l-am dezbrăcat la fel. Cel mai greu a fost să-l îmbrac cu hainele mele, să-l încalţ. Nu mai simţeam frigul. Totuşi, degetele îmi erau amorţite, i-am pus ghetele, dar am renunţat să-i mai leg şireturile. I-am înfăşurat de mântuială moletierele mele în jurul picioarelor. Am îmbrăcat vestonul şi mantaua rupte, scorţoase de la sângele uscat, mi-am tras cizmele nemţeşti şi i-am luat lui Benjamin Gordes mănuşile şi geanta cu lucruri personale. Pentru orice eventualitate, am cules de pe jos bandajul pe care-l avusesem la mână şi care-mi căzuse de când hăul şi l-am înnodat în jurul degetelor lui. Noroc că i-am observat atunci plăcuţa matricolă pe care o purta la încheietura mâinii şi n-am uitat lucrul cel mai important. Am agăţat-o la gâtul lui pe a mea şi pe a lui mi-

am prins-o la încheietura mâinii. Înainte să-l las acolo, l-am privit pentru ultima dată pe bietul om, dar nu-i ceri iertare unui mort.

Afară era altă zi albă, cu cer fără soare. Am găsit casca şi arma caporalului în zăpadă, lângă uşa de lemn pe jumătate arsă. Le-am aruncat în tranşeea Bingo. Am mers pe terenul pustiu. La jumătatea distanţei dintre pivniţă şi omul de zăpadă distrus, am dat de corpul soldatului care-l însoţea pe Gordes. Căzuse pe spate, cu capul în jos, pe marginea unei pâlnii de obuz, cu pieptul zdrobit. Şi cum stăteam acolo în picioare, în faţa acelui băiat mort, care nu avea nici douăzeci şi cinci de ani, am simţit ceva mişcând în zăpadă, nu departe de mine. L-am văzut pe Albăstrea săltându-se, încercând să se târască, murdar tot de noroi.

M-am dus la el, l-am aşezat jos. S-a uitat la mine, mi-a zâmbit. Acelaşi zâmbet pe care i-l ştiam, rupt de lume, rupt de timp. Se sprijinea de umărul şi de braţele mele, străduindu-se cu puterile ce-i mai rămăseseră să se ridice. I-am zis: „Aşteaptă puţin, aşteaptă! Nu te părăsesc. Stai liniştit!“

Am căutat să văd unde era rănit. În partea stângă, jos, chiar deasupra şoldului. În locul ăla, vestonul şi cămaşa îi erau mânjite de sânge negru, dar mi-am dat seama că, dacă avea să moară, n-o să fie din cauza rănii.

Faţa şi gâtul îi ardeau. Îl ucidea faptul că stătuse atât de mult în zăpadă. Ardea de febră şi dârdâia agăţat de mine. O clipă, zice Omul Ăsta, m-a tentat să redevin cel care am fost mereu în război, să nu mă gândesc decât la mine, să-l las acolo. N-am făcut-o.

I-am scos şi lui plăcuţa de la mână. Începea să ningă iar. La început domol, cu fulgi mici, nu mare lucru. Când am luat plăcuţa soldatului lui Benjamin Gordes şi am făcut schimbul, fulgii deveniseră mai grei, mai deşi, înecau tot câmpul ciuruit. Numele soldatului tânăr era Jean Desrochelles. Trebuia să mai aranjez multe lucruri dacă voiam să ies din zona luptelor fără să fiu vânat, dar m-am pomenit stând jos, fără putere, lângă cadavru. Nu mai puteam. După câteva clipe, m-am uitat la Albăstrea.

Încremenise, zăpada cădea pe el. M-am ridicat. N-am mai făcut altceva decât să iau puşca lui Desrochelles şi s-o arunc cât mai departe, spre tranşeea germană. Am renunţat să mă ocup de restul, de cască, de genţile lui. M-am dus la Albăstrea şi i-am zis: „Albăstrea, ajută-mă, încearcă să te ridici!“ Nu mai puteam, vă jur.

S-a prins de mine, cu un braţ în jurul gâtului meu. Am înaintat pas cu pas până la albia râului secat. Albăstrea nu se plângea. Punea un picior în faţă şi pe urmă pe celălalt. Am căzut amândoi. Dogorea prin haine cum n-am simţit niciodată pe nimeni dogorind. Tremura. Avea răsuflarea scurtă, şuierătoare, ţinea ochii larg deschişi, dar privea în gol. I-am spus:

„Curaj, Albăstrea! Încearcă să te ţii! O să te duc în spate.“

Şi aşa, l-am luat în spate, ţinându-l de picioare, şi zăpada cădea peste noi, şi am mers, am tot mers.

Mai departe, am zărit prin perdeaua de fulgi albi nişte brancardieri care se îndreptau spre primele linii. Am strigat la ei. Le-am spus, dacă dădeau de companiile căpitanului Favourier, să anunţe că Benjamin Gordes, caporalul, se duce la postul de prim-ajutor. Unul dintre brancardieri mi-a strigat: „Nu-ţi face griji, caporale, o să le spunem. Iar omul tău cine e?“ Am răspuns: „Soldatul Jean Desrochelles.“ Am auzit:

„Trăiască anarhia! O să le spunem, băiete, încearcă să fii evacuat!“

Apoi l-am târât pe Albăstrea prin şanţuri, l-am tras de braţe să urce pantele. Zăpada a încetat să cadă peste noi. M-am odihnit puţin. Nişte englezi au trecut pe lângă noi. Unul mi-a dat ceva de băut dintr-un bidonaş, nişte tărie. Mi-a spus în franceza lui: „Nu lăsa, caporal, nu lăsa! Acolo e Combles. După, tu nu mori, nici soldat al tău.“

Am pornit iar, cu Albăstrea în spate. Îi era rău, nu se plângea, dar îi simţeam răsuflarea fierbinte pe gât. Şi, în sfârşit, am văzut o şosea, mulţi australieni răniţi. Ne-au luat pe amândoi într-un camion.

Combles era de mult doar o ruină. În clădirile

spitalului, jumătate englez, jumătate francez, domnea dezordinea războiului, toată lumea ţipa, infirmiere şi măicuţe cu bonetele lor albe ca nişte aripi alergau pe holuri, se auzea o locomotivă ce era încălzită pentru a-i transporta pe cei evacuaţi.

Acolo l-am pierdut pe Albăstrea. Mai târziu, eram la etaj, cu un castron cu supă, când locotenentul Jean-Baptiste Santini a venit după mine. Mi-a spus: „L-am evacuat pe camaradul tău. Rana de la coaste nu-i gravă şi am făcut ce trebuia pentru mâna lui, nimeni n-o să-şi dea seama de nimic. Grav e că s-a căptuşit cu o pneumonie zdravănă. Cât a stat în zăpadă?“ I-am răspuns: „O noapte întreagă, o zi întreagă şi încă o noapte întreagă.“ Mi-a zis: „Eşti un om de ispravă că l-ai adus. Nu vreau să ştiu că te-am mai văzut şi nici numele tău adevărat. O să te evacuez şi pe tine. Şi imediat ce poţi, salvează-te, du-te departe de toate, războiul ăsta o să se sfârşească într-un final. Îţi urez să trăieşti!“

Corpul lui Jean-Baptiste Santini, locotenent-medic scârbit de război, dar cu siguranţă toţi medicii erau scârbiţi, mai mult decât oricine, l-am văzut o oră mai târziu, sub un pat de campanie răsturnat, cu capul smuls.

V-aţi dat seama, domnişoară, că mi-e lehamite să povestesc aceste lucruri. Când a început bombardamentul, Albăstrea era de mult într-un tren, pe drum spre spatele frontului. Nu l-am mai văzut niciodată. Dacă la Paris sau în altă parte l-au vindecat de ce era mai grav, după atâtea şi atâtea ore de stat în zăpadă din voinţa unor oameni hidoşi, şi nici dumneavoastră nu l-aţi mai văzut, asta înseamnă că a avut măcar şansa de a uita totul.

Eu, când etajul s-a dărâmat la Combles, am reuşit să cobor şi am traversat curtea unde zăceau soldaţi strigând după ajutor, iar alţii alergau în toate direcţiile sub explozii. Am mers drept înainte, cu cartonaşul de evacuare agăţat de un nasture de la mantaua lui Gordes, şi nu m-am mai uitat înapoi până n-am ajuns la câmpie.

Apoi am mers noaptea, am dormit ziua, ascuns prin gropi, prin tufişuri, prin ruine. Treceau spre front

camioane şi tunuri însoţite numai de soldaţi englezi. După un timp, am observat mai puţine distrugeri pe câmpuri, în arbori zburau păsări. Într-o dimineaţă, am văzut pe drum un băieţel. Cânta *Auprès de ma blonde*. Am înţeles că scăpasem din război.

Copilul ăsta, care avea vârsta băiatului meu azi, m-a condus la părinţii lui, ţărani ca şi mine, care bănuiau că fugisem, dar nu mi-au pus nici măcar o întrebare care să mă oblige să mint. I-am ajutat o săptămână, poate mai mult, să repare hambarul, să ridice la loc gardurile. Mi-au dau nişte pantaloni de velur, o cămaşă şi o haină şi, fiindcă la Combles m-au ras în cap pentru a-mi îngriji rana, o canotieră asemănătoare cu cea pe care Albăstrea i-o pusese omului de zăpadă.

Am mers iar. Am luat-o spre apus, ca să ocolesc Parisul, unde ar fi pus mâna pe mine, apoi noapte de noapte, dormind ziua, mâncând după voia norocului şi a bunătăţii unuia sau a altuia, am coborât spre sud, spre aceste câmpuri frumoase pe care le vedeţi, unde toate vor continua să crească mereu, în ciuda prostiei oamenilor.

De ce Brie? O să vă spun. Am venit aici când aveam doisprezece ani.

Asistenţa socială m-a plasat şase luni la un cultivator din Bernay, care azi e mort şi ai cărui fii nu mă recunosc. Când stăteam de vorbă cu Mariette, mereu îi povesteam despre fericirea mea la Bernay, despre dorinţa de a revedea aceste câmpuri pe care grâul creşte mai frumos decât oriunde, iar floarea-soarelui e atât de înaltă, că se pierd copiii în ea. Uitaţi-vă la floarea-soarelui! Ar fi trebuit s-o tai deja de-o săptămână. Dar ştiu de ce am amânat s-o fac. O să mă apuc mâine s-o tai. Cândva, la mult timp după nenorocirile pe care vi le-am spus, v-am visat într-o noapte, fără să vă cunosc. Veneaţi spre mine pe acest câmp. Am sărit din somn, transpirat tot, am privit-o pe Mariette dormind alături, m-am ridicat ca să ascult respiraţia fiului meu. Avusesem un coşmar şi-mi era frică.

Acum sunt mulţumit că puteţi să-mi vedeţi floarea-soarelui. În 1917, aşa cum i-am spus în scrisoare, Mariette

a vândut ferma din Dordogne şi a venit la Bernay cu copilul nostru. O aşteptam de mai multe zile, aşezat pe o bancă de piatră, în faţa hanului unde stăteam, în susul pieţei. Odată, nişte jandarmi m-au întrebat cine sunt. Le-am arătat capul şi mâna. Mi-au zis: „Iartă-ne, omule! Sunt atâţia dezertori!“ Mariette a sosit într-o dimineaţă de martie, cu autobuzul de Tournan. Titou era înfofolit în lână albastră.

Cu câteva luni înainte, în toamna cumplită a lui 1916, îi scrisesem lui Mariette, în limbajul nostru, că aveam să fiu la Gara de Est. Mi-am oferit permisia fără acte. Ea înţelesese, se afla acolo. Erau prea multe controale la barierele de la gară, nici măcar n-am încercat să trec. Ne-am îmbrăţişat printre zăbrelele de fier. Îi simţeam căldura şi brusc eu, care nu plânsesem în viaţa mea, nici ţânc fiind, nici sub lovituri când eram în centrele sociale, n-am mai avut destulă putere ca să mă abţin. În ziua aia am hotărât să scap singur din război.

N-o să mai plâng niciodată, domnişoară. De când l-am dus în spate pe logodnicul dumneavoastră, numele meu e Benjamin Gordes, administratorul văduvei Notre-Dame, şi toată lumea aici îmi zice Benoât, fiindcă aşa prefer eu. Titou ştie prin fiecare fibră a fiinţei lui că este fiul meu. O să mai aştept. O să aştept cât va fi nevoie, până când în minţile tuturor acest război va deveni ceea ce a fost dintotdeauna, cea mai dezgustătoare, cea mai crudă, cea mai inutilă dintre toate prostiile, până când drapelele nu se vor mai înalţa în noiembrie în faţa monumentelor celor morţi, până când bieţii nătărăi de pe front nu se vor mai aduna, cu nenorocitele lor de berete pe cap, fără un braţ sau fără un picior, pentru a sărbători ce? În geanta caporalului, pe lângă livretul militar, actele de identitate şi câţiva bani, am găsit nişte fotografii. Nu mi-au folosit la nimic altceva, decât să-l plâng şi mai mult. Mai ales una, în care am văzut cinci ţânci, băieţi şi fete, copiii lui. Apoi mi-am zis că timpul curge mai departe, că viaţa e destul de puternică pentru a-i duce în spate.

Aud maşina dumneavoastră întorcându-se. Vă las, mă

întorc liniştit acasă. Ştiu că n-am a mă teme de nimic, că n-o să mă denunţaţi. Când o fi să-l revedeţi pe Albăstrea, dacă a uitat zilele urâte, nu i le amintiţi! Daţi naştere altor amintiri cu el, ca mine cu Mariette. Un nume nu reprezintă nimic, vă spun eu. Al meu mi-a fost dat la întâmplare. Şi tot la întâmplare l-am luat şi eu pe-al altuia. Iar Albăstrea, ca şi Benoât Notre-Dame, a murit la Bingo Crepuscul, într-o duminică de ianuarie. Dacă veţi găsi cândva, undeva, un Jean Desrochelles, o să fiu mai fericit decât vă puteţi închipui. Să-mi scrieţi dacă se-ntâmplă! Amintiţi-vă o adresă care nu-i decât a lui Omul Ăsta. Locuiesc lângă Bernay, în Seine-et-Marne.

Locuiesc la Capătul Lumii.

General-locotenent Byng la crepuscul

În această seară de duminică, ultima zi din august, întoarsă în strada La Fontaine, lungită în pat, în camera ei, Mathilde îi povesteşte totul tatălui ei şi îl lasă să deschidă lădiţa de mahon. Adoarme în timp ce el citeşte. Visează că pisicile ei fac prostii. Bénédicte ţipă.

Dimineaţă, tatăl ei îi aduce o telegramă de la Germain Pire, expediată din Saintes:

Dat chix, cum speraţi. Primit mesajul dumneavoastră prin fratele meu. Merg la Melun. Mimozele vor parfuma curând camera mea.

În ziua următoare, 2 septembrie 1924, pe la trei după-amiaza, soseşte altă telegramă de la omul mărunţel, cu ghetre albe, mai aprig şi mai şiret decât dihorul:

Trăieşte. Nu faceţi nicio mişcare, domnişoară Matti, nu faceţi nicio mişcare. Vin eu.

Telegrama e trimisă de la Millay-la-Forêt, de la cincizeci de kilometri de Paris.

Mathilde se află în salonul mic, înconjurată de tata, de mama, de

Sylvain, de încă cineva pe care azi, când ea scrie aceste rânduri, nu şi-l mai aminteşte, a uitat. Poate şoferul lui Tati, Jacquou, pe care ea se încăpăţânează să-l numească Taie-Vânt, ca pe şoferul din copilărie. Poate nici-frumoasa-nici-sora, poate o umbră neagră peste visele ei.

Mâinile lui Mathilde au lăsat telegrama să cadă. Acum e pe covor. Sylvain o ridică şi i-o dă. În ochii ei s-au adunat atâtea lacrimi, încât nu-l mai vede pe Sylvain şi nici pe nimeni altcineva. Zice: „La dracu, ce proastă pot să fiu!“

Apoi e în braţele tatălui ei, Mathieu Donnay. Apoi e în camera ei. Apoi deschide lădiţa de mahon ca să arunce înăuntru telegrama şi o închide, crede ea, pentru ultima dată.

Se înşală. Timpul curge mai departe, cum a spus Omul Ăsta, şi viaţa e destul de puternică pentru a ne duce în spate.

În iulie 1928, peste aproape patru ani, va sosi o scrisoare din Canada, trimisă de un vânător şi negustor de blănuri din zona lacului Saint-Jean, poet atunci când are timp, pentru a-i spune cum a îngropat cinci soldaţi la Bingo Crepuscul.

Când vor fi trecut douăzeci de ani şi chiar un alt război, Mathilde va primi, în septembrie 1948, încă o scrisoare de pus în lădiţa de mahon, însoţită de un obiect care de-abia încape în lădiţă. Scrisoarea este de la Ciungu, proprietarul *Birtului Roşu*.

Doamnă, L-am revăzut pe Rab de Rab. El m-a convins să vă trimit asta, pe care am găsit-o în podul casei unei cucoane şi care ar fi dat bine în muzeul meu. Îmi amintesc de întâlnirea noastră. Sper să vă fac o bucurie cu bucata asta de lemn.

Al dumneavostră, Hyacinthe Deprez

Dedesubt, Célestin Poux, pe care-l vede într-un an sau altul, care s-a însurat, care are o fată pe nume Mathilde, care a divorţat, care continuă să schimbe locul, şi-a dat osteneala să adauge cu cel mai frumos scris al său:

N-am fost nevoit să rămân orfan.

Obiectul pe care Ciungu’ i l-a trimis lui Mathilde este pancarta de lemn de la Bingo. A fost vopsită şi iar vopsită, mereu decolorată, mereu lovită, pe o parte nu se mai vede decât BY şi CUL 39, lui Mathilde i se pare perfect. Pe partea cealaltă, e o pictură în ulei îngălbenit, opera unui anonim, un soldat obscur din ceea ce se numeşte acum

Marele Război, probabil pentru a te face să crezi că există şi unele mici. Pictura înfăţişează, aşa cum şi-a imaginat Mathilde cândva, un ofiţer britanic cu capul întors pe jumătate. Are cizme de călărie lustruite oglindă, caschetă şi o cravaşă în mâinile încrucişate la spate. Este seară, fiindcă în dreapta soarele învăpăiază orizontul mării. În prim-plan, un cal sur îşi ia cina. Un palmier se află pe malul apei, pentru a mai umple puţin locul. Se vede şi un acoperiş bizar, în extremitatea stângă, o cupolă sau un minaret. În josul tabloului, cu litere fine, atent desenate, poate cu tuş, se poate citi: *General-locotenent Byng la crepuscul. 1916.*

Pe scurt, o pictură galbenă şi roşie şi neagră, făcută probabil de un soldat canadian, de vreme ce explicaţia este în franceză, care măsoară aproape cincizeci de centimetri lăţime şi intră în lădiţa de mahon cam cu forţa.

În acelaşi septembrie 1948, Mathilde consultă enciclopedia Larousse la biblioteca publică din Hossegor.

Julian Hedworth Georges Byng este cel care a condus, cu diviziile canadiene, ofensiva victorioasă de la Vimy, din 1917. Tot el, în fruntea tancurilor sale, a câştigat bătălia decisivă de la Cambrai, din 1918. Şi tot el a fost, după război, guvernator general al Canadei. Tot el, în sfârşit, a condus Scotland Yard înaintea avansării la gradul de mareşal şi a unei binemeritate odihne.

Erai dat naibii, generale Byng! zice Mathilde punând relatarea isprăvilor lui în lădiţă. Iată-te amestecat fără voia ta şi într-o altă poveste ciudată. Precum cineva care vorbea spurcat, Mathilde colecţionează timbre poştale, pe care le aranjează atent în clasoare. Are două viniete emise în 1936, cu prilejul inaugurării monumentului de la Vimy, în memoria canadienilor căzuţi în război. Unul este roşu-brun, celălalt albastru. Uitându-se la ele, Mathilde îşi doreşte ca soldatul care a făcut tabloul să nu fie printre cei pe care cele două turnuri înălţate spre cer îi comemorează. Din păcate, sunt foarte mulţi.

Peste alţi câţiva ani, un alt general, francez de astă dată, şi el înaintat la grad de mareşal, vine să-şi depună

mărturia, în felul său, în lădiţa de mahon. La începutul lui ianuarie 1965, Mathilde primeşte o scrisoare de la Hélène, fiica lui Elodie Gordes, care i-a devenit prietenă, la fel ca fraţii şi surorile ei, la fel ca Baptistin Notre-Dame şi cele două fete ale lui Şase-Parale. Hélène, profesoară de liceu, îi trimite fotocopia paginii 79 dintr-o carte apărută la editura Plon, în toamna precedentă, *Cahiers secrets de la Grande Guerre* de mareşalul Fayolle. Ultimul paragraf, ce poartă data de 25 ianuarie 1915, spune aşa:

Întrunire la Aubigny. Dintre cei 40 de soldaţi ai unei unităţi alăturate, care se mutilaseră la o mână prin împuşcare, Pétain voia să împuşte 25. Astăzi dă înapoi. Ordonă să fie legaţi şi aruncaţi dincolo de parapet, spre tranşeele cele mai apropiate de inamic. Acolo îşi vor petrece noaptea. N-a spus dacă urma să fie lăsaţi să moară de foame. Caracter, energie! Unde se termină caracterul şi unde încep ferocitatea, sălbăticia!...

De-acum, Mathilde va împărtăşi preferinţa celor trei limbuţi care o plictisiseră atât la *Birtul Roşu*. Şi asta e dacă, cinstindu-l la rândul ei pe Marie-Emile Fayolle, contrazice prea puţina simpatie pe care o arată faţă de uniforma militară. Întotdeauna e nevoie de o excepţie care să confirme regula.

Germain Pire

(Restul antetului este şters) Marţi, 2 septembrie 1924, noaptea

Scumpă domnişoară Matti, Vă voi expedia această scrisoare neîntârziat, imediat ce răsare soarele. Nu puteam să vă explic la telefon ce am de spus şi, în plus, voiam să aveţi timp să reflectaţi. E o poveste tristă, fără îndoială cea mai absurdă pe care mi-a fost dat s-o aud în meseria mea, dar curând voi împlini şaizeci de ani, am cunoscut un doliu care m-a făcut să sufăr mult şi încă mă face. În 1922, atunci când m-aţi văzut foarte abătut, am pierdut fiinţa pe care o iubeam cel mai mult pe lume, fratele meu mai mic, Charles, dar acum nu mă mai ruşinez să plâng şi nu mă mai miră la ce fapte nesăbuite te poate împinge slăbiciunea unei iubiri.

Mă întorc de la Milly-la-Forêt. I-am văzut pe logodnicul dumneavoastră, Manech, care acum este Jean Desrochelles, şi pe această femeie torturată de teama faţă de dumneavoastră, aşa-zisa lui mamă, Juliette. Amnezia lui Jean Desrochelles, până în dimineaţa aceea de iarnă când un camarad, care m-a împăcat cu semenii mei, l-a dus în spate, este totală, absolută. A trebuit chiar să înveţe din nou să vorbească. Psihiatrii care l-au supravegheat din 1917 nu au mari speranţe, dar ei sunt în măsură să ştie că există atâtea amnezii câţi amnezici, aşa că cine ar îndrăzni să se pronunţe? Juliette Desrochelles avea o mică librărie în Saintes, dar fiind nevoită să se îndepărteze de oraşul unde minciuna ei de neînchipuit ar fi ieşit repede la iveală, s-a mutat împreună cu el la Noisy-sur-École, lângă Milly-la-Forêt, în 1918. El este bine sănătos, cât se poate spune în asemenea cazuri. Un băiat de douăzeci şi nouă de ani pentru starea civilă, douăzeci şi şase în realitate, înalt şi subţire, cu păr negru şi ochi cenuşii sau albaştri, care m-au tulburat profund, aşa cum îi tulbură pe toţi cei care-l văd, deşi sunt frumoşi, atenţi şi chiar veseli uneori, dar un suflet distrus se zbate undeva, în adâncul pupilelor lui, îl vezi gol-goluţ, un suflet distrus care strigă după ajutor.

Trista poveste a lui Juliette Desrochelles, îndrăznesc să spun, este, în ciuda nebuniei ei, de o simplitate implacabilă, ca orice lucru despre care ştii în inima ta că nu putea fi altfel. L-a născut pe unicul ei fiu la patruzeci de ani. Soţul i-a murit când era însărcinată, după o criză cardiacă în librărie, enervându-se pe un editor care îi livrase exemplare dintr-un roman în care numele eroinei, printr-o vrăjitorie a tiparului, era sistematic şters. Nu cunosc titlul romanului, ea nu-şi aminteşte. Vă las plăcerea de a vă imagina că era Roşu şi Negru*, iar eroina, domnişoara de La Mole 40*, diavolul este pretutindeni, cum l-a luat şi pe fratele meu.

Aşadar, văduva îşi creşte singură fiul, care e inteligent, afectuos, ascultător, în timp ce ea este intransigentă şi posesivă, are note bune, începe s-o ajute în librărie imediat ce-şi ia bacalaureatul, la şaptesprezece

ani. Trei ani mai târziu, în 1915, e luat la război. Vine în permisie în noiembrie 1916. Nu-l va mai revedea.

La sfârşitul lui ianuarie 1917, când nu mai primise nicio scrisoare de la el de câteva săptămâni, când nu mai doarme noaptea şi bântuie ziua prin birouri unde nimeni nu-i poate da informaţii, un ostaş din Tours în permisie, chiar înainte să-i revadă pe ai săi, merge cu trenul până la Saintes, aducând o cumplită veste. Este caporalul Urbain Chardolot. L-a strâns în braţe pe Jean Desrochelles, mort în faţa unei tranşee din Somme. Îi înmânează mamei sale, împreună cu alte obiecte, ultima scrisoare a lui Jean, scrisă înaintea luptei ce avea să-l ucidă.

Vorbeşte în ea despre cât îl dezgustă războiul. Ce nu spune el, ce Urbain Chardolot nu-i poate ascunde bietei femei este soarta a cinci soldaţi, mutilaţi voluntar, legaţi şi aruncaţi spre tranşeea inamică. Chardolot rămâne toată ziua cu biata femeie, refuzând s-o lase singură cu durerea ei. Ea plânge, întreabă, plânge iar. La sfârşit, caporalul îi mărturiseşte că cel mai tânăr dintre condamnaţi, prin schimbarea plăcuţelor matricole, a putut să ia identitatea lui Jean Desrochelle şi că el însuşi n-a zis nimic, fiindcă era prea indignat, prea înăcrit şi, oricum, aşa cum repetă ea azi: „De vreme ce Jeannot nu mai poate fi adus înapoi, măcar moartea lui să fi servit la salvarea altuia.“

Sunteţi prea isteaţă, copila mea, ca să nu fi ghicit ce s-a întâmplat când Juliette Desrochelles a fost chemată în aprilie, la un spital militar din Châteaudun, ca să-şi recunoască fiul. O să vă spun, totuşi: o măicuţă infirmieră a condus-o într-un salon mare, unde răniţii erau despărţiţi de perdele albe, şi a lăsat-o acolo, aşezată pe un scaun, lângă patul în care dormea un alt Jean decât al ei. Şi când el s-a trezit, când a deschis ochii şi i-a zâmbit întrebând-o cine este, ea petrecuse deja o oră privindu-l dormind, iubindu-l deja. În orice caz, el era un motiv pentru a continua să trăiască. A pus pentru prima dată o mână liniştitoare pe obrazul lui şi i-a răspuns: „Mama ta.“

Bineînţeles, domnişoară Matti, că o să vă indigneze o faptă care v-a lipsit de speranţă, care a ucis de durere o

mamă şi a împins un tată în lacul Hossegor. Gândiţi-vă bine! Asta e situaţia, după cum ne spun atât de des guvernanţii, ca să nu se mai obosească să explice ceea ce îi depăşeşte. Însă eu pot să vă explic. În cel mai bun caz, dacă vă revoltaţi, dacă stârniţi familiile şi justiţia, Manech, care este fericit, încrezător, ataşat de şapte ani de această femeie, îşi va sfârşi zilele într-un azil de nebuni. Juliette Desrochelles va muri şi ea şi, în ciuda minciunii sau chiar a egoismului său, nu merită asta. A abandonat totul ca să i se dedice lui, a vândut tot, a părăsit Saintes, şi-a părăsit părinţii, prietenii cu care nu se mai poate vedea de teamă să nu fie demascată. Locuieşte într-o căsuţă cu grădină frumoasă, la Milly-la-Forêt, unde o să vă duc după-amiază, când veţi fi citit această scrisoare. Gândiţi-vă bine, domnişoară Matti! Vă cunosc înverşunarea. Lăsaţi să treacă zilele, loviturile, ranchiuna, totul! Lăsaţi viaţa să vă închidă rănile! Logodna dumneavoastră a durat atât de mult, că poate să mai dureze puţin.

Vă trimit şi cele câteva cuvinte pe care Juliette Desrochelles a ţinut să vi le scrie. Veţi recunoaşte scrisul. Da, aveţi dreptate: ea este cea care, zăpăcită după ce v-a văzut anunţul într-un ziar în care erau înfăşurate lăptucile tocmai cumpărate, v-a trimis o scrisoare anonimă, cu speranţa naivă de a vă descuraja şi, ca să încurce pistele, a expediat-o de la Melun.

Ştiu, domnişoară Matti, că nimeni nu v-a oprit niciodată, că nimeni şi nimic nu o va putea face cât veţi trăi. Totuşi, pentru a vă convinge, dacă e nevoie, o să vă spun ceva foarte ciudat şi foarte frumos. În 1918, când se afla în convalescenţă la Cambo-les-Bains, unde Juliette Desrochelles se instalase într-o pensiune de familie, ca să fie aproape de el, Manech a început să se intereseze de pictură. I-am văzut pânzele în căsuţa la care o să vă duc după-amiază. Tot ce vă pot spune e că sunt de-o abstracţiune totală, nişte explozii de culori, dar sunt o minunăţie, parcă urlă toate acele lucruri, teribile şi zbuciumate ca marea în noiembrie, pe care le zăreşti în adâncul ochilor lui.

O să vedeţi. Veţi avea un rival serios, domnişoară Matti. Deşi eu rămân, ştiţi doar, admiratorul dumneavoastră cel mai înfocat, cel mai statornic şi mai afectuos.

Gândiţi-vă bine! Pe curând!

Germain Pire

Cuvintele pe care Juliette Desrochelles i le-a trimis lui Mathilde, cu acelaşi scris, aceeaşi concizie şi pe aceeaşi hârtie trandafirie ca scrisoarea din Melun, sunt exact ce-i trebuie ca să nu se poată împiedica din nou să simtă gustul sărat al lacrimilor:

Nu mi-l luaţi, vă implor, nu mi-l luaţi! Am muri amândoi.

La prânz, când Mathieu Donnay vine să ia masa acasă, Mathilde îi dă să citească scrisoarea lui Germain Pire şi biletul care o însoţeşte. El spune doar, precum Gură-Spurcată în tranşee: „Nenorocită viaţă!“

Ea îl întreabă dacă ar avea ceva împotriva faptului că acum, ţinând cont de evenimente, ar trebui să locuiască undeva lângă Milly-la-Forêt, să-i găsească o casă de cumpărat sau de închiriat şi pe cineva care să aibă grijă de ea, de preferinţă cineva cu o fire optimistă, fiindcă Sylvain va trebui să rămână la Hossegor, ar fi inuman s-o desparţi pe Bénédicte de un aşa bărbat chipeş.

Tatăl ei îi răspunde ce aşteaptă ea: că o cunoaşte mai bine decât oricine, în orice caz o cunoaştere care vine din inimă, că ştie foarte bine că, dacă ea are o idee în cap şi cineva nu-i mulţumit, acel cineva nici nu va mai avea altceva.

După-amiază, în ceea ce Mathilde va numi mai târziu Expediţia la Milly, soarele, cerul, toată natura ţine cu ea. Ca o femeie adevărată, s-a gătit cum a putut mai bine, în alb, ca să arate proaspătă, cu puţin ruj pe buze de circumstanţă, sprâncenele aranjate, dinţii strălucitori, dar fără negru pe gene, în niciun caz, ştie unde duce asta când te copleşeşte emoţia. Se află în Delage cu Sylvain şi cu trotineta ei, care ocupă mult loc. Tati vine în cealaltă maşină, a cărei marcă ea nu şi-o mai aminteşte, împreună

cu Germain Pire şi cu Taie-Vânt la volan.

În piaţa din Milly-la-Forêt, unde e o hală de lemn de pe vremea Ioanei D'Arc ori poate chiar a bunicii ei, îi cere lui Sylvain să oprească. Îi spune tatălui ei care vine lângă portieră că vrea să meargă singură la casa celor doi Desrochelles, că vede un han frumos în această piaţă frumoasă, să reţină acolo o cameră pentru ea şi Sylvain, şi că mai vede, de cealaltă parte a pieţei, firma cuiva care se ocupă cu vânzarea de case, să se ducă el să afle despre ce-i vorba, ca să câştige timp. Tatăl ei îi spune: „Să fii cuminte", ca odinioară, ieri sau alaltăieri, când era mică.

Casa lui Juliette Desrochelles se găseşte sub nişte arbori, pe o colină, nu departe de acolo. E din piatră cenuşie, cu acoperiş din ţiglă plată, cu o grădină mică în faţă şi alta mai mare în spate. Sunt multe flori.

După ce intră în casă, după ce se termină cu implorările, cu lacrimile şi cu prostiile, Mathilde o roagă pe Juliette Desrochelles, viitoarea ei soacră, s-o împingă cu trotineta până în grădina din spate, unde Manech pictează, şi s-o lase singură cu el o clipă. El a fost anunţat de vizita ei. I s-a spus că o tânără pe care a iubit-o mult vine să-l vadă. El a vrut să-i afle numele, care i s-a părut frumos.

Când Juliette Desrochelles şi Sylvain se retrag, Mathilde e la douăzeci de paşi de el. Părul lui negru e numai bucle. I se pare mai înalt decât şi-l amintea. Stă în faţa unei pânze, sub un umbrar. A făcut bine ea că nu şi-a dat cu nimic pe gene.

Încearcă să se apropie de el, dar poteca fiind din pietriş, îi e greu.

Atunci el întoarce capul şi o vede. Lasă pensula şi se apropie şi, cu cât se apropie, cu atât ea se felicită că nu şi-a dat cu negru la ochi. Nu vrea să plângă, dar e ceva mai puternic decât ea, o clipă nu-l mai vede venind decât printre lacrimi. Se şterge repede. Îl priveşte. El s-a oprit la doi paşi. Ea ar putea întinde mâna, el s-ar mai apropia puţin, l-ar atinge. Este acelaşi, un pic mai slab, dar frumos ca nimeni altul, cu ochi aşa cum i-a descris Germain Pire, de un albastru foarte deschis, aproape cenuşiu, liniştiţi şi

blânzi, dar în adâncul lor se zbate ceva, un copil, un suflet distrus.

Are aceeaşi voce ca înainte. Prima frază pe care o aude de la el e teribilă. O întreabă: „Nu poţi să mergi?“

Ea dă din cap că nu.

El oftează şi se întoarce la pictura lui. Ea împinge roţile trotinetei şi se apropie de umbrar. El întoarce iar ochii spre ea, zâmbeşte. Îi zice: „Vrei să vezi ce fac?“

Ea dă din cap că da.

El spune: „O să-ţi arăt curând. Dar nu imediat, nu-i gata.“

Şi în timp ce aşteaptă, ea se îndreaptă de spate, se sprijină de spătarul trotinetei, îşi încrucişează mâinile pe genunchi şi îl priveşte.

Da, îl priveşte. Îl priveşte. Viaţa e lungă şi poate să ducă încă şi mai multe în spate.

Îl priveşte.

Luni dimineaţă

La ora zece, soldaţi din Newfoundland ajunseră pe pământul nimănui, în faţa tranşeei Omul lui Byng, pe când un soare palid răzbea în sfârşit pe cerul alb şi pretutindeni tunurile tăcuseră pentru o clipă.

Ninsese cât merseseră ei prin şanţuri. Aveau mantalele ude, le era frig.

Înaintând cu greu prin zăpadă, fiecare îşi târa după sine norul propriei răsuflări şi grijile şi teama şi amintirea alor săi, pe care poate nu avea să-i mai vadă.

Erau zece cu totul, comandaţi de un sergent, băiat bun, vânător pe nişte întinderi îngheţate încă şi mai tăcute şi mai vaste, unde nu te băteai decât cu lupii şi cu urşii.

În timp ce trei dintre ei coborau în tranşeea francezilor răscolită de bombe, alţi trei plecară în recunoaştere în tranşeea germanilor. Cei rămaşi, tot cercetând terenul, găsiră corpurile a cinci soldaţi francezi, căzute care pe unde.

Primul pe care îl văzură era în genunchi într-o groapă, cu ochii deschişi, iar sub neaua care se aşternuse pe el, părea statuia unui om în rugăciune. Un altul, foarte

tânăr, singurul fără rană la mână, singurul care mai avea numărul regimentului la gât şi insignele, zăcea căzut pe spate, cu o expresie de eliberare, cu pieptul sfârtecat de o schijă.

Sergentul se indignă văzând barbaria inamicilor, care îi jefuiseră de toate pe bieţii morţi, ca să aibă cu ce se lăuda acasă, la *fraulein* a lor. Le zise celor care erau cu el că orice om mort încălţat 41 are dreptul la un mormânt cuviincios, că ei nu puteau să îngroape toţi soldaţii căzuţi pe câmpurile de luptă, dar pe aceştia da, fiindcă omul îngenuncheat îi ruga şi, dacă nu o făceau, o să le poarte cu siguranţă ghinion.

Şi astfel ei îşi dădură osteneala s-o facă, oamenii din Newfoundland, într-o dimineaţă rece printre atâtea altele ale războiului, şi comandantul lor de patrulă era Richard Bonnaventure, care cunoscuse Marele Nord şi vânase cu eschimoşii, asemănându-se prin asta, fără s-o ştie, cu cel de care îi era milă.

Adunară cadavrele într-o groapă de obuz, citiră numele pe plăcuţele de la piept sau de la mână, iar sergentul le notă unul câte unul în carnetul său.

Apoi găsiră în tranşeea inamică o prelată din pânză solidă şi acoperiră morţii, după care îşi desfăcură lopeţile şi, toţi împreună, se grăbiră să acopere groapa fiindcă tirul de artilerie, dimineaţa ca şi seara, reîncepuse, parcă era un lung răpăit de tobe ce-i chema din nou la război.

Înainte de a-şi vedea de drum, Dick Bonnaventure luă o cutie de metal roşie de la un om de-ai săi, ce-şi deşertă în buzunar restul de tutun din ea. O înfipse pe trei sferturi în pământ, după ce puse înăuntru un bilet pentru cei ce vor găsi mormântul, o pagină smulsă din carnetul lui, pe care scrisese cu creionul, aşa cum putuse, sprijindu-l pe genunchi:

Cinci francezi soldaţi aici odihnesc, morţi cu ghetele încălţaţi, vântul urmărind, numele locului, *acolo unde trandafirii se ofilesc,* şi o dată, *Acum mult timp.*

Hossegor, 1989

Noisy-sur-École, 1991

Note

1 – Lewis Carroll, *Alice în Ţara din Oglindă*, traducere de Antoaneta Ralian, Colecţiile Cotidianul, Editura Univers, Bucureşti, 2007.

2 – Cartierul Bastiliei din Paris (n. tr.).

3 – Aluzie la cântecul *Le temps des cerises (Vremea cireşelor)*, asociat cu Comuna din Paris (18 martie – 28 mai 1871) (n. tr.).

4 – Datorită reliefului său care formează un bastion natural, regiunea Argonne a jucat un rol strategic important în cadrul a numeroase conflicte militare, mai ales în Primul Război Mondial (n. tr.).

5 – Expresia *marraines de guerre* desemnează femeile şi fetele care întreţineau o corespondenţă cu soldaţii aflaţi pe front în Primul Război Mondial, pentru a-i susţine moral, adesea fiind vorba de soldaţi care îşi pierduseră familiile. Pe lângă scrisori, ele trimiteau colete, mici cadouri, fotografii (n. tr.).

6 – Joc de cuvinte bazat pe omonimia dintre adjectivul „franc“ (cinstit, sincer) şi substantivul „franc“ (monedă). Francul germinal este o monedă franceză creată în aprilie 1803 (germinal, anul XI, după calendarul republican francez) de către Napoleon Bonaparte (n. tr.).

7 – Joc de cuvinte bazat pe pronunţia asemănătoare dintre Francis şi *francs six*, parte a expresiei *trois francs six sous* care înseamnă „o sumă foarte mică“ (n. tr.).

8 – În original, *bleuet*, poreclă dată de către veterani tinerilor recruţi, care nu purtau pantaloni roşii (încă în uz la începutul Primului Război Mondial), ci uniforme albastre (n. tr.).

9 – Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei (1888–1918) (n. tr.).

10 – În tot romanul, autorul foloseşte adesea acest cuvânt cu sensul de „cărucior“ (n. tr).

11 – Denumire populară a portului Bordeaux (n. tr.).

12 – *Prévôté* sau *Gendarmerie prévôtale*, detaşament

al Jandarmeriei Naţionale, cu atribuţiuni de poliţie militară şi de justiţie militară (n. tr.).

13 – În orig., *bouffi*, „umflat, buhăit“ (n. tr.).

14 – Publicaţie ilustrată anuală, foarte populară, care conţine informaţii practice, glume, calambururi etc., criticată uneori pentru umorul lipsit de rafinament. Apare din 1886 (n. tr.).

15 – Din armata teritorială făceau parte bărbaţi cu vârsta între 34 şi 49 de ani, consideraţi prea bătrâni sau insuficient instruiţi pentru a intra în componenţa unui regiment din prima linie (n. tr.).

16 – „Pământul nimănui“ (n. tr.).

17 – Expresie ce desemnează o femeie al cărei logodnic a murit în război (n. tr.).

18 – Dramă romantică scrisă de Victor Hugo, care a declanşat la premieră celebra „bătălie pentru *Hernani*“ între susţinătorii clasicismului şi susţinătorii romantismului (n. tr.).

19 – Nume dat soldaţilor francezi în Primul Război Mondial, însemnând „păros“, dar şi „energic“, „curajos“ (n. tr.).

20 – Denumire folosită în Franţa pentru iepurele de vizuină sau de pădure (n. tr.).

21 – *Confédération générale du travail,* sindicat francez, creat în 1895 (n. tr.). 22 – Specialitate marsilieză pe bază de burtă şi picioare de miel, cu sos de roşii, vin alb şi verdeţuri de Provence (n. tr.).

23 – Termen argotic pentru „biceps“ (n. tr.).

24 – Alfred Dreyfus (1859–1935), ofiţer francez de origine alsaciană, condamnat pe nedrept în 1894 pentru trădare, în baza unor documente care s-au dovedit false. Cazul a dus la un conflict social şi politic major, numit afacerea Dreyfus (n. tr.).

25 – *Belle* – „frumoasă“, *soeur* – „soră“, *belle-soeur* – „cumnată“ (n. tr.).

26 – *Belle* – „frumoasă“, *fille* – „fiică“, *belle-fille* – „noră“ (n. tr.). 27 – Aluzie la un cântecel pentru copii (n. tr.).

28 – *Toto*, cuvânt foarte folosit în timpul Primului Război Mondial pentru a desemna păduchii, puricii etc. pe care îi aveau soldaţii. În orig., *poux*, „păduche“ (n. tr.).

29 – În orig., *rab*, „supliment“ (n. tr.).

30 – „Mai rău decât dihorul“; în orig., *pire*, „mai rău“ (n. tr.).

31 – Max Linder (1883–1925), actor francez, una dintre cele mai mari vedete ale cinematografului mut în Franţa (n. tr.).

32 – Expresia *peau de chagrin* („piele de şagri“) se referă la ceva care se micşorează treptat, în mod inexorabil. Este şi titlul unui roman al lui Honoré de Balzac, în care eroul primeşte de la un misterios anticar o astfel de piele ce-i permite să-şi îndeplinească dorinţele, dar se reduce cu fiecare dintre ele, până când nu mai rămâne aproape nimic din ea (n. tr.).

33 – „E lovit de valuri, dar nu se scufundă.“ – deviza oraşului Paris (n. tr.).

34 – Al doilea şi al treilea grad din Marina Franceză, echivalent cu caporal din armata terestră (n. tr.).

35 – În orig., *patate*, „prost“, „neîndemânatic“ (n. tr.).

36 – În orig., *Manech aime Mathilde et Mathilde aime Manech* (n. tr.). 37 – Joc de cuvinte bazat pe dublul sens al adjectivului *propre*, care înseamnă atât „propriu“, cât şi „curat“ (n. tr.).

38 – Dicţionar normativ al limbii franceze (n. tr.).

39 – În orig., *cul*, „fund“, „şezut“ (n. tr.).

40 – Prenumele domnişoarei de La Mole din romanul *Roşu şi negru* al lui Stendhal este Mathilde (n. tr.).

41 – Aluzie la expresia *mourir dans ses souliers*, „a muri cu pantofii în picioare“, adică „a muri în plină activitate“, „a muri brusc“ şi, în general, nu din cauze naturale. Este opusul expresiei *mourir dans son lit*, „a muri în patul său“ (n. tr.).